

Skola-skolbarnsomsorg, en helhet.

***Betänkande av skolbarns-
omsorgskommittén.***

SOU 1991:54

Ref KB
00

Statens offentliga utredningar
1991:54
Utbildningsdepartementet

Skola - skolbarnsomsorg - en helhet

Slutbetänkande av skolbarnsomsorgskommittén
Stockholm 1991

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malmorgsgatan 5, Stockholm.

Libergraf 107 1 003
Graphic Systems AB, Göteborg 1991

ISBN 91-38-10809-7
ISSN 0375-250X

Genom beslut den 20 april 1989 bemyndigade regeringen statsrådet Persson att efter samråd med statsrådet Lindqvist tillsätta en kommitté för att följa, stimulera och påskynda en utveckling i riktning mot en organisatoriskt och pedagogiskt samlad verksamhet för skola och skolbarnsomsorg.

Med stöd av detta bemyndigande förordnades den 1 juni 1989 statssekreteraren Sture Korpi, socialdepartementet, som ordförande för kommittén. Vid samma tidpunkt förordnades som ledamöter sektionschefen Bertil Andersson, Svenska kommunförbundet, länsskolinspektören Folke Bergman, länsskolnämnden i Västerbottens län, skolinspektören Lars Blomqvist, Stockholms skolförvaltning, sekreteraren Louise Fernstedt-Landskog, Svenska kommunförbundet, utvecklingschefen Sture Henriksson, Järfälla kommun, skolrådet Lennart Teveborg, skolöverstyrelsen och avdelningsdirektören Sigbrit Wollbrand, socialstyrelsen.

Kommittén har antagit namnet Skolbarnsomsorgskommittén.

Under det slutliga arbetet med kommitténs betänkande har som sakkunniga medverkat departementsrådet Billy Thorstensson, socialdepartementet och departementsrådet Sven-Erik Wallin, utbildningsdepartementet och som experter departementssekreteraren Barbara Martin Korpi, socialdepartementet och departementssekreteraren Catharina Wettergren, utbildningsdepartementet.

Under det slutliga arbetet med betänkandet har byråchefen Göran Johansson varit huvudsekreterare. Sekreterare i kommittén har varit studierektorn Britt-Marie Clevestig-Sundell och områdeschefen Hans Forsman.

Avdelningsdirektören Siv Thorsell, socialstyrelsen, har lämnat underlag för kapitel 5. Bilaga 4 till betänkandet, "Framväxten av en sammanhållen skolbarnsomsorg i Stockholm", har utarbetats av rektorn Lars Hildeberg, Stockholms skolförvaltning. Ett tillägg till denna bilaga, "Karlbergsskolan – erfarenheter från fem år av integrerad verksamhet", har utarbetats av forskaren Anita Söderlund, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Bilaga 7, "Pedagogiskt innehåll i skola-skolbarnsomsorg – några utgångspunkter", har utarbetats av forskningsledaren Inge Johansson, Stockholms socialförvaltning.

Kommittén får härmed överlämna sitt betänkande. Kommitténs arbete är härmed avslutat.

Stockholm i juni 1991

Sture Korpi

Bertil Andersson

Lars Blomqvist

Sture Henriksson

Sigbrüt Wollbrand

Folke Bergman

Louise Fernstedt-Landskog

Lennart Teveborg

/Göran Johansson
Britt-Marie Clevestig-Sundell
Hans Forsman

Sammanfattning	9
1 Kommitténs direktiv	21
1.1 Bakgrund	21
1.2 Utredningsuppdraget	23
2 Kommitténs arbetssätt	25
2.1 Inledning	25
2.2 Konferensverksamhet	25
2.3 Tidningen "Samverkan"	26
2.4 Projektansökningar	27
2.5 Kommitténs sammanträde och arbete i övrigt	27
3 Några begrepp och definitioner	29
3.1 Inledning	29
3.2 Begreppet skolbarnsomsorg	29
3.3 Andra begrepp	30
4 Barnen, familjerna och samhällsutvecklingen	33
4.1 Inledning	33
4.2 Några fakta om barnen och deras familjer	34
4.3 Familjernas ekonomiska resurser	35
4.4 Föräldrarnas förvärvsarbete	35
4.5 Boendet	36
4.6 Barns hälsa – en genomsnittsbild	36
4.7 Barns hälsa – en mörkare bild	37
4.8 Ojämlighet och hälsa	38
4.9 Samhällsförhållanden och social segregation	38
4.10 Skolans och skolbarnsomsorgens uppgift	39
5 Skolbarnsomsorgen – dimensionering och personalresurser	41
5.1 Utbyggnad 1971–1989	41
5.2 Prognos för utbyggnaden till 1994	43
5.3 Omfattningen av skolbarnsomsorgens olika former	43
5.4 Samlad skoldag	46

5.5	Personalen	47
5.6	Sammanfattning	49
6	Om barns utveckling i tidig skolålder	53
6.1	Inledning – olika teorier om utveckling	53
6.2	Några viktiga drag i barns utveckling	53
6.3	Utvecklingsekologi	54
6.4	Fysisk och motorisk utveckling	55
6.5	Utveckling av språk och tänkande	55
6.6	Kamrater och identitet	56
6.7	Moralutveckling	57
6.8	Sammanfattning	58
7	Mål och riktlinjerna för skola-skolbarnsomsorg – några utgångspunkter	59
7.1	Inledning	59
7.2	Samhällets mål för skola-skolbarnsomsorg i dag ..	60
7.3	Innehåll och arbetssätt i en framtida integrerad skola-skolbarnsomsorg	61
7.4	Från mål och riktlinjer till integrerad verksamhet ..	63
7.5	Uppföljning och utvärdering	64
7.6	Sammanfattning	65
8	Principer för verksamhetens ledning och styrning	69
8.1	Inledning	69
8.2	Olika kulturer inom skola-skolbarnsomsorg	70
8.3	De olika kulturerna i samverkan	70
8.4	Ledningens uppgift	71
8.5	På väg mot en gemensam kommunal nämnd/styrelse för den samlade verksamheten	72
8.6	Sammanfattning	73
9	Verksamhetens organisation och arbetsformer ..	75
9.1	Inledning	75
9.2	Forsknings- och utvecklingsarbete	75
9.3	Skolbarnsomsorgen utvecklas	76
9.4	Trygg miljö och allsidig personlighetsutveckling för yngre skolbarn	78
9.5	Samverkansformer för yngre skolbarn, några exempel	80
9.6	Lokala förhållanden avgör hur samverkan utvecklas	81
9.7	Tid för planering och samverkan	83
9.8	Förlängd skoldag	84
9.9	Skolbarnsomsorg och samverkan med skolan för barn och ungdom i mellan- och högstadiet	84
9.10	Familjedaghem	86

9.11	Barn-personal-föräldrar	86	SOU 1991: 54
9.12	Mot en heldagsskola	87	
9.13	Sammanfattning	90	
10	Organisation och ekonomi - redovisning och analys av åtta exempel	93	
10.1	Inledning	93	
10.2	Enkät och beräkningsmetoder	93	
10.3	Kronjuvelen	95	
10.4	Hagaskolan	98	
10.5	Junibacken	101	
10.6	Skvadronskolan	103	
10.7	Ångelsta	106	
10.8	Sandbäcken	110	
10.9	Brunnsparksskolan	114	
10.10	Mimergården	117	
10.11	Slutsatser	120	
11	Personalfortbildning - en del av utvecklingsarbetet	123	
11.1	Inledning	123	
11.2	Egen och gemensam fortbildning	123	
11.3	Utvärdering av den egna verksamheten	124	
11.4	Förankra fortbildningen i de lokala behoven ...	124	
11.5	Ledarnas roll i utvecklingsarbete och fortbildning	125	
11.6	Dokumentation	125	
11.7	Behovet av en långsiktig plan för utveckling ...	126	
11.8	Olika former av fortbildning	126	
11.9	Kommunledningens ansvar	126	
11.10	Sammanfattning	127	
12	Grundutbildningen	129	
12.1	Inledning	129	
12.2	Utbildningen och deras styrdokument	129	
12.3	Grundskollärarytbildningen	130	
12.4	Fritidspedagogutbildningen	131	
12.5	Förskollärarytbildningen	132	
12.6	UHÄs förslag till nya utbildningsplaner	132	
12.7	Fritidsledarytbildningen	133	
12.8	Barnsköterytbildningen	133	
12.9	Linjesamverkan	134	
12.10	Framtida yrkesutbildningar för skola- skolbarnsomsorg	135	
13	Lagar om regler om samverkan skola- skolbarnsomsorg	137	
13.1	Inledning	137	
13.2	Sekretesslagstiftning och samverkan	137	

13.3	Kommunallag, skollag och socialtjänstlag	140	SOU 1991: 54
13.4	Statsbidrag	141	
13.5	Sammanfattning	143	

Bilagor

<i>Bilaga 1</i>	Kommittédirektiv	147
<i>Bilaga 2</i>	Beskrivning av projektet som erhållit utvecklingsmedel från skolbarnsomsorgskommittén	151
<i>Bilaga 3</i>	Skolbarnsomsorgskommitténs konferensverksamhet	171
<i>Bilaga 4</i>	Framväxten av en sammanhållen skolbarnsomsorg i Stockholm	179
<i>Bilaga 4:1</i>	Karlbergsskolan – erfarenheter från fem år av integrerad verksamhet	191
<i>Bilaga 5</i>	Sammanställning av skolbarnsomsorgskommitténs enkät	197
<i>Bilaga 6</i>	Tabellbilaga till kapitel 5	207
<i>Bilaga 7</i>	Pedagogiskt innehåll i skola-skolbarnsomsorg – några utgångspunkter	215

Inledning

Skolbarnsomsorgskommittén har haft som uppgift att följa, stimulera och påskynda en utveckling i riktning mot en organisatoriskt och pedagogiskt samlad verksamhet för skola och skolbarnsomsorg.

I direktiven betonas att samhället bör ha som mål att behovet av heldagsomsorg för skolbarn så långt som möjligt tillgodoses genom en obligatorisk skolverksamhet kompletterad med skolbarnsomsorg. Om detta mål skall nås inom ramen för de resurser som samhället totalt kan ställa till förfogande, är det nödvändigt att verksamheten i skolan och skolbarnsomsorgen i större utsträckning kan växa samman såväl innehållsligt som organisatoriskt. Därmed kan den också fungera som den helhet föräldrarna är bekanta med sedan förskolan.

Utgångspunkten för vårt arbete har varit att nå en samlad lösning för samhällets insatser för barns utbildning och omsorg i främst låg- och mellanstadieåldrarna. Barn och ungdomars egen verklighet, oberoende av existerande organisationsformer, har varit styrande för vårt arbete att nå en samlad lösning för skolbarnsomsorgen.

Vårt uppdrag att följa, stimulera och påskynda en utveckling i riktning mot en samlad verksamhet för skola och skolbarnsomsorg har med nödvändighet inneburit ett utåtriktat arbetssätt. Konferensverksamhet, tidningsutgivning, försöksverksamhet och möten med kommunala företrädare och intresseorganisationer har tagit en stor del av vår tid i anspråk. Vi har i ordets egentliga mening fungerat som en aktionsgrupp för utveckling av innehåll och organisation för en samlad skola-skolbarnsomsorg. Även den höga aktivitet som finns i landets kommuner kring utvecklingen av samarbetet och samverkan skola-skolbarnsomsorg har motiverat ett utåtriktat arbetssätt.

När det gäller den verksamhet som i dag bedrivs i skola och skolbarnsomsorg har vi valt att ansluta oss till fritidshemskommitténs definition av begreppet skolbarnsomsorg från 1985, med un-

dantag av begreppet familjefritidshem. I stället använder vi det vedertagna begreppet familjedaghem.

SOU 1991: 54
Sammanfattning

Kommitténs definition av samhällets skolbarnsomsorg är således att den bedrivs i form av fritidshem, familjedaghem, allmän fritidsverksamhet samt öppet fritidshem. Inom dessa former finns dessutom heltidsverksamheter, deltidsvksamheter, eftermiddagsverksamheter, klubbar m.m.

Det kan synas enklare att beskriva begreppet skola. I vårt betänkande använder vi begreppet synonymt med den traditionella verksamheten i den svenska grundskolan. Även i skolan har det emellertid genom åren funnits verksamheter av omsorgskaraktär, på senare år ofta organiserade i form av samlad skoldag. Detta innebär att också begreppet skola kan inrymma vissa former av skolbarnsomsorg.

Den mest utvecklade formen av samverkan skola-skolbarnsomsorg innebär en integration innehållsligt, lokalmässigt, organisatoriskt och ekonomiskt. I andra länder (bl.a. Norge, Danmark och Italien) kallas en sådan verksamhet för heldagsskola. Den står för en utvidgad verksamhet. Utvidgningen är både pedagogisk, organisatorisk och tidsmässig.

Vi introducerar detta begrepp också för svenska integrerade verksamheter.

Bakgrund till våra förslag

År 1971 hade 19 000 barn i åldern 7-12 år plats i fritidshem och familjedaghem. Det var en jämn fördelning mellan de båda formerna. År 1989 hade fritidshem och familjedaghem för skolbarn vuxit till att omfatta 161 000 barn. Drygt två tredjedelar av barnen fanns i fritidshem och utvidgade syskongrupper i daghem, övriga i familjedaghem.

År 1973 hade 3 procent av samtliga barn i åldern 7-9 år fritidshemplats och 3 procent plats i familjedaghem. 16 år senare, 1989, hade andelen 7-9-åringar med plats i fritidshem och utvidgade syskongrupper i daghem ökat till 32 procent. Andelen barn i denna åldersgrupp med plats i familjedaghem hade ökat till 16 procent.

En mycket liten andel av barn i åldern 10-12 år har genom åren haft plats i skolbarnsomsorgen. År 1973 hade 1 procent av barnen i dessa åldrar plats i fritidshem eller familjedaghem, 1989 var det 7 procent. Större delen av 10-12-åringarna i skolbarnsomsorgen utgjordes 1989 av tioåringar. 14 000 av totalt ca 21 500 barn i dessa åldrar var tioåringar (2/3).

Den översiktliga diskussionen om några framträdande drag i barns utveckling, som förs i betänkandet, visar att åldern 7–12 år innebär en kraftfull ökning av barns förmågor i olika avseenden. Tonvikten i utvecklingen ligger på de sociala aspekterna, dvs. barns och ungas kompetens att förstå, handla och orientera sig i omvärlden. Den ökade självständigheten och förmågan till eget ansvarstagande växer ur samspelet med andra, vuxna och jämnåriga kamrater. Synen på människan i detta perspektiv betonar utveckling genom socialt samspel och aktiv stimulans från omgivningen.

Barns och ungas utveckling äger inte rum så att alla förmågor utvecklas samtidigt hos varje individ. Snarast karaktäriseras utvecklingen av stora individuella variationer.

Utvecklingen bildar en helhet. Sker en utveckling i en aspekt kommer den även att på ett påtagligt sätt påverka andra delar av individens förmågor. Den som vill påverka den process där barn blir samhällsvarelser måste för att lyckas väl göra detta utifrån en helhetssyn på barns utveckling. Detta synsätt utgör grunden för våra pedagogiska ställningstaganden i betänkandet.

Mål och riktlinjer för skola-skolbarnsomsorg – några utgångspunkter

I betänkandet lyfter vi fram några utgångspunkter för ett samlat måldokument för en integrerad verksamhet skola-skolbarnsomsorg. Vi ansluter oss i allt väsentligt till synsättet i direktiven för kommittén för frågor om mål och riktlinjer m.m. för barnomorgen och det offentliga skolväsendet, den s.k. läroplanskommittén (dir. 1991:9).

Vi anser att ett samlat måldokument för skola-skolbarnsomsorg bör omfatta all den verksamhet som samhället bedriver – utbildning, omsorg och rekreation – som syftar till att fostra och stödja barn och ungdom i deras utveckling.

Verksamheten i skola och skolbarnsomsorg bör utgå från det enskilda barnets förutsättningar och behov och präglas av en helhetssyn på barns och ungdomars utveckling. Omsorg och pedagogik förenas i verksamheten och blir en nödvändig förutsättning för inlärning och utveckling. Varje barns särskilda förutsättningar skall tas till vara.

Barn och ungdomar skall ha reellt inflytande på verksamheten. Arbetssättet i skola-skolbarnsomsorg skall förmedla demokratiska värderingar till barn och ungdomar.

Vi anser vidare att den samlade verksamheten skola-skolbarnsomsorg skall gälla alla barn. En viktig grupp är de barn och ungdomar som på olika sätt är beroende av särskilt stöd för sin ut-

veckling. Samhällets insatser skall härvid komplettera hemmet. Föräldrarna har huvudansvaret för barns och ungdomars fostran. Föräldrarnas rätt och möjlighet att vara delaktiga i verksamheten bör tydliggöras.

Skola och skolbarnsomsorg skall bygga vidare på den pedagogiska verksamhet och den arbetsform som barn och föräldrar lärt känna i förskolan. Allt arbete i den samlade verksamheten för skolbarn skall utgå från barns och ungdomars egen verklighet. De skall mötas på den utvecklings- och kunskapsmässiga nivå de befinner sig.

Lokaler och miljö bör utformas så att barn och ungdomar får möjlighet att pröva olika uttrycksformer. Deras behov av tid och rum för sitt lärande och sin utveckling bör särskilt betonas – tid och rum som inte alltid fylls av vuxenledd strukturerad verksamhet, utan ger möjlighet till lek och fritt skapande.

Arbets sättet i skola och skolbarnsomsorg bör präglas av ett aktivt pedagogiskt förhållningssätt där respekt för barnet, omtanke, lyhördhet och inlevelse utgör grunden.

Den kunskap och kompetens som grundskollärare, fritidspedagoger, förskollärare och fritidsledare besitter är grunden för en god heldagsomsorg för barn och ungdomar. Tillsammans skall de bedriva en bra verksamhet där olika erfarenheter och intressen ges utrymme.

Arbetet med att konkretisera och precisera målen i arbetsplaner/utvecklingsplaner lokalt bör göras i gemensamma arbetsenheter/arbetslag. Här skall också utvärdering och uppföljning av verksamheten ske.

Vårt förslag:

o Ett samlat måldokument för skola-skolbarnsomsorg skall utvecklas. Arbetet med ett sådant dokument för den samlade verksamheten skall särskilt beakta:

- det enskilda barnets förutsättningar och behov utifrån en helhetssyn på barns och ungdomars utveckling
- att barn och ungdomar får ett reellt inflytande på verksamheten
- att föräldrar bör ha inflytande på och delaktighet i verksamheten
- att verksamheten i skola-skolbarnsomsorg skall bygga vidare på förskolans pedagogiska verksamhet och arbetsform
- att barns lärande och utveckling utgår från deras egen verklighet där leken och det fria skapandet får stort utrymme
- att förhållningssättet i verksamheten skall präglas av respekt för barnet, omtanke, lyhördhet och inlevelse
- att grunden för en god heldagsomsorg är de olika personalgruppernas kompetens i samverkan.

o Arbetsenheter/arbetslag med personal från de olika verksamheterna inom skola-skolbarnsomsorg bör bildas och skall planera, genomföra, följa upp och utvärdera verksamheten.

Principer för verksamhetens ledning och styrning

En samlad verksamhet skola-skolbarnsomsorg förutsätter att de olika yrkes- och verksamhetskulturerna möts och utvecklas tillsammans. Principer för ledning och styrning av den "nya" verksamheten måste därför grundas på kunskaper om hur de olika kulturerna på bästa sätt möts och lär av varandra. De måste bygga på kunskap om och erfarenhet av de olika traditioner och kulturer som i mångt och mycket styr verksamheten inom skola-skolbarnsomsorg i dag.

Yrkes- och sektorskulturer växer fram utan att de berörda alltid är medvetna om hur det går till. De kan skapa stadga i verksamheten, men kan också utgöra hinder för samverkan mellan olika verksamheter och personalgrupper.

De olika kulturerna måste göras synliga för personal inom skola-skolbarnsomsorg. Kunskap om de olika verksamheternas historia och kultur blir viktig i arbetet med att utveckla samverkan.

Skolan som företeelse är välkänd och har en självklar plats i samhället. Skolbarnsomsorgen finns inte på samma sätt i människors allmänna medvetande. De flesta vuxna har inte som barn deltagit i denna verksamhet.

Det kommer att ställas stora krav på ledaren för den samlade verksamheten. Han/hon måste ha goda ledaregenskaper och pedagogisk insikt.

En viktig uppgift för ledaren blir att samordna olika delar av verksamheten och fördela arbetet på ett effektivt sätt utifrån de resurser som finns.

I den samlade verksamheten kommer en ny ledarprofil att växa fram. Han/hon bör med kreativitet och nytänkande skapa förutsättningar för en positiv utveckling av utbildning och omsorg för barn och ungdom.

Behovet av fortbildning blir stort för att bemästra alla de förväntningar och krav som ställs på den nya ledaren.

Erfarenheten visar att det är svårt att få till stånd en rationell användning av de samlade resurserna för skola-skolbarnsomsorg om de olika verksamheterna är organiserade i skilda nämnder/styrelser eller förvaltningar. En utveckling mot en helhetssyn på barns och ungdomars utbildning och omsorg som ersätter sektorstänkande som många gånger finns i dag, underlättas om den samlade verksamheten organiseras i en nämnd/styrelse och under en kommunal förvaltning.

En gemensam nämnd för skola-skolbarnsomsorg har redan från början möjlighet att markera att personal från olika områden går in i en förändrad verksamhet med förändrade förutsättningar.

Den nya verksamheten kommer att utvecklas på en arena där olika kunskaper, erfarenheter, kulturer och traditioner lär av varandra.

SOU 1991: 54
Sammanfattning

Vi anser:

o Ledaren för den samlade verksamheten bör ha goda ledaregenskaper och pedagogisk insikt för att skapa förutsättningar för en god utveckling av utbildning och omsorg. Behovet av ledarfortbildning bör beaktas.

o En gemensam nämnd för skola-skolbarnsomsorg kan bättre än den traditionella nämndorganisationen ta tillvara de förändrade förutsättningar som kommer att gälla i den nya verksamheten.

Verksamhetens organisation och arbetsformer

Samverkan mellan olika verksamheter för barn och ungdom, både avseende innehåll och organisation, kommer att bli självklar och nödvändig under 90-talet. Samverkan behövs för att kunna ge varje barn bästa möjliga förutsättningar att utvecklas. Den blir nödvändig om samhällets resurser skall kunna användas på ett effektivt sätt. Många goda exempel finns redan.

Samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg varierar med barnens ålder.

För yngre barn måste trygghet i omsorg och fostran betonas som grund för allt lärande. Barns utveckling i dessa år kräver ett varierat arbetssätt där strukturerade aktiviteter blandas med lek. Den fria leken ger möjlighet att bearbeta upplevelser och erfarenheter.

Vi anser att innehåll och arbetssätt i skola och skolbarnsomsorg måste anpassas till barnets verklighet och utvecklingsnivå. En sådan utveckling kan underlättas om verksamheten organiseras i åldersblandade grupper.

Äldre barn måste ges ett större eget ansvar och delaktighet. Föreningsaktiviteter får nu allt större betydelse och bör också uppmuntras av personalen. Barnen bör på ett naturligt sätt medverka i planering av verksamheten. Fritidsklubb och liknande eftermiddagsverksamheter bör om möjligt organiseras med både inskrivna barn och en öppen del, så att alla barn i åldersgruppen får tillgång till dem.

Barn som behöver särskilt stöd för sin utveckling kan uppmärksammas tidigt under skolåren genom den samverkan som utvecklas mellan verksamheterna.

Möjligheten att sambruka lokaler är avhängigt av avståndet mellan institutionerna. Det måste också finnas tid för samverkan. Regelbunden gemensam planering och fortbildning är nödvändig för att utveckla innehållet i verksamheten. Schemaläggning av verksamheten måste göras gemensamt av personal inom skola-skolbarnsomsorg.

Vi anser att en fortsatt utveckling och utbyggnad av skolbarnsomsorgen under 90-talet är nödvändig. Formerna kommer att variera. En heldagsskola där obligatorisk skolverksamhet kombineras med frivillig verksamhet bör bli grunden för utbildning och omsorg. Denna verksamhet kommer att vara tillräcklig för många barn. För en del barn kan heldagsskolan behöva kompletteras med andra former av omsorg och tillsyn, t.ex. familjedaghem. För de äldre barnen i 10-12-årsåldern behöver olika former av eftermiddagsverksamhet utvecklas. Inslagen av öppen verksamhet bör öka. Även samverkan mellan personal från olika verksamheter för ungdomar i högstadiet bör utvecklas.

Vårt förslag:

- o Kommunerna bör stimuleras att utveckla olika former av samverkan för skola-skolbarnsomsorg. Heldagsskolan är en sådan verksamhetsform, där fritidshemmets och skolans verksamheter kan växa samman.

- o Verksamheten i skola-skolbarnsomsorg bör i större utsträckning organiseras i åldersblandade grupper för att bättre kunna anpassas till barns olika utvecklingsnivå.

- o Arbetssättet i skola-skolbarnsomsorg bör vara temainriktat och betona sammanhang och helhet.

- o I framtiden krävs en mer programinriktad och strukturerad forskning, bl.a. för att stimulera lokala utvecklingsarbeten.

Organisation och ekonomi – redovisning och analys av åtta exempel

Vi redovisar och analyserar i vårt betänkande åtta olika exempel på samverkan. Vi visar vilka ekonomiska effekter olika former av samverkan får avseende lokal- och personalanvändning. Exemplet är valda så att de speglar olika varianter på samverkan som finns mellan skola och skolbarnsomsorg. Det kan handla om några timmars samverkan per vecka mellan fritidshemmet och skolan, som vid Ängelstaskolan i Uppsala och Skvadronskolan i Sundbyberg, men det kan också handla om en ökad grad av verksamhetsintegration som i Brunnsparksskolan i Helsingborg och Kungsladugårdsskolan i Göteborg. Bland våra exempel finns helt nybyggda skolor och sådana som är ombyggda för samverkan. Det finns också beskrivningar på verksamheter som samverkar i de ursprungliga lokalerna.

Exemplen beskrivs utifrån bakgrund, närmiljö, lokaler, organisation, innehåll och ekonomi. De ekonomiska analyserna har gjorts av statskontoret. Till varje exempel har knutits ett jämförelseobjekt.

Vi anser detta kapitel vara centralt för våra ställningstaganden i betänkandet.

Samtliga redovisade studieobjekt – med två undantag – visar att de samlade kostnaderna för en elev som går både i skola och i skolbarnsomsorg var lägre i de integrerade lösningarna än i de traditionella.

De besparingar som redovisas berör i första hand personalkostnader.

För lokalkostnaderna är bilden inte lika entydig. Kostnaderna är ofta högre i våra exempel än i den traditionella verksamheten, jämförelseobjektet, trots att det genomsnittliga antalet kvadratmeter per barn oftast är lägre. En förklaring till detta är att lokalerna i våra exempel i de flesta fall är nyare, vilket ger högre kapitalkostnader.

Det lägre antalet kvadratmeter per barn i den integrerade verksamheten pekar på att denna vid nyproduktion eller mer omfattande renoveringar är en mer kostnadseffektiv lösning.

Personalfortbildning – en del av utvecklingsarbetet

Fortbildning är kanske det viktigaste medlet för att inom rimlig tid uppnå den utveckling av innehållet i skola-skolbarnsomsorg som skissats i de tidigare kapitlen. När fortbildningen sätts in i sitt rätta sammanhang, i ett utvecklingsarbete, kan den på ett kraftfullt sätt bidra till att höja kvaliteten i verksamheten och därmed öka måluppfyllelsen/effektiviteten.

Fortbildning och utvecklingsarbete har för både skola och skolbarnsomsorg utgjort naturliga inslag i arbetet. Alltför ofta har fortbildningsinsatserna varit slumpartade och styrda av stundens behov. När vi nu talar om skolans och skolbarnsomsorgens fortbildningsbehov och utvecklingsarbete gäller det en helt ny situation.

Det handlar inte längre om skola och skolbarnsomsorg var för sig, utan om vad som behövs för att dessa två verksamheter skall växa samman och på sikt bli en gemensam verksamhet för barn och ungdom.

I samverkan skola-skolbarnsomsorg t.ex. i form av heldagsskola samarbetar personalkategorier med olika yrkestraditioner från barnomsorg och skola. Skillnader i utbildning och erfarenhet är en tillgång i ett gemensamt arbete till stöd för barnens lärande och utveckling.

Olika traditioner och kulturer kan utgöra ett hinder för ett professionellt samspel mellan de olika personalgrupperna. En utveckling av skola-skolbarnsomsorg ställer krav på att all personal kan diskutera, planera och utbyta erfarenheter av det pedagogiska arbetet. De måste tillsammans kunna observera barnen och ge varandra återkoppling i arbetet. Ledningen har ett ansvar för att de olika personalgrupperna får utrymme att diskutera, bearbeta

och reflektera över dessa "kulturskillnader" så att de inte blir bestående hinder mot en god utveckling.

Inför starten av ett utvecklingsarbete som syftar till en integrerad skola-skolbarnsomsorg är det viktigt att ledningen och all övrig personal får mötas i en gemensam introduktionsfortbildning.

Det kommer att ställas stora krav inte bara på personalen i verksamheterna utan även på ledarna inom framtidens skola och skolbarnsomsorg. Oavsett hur ledningsorganisationen byggs upp kommer det att bli nödvändigt att ge både personal och ledare fortbildning.

Vi anser:

o Gemensam fortbildning för personal i skola-skolbarnsomsorg är en viktig del av utvecklingsarbetet och en förutsättning för en god samverkan och bör därför prioriteras.

Grundutbildningen

I betänkandet går vi också igenom de nuvarande utbildningarna inom skola och skolbarnsomsorg. Vi analyserar deras innehåll och ger vår syn på hur framtidens utbildningar bör vara upplagda.

Skolan skall i framtiden präglas av en mål- och resultatorienterad styrning i stället för regelstyrning. Den skall ha färre regler och tydligare mål. Målen skall kunna utvärderas. Det bör gälla även för högskolan. Riksdag och regering bör sätta upp målen för de olika utbildningarna, som bör betona den särskilda kompetensprofil utbildningen skall ha. Samverkan mellan de olika utbildningarna inom barnomsorg och till grundskollärare bör komma till stånd.

När skola och skolbarnsomsorg växer samman kommer den nya verksamheten att ställa sådana krav på grundutbildningarna att samverkan mellan de olika utbildningarna måste öka. De erfarenheter som finns från högstskolor som tidigare hade samläsning bör därvid tas till vara. De olika yrkeskategorierna bör i utbildningen ges en helhetssyn på barnen och den verksamhet som de tillsammans skall verka inom.

Under utbildningen till såväl grundskollärare som till fritidspedagog och förskollärare finns behov av att de studerande får:

- En gemensam syn på barns utveckling.
- Goda kunskaper i omvärldsorientering för att förstå barns uppväxtvillkor.
- Beredskap för att kunna ta egna initiativ till samverkan i den kommande yrkesutövningen.
- Goda kunskaper om andras utbildningar och kommande yrkesverksamhet.
- Diskutera och praktisera olika synsätt på hur kunskap utvecklas och inläring sker.

- Kunskaper om och praktiska erfarenheter av åldersblandad undervisning och temainriktat arbetssätt.

Det är viktigt att utbildningarna får koppling till det lokala utvecklingsarbete som sker i kommunerna så att sambandet mellan ämnen och metodik/pedagogik/praktik blir tydligare.

I en samverkan är det viktigt att olika yrkeskategorier får möjlighet att komplettera varandra. Det är också viktigt att uppnå så hög kompetens som möjligt hos de olika yrkesgrupperna.

Skolan har i dag vissa svårigheter att få lärare i en del av de praktiskt-estetiska ämnena. Det är också svårt att få tillräckligt många sökande till vissa lärarutbildningar i dessa ämnen.

Samtidigt kan vi se tjänstgöringsorganisatoriska fördelar i att fritidspedagogernas arbete förläggs jämnare och mera sammanhållet under skoldagen.

Vi anser därför att en kommande översyn av de här aktuella utbildningarna bör inkludera frågan om fritidspedagogutbildningen kan breddas så att den ger kompetens att undervisa i praktiskt-estetiska ämnen. En sådan breddad kompetens skulle också bidra till att gränserna mellan de två verksamheterna blir mindre skarpa och samverkan mera naturlig.

Utvecklingen mot ökad integration har lett till att flera kommuner endast anställer fritidspedagoger/fritidsledare i fritidshem. Med det förslag till ändrad omfattning och nytt innehåll i barnskötarutbildningen som föreslås i gymnasiepropositionen blir barnskötarnas roll i en integrerad skola-skolbarnsomsorg tydligare. Kommunerna bör också uppmuntra barnskötare med lång erfarenhet inom skolbarnsomsorgen att vidareutbilda sig till fritidspedagog. Föreläggningar för detta bör skapas genom ett ökat antal platser i 50-poängsutbildning och genom distansundervisning.

Vårt förslag:

- o Målen för yrkesutbildningen skall betona vikten av samverkan såväl mellan grundskollärarytbildningens linjer 1-7 och 4-9 som med fritidspedagog- och förskollärarytbildningarna.

- o De föreliggande förslagen till förändringar av förskolläraryt- och fritidspedagogutbildningen omprövas.

- o Grundskolläraryt-, fritidspedagog- och förskollärarytutbildningarna bör knyta an till det lokala utvecklingsarbetet i kommunerna.

- o Barnskötare med lång yrkeserfarenhet inom skolbarnsomsorgen bör beredas ökade möjligheter till vidareutbildning till fritidspedagog.

- o En breddning av fritidspedagogernas kompetens för undervisning inom praktiskt-estetiska ämnen bör övervägas.

I betänkandet avhandlas slutligen de lagar och regler som berör samverkan skola-skolbarnsomsorg.

Vi har haft till uppgift att bl.a. utreda behovet av ändringar i de regler som gäller för skolan och skolbarnsomsorgen i syfte att skapa förutsättningar för en utveckling i riktning mot en god hieldagsomsorg av hög kvalitet i en ekonomiskt rationell organisation.

Socialtjänstlagen, skollagen, sekretesslagen och kommunallagen med följdförfattningar har granskats under kommitténs arbete. Dessutom har vi granskat de olika statsbidragsreglerna för skola och skolbarnsomsorg.

När det gäller sekretesslagens regler anser vi att det går att bedriva en bra samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg även om de är skilda verksamheter. Man bör kunna bygga upp ett förtroendefullt samarbete med barnens föräldrar. När det blir nödvändigt att överföra information mellan t.ex. förskola och skola, eller skolbarnsomsorg och skola bör det ske via föräldrarna eller med deras uttryckliga samtycke. Ett arbetssätt där ingen arbetar över huvudet på den andre skapar respekt och tilltro till verksamheterna hos föräldrar och barn. Sekretesslagen bygger på respekten för den enskildes integritet. Det är myndigheten som bör anpassa sina rutiner efter detta.

Vi redovisar dock skäl för att sekretesslagen bör ses över vad gäller reglerna för en integrerad skola-skolbarnsomsorg. Vi anser det vara olämpligt och i praktiken närmast omöjligt att ha olika former av sekretess för personal som arbetar i så nära samverkan som i en integrerad skola-skolbarnsomsorg. Personalen måste omfattas av samma sekretessregler. Med hänsyn till att en integrerad verksamhet får närmare kunskap om barnen och familjerna anser vi att skolan bör få samma sekretessregler som socialtjänsten. Sekretesslagen bör ändras på denna punkt så att skolans personal inte får röja uppgifter om enskilds personliga förhållanden om det "inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men".

Riksdagen har redan beslutat om förändringar i socialtjänstlagen och skollagen som gör det möjligt för kommunerna att själva besluta om sin nämndorganisation. Skollagens förändring trädde i kraft den 1 januari 1991. Förändringen i socialtjänstlagen träder i kraft den 1 januari 1992. Från den senare tidpunkten är det således möjligt att t.ex. organisera skola och barnomsorg i en gemensam kommunal nämnd.

Skolan styrs av skollagen och skolbarnsomsorgen av socialtjänstlagen. Det kan synas vara mest naturligt att en integrerad verksamhet styrs av samma lag. Samtidigt finns det i socialtjänstlagen ett särskilt uttryckt ansvar för utsatta barn och familjer. Enligt vår mening är det i och för sig möjligt att framtidens integre-

rade verksamhet kan ha flera lagstiftningar att ta hänsyn till. Vi anser att frågan om hur lagstiftningen skall organiseras bör avgöras i samband med den pågående översynen av måldokumentet i läroplanskommittén och den aviserade översynen av socialtjänstlagen.

Kommittén har övervägt frågan om statsbidrag till en samlad verksamhet skola-skolbarnsomsorg. Med hänsyn till den omfattande statsbidragsöversyn som pågår i kommunalekonomiska kommittén (dir. 1990:20) föreslår vi inget nytt statsbidragssystem. Vi föreslår i stället att nuvarande statsbidragssystem med oförändrade regler överförs till statsbidragssystemet för grundskolan som en särskild specialresurs.

Vårt förslag:

- o Sekretesslagen bör ändras så att personal i en integrerad skola-skolbarnsomsorg får samma starka sekretess som socialtjänsten.

- o Frågan om hur lagstiftningen för en integrerad skola-skolbarnsomsorg skall organiseras bör övervägas i samband med den pågående översynen av måldokumentet i läroplanskommittén och den aviserade översynen av socialtjänstlagen.

- o Statsbidraget för skolbarnsomsorg bör med oförändrade regler samordnas med statsbidraget för skolan fr.o.m. budgetåret 1992/93.

1.1 Bakgrund

Skolbarnsomsorgskommittén har haft som uppgift att följa, stimulera och påskynda en utveckling i riktning mot en organisatoriskt och pedagogiskt samlad verksamhet för skola och skolbarnsomsorg.

Direktiven för arbetet (dir. 1989:16, bilaga 1) behandlar såväl skolans som skolbarnsomsorgens utveckling och utbyggnad.

För skolans del har det gällt att också ta ett omsorgsansvar för eleverna vid sidan av den direkta undervisningen. År 1976 beslutade riksdagen om införandet av en samlad skoldag.

Fritidshemmens verksamhet är till skillnad från skolans relativt ny. Den har vuxit snabbt under 1980-talet. Ambitionsnivån och formerna för skolbarnsomsorgen varierar dock starkt mellan landets kommuner.

Samarbetet mellan skola och barnomsorg har tidigare behandlats i olika utredningar.

Barnstugeutredningens betänkande "Barns fritid" (SOU 1974:42) föreslog bl.a. att till låg- och mellanstadieskolor lokalmässigt anknyta hemvist för de barn som behövde heldagsomsorg eller särskilt stöd och stimulans för sin utveckling. Samtidigt kunde då skolans lokaler bli centrum för den allmänna fritidsverksamheten, ett öppet hus, för alla barn i bostadsområdet. Utredningen betonade elevvårdskonferensen som samarbetsforum för personal från olika verksamheter. Denna konferens kunde bli ett naturligt forum, där olika personalgrupper fick tillfälle att möta varandras synsätt på barns behov och utveckling och möjligheter att planera de insatser som kunde behövas för barnets hela miljö.

I betänkandet "Skolans arbetsmiljö" (SOU 1974:53) från utredningen om skolans inre arbete betonades att skolan bör ses som en del av kommunens och bostadsområdets resurser för arbete med barn och ungdom. Det bör därför vara av intresse även för andra än skolstyrelsen att utnyttja skolmiljön för insatser som syftar till att nå alla barn och ungdomar inom ett område. Utredningen visade på flera skäl som talar för att utveckla skolans arbetsdag i riktning mot ett mer mångsidigt och varierat innehåll.

Detta skulle bl.a. ge bättre omsorg om barnen och ökade möjligheter för social träning. Man skulle öka elevernas eget ansvar för skilda uppgifter i skolmiljön samt kunna ge barn med svårigheter stödundervisning, läxhjälp och utökad tid för samtal med kontaktläraren.

I betänkandet uttalades att skoldagen borde utformas så att det blev möjligt att under den tid eleverna är i skolan använda resurserna för alla de åtgärder som tillsammans kan ge en god och stimulerande miljö. Detta skulle fordra en helhetssyn på skoldagen, där fasta aktiviteter i form av lektioner kombinerades med fria aktiviteter av varierande slag. Dessa fria och lokalt utformade insatser måste betraktas som mycket viktiga och borde stödja skolans arbete. Skolans omsorg om eleverna måste omfatta hela deras tid under skoldagen. Uppdelningen på fasta och fria aktiviteter skulle ha två syften, ansåg utredningen. Genom ett bestämt antal fasta aktiviteter skulle skapas förutsättningar för en i alla skolor gemensam referensram för eleverna. Genom fria aktiviteter skulle det ges utrymme för lokala initiativ och lokalanpassad utformning av delar av verksamheten.

I betänkandet föreslogs att såväl fasta som fria aktiviteter borde ingå i skoldagen och i skolans verksamhet. Därigenom skulle skoldagen i högre grad än nu bli en samlad skoldag, där alla elever förutom lektioner och tid för måltider och vila skulle ha tillgång till fria aktiviteter. Den samlade skoldagen borde också ge föräldrarna en klar uppfattning om under vilka tider skolan hade omsorg om barnen. Beträffande skoldagens omfattning ansåg utredningen det inte vara möjligt och inte heller önskvärt att fastställa en för alla skolor giltig omfattning av skoldagen. Kommuner och även enskilda rektorsområden inom en kommun har olika struktur. Föräldrarnas arbetstider kan skifta och elevernas reseavstånd till skolorna är olika. Skoldagens omfattning borde därför avgöras av skolstyrelsen i kommunen inom ramen för vissa maximi- och minimivärden. Den borde ges samma utformning som den vistelsetid vid vilken barn och föräldrar kommer att vara vana från förskolan. Växlande tider för skoldagens början och slut under olika veckodagar borde undvikas.

I betänkandet från Fritidshemskommittén "Skolbarnsomsorgen" (SOU 1985:12) framhölls att kostnaderna för arbetet med barn och ungdom kunde sänkas och verksamheten bli bättre genom att samordna lokaler, verksamheter och personal. En lokal-mässig samordning skulle innebära att kommunen sökte utnyttja de lokaler som fanns eller vid en nybyggnation planerade så att samma lokal kunde användas för verksamheter som pågick vid olika tider på dagen. En verksamhetsmässig samordning skulle innebära att personalen användes på ett bättre sätt och att olika verksamheter kunde stödja varandra. Utredningen betonade vidare att målen för de båda verksamheterna skola-skolbarnsomsorg i stort sett är samstämmiga.

Förskola-skolakommittén ansåg i sitt betänkande "Förskola-skola" (SOU1985:22) att samverkan mellan förskola och skola måste fördjupas och alltmer inriktas på att skapa ett innehåll och ett arbetssätt som möter barnen sådana som de är. Ett led i detta blev att utredningen bl.a. föreslog att riksdagen borde fastställa gemensamma mål för förskola och skola.

I skolbarnsomsorgskommitténs direktiv framhålls att skolans läroplan och det pedagogiska programmet för fritidshemmen ger uttryck för samma grundläggande syn på barn och barns behov ur såväl sociala som pedagogiska aspekter. Arbetssätten visar trots det upp stora olikheter, sägs det i direktiven.

I direktiven betonas vidare att samhället bör ha som mål att behovet av heldagsomsorg för skolbarn så långt som möjligt tillgodoses genom en obligatorisk skolverksamhet, kompletterad med skolbarnsomsorg. Om detta mål skall nås inom ramen för de resurser som samhället totalt kan ställa till förfogande, är det enligt direktiven nödvändigt att verksamheten i skolan och skolbarnsomsorgen i större utsträckning kan växa samman såväl innehållsligt som organisatoriskt.

Sedan kommittén inlett sitt arbete har regeringen i propositionen "Ansvaret för skolan" (prop. 1990/91:18), skrivelsen till riksdagen "Om åtgärder för att stabilisera ekonomin och begränsa tillväxten av de offentliga utgifterna" (reg.skr. 1990/91:51) och i budgetpropositionen (prop. 1990/91:100) avhandlat frågor som berör det område som kommittén har haft att utreda.

1.2 Utredningsuppdraget

I direktiven framhålls att kommitténs arbete skall ha som mål att från en helhetssyn på verksamheten i skolan och skolbarnsomsorgen påskynda och stimulera utvecklingen i riktning mot en god heldagsomsorg av hög kvalitet i en ekonomiskt rationell organisation.

Kommittén skall pröva att förlägga huvudansvaret för verksamheten till skolan och därvid i sitt arbete redovisa för- och nackdelar med en sådan lösning.

Kommittén bör följa det pågående utvecklingsarbetet i kommunerna och på olika sätt förmedla goda exempel och erfarenheter till andra kommuner som står inför en utbyggnad av skolbarnsomsorgen eller ännu inte funnit former för hur en bra helhetslösning kan se ut.

Vidare bör kommittén stödja och initiera sådana utvecklingsprojekt som kan tjäna som förebild för kommunerna.

Kommittén bör också utreda behovet av ändringar i de regler som gäller för skolan och skolbarnsomsorgen för att skapa förutsättningar för en sådan utveckling som redovisats ovan. Även frågan om utbildning av personal bör behandlas.

2.1 Inledning

Vårt uppdrag har enligt direktiven varit att följa, stimulera och påskynda en utveckling i riktning mot en samlad verksamhet för skola och skolbarnsomsorg. Utgångspunkten har varit att nå en samlad lösning för samhällets insatser för barns utbildning och omsorg i främst låg- och mellanstadieåldrarna. Barns och ungdomars egen verklighet, oberoende av existerande organisationsformer, har varit styrande för vårt arbete. Vårt arbetssätt har varit utåtriktat. Konferensverksamhet, tidningsutgivning, försöksverksamhet och möten med kommunala företrädare och intresseorganisationer har tagit en stor del av vår tid i anspråk. Vi har i ordets egentliga mening fungerat som en aktionsgrupp för utveckling av innehåll och organisation för en samlad skola-skolbarnsomsorg. Även den höga aktivitet som finns i landets kommuner kring utvecklingen av samarbetet och samverkan skola-skolbarnsomsorg har motiverat ett utåtriktat arbetssätt.

Som vi framhållit redan i kapitel 1 har situationen på kommitténs område förändrats genom regeringsförslag under arbetets gång. Sedan kommittén inlett sitt arbete har regeringen i propositionen "Ansvaret för skolan" (prop. 1990/91:18), i skrivelsen till riksdagen "Om åtgärder för att stabilisera ekonomin och begränsa tillväxten av de offentliga utgifterna" (reg.skr. 1990/91:51) och i budgetpropositionen (prop. 1990/91:100) avhandlat frågor som berör det område som vi har haft att utreda.

2.2 Konferensverksamhet

Konferensverksamheten har utgjort ett viktigt inslag i kommitténs arbete. Vi har arrangerat tvådagarskonferenser i Lycksele i april 1990, i Karlstad i oktober 1990, i Ronneby i november 1990 och i Sollentuna i januari 1991. Dessutom har vi arrangerat en uppföljningskonferens till den första konferensen i februari 1991 i Umeå. Deltagare i konferenserna har varit kommunpolitiker,

tjänstemän från skola och skolbarnsomsorg samt representanter för utbildningarna och personalorganisationerna. Sammanlagt har vi haft drygt 800 deltagare från mer än 200 kommuner.

Syftet med de regionala konferenserna har varit att erbjuda möjligheter till erfarenhetsutbyte mellan kommuner. Halva tiden har ägnats åt att diskutera i förväg utsända frågor kring samarbetet mellan skola och skolbarnsomsorg. En sammanställning av gruppdiskussionerna bifogas som bilaga 3 till betänkandet. Den övriga tiden har ägnats åt anföranden och presentation av samverkansprojekt. Uppslutningen kring konferenserna tyder på att frågor om skola-skolbarnsomsorg har en mycket stor aktualitet i de flesta kommuner.

Kommittén har också varit arrangör eller medarrangör till andra konferenser som redogörs för nedan.

Endagskonferens för platschefer i Stockholm för att utbyta erfarenheter av integrerad verksamhet skola-skolbarnsomsorg.

En konferens om miljön i morgondagens skola i samarbete med skolöverstyrelsen, socialstyrelsen och Svenska kommunförbundet. Konferensen hölls i Göteborg i månadsskiftet maj-juni 1990 och samlade ett 60-tal deltagare. Syftet var att belysa betydelsen av att den fysiska miljön är väl utformad och ger stimulans, men också att belysa en planeringsprocess där barn är inblandade och ges möjlighet att delta.

I december 1990 anordnade kommittén en konferens om fritidspedagogernas yrkeskompetens. Konferensen hölls i Katrineholm med ca 50 deltagare, varav ett 30-tal aktiva fritidspedagoger. Övriga kom från kommunal ledning, utbildning, forskning och fackliga organisationer.

Genom konferensverksamheten har vi fått erfarenheter och synpunkter på samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg. Många kommuner har kommit långt, andra är en bit på väg och några inleder just sitt arbete i syfte att de båda verksamheterna skall närma sig varandra.

2.3 Tidningen "Samverkan"

Kommittén har under utredningstiden givit ut en egen tidning "SAMVERKAN - en helhetssyn på barn". Fyra nummer har hittills utgivits. Det femte och sista numret ges ut i samband med detta betänkande.

I det första numret presenterades kommittén, dess direktiv, ledamöter, sakkunniga, experter och sekretariat. Reportage från olika samverkansprojekt mellan skola och skolbarnsomsorg fanns i nummer två. Nummer tre var ett dubbelnummer som gav utrymme för sex separata debattartiklar om olika delar av arbetet med samverkan skola-skolbarnsomsorg. Mellanstadieverksamheten och de äldre barnens fritidsgårdsverksamhet behandlades i det fjärde

numret av tidningen. Det innehöll också intervjuer med personer som deltagit i skolbarnsomsorgskommitténs konferens i Karlstad. Ett sista nummer av tidningen "Samverkan" kommer ut samtidigt som detta betänkande. Det innehåller en sammanfattning av betänkandet och våra förslag.

2.4 Projektansökningar

Kommittén har haft i uppdrag att lämna förslag till regeringen på fördelning av särskilda anslagsmedel från socialdepartementet och utbildningsdepartementet till utvecklingsarbete om samverkan skola-skolbarnsomsorg. Under utredningstiden har 65 ansökningar om projektmedel inkommit, varav regeringen beviljat 35 till ett sammanlagt belopp av 6 042 000 kr. I bilaga 2 beskrivs kort de projekt som fått medel.

2.5 Kommitténs sammanträden och arbete i övrigt

Kommittén har haft ett trettiotal sammanträden. De har vid några tillfällen förlagts till orter där utvecklingsarbete pågått, t.ex. Lund, Sundbyberg och Katrineholm. Då har sammanträdena kombinerats med besök och diskussioner med lokalt ansvariga.

Vi har genomfört en enkätundersökning till samtliga kommuners skolchefer om skolplanen, lokal samverkan med skolbarnsomsorgen och åldersblandad undervisning. I bilaga 5 redovisas resultatet av undersökningen.

Medel har beviljats till socialstyrelsens produktion av en undervisningsfilm om samverkan skola-skolbarnsomsorg. Den beräknas premiärvisas på Barnomsorgsmässan i Sollentuna i oktober 1991.

Under arbetet har vi haft överläggningar med de fackliga organisationerna och Riksförbundet Hem och Skola. Vi har haft diskussioner med en motsvarande utredning i Norge, Fellessekretariatet för skolefritidsordningar. Kommittén har gjort studieresor till Danmark, Italien och Norge.

3.1 Inledning

Begrepp och benämningar inom skolbarnsomsorgsområdet har varierat genom tiderna. Vi har i kommittén prövat att finna begrepp som på ett entydigt sätt beskriver skolbarnsomsorgens och skolans olika verksamheter. Skolbarnsomsorg som begrepp föreslogs av Fritidshemskommittén i dess betänkande "Skolbarnsomsorgen" (SOU 1985:12). Fritidshemskommittén avsåg med skolbarnsomsorg all verksamhet för 7-12-åringar som beskrivs i socialtjänstlagens avsnitt om "omsorger om barn och ungdom" 13, 15 och 17 §§. Skolbarnsomsorg bedrivs enligt fritidshemskommittén i form av fritidshem, familjefritidshem, allmän fritidsverksamhet och öppet fritidshem.

3.2 Begreppet skolbarnsomsorg

Kommittén har även prövat en bredare innebörd i begreppet skolbarnsomsorg, där även skolan inbegripits. Vi har dock funnit det svårt att praktiskt beskriva skolans och skolbarnsomsorgens olika former samlat i begreppet skolbarnsomsorg. Vi har också en pessimistisk bedömning av möjligheten att inom rimlig tid få uppslutning kring att ett relativt välkänt begrepp, "skolbarnsomsorg" ges ett nytt innehåll.

När det gäller den verksamhet som i dag bedrivs i skola och skolbarnsomsorg har vi valt att ansluta oss till fritidshemskommitténs definition från 1985 med undantag av begreppet familjefritidshem. I stället använder vi det vedertagna begreppet familjedaghem.

Kommitténs definition av samhällets skolbarnsomsorg är således att den bedrivs i form av fritidshem, familjedaghem, allmän fritidsverksamhet samt öppet fritidshem. Inom dessa former finns dessutom heltidsverksamheter, deltidsverksamheter, eftermiddagsverksamheter, klubbar m.m.

Det kan synas enklare att beskriva begreppet skola. I vårt betänkande använder vi begreppet synonymt med den traditionella

verksamheten i den svenska grundskolan. Även i skolan har det emellertid genom åren funnits verksamheter av omsorgskaraktär, på senare år ofta organiserade i form av samlad skoldag. Detta innebär att också begreppet skola kan inrymma vissa former av skolbarnsomsorg.

I flera avsnitt beskrivs nuvarande samverkan/samarbete mellan skola och skolbarnsomsorg. Då avses verksamheter enligt ovan nämnda definition.

Under vårt arbete har vi prövat flera olika begrepp som skulle kunna beskriva den utveckling av skola och skolbarnsomsorg som pågår i landets kommuner. I den mest utvecklade formen finns det en integration innehållsligt, lokalmässigt, organisatoriskt och ekonomiskt. I andra länder (bl.a. Norge, Danmark och Italien) kallas en sådan verksamhet för heldagsskola. Den står för en utvidgad verksamhet. Utvidgningen är både pedagogisk, organisatorisk och tidsmässig.

Kommittén har haft som sin huvuduppgift att följa, stimulera och påskynda en utveckling mot en ökad samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg. Denna samverkan kan ta olika form till följd av skilda lokala förhållanden. Benämningarna på de olika verksamheterna skiftar också. Samlad skoldag, integrerad verksamhet, samverkan, heldagsskola är några exempel som vi mött. För att inte onödigtvis skymma en mycket dynamisk utveckling, har vi valt att tona ner diskussionen om nya begrepp till förmån för mångfalden av lokala exempel.

3.3 Andra begrepp

Barn med behov av särskilt stöd

Begreppet barn med behov av särskilt stöd definierades först av barnstugeutredningen i betänkandet "Förskolan del I", till de barn "vars svårigheter kan ha sin grund i fysisk, psykisk, social eller emotionell skada eller ha uppstått genom en bristsituation i uppväxtmiljön" (SOU 1972:26). I 15 § socialtjänstlagen anges att "de barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd för sin utveckling skall anvisas plats i förskola tidigare än som anges i 14 § första stycket eller med förtur anvisas plats i fritidshem, om inte barnets behov av sådant stöd tillgodoses på annat sätt".

I vårt betänkande har vi undvikit att beskriva den här gruppen för sig. De verksamheter vi beskriver är till för alla barn och skall anpassas därefter. Detta synsätt uttrycks klart i såväl socialtjänstlagen, skollagen som i grundskolans och särskolans läroplaner. I den svenska välfärdspolitikens är huvudtanken att genom generella åtgärder skapa ett samhälle tillgängligt för alla medborgare. Det är därför viktigt att undvika segregering och särlösningar och i

Helhetssyn

Begreppet helhetssyn är den kanske mest grundläggande utgångspunkten för en samlad pedagogisk verksamhet inom skola och skolbarnsomsorg, så även för samverkan inom hela sektorn barnomsorg – skola. Begreppet har i sig självt en positiv innebörd. Det är viktigt att ta ställning till vad som skall rymmas inom "helhetssynen".

Kommittén menar att "helhetssyn" innebär att de som arbetar i verksamheten i skola, skolbarnsomsorg och barnomsorg skall främja en allsidig personlighetsutveckling hos barnet och ta hänsyn till barnets hela situation, dess sociala miljö, utvecklingsnivå och förutsättningar att påverkas av den verksamhet de vistas i.

Helhetssynen innebär också att verksamheten så långt som möjligt knyts till närmiljön, de resurser och karakteristiska drag som finns där, t.ex. kulturella yttringar, historiska traditioner och levnadsmönster.

Helhetssynen innebär vidare att samtliga resurser i skola-skolbarnsomsorg – personer såväl som fysiska och organisatoriska resurser – är till för att fylla verksamhetens mål och kan användas flexibelt och gärna varvat till en samlad enhet.

Med denna definition på helhetssyn som grund för verksamheten i skola-skolbarnsomsorg skapas förutsättningar för en dynamisk kunskapsstillväxt i ett aktivt samspel mellan individ och omgivning.

4.1 Inledning

Vi skall här ge en översiktlig bild av barnens och familjernas situation i Sverige under senare år. Vi har valt att koncentrera oss på områden som är relevanta som bakgrund för planering av verksamheten i skola och skolbarnsomsorg. I några avseenden jämför vi också med situationen i andra nordiska länder.

De pedagogiska programmen för fritidshem och förskola präglas av ett förhållningssätt som tar utgångspunkt i barnens livsvillkor. Ett medvetet pedagogiskt arbete med barn bör utgå från den miljö och de samhällsförhållanden som barnen lever i. Grundskolans läroplan betonar att skolans insatser skall planeras och utformas utifrån varje barns aktuella förutsättningar. Ett särskilt ansvar har både skola och barnomsorg för barn med svårigheter och barn som tillhör olika minoriteter.

Barnens villkor varierar mellan olika samhällsgrupper och inom olika delar av vårt land. För att åstadkomma ett bra underlag för den pedagogiska planeringen måste därför generella beskrivningar av barnens villkor kompletteras med kunskap om lokala förhållanden.

Beskrivningar av samhällsförhållanden kan göras på många sätt. Om man väljer att redovisa genomsnittstal för olika grupper eller samhällsklasser framträder en ljus bild av de svenska barnens och familjernas situation socialt, kulturellt och ekonomiskt. I ett internationellt perspektiv tillhör vi utan tvekan jordens överklass. Men även i den industrialiserade västvärlden och i vårt land finns det utsatta barn och familjer. De utsatta barnen i Sverige är betydligt färre än i många andra länder, men deras situation uppvisar vissa gemensamma drag med utsatta barns situation i andra länder. Det behövs kunskap i skola-skolbarnsomsorg om barnens situation för att kunna ge adekvat stöd även åt utsatta barn.

I jämförelse med tidigare generationer svenska barn är det främst förbättringarna i de materiella villkoren som framträder. Men samhällsförändringarna gäller betydligt fler områden än familjernas ekonomi. I dag växer barn upp i ett samhälle som i många avseenden är annorlunda än när deras föräldrar var barn. Vuxnas erfarenheter av den egna barndomen kan därför inte ge tillräckliga insikter om barnens verklighet. Familjeliv, yrkesliv och övrigt samhällsliv är åtskilda. De flesta barn får sällan direkta och konkreta upplevelser av vägen från produktion till konsumtion eller hur olika delar av samhällslivet hör ihop.

Variationen är nu större än tidigare vad gäller språk, traditioner, normer och värderingar i samhällets sociala och kulturella liv. I slutet av 1987 fanns det t.ex. 310 000 barn med utländsk bakgrund. Av dessa var 75 000 födda utomlands.

Antalet barn och ungdomar var i slutet av 1990 ca 1 880 000. Det innebär att en dryg femtedel av landets invånare var 0-17 år gamla i slutet av 1990. I åldern 7-12 år fanns ca 583 000 barn 1990.

De flesta barn, ca 80 procent, levde 1984/85 tillsammans med bägge sina ursprungliga föräldrar. De allra flesta nyfödda barn tillhör en familj med både mamma och pappa. Under det första levnadsåret hade ungefär 5 procent av barnen en ensamstående mor. Under barndomens lopp kommer ett antal barn att skiljas från en av föräldrarna. 1984/85 beräknades 28 procent av 16-17-åringarna ha levt skilda från en av föräldrarna. Separationen från en av föräldrarna hade för ca en tredjedel av dessa skett i förskoleåldern, för en tredjedel i 7-12-årsåldern och för ytterligare en tredjedel i tonåren. Den ensamstående modern eller fadern förblir inte alltid ensamstående. Många barn får en styvmor eller styvfar. 11 procent av alla barn i åldrarna 0-17 år levde under 1984/85 med en ensamstående mor och 5 procent med mor och styvfar. 2 procent levde med ensamstående far och 1 procent med far och styvmor. Någon procent hade adoptiv- eller fosterföräldrar.

Sammanlagt knappt 170 000 barn, 9 procent av samtliga, ingick 1985 i s.k. ombildade familjer, dvs. familjer där en eller bägge föräldrarna har med barn från ett tidigare förhållande. I s.k. traditionella kärnfamiljer, familjer med sammanboende par och endast gemensamma barn eller adoptivbarn/fosterbarn, ingick 1,45 miljoner barn, ca 80 procent av samtliga. Barn till "ensamföräldersfamiljen" utgjorde 13 procent av alla barn av vilka 200 000 levde med mor och 35 000 med far. Materialet är hämtat från ULF, undersökningen om levnadsförhållanden, vars frågor återkommer vart åttonde år. Den senaste undersökningen om familjeförhållanden m.m. gjordes 1984/85.

Barnfamiljernas ekonomiska situation varierar beroende på deras sammansättning. Den ombildade familjen har det genomsnittligt bra ställt. Inkomststandarden är högre än i den traditionella kärnfamiljen men man har mindre buffert i form av t.ex. förmögenhet, bankmedel, egen villa eller fritidshus.

Barn till faktiskt ensamboende föräldrar lever under knappare ekonomiska förhållanden än de sammanboendes barn. Inkomststandarden är lägre och det finns sällan en nettoförmögenhet över 100 000 kronor. Över en femtedel av de ensamstående barn hade under 1986 en förälder som någon gång under året mottagit socialbidrag mot 5 procent av de sammanboendes barn.

4.4 Föräldrars förvärvsarbete

I en nordisk studie vid Hälsovårdshögskolan i Göteborg framkommer att omkring 80 procent av alla kvinnor i Norden förvärvsarbetar (Köhler, 1990). Förvärvsintensiteten var högst bland svenska kvinnor, eller närmare 90 procent. Av de förvärvsarbetande nordiska kvinnorna arbetar hälften heltid och hälften deltid. Av de finska kvinnorna arbetar närmare 70 procent heltid. Förvärvsarbete var ovanligast i Norge.

Internationellt sett är detta höga siffror, men villkoren är ändå ganska olika i de nordiska länderna. Danmark och speciellt Sverige har en liten andel icke-förvärvsarbetande kvinnor – praktiskt taget enbart de som har mycket små barn. I de övriga länderna är minst en femtedel av mödrarna hemma. Finska kvinnors heltidsarbete sätter sin speciella prägel på barnfamiljernas villkor i Finland. Mödrarna på landsbygden är i högre grad hemarbetande, liksom unga, arbetare och låginkomsttagare. Antalet barn påverkar mest kvinnors förvärvsfrekvens.

Sammantaget konstaterar forskarna att de nordiska familjerna lever under olika typer av tidspress. De danska familjerna har hög förvärvsintensitet, de finska heltidsarbetar och de isländska har obekvämt arbetstid. De svenska familjerna har hög förvärvsintensitet och långa restider.

I SCBs statistik framkommer att i januari 1988 hade över 80 procent av barnen i Sverige en mor som hade ett förvärvsarbete. Enligt arbetskraftsundersökningarna hade 82 procent av förskolebarnen, 88 procent av de yngre skolbarnen och 90 procent av 11-16-åringarna en mor som var sysselsatt i arbetskraftsundersökningarnas mening. Till de sysselsatta räknas alla som en viss mätvecka hade ett förvärvsarbete, också de som var tillfälligt frånvarande från arbetet, t.ex. föräldralediga.

En enkätundersökning 1986/87 visar att tre fjärdedelar av alla barn i Sverige bodde i småhus. (ULF-studien) 60 procent bodde i friliggande villa och 14 procent i radhus eller kedjehus. En fjärdedel av barnen bodde således i hyreslägenhet och då oftast i hus på högst tre våningar. Bara i storstäderna var det rätt vanligt att barn bodde i högre hus.

I den ovannämnda nordiska studien framkom att socialgruppskillnaderna i boendet är störst i Danmark och Sverige.

Över hälften av alla barnfamiljer i Norden bor i 4-5 rum och kök. Finland skiljer sig från de andra länderna genom att större bostäder än 4-5 rum och kök knappt existerar, medan 20-30 procent av familjerna i de övriga länderna har större bostäder. Trångboddhet är i första hand ett storstadsproblem. Unga, lågutbildade arbetare och låginkomsttagare är genomgående oftare trångbodda än andra i alla länder.

4.6 Barns hälsa – en genomsnittsbild

I projektet "Skolbarns hälsovanor" jämför forskare data från Sverige, Finland, Norge, Schweiz, Spanien, Ungern, Wales och Österrike. En rapport sammanställd av Ulla Marklund och Annika Strandell visar resultaten från den andra datainsamlingen som genomfördes 1985-86 i elva länder. Projektet har status av WHO collaborative study.

Det övergripande syftet med projektet är att öka förståelsen för och kunskapen om unga människors livsstil. I denna inkluderas såväl hälsovanor som attityder och värderingar. Undersökningen görs på barn från tre åldersgrupper. Genomsnittsåldern skall vara 11,5, 13,5 och 15,5 år. Undersökningsgruppen skall vara representativ för samtliga elever i landet i respektive åldersgrupp.

En intressant del i undersökningen redovisar hur barn och ungdomar trivs med livet. Resultatet av den grundläggande trivselfrågan är för Sveriges del glädjande. De svenska eleverna, både pojkar och flickor i samtliga åldersgrupper, svarar mycket oftare än några andra att de i stort sett trivs mycket bra med livet. De svenska barnen följer det gemensamma internationella mönstret att den allmänna trivseln avtar med stigande ålder. Könsskillnaderna ser dock olika ut i de olika länderna. I Sverige, Wales och Österrike trivs pojkarna bättre än flickorna, medan det i övriga länder är tvärtom.

Forskarna ställde också frågor om hur lätt barnen har att prata med olika personer om sådant, som verkligen oroar dem. Resultaten ger en bild av att de svenska barnen har jämförelsevis mycket öppna familjerelationer. De har mycket lättare än alla andra att

prata med sin mamma om problem och nästan lättast av alla att prata med sin pappa. De har även lättast att prata med sina bröder och systrar. Det är enbart de spanska barnen, som har det bättre i detta avseende än de svenska vad gäller pappa och syskon.

I Sverige är det däremot förhållandevis ovanligt att ha "andra vuxna" att vända sig till med problem. När det gäller vänner befinner sig de svenska barnen ungefär "i mitten".

4.7 Barns hälsa - en mörkare bild

Ovanstående rapporter om hälsa ger en i allt väsentligt ljus bild av den "genomsnittliga hälsan" bland barn i Sverige. Men det finns också en mörkare bild. Folkhälsogrupper har sammanställt ett antal studier kring ohälsa bland barn. Flera resultat är viktiga för vårt arbete med den samlade skolbarnsomsorgen.

Bland 4-åringar har man funnit att 15-30 procent har hälsoproblem och frekvensen ligger mellan 25 och 35 procent i skolåldern. Kroppsliga avvikelser förefaller genomgående vara vanligare bland pojkar än bland flickor, med undantag av fetma. Ögon- och öronsjukdomar, andningsorganens sjukdomar, motoriska svårigheter, övervikt, hudsjukdomar och barnkirurgiska problem dominerar i förskoleåldern. I skolåldern ökar allergier, ryggdeformiteter och psykosociala problem.

Allergiutredningen (SOU 1989:76, 77, 78) konstaterar att någon form av allergi och andra överkänslighetsbesvär drabbar vart tredje skolbarn. Studier visar att 4-6 procent av skolbarnen har astma, 10-20 procent hösnuva och lika många besvärar av eksem. Speciellt luftvägsallergierna ökar.

Barns höga frekvenser av överkänslighetsbesvär förklaras av deras känslighet i immunsystem och luftvägar. Barn kan också ses som biologiska indikatorer, dvs. de reagerar före andra på dålig miljö. Allergiutredningen pekar på att undermålig luftkvalitet i barnens miljöer, bl.a. skolor och bostäder bidrar till den höga allergifrekvensen bland barn.

I den tidigare nämnda rapporten från folkhälsogruppern framgår att i slutet av 1988 var 12 000 barn eller 6,3 promille av alla barn i åldern 0-17 år föremål för någon form av social vårdinsats från samhället. Alkohol, bråk, misshandel, incest, skilsmässor och fängelsevistelser i familjen är vanliga orsaker till att barn under 15 år tas om hand av samhället. Misshandel och sexuella övergrepp mot barn förekommer. Studier tyder på att ca 9 procent av flickorna och 3 procent av pojkarna någon gång utsatts för sexuella övergrepp före 18 års ålder. 1988 polisanmäldes 1 979 fall av sexuella övergrepp mot barn och 1 772 fall av barnmisshandel.

Att det finns ett samband mellan ohälsa och livsvillkor är känt sedan länge. I de flesta länder i världen kan man visa att spädbarnsdödligheten avspeglar olikheter i livsvillkor inom en nation. Preliminära resultat av studier i Stockholm och Göteborg tyder på att socioekonomiskt underprivilegierade barn och barn från s.k. lågstatusområden har högre tidig dödlighet än andra barn.

En studie av olycksfall i Göteborg (Nathorst 1982) visar att olycksfallsfrekvensen är högre i områden med stor andel socioekonomiskt svaga grupper. Man finner också lägre födelsevikt hos barn till föräldrar med lägre socioekonomisk status. Dessa grupper har samtidigt en överrepresentation av överviktiga barn, i synnerhet flickor i skolåldern.

I en studie över 6 000 barns utveckling (Sundelin 1990) visade sig socialgruppstillhörighet vara en betydande indikator vid 10-års ålder. I fråga om inlärning fanns det inte en enda variabel som var oberoende av socialgrupp. Skrivsvårigheter och allmän tung belastning av beteendeproblem är vanligare i låg socialgrupp.

4.9 Samhällsförhållanden och social segregation

Olika studier visar att det finns en social snedfördelning i boendet. Den svenska barnomsorgen är belägen i förhållandevis små anläggningar knutna till bostadsområdena enligt närhetsprincipen. Socialstyrelsens rapport "Den sociala snedfördelningen inom barnomsorgen" visar hur en segregation i boendet ofta följs av en segregerad barnomsorg.

I socialstyrelsens rapport "Växa i välfärdsland" (1990:3) redovisas undersökningar som visar segregationen inom skolan. I "lågstatusklasser" kommer det till flera nya elever under lågstadiet, fler lärarbyten och mindre erfarna lärare. Skolforskarna Arnman och Jönsson har följt enskilda skolklassers öden. Nästan 20 procent av dagens grundskolebarn befinner sig i s.k. lågstatusklasser. Under 1970- och 1980-talen har skolsegregationen ökat och elevgrupperna med skolmisslyckanden har vidgats.

Barn och ungdomar från arbetarhem eller lägre medelklasshem är inte lika framgångsrika i skolan. De har inte samma självuppfattning, stöd från och samstämmighet med skolan som medel- och överklassbarnen.

Skolforskning visar att arbetsklimatet är viktigt i en skola. Det påverkar elevernas uppförande och betyg oberoende av vilken social bakgrund eleverna har. "Självmedvetna skolor" med entusiastiska lärare har visat sig vara viktigare än vilken arbetsmetod man använder (Grosin 1989).

I den tidigare nämnda rapporten "Växa i välfärdsland" visas klara skillnader mellan barns levnadsstandard. Att leva i segreg-

rade områden innebär att man hänvisas till en segregerad förskola, skola och skolbarnsomsorg. I rapporten nämns också att vi befaras vara på väg mot ett "2/3-samhälle". Begreppet används frekvent i den västeuropeiska debatten och avser att levnadsförhållandena för merparten av befolkningen (2/3) fortlöpande förbättras, medan en grupp (1/3) alltmer släpar efter. Även i rapporten från Nordiska hälsovårdshögskolan används begreppet 2/3-samhälle. 30 procent av barnfamiljerna lever under vad man kallar basnivån för god livskvalitet. Situationen illustrerar det s.k. 2/3-samhället, skriver författarna.

Eva-Lis Bjurman har jämfört barnens liv i ett "äldre burget villaområde" norr om Stockholm med en cirka 15-årig förort med flerfamiljshus söder om staden. Avsikten med undersökningen var att se hur segregationen i en storstad som Stockholm påverkar barns fritidsvanor (Bjurman 1981). I undersökningen framkommer en nyanserad bild av barnen i olika segregerade områden. Resultaten visar att arbetarbarnen i söder leker ute i större eller mindre grupper. Deras lekar är rikt varierade. Räkneramsorna är många. Barnen bär upp och för vidare folklöre och lektraditioner. De har en egen barnkultur. Omflyttningar, vuxeninblandning, vuxna förbud och kommunal planering hotar att spränga barngruppen på gården, förutsättningen för en levande barnkultur.

Barnen till de bättre situerade familjerna i norra Stockholm leker helst två och två. De leker både ute och inne. Deras innelekar är mer utvecklade än arbetarbarnens. De regeltekar som förekommer leks mest på skolgården. Efter skolan är det ovanligt att barnen samlas i större grupper. Bjurman visar att dessa barn lever ett tryggt liv. De växer upp i en omgivning de känner väl och med vuxna de känt länge. De har hela familjer, släkt och kontakter utanför familjen. Men de är också instängda, framför allt socialt. De lever ett hårt inrutat liv med höga krav från föräldrarna på prestationer och duktighet.

Barngruppen på gården utgör arbetarbarnens skydd och trygghet. Här utvecklas styrka och solidaritet, här lär de sig en sorts saklig distans till sig själva. Här får de kollektiv träning i stället för individuell prestationsinlärning. Här finns en frihet att utveckla en egen kultur i stället för att hela tiden, som de ekonomiskt privilegierade barnen, matas med kultur.

4.10 Skolans och skolbarnsomsorgens uppgift

Skolan och barnomsorgen skall vara öppna för alla. Skolan är dessutom obligatorisk för alla barn. Att skola och barnomsorg omfattar alla barn och skall ta ett särskilt ansvar för dem som har utsatta livssituationer ligger i linje med de demokrati-, solidaritets- och jämlikhetsmål som vårt samhälle bygger på. Dessa mål

uttrycks också i socialtjänstlagens första paragraf, den s.k. portalparagrafen.

SOU 1991: 54
Kapitel 4

Samma synsätt finns i officiella dokument om skolan allt sedan 1946 års skolkommision och 1962 års riksdagsbeslut om att införa en obligatorisk och sammanhållen nioårig grundskola. I skolans läroplan sägs att skolan är till för alla barn och att den skall anpassa sin verksamhet till de olika förutsättningar som barn har.

Det är fortfarande en ojämlik fördelning av resurser och möjligheter för barn i vårt land. Folkhälsogruppen, som vi tidigare hänvisat till, konstaterar att "samhällets verksamheter för barn och ungdom (BVC, barnomsorg, skola, PBU, socialtjänst, m.m.) når inte upp till sin stödjande roll så att utsatta barn kompenseras för brister i familjesituationen".

Nedskärningar i de kommunala verksamheterna riskerar att drabba utsatta barn särskilt hårt. Om den allmänna kvalitetsnivån sänks i skola och skolbarnsomsorg riskerar man att få vidta särskilda lösningar för bl.a. barn med behov av särskilt stöd. Regeringen betonar i propositionen "Ansvaret för skolan" (prop. 1990/91:18) nödvändigheten av att utvärdera effekterna av ett decentraliserat ansvar för skolan.

Skolans och skolbarnsomsorgens uppgift, att motverka effekterna av en social segregation, förhindra social utslagning och medverka till en god start i livet för barnen, är högaktuell även i 1990-talets Sverige.

5 Skolbarnsomsorgen – dimensionering och personalresurser

SOU 1991: 54
Kapitel 5

5.1 Utbyggnad 1971-1989

År 1971 hade 19 000 barn i åldern 7-12 år plats i fritidshem och familjedaghem. Det var jämn fördelning mellan de båda formerna. År 1989 hade fritidshem och familjedaghem för skolbarn vuxit till att omfatta 161 000 barn. Drygt två tredjedelar av barnen fanns i fritidshem och utvidgade syskongrupper i daghem, övriga i familjedaghem (diagram 1).

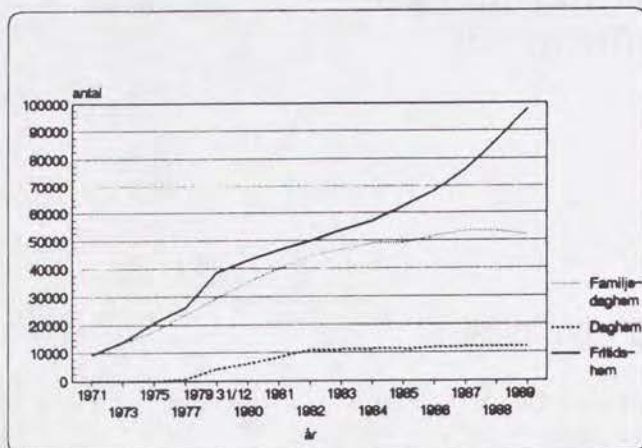
År 1973 hade 3 procent av samtliga barn i åldern 7-9 år fritidshemsplats och 3 procent plats i familjedaghem. 16 år senare, 1989, hade andelen 7-9-åringar med plats i fritidshem och utvidgade syskongrupper i daghem ökat till 32 procent. Andelen barn i denna åldersgrupp med plats i familjedaghem hade ökat till 16 procent.

48 procent av 7-9-åringarna fanns 1989 i skolbarnsomsorg. Det är en lika stor andel som det finns 0-6-åringar i barnomsorgen, men det är en lägre andel än 3-6-åringarna. 64 procent av den senare gruppen hade plats i daghem eller familjedaghem.

En mycket liten andel av barn i åldern 10-12 år har genom åren haft plats i skolbarnsomsorgen. År 1973 hade 1 procent av barnen i dessa åldrar plats i fritidshem eller familjedaghem, 1989 var det 7 procent.

Större delen av 10-12-åringarna i skolbarnsomsorgen utgjordes 1989 av tioåringar. 14 000 av totalt ca 21 500 barn i dessa åldrar var tioåringar (2/3).

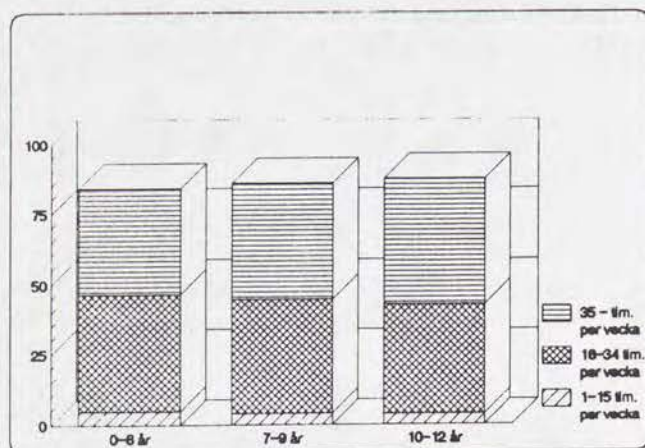
Diagram 1: Barn 7-12 år i skolbarnsomsorg 1971-1989
Källa: S 10 SM 9001

Förvärvsarbete

86 procent av mödrar med barn i åldern 7-9 år var förvärvsarbetande 1988 (ÅRSYS, SCB). 41 procent hade mödrar som arbetade heltid, ungefär lika många hade mödrar som arbetade deltid, övriga 4 procent hade mödrar som arbetade mindre än 16 timmar per vecka. Över 87 procent av 10-12-åringarna hade mödrar som förvärvsarbetade (diagram 2). Utbyggnaden av den kommunala skolbarnsomsorgen bör ha medfört att det är färre barn i de lägre skolåldrarna som är hänvisade till att klara sig på egen hand eller som har en osäker form av omsorg när skoldagen är slut. När den senaste barnomsorgsundersökningen för skolbarn (7-10 år i undersökningen) gjordes av SCB 1982/83 var det 15 procent av barnen som fick klara sig på egen hand när de kom från skolan.

Diagram 2: Barn i olika åldersgrupper med förvärvsarbetande mödrar
Källa: ÅRSYS 1968

Sammanfattningsvis hade skolbarnsomsorgen 1989 en kapacitet i form av platser för över 160 000 barn, vilket innebar att knappt hälften av 7-9-åringarna och 7 procent av 10-12-åringarna hade plats i barnomsorgen.

SOU 1991: 54
Kapitel 5

5.2 Prognos för utbyggnaden till 1994

Kommunernas barnomsorgsplaner tyder på att det skulle finnas minst 121 000 platser i fritidshem 1994 för barn i åldern 7-9-år. Familjedaghemspplatserna skulle räcka till ca 49 000 barn i dessa åldrar. Vår prognos bygger på kommunernas planer för åren 1990-1994. Detta är något av en minimiprognos eftersom ett tredjedel totalt kommuner inte har skickat in sina planer till socialstyrelsen.

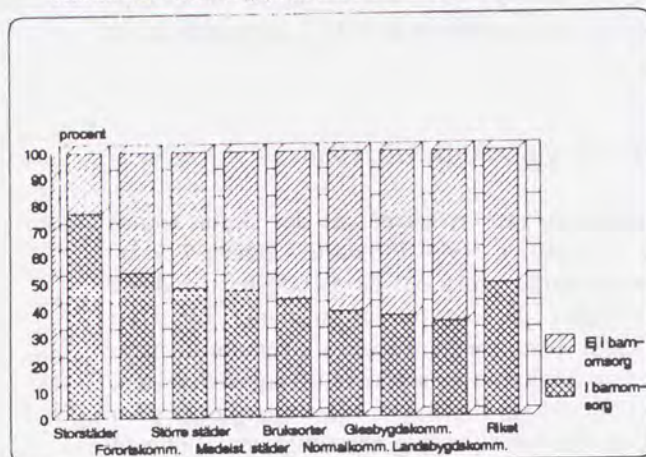
Vid mitten av 90-talet börjar de ökade barnkullarna att göra sig gällande i skola och skolbarnsomsorg samtidigt som behovet av skolbarnsomsorg för sexåringar kommer att öka.

Vi har gjort följande prognos: Utbyggnaden av skolbarnsomsorgen fortsätter att vara något lite högre än kommunernas barnomsorgsplaner till 1994. Då skulle det kunna finnas totalt 175 000 platser i fritidshem och familjedaghem. Om man räknar med att enbart 50 procent av sexåringarna börjar skolan vid denna tidpunkt skulle 48 procent av barnen i åldern 6-9 år kunna få plats i skolbarnsomsorgen.

En prognos som i stället baseras direkt på de senare årens utbyggnadstakt av fritidshemspplatser (9 000 platser årligen), men minskning av familjedaghemspplatser (1 000 platser årligen) skulle resultera i plats för 201 000 barn i skolbarnsomsorg år 1994. Med den utbyggnadstakten skulle det bli plats för 55 procent av barnen i åldern 6-9 år. Under de senare åren har utbyggnaden överstigit kommunernas egna planer.

5.3 Omfattning av skolbarnsomsorgens olika former

Utbyggnaden av skolbarnsomsorgen varierar mycket i olika kommuner. Delar man in kommunerna i grupper efter tätortsgrad, invånarantal och näringsstruktur finner man i storstäderna 77 procent av barnen 7-9 år i fritidshem eller familjedaghem (1989). Lägsta andelen 7-9-åringar i skolbarnsomsorg hade landsbygds-kommunerna med knappt 36 procent (diagram 3).

För barn i skolåldern finns i dag huvudsakligen tre olika former av barnomsorg: fritidshem, utvidgad syskongrupp i daghem och familjedaghem. För främst barnen i åldern 10-12 år finns även i en del kommuner olika former av öppen fritidsverksamhet.

Fritidshem är den form av barnomsorg för skolbarn som expanderat mest från mitten av 1980-talet (diagram 1). Antalet skolbarn har minskat i både familjedaghem och utvidgade syskongrupper i daghem sedan slutet av 1980-talet. Det är en utveckling som ser ut att fortsätta.

År 1989 fanns 52 procent av sjuåringarna med plats i skolbarnsomsorgen i fritidshem, 10 procent i daghem och 38 procent i familjedaghem.

Fördelning fritidshem-familjedaghem

Variationerna är stora mellan olika kommuner när det gäller fördelningen av skolbarn mellan fritidshem och familjedaghem. Detta slår också igenom vid jämförelser mellan länen. I Stockholms och Norrbottens län fanns ca 80 procent av barnen i fritidshem och övriga ca 20 procent i familjedaghem. I flertalet län i övrigt var andelen i fritidshem mellan 40 och 60 procent (diagram 4).

Enskild barnomsorg utgör en liten del av barnomsorgen i Sverige. År 1989 drevs 3,5 procent av alla daghems- och fritidshemsplatser i enskild regi. 54 enskilda fritidshem och 118 kombinerade enskilda daghem-fritidshem tog emot ca 1 800 skolbarn. Antalet förskolebarn i enskild barnomsorg uppgick samma år till ca 10 000.

Enligt SCB-statistiken för 1989 fanns totalt 12 922 förskolor och fritidshem (anläggningar) i hela landet. 12 306 av dessa hade socialnämnd som huvudman, 2 skolstyrelse och 28 annan primär-

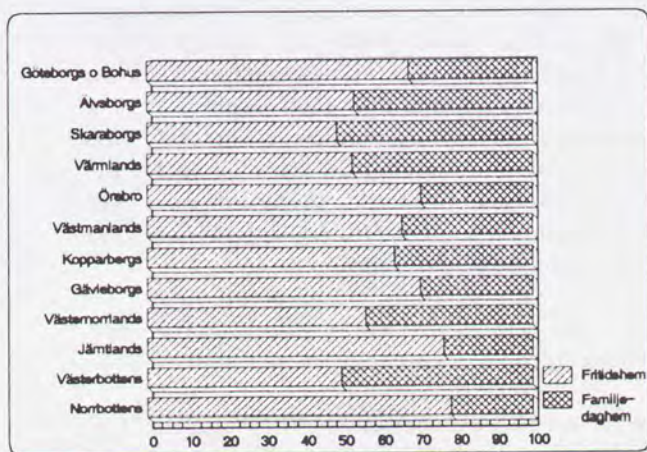
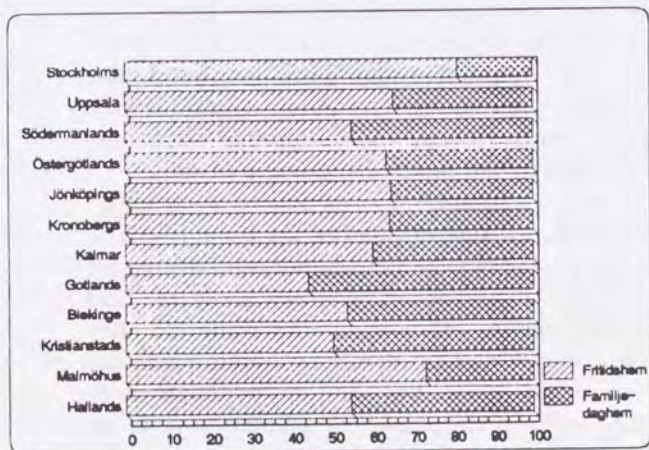
kommunal styrelse/nämnd. 8 anläggningar drevs av landsting, 317 av föräldrakooperativ och 261 av annan enskild huvudman.

Diagram 4: Barn 7-12 år i skolbarnsomsorgen fördelade på fritidshem/daghem och familjedaghem i de olika länen 1989

Källa: S 10 SM 9001

SOU 1991: 54

Kapitel 5

Av det totala antalet anläggningar (12 922) utgjordes 2 616 av "renodlade" fritidshem, 6 149 var enbart daghem, 1 898 var enbart deltidsgupper och 2 259 innehöll flera verksamhetsformer. Av de 2 616 renodlade fritidshemmen bestod 2 040 av endast en avdelning, 458 hade två avdelningar och 69 tre avdelningar. Restande 49 fritidshem hade således fyra eller fler avdelningar.

Socialstyrelsen har i en enkät till barnomsorgsplaneringen 1990-94 frågat om kommunernas planer för öppen fritidsverksamhet för barn i åldern 10-12 år och/eller om kommunen hade planer på någon sådan verksamhet. 101 kommuner av de totalt 251 som besvarat enkäten före juli 1990 uppgav att de hade någon sådan form av verksamhet. 145 besvarade frågan nekande och 5 kommuner besvarade inte frågan om de hade öppen fritidsverksamhet. 106 kommuner hade planer på att starta eller utveckla öppen fritidsverksamhet under planperioden, 138 kommuner hade inga planer och 7 besvarade inte frågan om de hade några planer.

Slår man samman svaren på båda frågorna visar det sig att 57 kommuner både hade öppen fritidsverksamhet för barn 10-12 år och fortsatta planer på utbyggnad. 41 kommuner som svarat att de hade öppen verksamhet planerade inte någon ytterligare. I 50 kommuner som inte hade någon verksamhet fanns planer på eller pågick diskussioner om start för olika former av öppen verksamhet. 95 kommuner har svarat att de inte hade någon sådan verksamhet och att de inte heller hade planer på igångsättning inom de närmaste åren.

Av de former för fritidsverksamhet som nämns i svaren på enkäten är de vanligaste någon form av verksamhet i fritidsgårdar, fritidsklubbar (ofta integrerade i fritidsgårdar och skolor) och eftermiddagshem. Ofta bedrivs eller planerar socialnämnderna att bedriva sådana verksamheter i samarbete med skolan, fritidsnämnden och i några fall även kulturnämnden. I flera fall talas om överförande av skolbarnsverksamheten till skolan. I en hel del kommuner svarar redan fritidsnämnden eller skolan för hela eller delar av den öppna verksamheten för barn i skolåldern, som ofta också vänder sig till barn under tio års ålder.

5.4 Samlad skoldag

Samlad skoldag innebär att alla elever i en skola förutom lektioner och tid för måltider och vila skall ha tillgång till fria aktiviteter. SIA-utredningen (SOU 1974:53) och 1968 års barnstugeutredning, som gemensamt förde fram förslaget om samlad skoldag, ville att man skulle samla och samordna resurser för barn och ungdom, skapa regelbundenhet i skolgången och att skolan skulle ta ett större ansvar för skolbarnens omsorg och fritid.

Skolöverstyrelsens uppföljning av samlad skoldag, som omfattar läsåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87, visar att ungefär hälften av landets elever i låg-, mellan- och högstadierna omfattas av sådan verksamhet. (Skolan och föreningslivet. Kommentarmaterial. Läroplaner 1987:105 samt tabellmaterial från SÖ, O-avdelningen 1987-07-17.)

I huvudsak är det kommunalt anställda fritidsledare/fritidspedagoger som svarar för den icke schemabundna tiden. Därefter kommer ledare från föreningar, främst idrottsföreningar och religiösa organisationer. Skolvärdrar, lärarassistenter och vaktmästare arbetar också inom verksamheten. Lärare, föräldrar och elever utnyttjas sällan som ledare under icke schemabunden del av skoldagen, enligt skolöverstyrelsens uppföljning.

En viktig orsak till den relativt långsamma utvecklingen av samlad skoldag anges vara kommunernas minskade ekonomiska resurser. De knappa resurserna innebär att det är svårt att engagera föreningsledare under dagtid. Även lokalfrågan kan vara svår att lösa där man inte har fritids- och föreningsgårdar i skolans närhet. Andra förklaringar som inte kommer fram i enkäten är att det funnits ett ideologiskt motstånd mot den samlade skoldagen som begrepp och företeelse i vissa kommuner.

Antalet kommuner som hade samlad skoldag minskade från läsåret 1985/86 till 1986/87 medan antalet elever som omfattades av samlad skoldag ökade från 47 till 51 procent. Andelen elever som hade samlad skoldag ökade i sexton län, minskade i tre län och var i stort sett oförändrad i fem län.

Största omfattningen hade samlad skoldag på högstadiet, 64 procent. Av lågstadiets elever omfattades 41 procent och av mellanstadieeleverna 46 procent.

Skolbarnsomsorgskommittén gjorde under 1990 en enkät till landets samtliga skolchefer om samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg. En fråga gällde samlad skoldag för låg- och mellanstadiet. 33 procent av kommunerna uppgav att man hade samlad skoldag för dessa stadier.

Det finns endast ett mycket svagt stöd för hypotesen att samlad skoldag har mindre omfattning i län där skolbarnsomsorgen är väl utbyggd och vice versa. I några fall har båda typerna av verksamheter en relativt sett stor omfattning. Det torde snarare vara så att fritidshemsverksamheten och dess personal i många fall utgör en viktig komponent i den samlade skoldagen. Som senare framgår av de i kapitel 10 redovisade exemplen på samverkan skola-skolbarnsomsorg är det vanligt att man bygger verksamheten från en grund som utgörs av en samlad skoldag.

5.5 Personalen

I förskolor och fritidshem fanns totalt 95 600 anställda 1989 (76 455 årsarbetare). Det totala antalet dagbarnvårdare var 31 000. 8 500 av de anställda i förskolor och fritidshem år 1989 hade fritidspedagogutbildning och nära 800 fritidsledarutbildning. Personal med förskollärarytbildning uppgick till över 40 000 och drygt 38 000 hade barnskötarutbildning. 1972/73 fanns 742 anställda i

barnomsorgen med fritidspedagogutbildning. Personal med fritidsledarutbildning specificeras i statistiken från år 1981.

SOU 1991: 54
Kapitel 5

Personaltätheten – antalet barn per anställd – i fritidshem och daghem har förändrats på följande sätt sedan 1975. För jämförelsens skull har vi också tagit med personal i grundskolan och deltidsförskolan.

Antal barn per anställd i:

År	Fritidshem	Daghem	Deltidsförskola ¹⁾	Skola ²⁾
1975	7,4	4,9	24	-
1980	7,3	4,2	17	12,2 (80/81)
1985	7,7	4,3	16	11,4 (85/86)
1989	8,5	4,5	15	10,9 (89/90)

¹⁾ Anger det totala antalet barn per anställd. Personal i deltidsförskola har oftast två barngrupper per dag.

²⁾ Endast lärarpersonal.

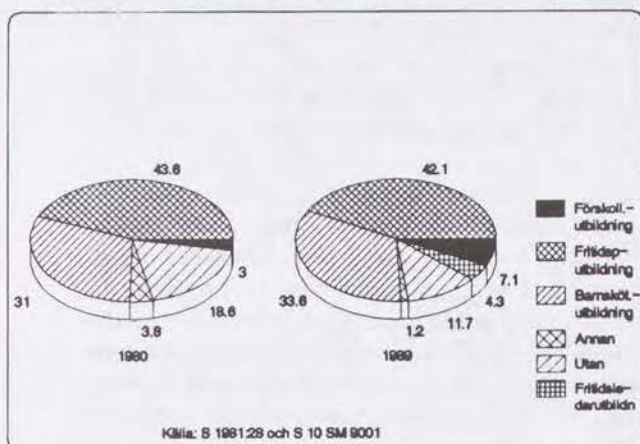
Materialet går inte utan vidare bearbetning att jämföra mellan förskola, skola och fritidshem. Det bör betonas att öppethållandet eller tiden för verksamheten varierar. Därför skall begreppet "personaltäthet" inte tolkas som den faktiskt närvarande personalen vid en viss tidpunkt. Daghem och fritidshem har i allmänhet öppet 10–12 timmar per dag och tiden i skolan är för årskurs 3 i genomsnitt 6 timmar per dag. Verksamheten i deltidsförskolan pågår 3 timmar per dag och grupp.

Personaltätheten har enligt dessa siffror minskat i fritidshem och ökat i daghem. Man kan också konstatera att under 1980-talet har antalet barn per fritidspedagog/fritidsledare ökat. År 1981 fanns i verksamheten 9,4 barn per fritidspedagog/fritidsledare. År 1989 fanns det 11,8 barn på varje fritidspedagog/fritidsledare. Minskningen av personaltätheten i denna bemärkelse kan till viss del bero på en lägre allmän personaltäthet och till en viss del på att det finns förskollärare som arbetar med skolbarn, t.ex. i daghemmens utvidgade syskongrupper.

Av tabellerna 8–11 i bilaga 6 framgår fördelningen av personal (antal anställda respektive årsarbetare) med olika utbildning inom barnomsorgen 1980 och 1989 inom de olika verksamhetsformerna, inkl. fritidshemsavdelningar. Där visas också fördelningen av anställda i fritidshemsavdelningar på olika utbildningar åren 1980 och 1989.

Andelen personal i fritidshemsavdelningar med fritidspedagogutbildning har minskat något. Andelen med förskollärar-, barnskötar, eller annan barnavårdsutbildning – om man inkluderar personal med fritidsledarutbildning – har ökat. Samtidigt har andelen personal utan formell barnavårdsutbildning minskat mellan de båda åren. Med tanke på att antalet barn i skolåldern i daghem ökat mellan de båda åren skulle man kunna anta att andelen fritidspedagoger hade ökat där, vilket den inte gjort. Andelen fritidspedagoger i daghemsavdelningar har i stället minskat något.

Diagram 5: Fritidshemsavd 1980 och 1989. Anställda fördelade efter utbildning
Källa: S 1981:128 och S 10 SM 9001

År 1989 fanns ca 4 300 anställda med barnskötarutbildning och ca 97 800 barn i åldern 7-12 år i fritidshemsavdelningar. För de omkring 12 000 skolbarnen i daghemsavdelningar skulle det beräkningsmässigt ha funnits 530 barnskötare 1989. Antalet barnskötare som var inbegripna i skolbarnsomsorg detta år skulle därmed uppgå till 4 830. Med ytterligare 10 000 skolbarn i fritidshem och daghem per år skulle det behövas ytterligare 440 barnskötare. Totalt kan alltså barnskötarutbildad personal i skolbarnsomsorgen år 1990 beräknas ha utgjort drygt 5 200 personer. År 1992 skulle denna personal komma att omfatta över 6 000 anställda.

5.6 Sammanfattning

Sedan 1971 har antalet barn med plats i skolbarnsomsorgen ökat från 19 000 till 161 000. År 1973 fanns 6 procent av alla barn 7-9 år i skolbarnsomsorgen. År 1989 omfattades 48 procent av alla barn i denna ålder av någon form av skolbarnsomsorg, fritidshem, utvidgad syskongrupp i daghem eller familjedaghem.

Av barnen i åldern 10-12 år har genom åren en mycket liten andel haft plats i skolbarnsomsorg - 1973 rörde det sig om 1 procent och 1989 om 7 procent. Detta gäller inskrivna barn. Dessutom finns en öppen verksamhet i flera kommuner.

År 1988 hade 86 procent av 7-9-åringarna och 87 procent av 10-12-åringarna mödrar som förvärvsarbetade, varav flertalet 16 timmar per vecka eller mer. Det innebär att fortfarande en stor del av de yngre skolbarnen med förvärvsarbetande mödrar har annan form av omsorg under skolfri tid. 1982/83, då den senaste barnomsorgsundersökningen gjordes avseende barn i skollåldern, fick 15 procent av barnen i åldern 7-10 år klara sig helt på egen hand när de kom från skolan.

En prognos baserad på de senaste årens utbyggnad visar att det skulle komma att finnas plats för 55 procent av barn i åldern 6-9 år i skolbarnsomsorgen om man antar att 50 procent av 6-åringarna börjar skolan 1994.

Utbyggnaden av skolbarnsomsorgen varierar avsevärt i kommunerna. Högst är andelen 7-9-åringar i skolbarnsomsorgen i storstäderna - 77 procent. Lägsta andelen - 36 procent har landsbygdskommunerna.

Fritidshem är den form av barnomsorg som har ökat mest under 1980-talet. År 1980 hade 13 procent av landets alla 7-9-åringar plats i fritidshem och 9 procent hade plats i familjedaghem. År 1989 hade 32 procent plats i fritidshem och 16 procent i familjedaghem. Även i detta avseende finns stora skillnader mellan olika typer av kommuner. I Stockholms och Norrbottens län hade ca 80 procent av barn 7-9 år i skolbarnsomsorgen plats i fritidshem. I flertalet övriga län var fritidshemsbarnens andel mellan 40 och 60 procent.

År 1989 fanns 54 enskilda fritidshem och 118 kombinerade daghem/fritidshem. I dessa fanns plats för ca 1 800 barn i skolåldern.

Svaren på en enkät som socialstyrelsen gjorde i början av 1990 visade att relativt få kommuner har satsat på öppen fritidsverksamhet speciellt riktad till barn i åldern 10-12 år. För sådan verksamhet utgår automatiskt ett statsbidrag till kommuner med "vanlig" fritidshemsverksamhet.

Samlad skoldag omfattade läsåren 1984/85, 1985/86 och 1986/87 ungefär hälften av landets elever i grundskolan. 1986/87 var 471 700 av landets totalt 928 400 elever inbegripna i samlad skoldag. Högsta andelen elever i sådan verksamhet av länen hade Norrbotten med 82 procent och den lägsta Västmanland med endast 10 procent.

Största omfattningen hade samlad skoldag på högstadiet där 64 procent av eleverna erbjöds sådan verksamhet. Av lågstadiets elever omfattades 41 procent och av mellanstadiets 46 procent.

År 1989 utgjordes personalen i förskolor och fritidshem av totalt 96 600 varav 8 500 hade fritidspedagogutbildning och nära 800 fritidsledarutbildning. Personaltätheten i fritidshem har minskat sedan 1975, då det fanns 7,4 barn per anställd. År 1989 var det 8,5 barn på varje anställd. Samtidigt har antalet barn på varje anställd med fritidspedagog- eller fritidsledarutbildning ökat, dvs. även i det avseendet har personaltätheten i fritidshemsverksamheten minskat. Sådana uppgifter ger inte några besked om kvalitetsutvecklingen i verksamheten men borde ge anledning att närmare studera hur verksamheten fungerar.

Samtidigt som andelen personal med fritidspedagogutbildning har minskat i fritidshemmen mellan åren 1980 och 1989 har det skett en ökning av andelen personal med förskolläro- och barnskötarutbildning samt annan barnavårdsutbildning (inkluderande

fritidsledarutbildade). I fritidshemmen har under denna tid personal utan formell utbildning minskat.

En beräkning visar att ca 4 800 med barnskötarutbildning var sysselsatta med skolbarnsomsorg (exkl. familjedaghem) 1989. År 1992 skulle sådan personal kunna komma att uppgå till 6 000 anställda.

SOU 1991: 54

Kapitel 5

6.1 Inledning – olika teorier om utveckling

Detta kapitel handlar om vad det är som karakteriserar barns utveckling, främst i 7-12-årsåldern. Med utveckling menas här den process som gör barn allt mer i stånd att förstå och orientera sig i omvärlden. Genom utveckling ökar gradvis barnets förmåga att agera som egen individ i förhållande till andra. För detta behöver barn tillägna sig vissa kunskaper och färdigheter samt få tillfälle att tillämpa dessa i praktiken.

Det finns flera olika sätt att se på och bedöma hur utvecklingen sker och stimuleras. Ett synsätt innebär att barn utvecklas av vad som sker inom varje individ på ett "naturligt" och förutbestämt sätt. Barnet mognar, som när en blomma först blir knopp för att sedan slå ut i full blom. Detta synsätt brukar kallas för *mognadsteori*.

Ett annat synsätt lägger tonvikten vid att utvecklingen sker genom aktiv stimulans. Barnet utvecklas genom att det huvudsakligen får impulser utifrån. Detta synsätt kallas *inlärningsteori*.

En tredje teoribildning lägger tonvikten just vid själva samspelet. Interaktionen mellan barnet och omgivningen är källan till utveckling. Utvecklingen äger ständigt rum i och styrs av växelspelen individ-omgivning. Denna *interaktionistiska utvecklingsteori* har vunnit stort gehör i dagens skola och skolbarnsomsorg.

6.2 Några viktiga drag i barns utveckling

Barns utveckling kan delas upp i fysisk, motorisk, emotionell, kognitiv och social. Dessa aspekter av utvecklingen är nära sammanflätade med varandra och bildar en helhet. Den sociala aspekten är mest framträdande under den period i barns liv som skola-skolbarnsomsorg arbetar med.

Mycket av intresset och kunskapsutvecklingen har tidigare inriktats på barns utveckling under småbarnsåren. Det är först under de senaste åren som medvetenheten ökat om vad som karakteriserar barns och ungdomars utveckling under skolåren. I dag

vet vi att 7-12-årsåldern i högsta grad är en för barnet intensiv utvecklingsperiod. Barnet måste genom samspelet med omgivningen lära sig handlingsmönster och förhållningssätt till omvärlden. Barnet formas till samhällsmedlem av föräldrar, syskon, släktingar, kamrater, pedagoger och andra personer som de kan tänkas ha som förebilder. Alla dessa har inflytande, medvetet eller omedvetet, på barns socialisation. Begreppet "socialisation" står för hela den process varigenom individen lär sig utveckla beteenden som är brukliga och allmänt accepterade enligt de rådande värderingarna i samhället.

Utvecklingen sker alltid i relation till omgivningen. Barns uppväxtmiljöer har därför stor betydelse.

6.3 Utvecklingsekologi

De olika miljöer som barn ingår i hänger samman på ett ekologiskt sätt. En amerikansk forskare, Urie Bronfenbrenner, har skapat en modell för hur dessa sammanhang ser ut. Eftersom den utvecklingsekologiska modellen fått stor spridning och betydelse för förståelsen av sambandet mellan individen och miljön väljer vi att kortfattat återge den.

Som framgår av själva namnet lägger den utvecklingsekologiska modellen huvudvikten vid miljöns inflytande i samspelet individ-omgivning.

Barn utvecklar ett nätverk av relationer till sin närmaste miljö. Denna närmiljö består av flera mindre system, s.k. "mikrosystem".

Efter hand som barnet orienterar sig allt vidare i omvärlden kommer det att ingå i allt fler mikrosystem, t.ex. förskola, skola, skolbarnsomsorg, grannskap och kamratgrupp. Nätverken i dessa system hänger samman med varandra och bildar mönster som mycket konkret påverkar utvecklingen.

Relationerna mellan olika mikrosystem, närmiljöer, bildar i sig en särskild nivå, som kallas för "mesosystem". Vi kan ta ett exempel från skolans område. Barns möjligheter till inlärnin g är nära beroende av en god miljö, en väl fungerande omsorg under andra delar av dagen och samarbetet mellan hemmet och skolan.

Nästa nivå i det utvecklingsekologiska systemet är sociala förhållanden. Barn har inte direkta möjligheter att påverka dessa, men som vi sett tidigare i kapitel 4 påverkar de sociala villkoren i stor utsträckning barnens utveckling. I Bronfenbrenners system kallas sociala förhållanden för "exosystem". Exempel på ett exosystem är föräldrarnas utbildning och deras positioner i arbetslivet.

Samhället bildar som helhet en ram för barns utveckling. Här spelar sådana förhållanden in som den tongivande kulturen, ideologiska, politiska, ekonomiska och historiska värderingar som styr

samhällets utveckling på ett långsiktigt sätt. Det kan t.ex. gälla synen på barndom, uppfostran, undervisning i relation till omsorg, barns betydelse i samhället etc. Detta system kallas "makrosystem".

Den utvecklingsekologiska modellen har givit forskare och praktiker redskap för att förstå barns utveckling i ett socialt perspektiv. Poängen är att samtliga delar av barns utveckling sker i samspel med varandra och i förhållande till miljön. Det räcker alltså inte att enbart inrikta sig på en aspekt av barnets utveckling i undervisning eller omsorg. Det krävs en helhetssyn för att stödja en utveckling av hela barnets kompetens och förmågor.

6.4 Fysisk och motorisk utveckling

Från det barnet är cirka 7 år fram till 16-årsåldern sker en avsevärd fysisk och motorisk utveckling. De flesta ungdomar är i stort sett fysiskt fullvuxna vid 16 års ålder. Takten i den fysiska utvecklingen skiljer sig åt mellan flickor och pojkar. Flickornas utveckling går generellt sett i en snabbare takt i mitten av åldersperioden, dvs. vid 10-12 år. Efter 15-16-årsåldern hämtar dock pojkarna in flickornas försprång.

Barnets förmåga att samordna sina rörelser ökar. Motoriken utvecklas särskilt under den första delen av perioden fram till tonåren. Detta gör att skickligheten i sådant som att fånga en boll, cykla, balansera, spela fotboll eller hoppa rep ökar. Finmotoriken utvecklas också.

Då barnet utvecklas fysiskt, motoriskt och övergår från att vara barn till att bli ungdom märks de individuella variationerna allt tydligare.

6.5 Utveckling av språk och tänkande

Även i barns förmåga att tänka och uppfatta sin omvärld sker avgörande framsteg i de aktuella åldrarna. Någonstans i åldern 6-8 år utvecklas barns tänkande från att enbart ha förmågan till att utgå från den egna personen till att kunna sätta sig in i någon annans position. Man brukar säga att barnet lämnar det egocentriska stadiet och förmår tänka reversibelt. Denna förmåga att kunna ta någon annans utgångspunkt blir avgörande för barnet för att förstå omvärlden mer fullständigt och fördjupat än tidigare.

Barns verbala förmåga är grunden för tankeutveckling och kommunikation även om det finns olika uppfattningar om i vilken mån detta har direkt med själva läs- och skrivutvecklingen att göra.

Barnets språktillägnande är i hög grad en aktiv skapande process. Den börjar redan hos det nyfödda barnet för att sedan pågå

till vuxen ålder. Processen är beroende av näring från omgivningen, återkoppling, samtal, positivt intresse m.m. Förutom stimulans måste barnet få tid för stillhet, vila och eftertanke. Språkutvecklingen sker hela tiden i interaktion med omgivningen.

Barnet utvecklar samtidigt med språket sitt logiska tänkande, förmågan att hantera symboler och tänka abstrakt. Under senare delen av barn- och ungdomsperioden kan den unge tänka på det sätt som vuxna normalt behärskar. Förmågan att tänka abstrakt och att hantera symboler kan förbättras genom aktiv stimulans.

Tänkandets utveckling innebär att den unge allt mera kan utveckla generaliserbar kunskap. Man förstår t.ex. att en regel eller ett förhållningssätt gäller i flera olika situationer. Förmågan till jämförelser och att värdera sig själv i förhållande till andra utvecklas. Det är grundläggande för att kunna utveckla en egen identitet och en individuell social roll.

I dag tycks pedagoger vara överens om att det fordras miljöer runt barnet som är stödjande och som uppmuntrar många uttrycksmedel. Även kreativitet utvecklas i ett socialt samspel med omgivningen. Ett "lagom kaos" och en tillåtande attityd till vad barnet skapar självt eller i samarbete med andra är viktiga förutsättningar för en kreativ miljö. Men det behövs också vuxna som vågar söka det ovanliga, har ett öppet förhållningssätt mot det som utmanar det etablerade och som hjälper barnet att vidga perspektivet.

6.6 Kamrater och identitet

Barn behöver andra barn för att kunna pröva ut och etablera mellanmännsliga normer, värderingar och umgängessätt. Kamraterna blir viktiga förebilder att identifiera sig med. Gemensamma regler och sätt att vara mot varandra skänker trygghet. Det ger också förståelse för sociala regler och förhållningssätt i omvärlden. Barnets utveckling i kamratgruppen gör det möjligt att värdera de normer och attityder det möter hos föräldrar och andra vuxna.

Kamraterna blir viktiga i frigörelseprocessen från vuxna och i skapandet av en egen identitet. Barnet och den unge prövar ofta tillhörighet i flera grupper som ger erfarenhet av olika sociala mönster. Kamratgruppens relationer och dess betydelse för barnet kulminerar strax före tonåren. Föräldrarnas påverkan betyder trots det mycket för barnen även i dessa åldrar.

Det avgörande i formandet av en egen identitet sker i vår aktuella åldersgrupp. Grunden läggs visserligen under den tidiga barndomen, men det är först under skolåldern som barnet blir medvetet om och reflekterar över bilden av sig själv. Barnet blir då känsligt för påverkan. Det sociala samspelet inom kamratgruppen ger gruppmedlemmarna och hela gruppen upplevelsen av ge-

mensam tillhörighet och "vi-känsla". Sådan "vi-känsla" är viktig för att barnet skall uppleva trygghet och samhörighet med andra. Ur detta utvecklas identiteten, dvs. den självbild som individen formar; hans eller hennes svar på frågan "vem är jag"?

Utveckling av identitet och hur man uppfattar sig själv är mycket beroende av det sociala sammanhang där man ingår. Det kan t.ex. vara förhållanden som familjens sammansättning, relationen till föräldrarna, vilka ekonomiska och sociala resurser som finns i den närmaste omgivningen och inte minst de erfarenheter barnet gör inom skola och skolbarnsomsorg.

Det "sociala arvet" i form av föräldrarnas egen självkänsla och sociala position är viktigt för den bild barnet själv utvecklar av sig och sina möjligheter i samhället.

6.7 Moralutveckling

Barn utvecklar i 7-12-årsåldern förmåga att kunna förstå och resonera kring etiska/moraliska frågor på ett mer fördjupat och komplext sätt. Då utvecklas uppfattningar om vad som är rätt och fel, sant och falskt samt över huvud taget barnets sätt att värdera sin omvärld.

Grunden för utvecklingen av en medveten moral och rättskänsla är kopplad till den tidigare utvecklingen av barnet som vi beskrivit. Det gäller t.ex. förmågan att sätta sig in i en annan roll, utveckla en klar identitet och självuppfattning.

Det lilla barnet ser regler som absoluta. Reglerna är ofta kopplade till en viss välbekant auktoritet. Man får t.ex. inte gå över gatan därför att föräldrarna säger att det är förbjudet. Genom barnets utveckling blir moraliska bedömningar allt mer komplexa. Barnet bedömer själv reglers innehåll i förhållande till avsikt och handling. Denna förmåga utvecklas i hög grad genom samspelet med kamrater och andra "viktiga personer" i omgivningen. Barns intresse för s.k. regellekar under denna period kan ses som ett sätt att träna sig själv och andra jämnåriga för vilka regler i samvaron som skall gälla och hur de skall tillämpas.

Barn i den här åldern intresserar sig ofta för större livs- och samhällsfrågor. Barn vill diskutera etiska frågor med vuxna för att få deras uppfattningar klargjorda. Detta intresse kvarstår och utvecklas även under de första tonåren och leder inte sällan till aktivt engagemang i idémässiga föreningar, aktionsgrupper etc.

Exakt hur barn lär sig resonera och vilka regler för bedömningar av moralfrågor som de utvecklar beror i grunden på den sociala miljö och den kulturella tradition som finns där de växer upp.

Den här översiktliga diskussionen om några framträdande drag i barns utveckling visar att åldern 7-12 år innebär en kraftfull ökning av barns förmågor i olika avseenden. Tonvikten i utvecklingen ligger på de sociala aspekterna, dvs. barns och ungas kompetens att förstå, handla och orientera sig i omvärlden. Den ökade självständigheten och förmågan till eget ansvarstagande växer ur samspelet med andra, vuxna och jämnåriga kamrater. Synen på människan i detta perspektiv betonar utveckling genom socialt samspel och aktiv stimulans från omgivningen.

Barns och ungas utveckling äger inte rum så att alla förmågor utvecklas samtidigt hos varje individ. Snarast karakteriseras utvecklingen av stora individuella variationer.

Utvecklingen bildar en helhet. Sker en utveckling i en aspekt kommer den även att på ett påtagligt sätt påverka andra delar av individens förmågor. Den som vill påverka den process där barn blir samhällsvarelser måste för att lyckas väl göra detta utifrån en helhetssyn på barns utveckling. Senare i vårt betänkande (kapitel 7 och 9) utvecklar vi de pedagogiska konsekvenserna av denna helhetssyn på barns utveckling.

7 Mål och riktlinjer för skola- skolbarnsomsorg – några utgångspunkter

SOU 1991: 54
Kapitel 7

7.1 Inledning

I detta kapitel lyfter vi fram några utgångspunkter för ett samlat måldokument för en integrerad verksamhet skola-skolbarnsomsorg. Vi ansluter oss i allt väsentligt till synsättet i direktiven för kommittén för frågor om mål och riktlinjer m.m. för barnomsorgen och det offentliga skolväsendet, den s.k. läroplanskommittén (dir. 1991:9).

Verksamheten i skola och skolbarnsomsorg bör utgå från det enskilda barnets förutsättningar och behov. Den bör präglas av en helhetssyn på barns och ungdomars utveckling och sätta barnet i centrum. Trygghet är en nödvändig förutsättning för barns inläring och utveckling. De samlade målen bör därför betona vikten av att *alla* barn får sina behov av omsorg och stimulans tillgodosedda.

Mål och riktlinjer för skola och skolbarnsomsorg bör omfatta all den verksamhet som samhället bedriver – utbildning, omsorg och rekreation – som syftar till att fostra och stödja barn och ungdom i deras utveckling. Samhällets insatser skall komplettera hemmet och kan därför komma att variera i omfång och inriktning för de enskilda barnen.

Samhällets omsorg för barn och ungdom gäller alla barn. En viktig grupp är de som på olika sätt är beroende av särskilt stöd för sin utveckling. Hit hör barn och ungdomar med någon form av psykisk utvecklingsstörning samt de som av fysiska, sociala eller medicinska skäl behöver extra insatser för sin utveckling. Utgångspunkten för allt arbete inom skola-skolbarnsomsorg bör vara att varje barns särskilda förutsättningar tas till vara.

Barnen skall mötas på den nivå, utvecklingsmässigt och kunskapsmässigt, där de befinner sig. Personalen skall i sitt arbetssätt knyta an till de kunskaper och erfarenheter som barnen redan tillägnat sig. Då bygger skolan och skolbarnsomsorgen vidare på det pedagogiska förhållningssätt som barn och föräldrar lärt känna sedan förskolan.

I måldokumenten bör framgå vilket ansvar som åvilar olika nivåer, statlig, kommunal och verksamhetsnivån skola-skolbarnsomsorg.

SOU 1991: 54
Kapitel 7

7.2 Samhällets mål för skola-skolbarnsomsorg i dag

Ett samlat måldokument för skola-skolbarnsomsorg bör utgå från de mål som i dag finns för de skilda verksamheterna för barn och ungdom. Mål och riktlinjer finns i olika dokument. De grundläggande värderingar som kommer till uttryck i dessa måldokument är djupt förankrade i vårt samhälle.

För skolan finns mål och riktlinjer reglerade i skollag och läroplaner. Lokala skolplaner beskriver hur skolverksamheten skall utvecklas.

För fritidshemmen, familjedaghemmen och den öppna fritidsverksamheten finns mål och riktlinjer i socialtjänstlag, pedagogiskt program för fritidshem, allmänna råd för familjedaghem och i av kommunerna utarbetade riktlinjer.

Regeringen har också lagt fram ett kulturprogram för barn och ungdom som riktar sig till all verksamhet för barn i grundskoleåldern. Programmet har utarbetats i samverkan med kommunförbundet.

Skollagens och socialtjänstlagens grundläggande paragrafer betonar en allsidighet vad gäller barns och ungdomars utveckling och lärande. Inte enbart den personliga utvecklingen och lärandet utan även utvecklingen till dugliga samhällsmedlemmar framhålls samt att denna skall främjas i nära samarbete med hemmen (1 § skollagen och 12 § socialtjänstlagen).

I läroplanen och det pedagogiska programmet för fritidshem beskrivs en helhetssyn för all verksamhet med barn och ungdom. Utbildning och omsorg bör utgå från barns och ungdomars behov och verklighet. Helhetssynen bör också innebära att personalen ser samband mellan barns och ungdomars utveckling och lärande och dessutom förstår betydelsen av socialt samspel (interaktion) i allt växande.

Barns och ungdomars behov varierar beroende på ålder, utveckling och uppväxtvillkor. Varje barn måste i omsorg och utbildning mötas utifrån sina speciella förutsättningar och få det stöd och den stimulans som krävs för att utveckla sin förmåga och sina intressen. Personal i skola och fritidshem måste ha kunskap om barns och ungdomars situation, miljö och vardag.

Barn utvecklas och lär sig ständigt. Helhetssynen som den beskrivs i läroplan och pedagogiskt program utgår från ett nära samband mellan utveckling och lärande. Både i skolan och på fritiden är det därför viktigt att barn och ungdom kan delta i aktivi-

teter som tillgodoser deras intressen och behov av att undersöka och pröva sin omvärld.

SOU 1991: 54
Kapitel 7

Både läroplanen och det pedagogiska programmet betonar att det sociala samspelet människor emellan är avgörande för all utveckling och lärande. Det handlar om den anda som präglar arbetsgemenskapen i skola och skolbarnsomsorg. Det vardagliga livet med dess växelspel mellan människor, ting och företeelser är det viktigaste fältet för barns och ungdomars inläring och utveckling.

I skolans och fritidshemmens måldokument uttrycks på detta sätt en gemensam syn på arbetssätt och inriktning.

De värderingar, den människosyn och kunskapssyn som ligger bakom de här refererade måldokumenterna når i dag inte alltid fram i utbildning och omsorg för barn och ungdom. Det kan bero på att målskrivningarna är för oklara och abstrakta för att kunna konkretiseras av de yrkesverksamma. Det kan också vara så att personalen inte uppfattar dessa mål och riktlinjer som styrande för hur utbildning och omsorg skall utformas. Grundutbildningarna för lärare, fritidspedagoger och förskollärare tar inte heller i tillräcklig utsträckning upp de värderingar och den gemensamma syn som präglar samhällets mål för barn- och ungdomsverksamheten.

7.3 Innehåll och arbetssätt i en framtida integrerad skola-skolbarnsomsorg

Barns utveckling i den tidiga skolåldern förutsätter en verksamhet där omsorg och pedagogik förenas. Det möjliggörs genom ett nära samarbete mellan grundskollärare, fritidspedagoger och förskollärare.

Den pedagogiska verksamhet och den arbetsform som föräldrar och barn lärt känna i förskolan får då på ett naturligt sätt sin fortsättning i skola-skolbarnsomsorg. Övergången från förskola till skola underlättas om verksamheten än mer anpassas till det enskilda barnets utveckling. Arbetet bör alltså bedrivas så att barnens individuella utveckling avgör omsorgs- och utbildningsnivå, inte deras fysiska ålder. Detta kan bl.a. ske genom åldersblandade grupper. Samarbetet med skolbarnsomsorgen underlättas också. Den har sedan länge organiserats i åldersblandade grupper.

I mål och riktlinjer bör barns och ungdomars delaktighet i planering och genomförande av verksamheten i skola-skolbarnsomsorg framhållas. Arbetsformerna skall vara sådana att barn och ungdom får ett verkligt inflytande och medansvar, utformat efter ålder och utveckling. Genom ett sådant arbetssätt i skola och skolbarnsomsorg förmedlas demokratiska värderingar till barn och ungdom.

I regeringens proposition 1990/91:115 om vissa skollagsfrågor m.m., framhåller skolministern att klassen är ett naturligt forum för planering. "Klassrådet är därför basen i skolans demokratiska system där eleverna får möjlighet att delta i en demokratisk process och utöva ett reellt inflytande över sin arbetssituation. Därmed läggs grunden för elevernas delaktighet i skolans beslutsprocesser" (prop. 1990/91:115).

Frågan om vilka kunskaper och basfärdigheter samt vilken social kompetens som barn och ungdom i första hand skall tillägna sig bör bli föremål för fortsatt översyn i arbetet med samlade mål och riktlinjer. I detta sammanhang kan det vara värdefullt att konstatera att kunskaper förändras hela tiden. Barn och ungdom måste lära sig att aktivt söka kunskap och bygga vidare på den kunskap som redan är känd för dem. De måste också lära sig att hantera kunskap på olika sätt och förstå sammanhang i tillvaron.

Ett temainriktat arbetssätt i skola-skolbarnsomsorg är att föredra. Barns och ungdomars möjligheter att förstå helheten och se samband mellan olika kunskapsområden underlättas.

Arbetssättet bör utgå från barns förutsättningar, intressen och egen verklighet. Det förutsätter ett aktivt pedagogiskt förhållningssätt där respekt för barnet, omtanke, lyhördhet och inlevelse är grunden. Tilläggnandet av kunskap sker i ett samspel mellan den vuxne och barnet. Det sker också i samspelet barn emellan. Personal i skola-skolbarnsomsorg skall ta vara på barns nyfikenhet och stimulera deras eget skapande. Den vuxnes roll blir att skapa förutsättningar för barns eget sökande efter kunskap. Arbetssättet skall också utmärkas av glädje och engagemang. Det skall vara roligt att lära sig.

Barn måste få tid och möjlighet att pröva sina kunskaper och färdigheter i praktiken. Tillsammans med vuxna och kamrater i sin nära omgivning bearbetar barn sina upplevelser och erfarenheter. I skapande aktiviteter tillsammans med andra, där barn får använda olika uttrycksformer eller i stillhet och avskildhet där barn kan reflektera och utveckla sitt tänkande blir kunskaper, färdigheter och social kompetens en integrerad del av barnet.

Ovanstående gäller barn och ungdomar i allmänhet, men får än större betydelse för barn och ungdomar med behov av särskilt stöd för sin utveckling och sitt lärande. Samhället har ett särskilt ansvar för dessa barn. Genom uppsökande verksamhet skall kommunerna se till att dessa barn får sina behov tillgodosedda (socialtjänstlagen 15 §). De skall få stöd och hjälp för sin utveckling och sitt lärande utifrån sina särskilda förutsättningar.

I mål och riktlinjer för den samlade verksamheten bör klart framgå vilket ansvar kommunen har för barns och ungdomars uppväxtmiljö. Genom förebyggande arbete och samhällsinriktade insatser skall barns och ungdomars uppväxtförhållanden förbättras. De anställda i barn- och ungdomsverksamhet skall medverka till insatser och åtgärder som främjar en sådan utveckling.

Huvudansvaret för barns och ungdomars fostran vilar på hemmen, men skola-skolbarnsomsorg skall komplettera dem. Samhällsutvecklingen har lett till att de flesta föräldrar har arbete utanför hemmet. Verksamheten i skola-skolbarnsomsorg får därmed ett stort ansvar för barns och ungdomars fostran och utveckling till harmoniska och goda samhällsmedborgare.

Det är viktigt att föräldrar är delaktiga i sina barns och ungdomars vardag utanför hemmet. Mål och riktlinjer måste lägga fast föräldrars rätt till inflytande på verksamheten. Det är endast tillsammans med föräldrarna som en bra verksamhet i skola-skolbarnsomsorg kan skapas.

Personalen inom skola-skolbarnsomsorg skall aktivt bidra till att barnen lär känna sin närmiljö och får kontakt med andra verksamheter där. Efter hand skall barnen få ta ett ökat ansvar för sin utbildning och fritid och därmed ges stöd i sin frigörelse från det nära beroendet av vuxna.

7.4 Från mål och riktlinjer till integrerad verksamhet

Skola-skolbarnsomsorg skall styras av regering och riksdag genom övergripande mål och riktlinjer. Kommunerna skall inom dessa ramar ha stor lokal frihet att forma verksamheten. Utvärdering blir nödvändigt på alla nivåer i verksamheten. Genom den kan verksamheten stämmas av mot mål och riktlinjer, korrigeras och utvecklas vidare.

Mål, riktlinjer och kommentarmaterial skall tillsammans med utvärderingar av verksamheten säkerställa en likvärdig utbildning och omsorg av hög kvalitet i hela landet.

De nya samlade målen för skola-skolbarnsomsorg bör betona samspelet mellan lärande och fostrande moment i all utbildning och omsorg. Detta kan i sig inte tyckas innebära någon förändring av tidigare måldokument. Den avgörande skillnaden är att målen nu skall rikta sig till en samlad verksamhet där skilda yrkesgrupper kommer att ha sin professionella hemvist.

Kommunerna har ansvaret för verksamheten i skola-skolbarnsomsorg. De skall konkretisera målen i skolplaner och/eller kommunala riktlinjer. Där skall framgå hur kommunen tänker utveckla verksamheten skola-skolbarnsomsorg för att uppfylla de samlade målen.

Målen skall förverkligas av de anställda i den integrerade verksamheten. Deras syn på verksamhetens innehåll och inriktning måste i allt väsentligt överensstämma med vad samlade mål och riktlinjer anger. Det ställer krav på kunskap, kompetens och utvecklingsvilja hos de anställda i skola-skolbarnsomsorg. Fortbildning, personalutveckling, ledning, organisation och lokal resurstilldelning blir viktiga instrument för att nå målen.

Yrkesgrupperna har olika historia, tradition och kultur. Det påverkar synen på innehåll och arbetssätt i verksamheten. Ett stort värde ligger i att göra kulturerna synliga och att lära känna varandras bakgrund och historia. Det bör ske redan i grundutbildningarna, men kommunerna måste också ansvara för att tid och möjligheter ges för gemensam fortbildning kring dessa frågor.

Ledaren för den integrerade verksamheten skola-skolbarnsomsorg måste vara väl förtrogen med och förstå betydelsen av de olika verksamhetsdelarnas kultur och tradition. Förändringsarbetet måste ledas och drivas i riktning mot de samlade målen. Den atmosfär och samarbetsanda som ledaren har förmåga att skapa blir avgörande för verksamhetens utveckling.

En integrerad skola-skolbarnsomsorg måste formas gemensamt av all personal i samarbete med barn och föräldrar. Målen skall konkretiseras och preciseras av arbetsenheter/arbetslag till lokala arbetsplaner/utvecklingsplaner för verksamhetsområdet. Samspelet mellan de olika yrkeskategorierna har stor betydelse för hur de samlade målen kommer att uppfyllas.

De olika kulturerna, traditionerna och yrkesrollerna blir en förutsättning, inte ett hinder, för att de samlade målen skall bli verkningsfulla i utbildning och omsorg. I det spänningsfält som uppstår i mötet mellan personal från barnomsorg, skola och skolbarnsomsorg bör samarbetet utvecklas i den riktning de samlade målen anger.

Grundutbildningen skall ge den särskilda kunskap och kompetens som erfordras i rollen som lärare, fritidspedagog, forskollärare eller fritidsledare. Den skall även lägga grunden för ett närmare samarbete mellan pedagoger i skola-skolbarnsomsorg. Den kunskap och kompetens och det förhållningssätt som de anställda genom utbildning och erfarenhet tillägnar sig avgör samhällets möjligheter att säkerställa en likvärdig och god utbildning och trygg social omsorg för barn och ungdom.

Till stöd och hjälp för arbetet i skola och skolbarnsomsorg utarbetas särskilda kommentarer. De skall förklara syfte och motiv med de samlade målen och ge exempel på hur dessa kan konkretiseras. Det är viktigt att information om mål och motiv för verksamhetens inriktning ökar och att kunskaperna om den samlade verksamheten förbättras.

7.5 Uppföljning och utvärdering

Uppföljning och utvärdering är viktiga instrument i en målstyrd verksamhet. Verksamheten i skola-skolbarnsomsorg skall kunna följas upp och utvärderas på alla nivåer. På nationell nivå behövs utvärderingen för att säkerställa en likvärdig utbildning och omsorg av hög kvalitet i hela landet. Lokalt är utvärdering nödvändigt för att kontrollera och utveckla verksamheten.

Uppföljning och utvärdering skall kontinuerligt göras av personal i skola och skolbarnsomsorg. Den vardagliga utvärderingen av det egna arbetet skall stimuleras.

I dag saknar många kommuner kunskaper för att systematiskt utvärdera verksamheten. Olika utvecklingsarbeten kan ge kunskap och erfarenhet om sådan utvärdering. Att utvärdera varandra och varandras verksamhet är en metod som prövas i några kommuner.

Varje utvärdering innebär i sig en värdering av vad som skall mätas. Redan här sker en styrning genom att utvärderingen markerar vad som anses viktigt i verksamheten. En samlad utvärdering av skola-skolbarnsomsorg kräver flera olika utvärderingar med skilda modeller och metoder. I dag saknas tillräcklig kunskap för att genomföra en mer kvalitativt inriktad utvärdering. Ytterligare forskningsinsatser behövs kring metodutvecklingen inom detta område.

Hösten 1988 gav socialdepartementet en grupp forskare vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm i uppdrag att systematisera grundläggande frågor kring utvärdering av barnomsorgen. Gruppens rapport, författad av docent Gunilla Dahlberg, professor Ulf P. Lundgren och fil.dr. Gunnar Åsén, har nyligen presenterats. Den heter "Att utvärdera barnomsorg. Om decentralisering, målstyrning och utvärdering av barnomsorgen och dess pedagogiska verksamhet". Rapporten är av stort intresse eftersom den bör utgöra en viktig utgångspunkt för arbetet med ett gemensamt måldokument för skola-barnomsorg.

I utbildningsdepartementet har inom det s.k. skolprojektet uppföljning och utvärdering särskilt studerats mot bakgrund av det nya styrsystemet för skolan. Den nya styrfilosofin kräver en genomarbetad och sammanhängande uppföljning och utvärdering. För närvarande pågår ett arbete med att utarbeta ett system för dels en resultatorienterad uppföljning, dels en målorienterad utvärdering.

Den resultatorienterade uppföljningen skall ge besked om de organisatoriska, personella och ekonomiska villkor under vilka skolarbetet bedrivs i kommunerna samt skolverksamhetens kvantitativa prestationer.

Den målorienterade utvärderingen skall ge besked om vilka effekter utbildningsinsatserna ger upphov till hos de personer som deltar i utbildning, dvs. verksamhetens pedagogiska resultat och graden av målluppfyllelse.

7.6 Sammanfattning

Vi anser att ett samlat måldokument för skola-skolbarnsomsorg bör omfatta all den verksamhet som samhället bedriver - utbild-

ning, omsorg och rekreation – som syftar till att fostra och stödja barn och ungdom i deras utveckling.

SOU 1991: 54
Kapitel 7

Verksamheten i skola och skolbarnsomsorg bör utgå från det enskilda barnets förutsättningar och behov och präglas av en helhetssyn på barns och ungdomars utveckling. Omsorg och pedagogik förenas i verksamheten och blir en nödvändig förutsättning för inlärnin g och utveckling. Varje barns särskilda förutsättningar skall tas till vara.

Barn och ungdomar skall ha reellt inflytande på verksamheten. Arbetssättet i skola-skolbarnsomsorg skall förmedla demokratiska värderingar till barn och ungdomar.

Vi anser vidare att den samlade verksamheten skola-skolbarnsomsorg skall gälla alla barn. En viktig grupp är de barn och ungdomar som på olika sätt är beroende av särskilt stöd för sin utveckling. Samhällets insatser skall härvid komplettera hemmet. Föräldrarna har huvudansvaret för barns och ungdomars fostran. Föräldrarnas roll som medansvariga och delaktiga i verksamheten bör tydliggöras.

Skola och skolbarnsomsorg skall bygga vidare på den pedagogiska verksamhet och den arbetsform som barn och föräldrar lärt känna i förskolan. Allt arbete i den samlade verksamheten för skolbarn skall utgå från barns och ungdomars egen verklighet. De skall mötas på den utvecklings- och kunskapsmässiga nivå de befinner sig.

Lokaler och miljö bör utformas så att barn och ungdomar får möjlighet att pröva olika uttrycksformer. Deras behov av tid och rum för sitt lärande och sin utveckling bör särskilt betonas – tid och rum som inte alltid fylls av vuxenledd strukturerad verksamhet, utan ger möjlighet till lek och fritt skapande.

Arbetssättet i skola och skolbarnsomsorg bör präglas av ett aktivt pedagogiskt förhållningssätt där respekt för barnet, omtanke, lyhördhet och inlevelse utgör grunden.

Den kunskap och kompetens som grundskollärare, fritidspedagoger, förskollärare och fritidsledare besitter är grunden för en god heldagsomsorg för barn och ungdomar. Tillsammans skall de bedriva en bra verksamhet där olika erfarenheter och intressen ges utrymme.

Arbetet med att konkretisera och precisera målen i arbetsplaner/utvecklingsplaner lokalt bör göras i gemensamma arbetsenheter/arbetslag. Här skall också utvärdering och uppföljning av verksamheten ske.

Skolbarnsomsorgskommitténs förslag:

o Ett samlat måldokument för skola-skolbarnsomsorg skall utvecklas. Arbetet med ett sådant dokument för den samlade verksamheten skall särskilt beakta:

- det enskilda barnets förutsättningar och behov utifrån en helhetssyn på barns och ungdomars utveckling
- att barn och ungdomar får ett reellt inflytande på verksamheten
- att föräldrar bör ha inflytande på och delaktighet i verksamheten
- att verksamheten i skola-skolbarnsomsorg skall bygga vidare på förskolans pedagogiska verksamhet och arbetsform
- att barns lärande och utveckling utgår från deras egen verklighet där leken och det fria skapandet får stort utrymme
- att förhållningssättet i verksamheten skall präglas av respekt för barnet, omtanke, lyhördhet och inlevelse
- att grunden för en god heldagsomsorg är de olika personalgruppernas kompetens i samverkan.

o Arbetsenheter/arbetslag med personal från de olika verksamheterna inom skola-skolbarnsomsorg bildas och att dessa har att planera, genomföra, följa upp och utvärdera verksamheten.

o Forskning kring kvalitativ utvärdering av skola och skolbarnsomsorg bör prioriteras.

8.1 Inledning

Skola och skolbarnsomsorg har av tradition organiserats i skilda sektorer inom den offentliga verksamheten. I många kommuner har skolstyrelse ansvar för skolverksamheten, socialnämnd för fritidshem och familjedaghem och fritidsnämnd för den öppna barn- och ungdomsverksamheten.

De olika sektorerna har skilda lagar, förordningar och regler som styr verksamheten. Ledning och styrning har formats utifrån dessa regler och förordningar, men också utifrån den kultur och den tradition som vuxit fram inom sektorn.

Tradition och kultur har starkt bidragit till att förskola, skola, fritidshem och allmän fritidsverksamhet inom sina resp. sektorer utvecklat professionell kompetens. För skolans del har denna kompetens varit av stor betydelse under grundskolans uppbyggnad och konsolidering. För fritidshem och allmän fritidsverksamhet har yrkeskompetensen utvecklats successivt i takt med att de olika verksamheterna byggts ut.

Kommunerna har fr.o.m. 1991 hela verksamhetsansvaret för såväl skola som skolbarnsomsorg. Allt fler kommuner vill nu se en utveckling i riktning mot en pedagogiskt och organisatoriskt samlad verksamhet för barn och ungdom. Samverkan måste då utvecklas mellan de olika sektorerna inom den kommunala barn- och ungdomsverksamheten.

En samlad verksamhet skola-skolbarnsomsorg förutsätter att de olika yrkes- och verksamhetskulturerna möts och utvecklas tillsammans. Principer för ledning och styrning av den "nya" verksamheten måste därför grundas på kunskaper om hur de olika kulturerna på bästa sätt möts och lär av varandra. De måste bygga på kunskap om och erfarenhet av de olika traditioner och kulturer som i mångt och mycket styr verksamheten inom skola-skolbarnsomsorg i dag.

Yrkes- och sektorskulturer växer fram utan att de berörda alltid är medvetna om hur det går till. Med kultur menas då alla de regler – synliga och osynliga – och överenskommelser som styr personalens handlande i verksamheten. De kan förstärka känslan av kompetens i en personalgrupp och bidra till ökad samhörighet i det vardagliga arbetet. Yrkeskulturen skapar stadga i verksamheten, men kan också utgöra hinder för ett professionellt samspel mellan olika verksamheter och personalgrupper.

Det är värdefullt att göra de olika kulturerna synliga för personal inom skola-skolbarnsomsorg. Då kan lärare, fritidspedagoger m.fl. känna igen sig och bli medvetna om hur deras yrkes- och sektorskultur påverkar andra personalkategorier. Kunskap om de olika verksamheternas historia och kultur blir viktiga inslag i arbetet med att utveckla samverkan.

Skola och skolbarnsomsorg har olika tradition och har ursprungligen tillkommit för att tillgodose skilda samhällsliga intressen.

Skolan har under hela vårt sekel varit bärare av den kunskap, de normer och värderingar som samhället velat överföra till barn och ungdom.

Skolan som företeelse är välkänd och har sedan länge en självklar plats i samhället. Skolans kultur har formats under en lång följd av år. Som medborgare har vi varit delaktiga i denna process.

För skolbarnsomsorgen har förhållandena varit annorlunda. Den har inte en lika stark förankring som skolan. Fritidshem och andra former av skolbarnsomsorg har en relativt kort tradition. Men det finns rötter i sekelskiftets arbetsstugor. De hade en socialt fostrande uppgift, med inslag av pedagogisk verksamhet.

Den allmänna fritidsverksamheten har utvecklats i nära kontakt med föreningar och organisationer, många gånger på ideell grund. Den har också fått starka influenser från samhällets sociala barn- och ungdomsarbete.

De flesta vuxna har inte som barn deltagit i skolbarnsomsorgen. Den finns därför inte på samma sätt som skolan i deras allmänna medvetande.

Dagens samarbete skola-skolbarnsomsorg måste ses mot bakgrund av verksamheternas olika kultur och tradition. Det är också med förståelse för det spänningsfält som finns mellan de olika sektorskulturerna som den samlade verksamheten skall utvecklas.

8.3 De olika kulturerna i samverkan

En utveckling i riktning mot en organisatoriskt och pedagogiskt samlad verksamhet för skola och skolbarnsomsorg innebär att de

olika kulturerna på sikt växer samman och bildar en helhet för barn och föräldrar. Denna process möjliggörs genom tydliga politiska beslut, en ledning som stimulerar verksamheten i beslutad riktning och tid för utvecklingsprocessen att verka.

Samverkan mellan olika personalgrupper måste grundas i tilltro till varandras vilja och kompetens att skapa en bra och sammanhållen barn- och ungdomsverksamhet. Verksamheten som utvecklas ur skolans och skolbarnsomsorgens tradition blir en ny verksamhet av hög kvalitet med det bästa från skola och skolbarnsomsorg.

De olika personalkategorierna är i dag var och en i sin yrkesroll bärare av delar av de samlade målen. I framtidens verksamhet för barn och ungdom kommer personalen gemensamt att tolka och konkretisera målen.

8.4 Ledningens uppgift

När vi i detta avsnitt diskuterar ledaren för den samlade verksamheten avser vi platschef/rektor, dvs. den som är ansvarig för den dagliga verksamheten.

Det ställs stora krav på ledaren för verksamheten skola-skolbarnsomsorg. Han/hon måste vara aktiv i sin ledarroll och kunna driva och utveckla en verksamhet, där olika kulturer möts och bryts mot varandra.

Tidigare har ledarna inom de olika verksamheterna oftast rekryterats ur de egna leden. De har själva haft den yrkes- och kulturkompetens som den personal de varit satta att leda. Framtidens chefer inom skola-skolbarnsomsorg kommer att rekryteras utifrån andra kriterier.

Ledarens funktion i en samlad verksamhet avgör vilken kompetens som kommer att krävas. Ett grundläggande krav är att ledaren skall ha goda ledaregenskaper och dessutom pedagogisk insikt.

En viktig uppgift för ledaren blir att tydliggöra verksamhetens mål, se till att de konkretiseras och att de utvärderas på ett tillfredsställande sätt.

En samlad skola-skolbarnsomsorg kommer att skapa en verksamhet med annat innehåll, annan kompetens och större bredd jämfört med hur det är i dag. De olika yrkesgrupperna kommer att arbeta nära tillsammans för att lösa sina vardagliga uppgifter. Ledaren måste kunna ha överblick och insikt i en mer komplex verksamhet än den som finns i dagens skola och skolbarnsomsorg. En viktig uppgift blir att samordna olika delar av verksamheten på ett effektivt sätt.

Utvecklingen går snabbt mot att offentliga verksamheter organiseras med självförvaltning i resultatenheter. Varje enhet tar då på egen hand huvudansvaret för uppläggning av sin verksamhet

och bestämmer resursfördelning för att tillgodose de olika behov som finns. Tillgången på resurser kommer att bli styrande för vilka insatser som tillåts. Den som skall leda sådana enheter behöver kunna agera självständigt, vara väl insatt i verksamhetens olika delar och fördela arbetet utifrån de resurser som finns till hands.

Det kommer att behövas en ledare med bakgrund i den professionella kompetens som utgör basen för verksamheten, "pedagogisk insikt". Oavsett om ledaren rekryteras från skolans eller skolbarnsomsorgens område eller från annat område med pedagogisk verksamhet kan man förvänta sig en avvaktande hållning från den personalgrupp som ledaren inte hämtats från. Ledaren bör på olika sätt knyta till sig den kompetens som han/hon själv saknar.

Det är en ny ledarprofil som växer fram i den samlade verksamheten. Ledaren bör med kreativitet och nytänkande skapa förutsättningar för en positiv utveckling av utbildning och omsorg för barn och ungdom. Han/hon har ingen given tradition och kultur att falla tillbaka på och ta lärdom av. Behovet av fortbildning blir därför stort för att bemästra alla de förväntningar och krav som ställs på den nya ledaren.

8.5 På väg mot en gemensam kommunal nämnd/styrelse för den samlade verksamheten

Kommunen har möjlighet att organisera skola-skolbarnsomsorg under en nämnd/styrelse. Skolstyrelse och socialnämnd upphör att vara obligatoriska nämnder.

Erfarenheten visar att det är svårt att få till stånd en rationell användning av de samlade resurserna för skola-skolbarnsomsorg om de olika verksamheterna är organiserade i skilda nämnder/styrelser. Både personal och lokaler kan brukas på ett mer effektivt sätt under en ansvarig nämnd/styrelse. Personalutveckling och fortbildning kan hanteras på ett smidigare sätt än när flera nämnder/förvaltningar skall samarbeta kring dessa frågor.

Det finns ett revirtänkande inom de olika sektorerna. Det finns på alla nivåer i organisationen och försvårar många gånger samarbetet mellan personal i skola-skolbarnsomsorg. Utvecklingen mot en helhetssyn på barns och ungdomars utbildning och omsorg underlättas om den samlade verksamheten organiseras i en nämnd/styrelse.

Många kommuner står i begrepp att förändra sin nämndorganisation i riktning mot en nämnd/styrelse för skola-skolbarnsomsorg. Man tycker sig se både kvalitativa fördelar och ekonomiska vinster i en sådan förändring.

En del kommuner vill se skolan som huvudansvarig för verksamheten. Andra vill ta tillfället i akt och skapa en ny nämnd, barn- och ungdoms(utbildnings)nämnd, omsorgs- och utbildningsnämnd etc. Ytterligare andra organiserar barn- och ung-

domsverksamheten i lokala organ, kommundelsnämnder och stadsdelsnämnder.

SOU 1991: 54
Kapitel 8

Kommunerna måste utifrån lokala behov och förutsättningar avgöra vilken nämndorganisation som bäst gagnar deras intressen. Vi vill emellertid framföra några synpunkter, som visat sig ha stor betydelse för utvecklings- och förändringsarbetet inom skola-skolbarnsomsorg.

De olika kulturer som finns i skola och skolbarnsomsorg kommer att påverka den nya verksamheten. Det är därför viktigt att den nya nämnden/styrelsen öppnar möjligheter för en sådan ömsesidig påverkan.

Verksamheterna har utvecklat olika kompetens inom sina skilda områden. En ny nämnd/styrelse bör ta till vara de kunskaper och erfarenheter som utvecklats på alla nivåer i kommunens barn- och ungdomsverksamhet.

Om kommunen väljer att organisera skola-skolbarnsomsorg i en gemensam nämnd eller i olika lokala organ finns möjligheten att redan från början markera en förändrad verksamhet med förändrade förutsättningar. Den nya verksamheten kan då utvecklas på en arena där olika kunskaper, erfarenheter, kulturer och traditioner lär av varandra.

8.6 Sammanfattning

Yrkes- och sektorskulturer växer fram utan att de berörda alltid är medvetna om hur det går till. De kan skapa stadga i verksamheten, men kan också utgöra hinder för samverkan mellan olika verksamheter och personalgrupper.

De olika kulturerna måste göras synliga för personal inom skola-skolbarnsomsorg. Kunskap om de olika verksamheternas historia och kultur blir viktig i arbetet med att utveckla samverkan.

Skolan som företeelse är välkänd och har en självklar plats i samhället. Skolbarnsomsorgen finns inte på samma sätt i människors allmänna medvetande. De flesta vuxna har inte som barn deltagit i denna verksamhet.

Det kommer att ställas stora krav på ledaren för den samlade verksamheten. Han/hon måste ha goda ledaregenskaper och pedagogisk insikt.

En viktig uppgift för ledaren blir att samordna olika delar av verksamheten och fördela arbetet på ett effektivt sätt utifrån de resurser som finns.

I den samlade verksamheten kommer en ny ledarprofil att växa fram. Han/hon bör med kreativitet och nytänkande skapa förutsättningar för en positiv utveckling av utbildning och omsorg för barn och ungdom.

Det är stora förväntningar och krav som ställs på ledaren för skola-skolbarnsomsorg. Behovet av fortbildning måste därför understrykas.

SOU 1991: 54
Kapitel 8

Erfarenheten visar att det är svårt att få till stånd en rationell användning av de samlade resurserna för skola-skolbarnsomsorg om de olika verksamheterna är organiserade i skilda nämnder/styrelser eller förvaltningar. En utveckling mot en helhetssyn på barns och ungdomars utbildning och omsorg som ersätter det sektorstänkande som många gånger finns i dag, underlättas om den samlade verksamheten organiseras i en nämnd/styrelse och under en kommunal förvaltning.

En gemensam nämnd för skola-skolbarnsomsorg har redan från början möjlighet att markera att personal från olika områden går in i en förändrad verksamhet med förändrade förutsättningar. Den nya verksamheten kommer att utvecklas på en arena där olika kunskaper, erfarenheter, kulturer och traditioner lär av varandra.

Skolbarnsomsorgskommittén anser:

o Ledaren för den samlade verksamheten bör ha goda ledaregenskaper och pedagogisk insikt för att skapa förutsättningar för en god utveckling av utbildning och omsorg. Behovet av ledarfortbildning bör beaktas.

o En gemensam nämnd för skola-skolbarnsomsorg kan bättre än den traditionella nämndorganisationen ta till vara de förändrade förutsättningar som kommer att gälla i den nya verksamheten.

9.1 Inledning

Samarbete mellan olika verksamheter för barn och ungdom som skola, fritidshem, förskola och allmän fritidsverksamhet, har pågått i olika omfattning och med olika inriktning under de senaste tjugo åren. Flera statliga utredningar har, alltsedan barnstugeutredningen i början av 70-talet, betonat vikten av samarbete. Det är först mot slutet av 80-talet, som det tycks ha skett ett genombrott för samlarbetssträvandena i stor skala i landets kommuner.

Samarbete kan begränsas till sambruk av lokaler, lokalintegration, men det kan också innebära att personal samplanerar verksamheten och arbetar mer eller mindre tillsammans, verksamhetsintegrering.

Många av de verksamheter som utvecklat samarbete i form av sambruk av lokaler eller samverkan mellan olika personalkategorier, blir nu goda exempel för andra. Formerna varierar, men gemensamt är en uttalad strävan att de samlade resurserna brukas utifrån en helhetssyn på barns och ungdomars behov och utveckling.

Barns och ungdomars behov av omsorg förändras med stigande ålder. Familjernas efterfrågan skiftar mellan storstad och landsbygd. Förutsättningarna för sambruk och samarbete är avhängigt av verksamheternas närhet till varandra och de olika personalkategoriernas möjligheter att mötas i vardagen. Skoldagens längd blir också avgörande för hur samarbetet kan utformas.

9.2 Forsknings- och utvecklingsarbete

Kommittén har gjort en grundlig genomgång av det forsknings- och utvecklingsarbete som förekommit vad gäller samverkan skola-skolbarnsomsorg. Genomgången visar att forskningsverksamheten inte varit särskilt omfattande medan det lokala utvecklingsarbetet haft en större omfattning. Flera av dessa utvecklingsarbeten redovisas mer ingående på andra ställen i betänkandet, bl.a. i kapitel 10. I framtiden behövs en strukturerad och mer program-

inriktad forskning som kan vidareutveckla de frågeställningar och kunskaper som identifierats i det lokala utvecklingsarbetet.

En första utvärdering av integrerad verksamhet gjordes i början av 80-talet och gällde Ekensbergsskolan i en av Stockholms närförorter (Björklid 1983). Verksamhetens mål utformades av skol- och socialförvaltningarna gemensamt. Studien inriktades på den tid för förberedelser och planering som personalen fick innan verksamheten startade. Det främsta syftet med förberedelsetiden var att diskutera och följa upp målsättningen med skolans och fritidshemmets verksamhet samt att utveckla tankar kring arbetssätt och arbetsformer.

Personalen upplevde svårigheter med att det fanns två olika huvudmän, skola och socialförvaltning. Ansvaret i förvaltningarna var placerat på olika nivåer och det var svårt att koordinera nivåer med samma ansvar till varandra då man träffades. Mycket av förberedelsediskussionerna kom att gälla praktiska detaljfrågor och fokuserades på problemen att lösa dessa. Följden blev att den ursprungligen tänkta pedagogiska diskussionen kom i bakgrunden.

Den hittills mest omfattande utvärderingen av integrerad verksamhet som genomförts rör en totalintegrerad skola-fritidshem i Stockholms innerstad, Karlbergsskolan. Utvärderingen görs av en forskare från högskolan. Skolan innehåller tre åldersintegrerade lågstadielklasser samt fritidshem. I varje "hemvist" finns 25 barn, en lärare, en fritidspedagog och en barnskötare. Utvärderingen pågår fortfarande och kommer att slutdokumenteras hösten 1991 (Söderlund).

I många av de försök med integrerad verksamhet som pågår bygger det pedagogiska arbetet på principen om åldersintegration, vilken innebär att den traditionella årskursindelningen i undervisningen av barnen tagits bort. Viss positiv erfarenhet finns redan från olika rapporter. En mer systematisk sammanställning om effekterna av åldersblandad undervisning utarbetas nu av skolöverstyrelsen. Denna rapport kommer i juni 1991.

9.3 Skolbarnsomsorgen utvecklas

Efterfrågan på platser inom skolbarnsomsorg har under de senaste tjugo åren varit större än tillgången. Många kommunpolitiker har fått uppleva hur bristen på platser ökat trots att verksamheten byggts ut. I många kommuner visar sig den stora efterfrågan på platser först när fritidshemsutbyggnaden kommit igång.

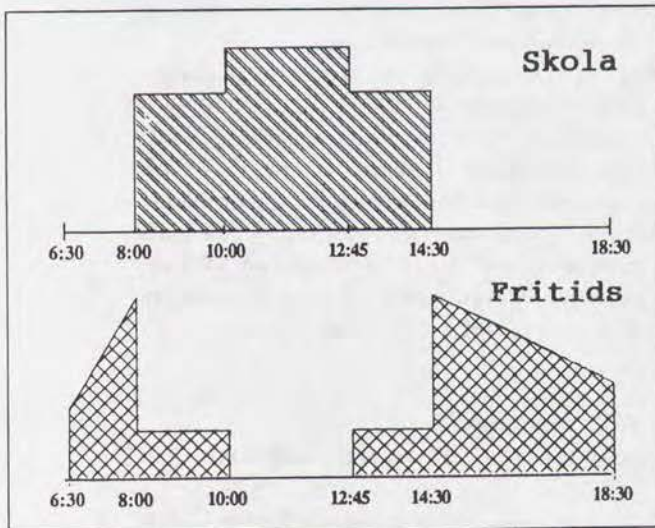
Nya former av skolbarnsomsorg har vuxit fram. Det är former som har anpassats till en alltmer ansträngd ekonomi men också till barnens och familjernas skiftande behov av skolbarnsomsorg.

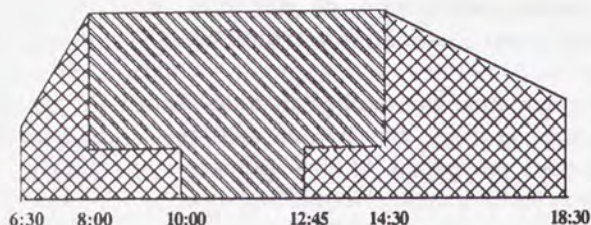
Fritidshem, med verksamhet enbart på eftermiddagen s.k. fritidsklubb, mellanstadieverksamhet, eftermiddagsfritidshem eller

liknande, är en form som började bli vanlig i många kommuner från mitten av 80-talet. Vi väljer att fortsättningsvis kalla verksamheten fritidsklubb. Fritidsklubben vänder sig i första hand till de äldre skolbarnen, 10-12 år. Barnens skoltider är då mer regelbundna med tidig start varje dag, vilket underlättar verksamhetsplaneringen.

I lågstadiet, särskilt årskurs 1 och 2, är det vanligt att klassen under delar av skoldagen är delad i grupper. För barnen medför detta bl.a. oregelbundna skoltider på morgonen. Skolbarnsomsorgen kan för dessa barn inte lösas enbart med eftermiddagsverksamhet. En del kommuner försöker kombinera heldagsöppna fritidshem med annan verksamhet, antingen genom sambruk av lokaler med deltidsförskola eller öppen förskola, eller genom en direkt verksamhetsintegrering i utvidgade syskongrupper på daghem. Lokaler och personal används då på ett mer effektivt sätt under den skolbundna delen av dagen. Däremot minskar möjligheterna för samarbete mellan skola och skolbarnsomsorg i en sådan verksamhet.

Det är oftast samma barn i fritidshemmet och skolans låg- och mellanstadium. För allt fler verksamma inom området har det därför med tiden framstått som naturligt att knyta skolans och fritidshemmets verksamhet närmare varandra. Barnens trygghet och allsidiga utveckling gynnas av ett närmare samarbete. Personalen är i första hand utbildad för barn i skolåldern. Dessutom kan skolans och fritidshemmets lokaler sambrukas långt mer, eftersom verksamheterna i stort inte sammanfaller i tid.

När vi i fortsättningen beskriver detta samarbete använder vi ibland begreppet "fria aktiviteter". Det står då för den verksamhet som fritidspedagoger m.fl. bedriver med barn i årskurs ett och två under den icke timplanebundna delen av skoldagen. Det finns ett par ytterligare benämningar på denna verksamhet. I t.ex. Göteborg kallar man motsvarande verksamhet praktiskt arbete och i Norrköping icke timplanebundna aktiviteter. För de allra flesta fritidspedagoger och lärare är emellertid fria aktiviteter, ett väl inarbetat begrepp. Det bör dock inte blandas ihop med fria aktiviteter som det definieras för mellan- och högstadiet. De senare regleras i skolans läroplan och är något annat än fria aktiviteter för årskurs ett och två.

I många kommuner pågår nu olika projekt för att öka samarbetet mellan skola och fritidshem. Ofta har det utvecklats inom en förlängd skoldag, obligatorisk eller frivillig samlad skoldag, men även andra former av samarbete förekommer.

En fortsatt utveckling och utbyggnad av skolbarnsomsorgen under 90-talet kommer att bli nödvändig. I takt med att förskolans heldagsverksamhet byggs ut, kommer motsvarande förväntningar att ställas på verksamheten för skolbarn. En flexibel skolstart från 6 års ålder, som regeringen har föreslagit, kräver ökade insatser. En hel årskull barn kan på sikt förväntas efterfråga plats inom skola och skolbarnsomsorg. De ökade barnkullarna från senare delen av 80-talet kommer dessutom att påverka behovet av skolbarnsomsorg mot mitten och slutet av 90-talet.

9.4 Trygg miljö och allsidig personlighetsutveckling för yngre skolbarn

Samverkan mellan den obligatoriska skolverksamheten och den frivilliga skolbarnsomsorgen påverkas av ett flertal faktorer.

De yngre skolbarnen har ett stort behov av omsorg och tillsyn under sin dag. De behöver nära kontakter med vuxna och en trygg miljö i vardagen. Föräldrarna förvärvsarbetar i stor utsträckning, vilket medför att barn under stor del av vardagen är hänvisade till andra vuxna. Fritidspedagoger, förskollärare, lärare, dagbarnvårdare m.fl. blir viktiga personer för skolbarnen. Skolan, fritidshemmet och familjedaghemmet måste kunna erbjuda en trygg miljö, som barnet behöver för sin utveckling.

De flesta barn är vana vid att vara åtskilda från sina föräldrar under dagtid. En dag på sex till åtta timmar i förskolan eller familjedaghemmet är vanlig för förskolebarn.

De första åren är barnen i skolan fyra till sex timmar om dagen. Skolverksamheten pågår inte under alla årets vardagar. Ungefär 70 dagar går bort för ferier, enstaka lov och studiedagar. En mycket stor andel av barnen behöver därför omsorg utöver den tid de tillbringar i skolan. Det innebär att barn med behov av omsorg utöver skoltid kommer att vistas i skilda miljöer, där olika vuxna har ansvaret under olika delar av dagen eller året.

Barnens trygghet i omsorg och fostran bildar grunden för allt lärande. Barns trygghet i vardagen ökar om de vuxna omkring dem samarbetar. Det är därför en viktig uppgift för kommunerna att knyta de olika verksamheterna i skola och skolbarnsomsorg närmare varandra.

Barns utveckling och sociala fostran i den tidiga skolåldern förutsätter ett arbetssätt där mer strukturerade inslag blandas med barnens egna aktiviteter. Genom leken kan barnen pröva olika kunskaper och färdigheter. Den fria, skapande leken är nödvändig för att bearbeta upplevelser och utveckla insikter.

Barn utvecklas i olika takt. All utbildning och omsorg måste möta barnet på den nivå det befinner sig. Erfarenheten visar att verksamhet i åldersblandade grupper inom skola och skolbarnsomsorg stimulerar ett arbetssätt anpassat till barns utvecklingsnivå oberoende av ålder.

En föreslagen flexibel skolstart sätter skolans och skolbarnsomsorgens miljö och arbetssätt i fokus. Det blir nödvändigt att skola och skolbarnsomsorg anpassas till 6-åringars behov. En god grund för 6-åringarnas skolstart skapas genom att förskolans pedagogiska förhållningssätt får genomslag i skolans verksamhet.

Skolans arbetssätt har främst utvecklats för kunskapsinläring hos barn genom lärarledda aktiviteter och lektioner med bestämt innehåll. Skolbarnsomsorgen har en mer socialt orienterad pedagogik, där den vuxnes förhållningssätt gentemot barnet betonas. Arbetet är temainriktat och utgår från barnets egen verklighet, där leken blir ett naturligt inslag.

Det enskilda barnet måste få bästa möjliga förutsättningar för en allsidig personlighetsutveckling. När verksamheterna i skola, fritidshem och förskola alltmer kompletterar varandra och på sikt växer samman, kan omsorg och fostran, utveckling och lärande

9.5 Samverkansformer för yngre skolbarn, några exempel

Förutsättningarna för samverkan varierar i landets kommuner. Det är inte vår avsikt att förespråka någon viss särskild samverkansform, utan snarare betona värdet av att en samverkan sker och att den utgår från barnens behov och samhällets lokala förutsättningar.

I de större städerna, där nästan alla barn har behov av omsorg och tillsyn finns det flera exempel där fritidshem och skolor är totalintegrerade.

Mariaskolan i Stockholm har på ett av sina våningsplan en integrerad verksamhet med 50 lågstadieskolebarn i två åldersblandade klasser. Klasserna bildar var sitt hemvist. Varje hemvist består av klassrum, kök och grupprum, totalt ca 100 kvadratmeter. Tillsammans disponerar hemvisterna utrymmen i den renoverade och trivsamt möblerade korridoren samt i expedition och vilrum. Den totala ytan för skola och fritidshem är 325 kvadratmeter.

Samtliga 50 barn ingår i verksamheten, som har öppet från ca 07.00 till 18.00 varje dag. De flesta barn är kvar till åtminstone 16.00.

Lärare och fritidspedagoger har ett nära samarbete. Under skoltid ansvarar fritidspedagoger för fria aktiviteter och medverkar i arbetet i klassrummet. Fria aktiviteter innehåller mycket skapande verksamhet. En dag i veckan har alla barn och vuxna en gemensam utflyktsdag. Under eftermiddagarna leker barnen oftast fritt och har då tillgång till samtliga lokaler. Två eftermiddagar har man s.k. verkstad, där barnen kan välja olika inriktning som t.ex. teater, keramik eller trä.

I **Karlbergsskolan** i Stockholm har man sedan flera år tillbaka en totalintegrerad verksamhet med skola och fritidshem. Skolan ligger i de nedre planerna i ett nybyggt bostadshus och omfattar tre åldersblandade lågstadieskoleklasser, med sammanlagt 75 barn. Varje klass bildar även här ett hemvist, som disponerar klassrum, kök och två grupprum. Till detta kommer vissa utrymmen för gemensamma aktiviteter som textilslöjd samt trä- och metallverkstad.

Samtliga barn är inskrivna i fritidshemsverksamheten och är kvar i skolan efter skoltid. Verksamheten har öppet från 07.00 till 18.00 varje dag. Lärare, fritidspedagog och barnskötare utgör hemvistets arbetslag. Arbetssättet är utformat så att det lämnas stort utrymme för barnens egna initiativ. Utvecklingen

av social kompetens betonas och personalen medverkar aktivt till att lära barn lösa konflikter och fungera tillsammans med andra.

Lärare ansvarar för skolverksamheten, fritidspedagog och barnskötare för verksamheten i fritidshemmet. De samarbetar både under och efter skoltid. Fritidspedagogerna och barnskötarna deltar i skolverksamheten och lärarna är kvar på eftermiddagstid i fritidshemsverksamheten. Erfarenheten har visat att lärarna tycks ha svårare att komma in i fritidshemsverksamheten än vad fritidshemspersonalen har att komma in i skolarbetet. En verksamhet som den i Karlbergsskolan fordrar ett annat sätt att tänka kring skolarbete och schema jämfört med i en traditionell skola.

Både i Mariaskolan och Karlbergsskolan samarbetar personalen kring föräldramöten och föräldrasamtal.

Vid kommitténs studieresa till Danmark och Italien besökte vi flera intressanta skolor med en samlad heldagsverksamhet.

I **Danmark** har flera kommuner byggt upp ett nära samarbete mellan skolan och det man kallar skolefritidsordning. Alla barn kan bli inskrivna i skolefritidsordningar, som har lokaler i skolan. Tre klasser, børnehaveklass (deltidsförskola), årskurs ett och årskurs två, bildar tillsammans med skolefritidsordningen en arbetsenhet. Personalen i de olika verksamheterna arbetar mycket tillsammans under skoldagen. Efter skoldagens slut är de flesta barn kvar i fritidsverksamheten. De olika skolefritidsordningarna har skilda profiler på sin verksamhet. Miljö och natur, idrott, musik och teater är vanliga profileringar.

I **Italien** genomförs i många kommuner "heldagsskola" för barn i 6–11-årsåldern, Scoula elementare. Skolan kan vara öppen dagligen mellan 08.00 och 16.00. Det är 20–25 barn i varje klass. Två lärare delar en klass. Traditionell ämnesundervisning varvas med laborativt arbete och studiebesök, t.ex. teaterbesök. Personalen använder sig av samhället runt omkring i undervisningen. Olika miljöer blir "klassrum" utanför skolan. Barnen fostras att använda sin fritid på ett meningsfullt sätt.

9.6 Lokala förhållanden avgör hur samverkan utvecklas

De lokala förutsättningarna för barns fritid och skola i vårt land varierar stort.

Alla barn är inte i behov av samhällets omsorg och tillsyn utöver skoltid. Många barn, som finns i skolbarnsomsorgen i dag, är inskrivna i familjedaghem. Även om fritidshem byggs ut och ut-

vecklas i alltmer integrerade former med skolan, kommer familjedaghem att behövas. Det handlar t.ex. om familjernas egna val men också om kommunernas möjlighet att lösa skolbarnsomsorg i glesbygd eller på obekväma och oregelbundna tider.

De lokala förhållandena kommer att avgöra hur samverkan utvecklas i de enskilda kommunerna. Vi har tidigare behandlat det som enligt vår mening är grunderna för en god samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg (kap. 9.4).

Hur kan då samverkan utvecklas i kommuner, där omsorgen om skolbarnen skiftar stort till omfattning, innehåll och form?

Även om det inte alltid kan bli aktuellt med en total integration som på Mariaskolan och Karlbergsskolan, kan man integrera verksamheterna långt mer än vad som görs i dag. Vid all kommunal planering av skola och skolbarnsomsorg måste en integrering av verksamheterna eftersträvas. Lokaler måste sambrukas i allt högre grad. Genom ökad samverkan kommer de olika verksamheterna också att integreras innehållsmässigt.

Ökad samverkan i skola och skolbarnsomsorg förutsätter att verksamheterna finns nära varandra. Redan ett par kvarters avstånd försvårar ett bra vardagligt samarbete. I dag är många gånger fritidshem och skolor skilda åt. Barn från samma fritidshem kan gå i olika skolor och omvänt kan klasskamrater vara inskrivna på olika fritidshem. Under sådana förhållanden blir det svårt för fritidspedagoger och lärare att samarbeta.

Om fritidshem och skola finns i nära anslutning till varandra, i samma hus eller på samma avgränsade område, kan samverkan ta form både som sambruk av lokaler och samarbete i verksamheten.

I **Sverkerskolan** i Uppsala hade fritidshemmet haft viss kontakt med skolan i flera år, men det var först när fritidshemmet flyttade de tre kvarteren till skolområdet som samarbetet mellan lärare och fritidspedagoger tog fart. Nu har skolan och fritidshemmet en väl utvecklad samverkan inom den samlade skoldagen. Fritidspedagoger arbetar med drama och dans, bild och form samt bibliotek under skoldagens fria aktiviteter. Samtliga barn har en skoldag som börjar och slutar vid samma tid.

Det finns många lokaler och miljöer i skolan eller dess nära omgivning som kan sambrukas. Dit hör t.ex. gymnastiksal, olika slöjdsalar, matsal, bibliotek, musiksal, grupparbetsrum, elevuppehållsrum, personalrum och naturligtvis skolgården.

Erfarenheten visar att när man planerar och schemalägger för sambruk bör man ha med barnen eller åtminstone försöka se med barnens ögon. Barn behöver nära tillgång till olika slags "aktivitetsrum". Är det förenat med alltför mycket krångel att få tillgång till ett visst aktivitetsrum, kommer antingen den aktiviteten

att utgå eller också görs den i något annat rum, som är mindre lämpligt för detta.

SOU 1991: 54

Kapitel 9

Den yttre miljön, skolgården, samt material och redskap för utomhusbruk är viktiga. Miljön måste vara utformad så att den stimulerar till olika lekar och aktiviteter. Träd och kullar för äventyrslek och fria grönområden för olika slags aktiviteter bör finnas lika väl som asfaltsplanen, som är nödvändig för en del bollekar.

Möjligheten att sambruka skolans klassrum och som på Maria-skolan och Karlbergsskolan låta klassrum och fritidshemmets hemvist bli ett, är avhängigt av de olika yrkeskategoriernas kunskap om varandra och varandras verksamhet. Det bör också finnas vilja och mod till de förändringar som samverkan medför. Ett sambruk liknande det på Mariaskolan och Karlbergsskolan innebär långtgående samverkan i vardagen och bör förberedas noga.

Personal i de beskrivna integrerade anläggningarna har själva sökt sig dit och varit motiverade både att pröva nya arbetsformer och att förändra sitt arbetssätt. Så är inte alltid fallet. Risker finns att ett alltför högt krav på lokalsambruk kan påverka den fortsatta utvecklingen av samverkan negativt.

Om fritidshemmet är lokal- eller verksamhetsintegrerat i daghem eller annan förskoleverksamhet kan det försvåra samverkan med skolans personal. Skolbarnsomsorgen är till för skolbarn och måste därför i första hand söka samverkan med skolan.

9.7 Tid för planering och samarbete

För att utveckla samverkan mellan personal i skola och skolbarnsomsorg behövs gemensam planering och fortbildning. Den gemensamma planeringen bör vara regelbunden. Innehållet i verksamheten utvecklas i en process som med nödvändighet kommer att ta tid. Ledningen för verksamheten måste skapa goda förutsättningar för denna process.

En viktig förutsättning för en god samverkan är en gemensam schemaläggning. De yngre barnens oregelbundna skoltider har för de flesta föräldrar och barnomsorgsansvariga skapat svårigheter. Skolan har ofta schemalagt sin verksamhet utan hänsyn till konsekvenserna för föräldrar, barn och barnomsorg. Skolbarnens start- och sluttider varierar under skolveckan, vilket påverkar fritidshemmets och familjedaghemmets verksamhet. Dagbarnvårdare och fritidshemspersonal får olika tider att passa för sina inskrivna barn och verksamheten blir splittrad.

Många skolor har infört en förlängd skoldag, antingen som frivillig eller obligatorisk samlad skoldag. Under skoldagen blandas lektioner med fria aktiviteter.

Fria aktiviteter genomförs oftast i halvklass på klassens grupp-timmar. Fritidshemmets personal, som ansvarar för verksamheten med inskrivna barn på fritidshemmet, får nu också ansvar för fria aktiviteter som vänder sig till alla skolbarn. Detta kan göras möjligt genom bl.a. ett mer regelbundet skolschema och tillgång till fritidshemmets lokaler för fria aktiviteter.

Erfarenheten visar att fria aktiviteter kan ges ett varierat innehåll, där barns behov av lek, skapande verksamhet, vila och avkoppling blir styrande. Det temainriktade arbetssättet på fritidshem blir vägledande även för fria aktiviteter. Stundtals bygger arbetet vidare på skolarbetet, men så behöver inte alltid vara fallet. Fria aktiviteter kan även innebära att barnen tar initiativ till egna aktiviteter. En del fritidshem har valt vissa verksamheter för fria aktiviteter. Då förekommer färg och form, teater och drama, musik och dans, natur och miljö, högläsning och bibliotekskunskap.

Det är inte så vanligt att lärare och fritidshemspersonal har fria aktiviteter tillsammans. Vanligare är att man har "verkstad" ihop vid något tillfälle i veckan. Då arbetar hela klassen med lärare och fritidspedagog i olika aktiviteter. Det finns skolor som har "verkstad" för hela lågstadiet samtidigt, en förmiddag i veckan. Fritidspedagoger och lärare arbetar med olika intresseområden, som video, teater, musik och dans. Barnen får själva välja område för en tid av fem-sex veckor åt gången.

9.9 Skolbarnsomsorg och samverkan med skolan för barn och ungdom i mellan- och högstadiet

I tioårsåldern både kan och vill barn ta ett större ansvar för sin utbildning och fritid. Kamratgruppen får allt större betydelse för barns utveckling och socialisation. Samtidigt förändras barnens skoldag till få eller inga grupp-timmar med fasta starttider varje dag. Samarbetet mellan personal i skola och skolbarnsomsorg får därför en annan prägel när det gäller verksamhet för 10-12-åringar.

Skolbarnsomsorg i traditionell mening är inte utbyggd i nämnvärd omfattning för barn i denna åldersgrupp. Som vi tidigare visat var endast sju procent inskrivna i fritidshem eller familjedaghem 1989. Till detta kommer emellertid att många 10-12-åringar har tillgång till kommunernas öppna verksamhet.

Barn i 10-12-årsåldern behöver fortfarande en fast punkt i vardagen, vid sidan av hem och skola. Det är ofta tillräckligt med verksamhet under eftermiddagstid, s.k. fritidsklubb. Fritidsklub-

ben bör ha öppet under skolans lov dagar och ferier. En fritidsklubb kan vara lokaliserad till skolan, fritidsgården eller hos en förening.

Övergången från heldagsomsorg till enbart eftermiddagsomsorg, fritidsklubb, är inte knuten till en viss bestämd ålder. Avgörande bör i stället vara barnens utvecklingsnivå, självständighet och den vardagsmiljö de lever i. Barn blir snart medvetna om att det krävs större ansvar och självständighet i fritidsklubb än i ett traditionellt fritidshem. De känner ofta själva när de är mogna för detta steg. I 9-11-årsåldern bör en övergång till fritidsklubb vara möjlig för de flesta barn.

I en utvärdering från **Eskilstuna**, där man har lång erfarenhet av fritidsklubbar, betonades just att barnen själva känner att de "byter nivå" och blir större när de börjar i klubben.

Barn behöver nu, på gränsen till ungdomsåren, få lära sig att ta större eget ansvar för sin fritid. Aktiviteter utanför fritidsklubben blir viktigare. Personalen skall stödja och uppmuntra barnen i deras självständighetsutveckling.

Fritidsklubben skall vara en god miljö med en verksamhet som utgår från barnens behov och intressen. Genom delaktighet i planering och medansvar för verksamheten skall barnen tränas att ta ansvar och lära sig demokrati i vardagen.

På fritidsklubben skall det alltid finnas möjligheter att träffa kamrater. Verksamheten bör inte begränsas till inskrivna barn. För barnen är kamrater under dessa år i det närmaste oersättliga. Det är tillsammans med kamrater som barnet utvecklas socialt och formar sin identitet och könsroll. Personalen, fritidspedagoger och fritidsledare, blir viktiga vuxenkamrater, som barnen har behov av att samtala med och ha som föredöme.

Samverkan kring skolbarn i mellanstadiet får en annan inriktning än den för yngre barn. Barnen har nu en längre skoldag med undervisning huvudsakligen i helklass. Personal i fritidsklubb kan ha sin arbetstid förlagd till eftermiddagstid och kvällstid, vilket försvårar samverkan.

Inom flera områden kan och bör samarbetet mellan de olika personalkategorierna utvecklas. "Fria aktiviteter" är ett sånt område, som betonas av både lärare, fritidspedagoger och fritidsledare. I flera kommuner ansvarar personal inom fritidsverksamheten för dessa, antingen genom att själva leda aktiviteter med barn eller också genom att organisera verksamhet, som leds av föreningar och andra. Fritidsledare med föreningskännedom har här en viktig funktion.

På flera mellanstadier arbetar personal från skola och skolbarnsomsorg tillsammans kring olika teman. Det kan vara temarbeten kring miljö, musik, teater, video, växtfärgning och olika kulturer.

Ibland delar en fritidsklubb lokal med en fritidsgård för tonåringar. Fritidsledare kan då arbeta i båda verksamheterna. En fördel med detta är att det blir kontinuitet i kontakten mellan vuxna och barn/ungdom. Denna kontakt har visat sig vara mycket värdefull i det fortsatta arbetet med tonåringar. Det har också visat sig vara positivt för samverkan med skolan. Fritidsledarna med sin kunskap om och nära kontakt med barnen kan medverka till att övergången från mellanstadiet till högstadiet underlättas.

Vi har i detta kapitel i huvudsak uppehållit oss vid samverkan mellan personal som arbetar med barn i låg- och mellanstadiet. Det resonemang vi för kan emellertid även tillämpas på högstadiet.

I några kommuner har man prövat att förlägga fritidsklubb/fritidsgård i eller i nära anslutning till högstadieskola. Personalen från de olika verksamheterna har där påbörjat ett samarbete. Detta har visat sig ge positiva resultat, bl.a. har elevrådsarbetet stimulerats och ungdomarnas intresse för skolans miljö ökat.

9.10 Familjedaghem

En del föräldrar föredrar familjedaghem för sina barn. I vissa glesbygder är familjedaghem dessutom den mest praktiska möjligheten att lösa skolbarnsomsorgen. För barn med oregelbundna tillsynstider och barn med behov av omsorg i mindre grupp är familjedaghem en nödvändig verksamhetsform och kommer även fortsättningsvis att ha stor betydelse.

Dagbarnvårdare bör därför också omfattas av samarbetet kring skolbarnen. En väg som har prövats av många kommuner är att dagbarnvårdare träffas i skolbarnsomsorgens lokaler. Det finns då möjlighet att utveckla samarbetet mellan personal i de olika verksamhetsformerna.

9.11 Barn-personal-föräldrar

Personal i skola och skolbarnsomsorg arbetar oftast var för sig med barnen under dagen. Även när de arbetar tillsammans i temaverksamhet, på raster eller friluftsdagar kommer lärare, fritidspedagoger, förskollärare och fritidsledare att uppleva barnen på olika sätt. Genom ett ökat samarbete mellan olika personalkategorier växer en helhetsbild av barnet fram.

Fler ögon ser mer än två. Barn som av olika skäl behöver särskilt stöd för sin utveckling och sitt lärande kan få det på ett tidigt stadium. Det är viktigt att föräldrar erbjuds delta i allt samarbete som rör det egna barnet.

Föräldrasamarbete underlättas när skola och skolbarnsomsorg samverkar. På flera platser erbjuds föräldrar gemensamma samtal,

där både fritidspedagog och lärare finns med. Det förekommer också att skola och skolbarnsomsorg, klass och fritidshem, har gemensamma föräldramöten.

SOU 1991: 54

Kapitel 9

9.12 Mot en heldagsskola

Den erfarenhet som vi i dag har av samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg visar på vinster för såväl barn och föräldrar som för personal och verksamhet. En sådan samverkan kan och bör utvecklas mot en verksamhet som både lokal- och innehållsmässigt bedrivs i en sammanhållen form. Genom att utveckla skoldagen till en heldagsskola kan fritidshemmets och skolans verksamhet växa samman pedagogiskt och organisatoriskt. Heldagsskolan förenar den obligatoriska skolan med den frivilliga skolbarnsomsorgen.

I en heldagsskola kan barnen erbjudas en varierad verksamhet som inte på samma sätt som tidigare är bunden av en ämnes- och tidsmässig uppdelning. Genom att de obligatoriska inslagen kan kombineras med fria aktiviteter undanröjs den risk för tidspress som barnen i dag får känna av redan på lågstadiet.

Dagens barn växer upp i ett samhälle som förändras snabbt. Teknisk utveckling, miljöförändringar, en omfattande invandring, den ändrade situationen i Europa etc. gör att det i dag är omöjligt att skapa en bild av hur barnens liv som vuxna kommer att gestalta sig. Förändringarna ger nya möjligheter men kan också komma att ställa nya krav på livsmönster och påverka levnadsstandarden. I en tid då kunskapsstoffet ständigt ökar är det dessutom svårt att avgöra vilka kunskaper som skall prioriteras framför andra.

En viktig uppgift för den generella verksamhet, i form av skola och skolbarnsomsorg, som samhället ansvarar för blir då att ge barnen beredskap att möta ett samhälle som ständigt förändras, dvs. förse dem med redskap för ett livslångt lärande.

I en heldagsskola där grundskollärare, förskollärare och fritidspedagoger kommer att lösa arbetsuppgifterna tillsammans finns goda möjligheter att svara mot dessa behov. Där finns det flera vuxna att relatera till och arbetet kan omväxlande bedrivas i större eller mindre grupper inom skolans ram eller i det omgivande samhället.

Heldagsskolan skall fungera som ett laboratorium där barnen kan få utlopp för sin lust att utforska, experimentera och söka sig fram till sin egen kunskap. Barnens nyfikenhet, upptäckarglädje, skaparlust och lust att lära sig måste tas tillvara i en generös miljö där de kan känna tryggheten att också få göra fel och lära av sina misstag.

En framtida heldagsskola bör vara mer öppen mot livet utanför skolan och använda samhället som en naturlig arena för att

samla kunskaper och erfarenheter. En viktig uppgift för de vuxna i heldagsskolan är att ge barnen stöd och vägledning att sovra och tolka det stora informationsflöde som de är utsatta för.

I ett internationaliserat samhälle är det viktigt att barnen får stöd och hjälp att både utveckla sin egen kulturella identitet och att tillägna sig en nyanserad bild av och respekt för andra kulturer.

Miljö- och naturvård bör på ett konkret sätt inlemmas i den dagliga verksamheten. Odling i anslutning till skolan kan vara ett påtagligt och praktiskt sätt att bli förtrogen med behovet av ett ekologiskt synsätt.

I en heldagsskola bör estetisk och praktisk kunskap utvecklas hand i hand med intellektuell kunskap. Det måste finnas stort utrymme för lek och idrott, skapande verksamhet och praktiskt arbete. Barn får då möjlighet att utveckla sitt språk och sina andra uttrycksmedel i bild och form, sång och musik samt rörelse och drama.

Personal som arbetar tillsammans i en verksamhet där barns olika uttrycksmedel används och arbetssättet i övrigt anpassas till barnen, kommer med nödvändighet att utveckla sin yrkeskompetens.

I åldersblandade grupper finns ofta större möjligheter att möta och stödja de enskilda barnens behov och utveckling. Barn utvecklas i olika takt och de upptäcker sin omvärld utifrån sina egna behov och erfarenheter. Tillfällen att arbeta och leka tillsammans med såväl jämnåriga som yngre och äldre kamrater ger också en rikare utvecklingsmiljö för både den intellektuella och den sociala utvecklingen.

Heldagsskolans verksamhet bör präglas av det temainriktade arbetssättet som betonar helhet och sammanhang. För barnen är livet helt och odelbart. De vuxnas behov av att administrativt dela upp kunskaper i olika ämnen stämmer inte alltid med barnens sätt att undersöka och organisera sin tillvaro. Temainriktningen skall innebära att nya kunskaper kommer in och används i begripliga sammanhang samt att barnen får använda alla sinnen för att upptäcka och tillägna sig nya kunskaper. Vid val av teman skall hänsyn tas till såväl barnens behov och intressen som arbetslagets bedömning av vad som är viktigt för det enskilda barnet och barngruppen.

Barnens behov av att utveckla sin kompetens och handlingsförmåga för att i ökande grad kunna ta ansvar för sig själv behöver också uppmärksammas. Kompetens är ett bredare begrepp än kunskap och färdigheter. Det handlar om att kunna använda dessa i meningsfulla sammanhang. Kompetensen utvecklas genom att barnen använder sina kunskaper, färdigheter och tidigare erfarenheter för att tolka, förstå och själva vara aktiva i konkreta situationer. Härigenom får barnen nya erfarenheter som i sin tur kan leda kompetensutvecklingen vidare.

Heldagsskolan med sin mångfasetterade verksamhet ställer andra krav på miljön än den traditionella skolan. Om heldagsskolan skall kunna bedriva sin verksamhet inom en befintlig skola måste miljön förändras. Lokaler, inredning och material måste anpassas till ett annorlunda arbetssätt och till barnens växlande behov och intressen. Den fysiska miljön skall utformas så att såväl den organiserade gruppverksamheten som barnens egna aktiviteter kan fungera bra. Barnens behov av avskildhet och vila bör också uppmärksammas.

En heldagsskola kombinerad med verksamhet under skolans ferier och lov dagar kan vara tillräcklig omsorg för många barn. Det bör också finnas ett erbjudande om kompletterande verksamhet för de barn som behöver detta. Heldagsskolan med fasta tider på morgon och eftermiddag för alla barn underlättar inte bara för deras omsorg och tillsyn, utan också för kommuner och skolor med många skolskjutsar.

Enligt nuvarande regler får skoldagen för barnen omfatta 5 timmar och 20 minuter i årskurserna 1 och 2 och 8 timmar för barnen i årskurserna däröver.

Undervisningen i grundskolan omfattar 20 lektioner per vecka för barnen i åk 1, 24 i åk 2, 30 i 3 och 34 i åk 4-6.

Skoldagen kan organiseras som samlad skoldag. Det betyder att verksamheten anordnas även på den del av skoldagen som inte omfattas av undervisning. Denna verksamhet kan efter kommunens val antingen vara frivillig eller obligatorisk för barnen. Den tid som högst står till buds för sådan verksamhet, inkl. raster, uppgår till

2 timmar och 40 minuter i årskurs 1

2 timmar och 8 minuter i årskurs 2

4 timmar i årskurs 3 och

3 timmar och 28 minuter i årskurserna 4-6.

Den enkät vi genomfört bland kommunerna visar att 14 procent av dem använder sig av en obligatorisk samlad skoldag.

Från en del som verkar inom skola-skolbarnsomsorg har det framförts att den obligatoriska verksamheten borde omfatta en längre tid i årskurserna 1 och 2. Därmed skulle utrymmet för att varva verksamheterna bli större och pedagogiska vinster göras.

För närvarande pågår en dynamisk utveckling av samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg. Detta visas av de exempel vi redovisar senare i betänkandet. Vår bedömning är, bl.a. med utgångspunkt i de omfattande kontakter vi haft med de verksamhetsansvariga, att denna utveckling kommer att fortsätta och intensifieras. Inte minst de såväl verksamhetsmässiga som ekonomiska fördelar vi pekar på talar ytterligare för en utveckling i den riktningen. Det gör också de möjligheter som öppnas att samorganisera den lokala politiska ledningen och därmed förvaltningen, liksom vårt förslag rörande statsbidragsgivningen.

Vi befinner oss alltså i ett läge där stora förändringar av verksamheten förestår, samtidigt som innehållet i den samlade verksamheten ses över av läroplanskommittén. Prövningen av frågan om den obligatoriska verksamhetens omfattning i tiden bör enligt vår uppfattning anstå till dess att säkrare slutsatser kan dras om behoven och förutsättningarna.

9.13 Sammanfattning

Samverkan mellan olika verksamheter för barn och ungdom, både avseende innehåll och organisation, kommer att bli självklar och nödvändig under 90-talet. Den blir självklar för att kunna ge varje barn bästa möjliga förutsättningar att utvecklas. Den blir nödvändig om samhällets resurser skall kunna användas på ett effektivt sätt. Många goda exempel finns redan.

Samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg varierar med barnens ålder.

För yngre barn måste trygghet i omsorg och fostran betonas som grund för allt lärande. Barns utveckling i dessa år kräver ett varierat arbetssätt där strukturerade aktiviteter blandas med lek. Den fria leken ger möjlighet att bearbeta upplevelser och erfarenheter.

Vi anser att innehåll och arbetssätt i skola och skolbarnsomsorg måste anpassas till barnets verklighet och utvecklingsnivå. En sådan utveckling kan underlättas om verksamheten organiseras i åldersblandade grupper.

Äldre barn måste ges ett större eget ansvar och delaktighet. Föreningsaktiviteter får nu allt större betydelse och bör också uppmuntras av personalen. Barnen bör på ett naturligt sätt medverka i planering av verksamheten. Fritidsklubb och liknande eftermiddagsverksamheter bör om möjligt organiseras med både inskrivna barn och en öppen del, så att alla barn i åldersgruppen får tillgång till dem.

Barn som behöver särskilt stöd för sin utveckling kan uppmärksammas tidigt under skolåren genom det samarbete som utvecklas mellan verksamheterna.

Möjligheten att sambruka lokaler är avhängigt av avståndet mellan institutionerna. Det måste också finnas tid för samverkan. Regelbunden gemensam planering och fortbildning är nödvändig för att utveckla innehållet i verksamheten. Schemaläggning av verksamheten måste göras gemensamt av personal inom skola-skolbarnsomsorg.

Vi anser att en fortsatt utveckling och utbyggnad av skolbarnsomsorgen under 90-talet är nödvändig. Formerna kommer att variera. En heldagsskola där obligatorisk skolverksamhet kombineras med frivillig verksamhet blir grunden för utbildning och omsorg. Denna verksamhet kommer att vara tillräcklig för många

barn. För en del barn kan heldagsskolan behöva kompletteras med andra former av omsorg och tillsyn, t.ex. familjedaghem. För de äldre barnen i 10-12-årsåldern behöver olika former av eftermiddagsverksamhet utvecklas. Inslagen av öppen verksamhet bör öka. Även samverkan mellan personal från olika verksamheter för ungdomar i högstadiet bör utvecklas.

Skolbarnsomsorgskommitténs förslag:

- o Kommunerna bör stimuleras att utveckla olika former av samverkan för skola-skolbarnsomsorg. Heldagsskolan är en sådan verksamhetsform, där fritidshemmets och skolans verksamheter kan växa samman.

- o Verksamheten i skola-skolbarnsomsorg bör i större utsträckning organiseras i åldersblandade grupper för att bättre kunna anpassas till barns olika utvecklingsnivå.

- o Arbetssättet i skola-skolbarnsomsorg bör vara temainriktat och betona sammanhang och helhet.

- o I framtiden krävs en mer programinriktad och strukturerad forskning, bl.a. för att stimulera lokala utvecklingsarbeten.

10 Organisation och ekonomi – redovisning och analys av åtta exempel

SOU 1991: 54
Kapitel 10

10.1 Inledning

I detta kapitel beskriver vi åtta olika exempel på samverkan. Vi visar vilka ekonomiska effekter olika former av samverkan får avseende lokal- och personalanvändning. Exempelen är valda så att de speglar olika varianter på samverkan som finns mellan skola och skolbarnsomsorg. Det kan handla om några timmars samverkan per vecka mellan fritidshemmet och skolan som vid Ångelsta-skolan i Uppsala och Skvadronskolan i Sundbyberg, men det kan också handla om en ökad grad av verksamhetsintegration som i Brunnsparcksskolan i Helsingborg och Kungsladugårdsskolan i Göteborg. Bland våra exempel finns helt nybyggda skolor och sådana som är ombyggda för samverkan. Det finns också beskrivningar på verksamheter som samverkar i de ursprungliga lokalerna.

Exempelen beskrivs utifrån bakgrund, närmiljö, lokaler, organisation, innehåll och ekonomi. De ekonomiska analyserna har gjorts av statskontoret. Till varje exempel har knutits ett jämförelseobjekt. Dessa objekt har kommunerna själva valt. Uppgifterna har inhämtats via en enkät som kommittén har utarbetat i samarbete med statskontoret. Beräkningarna har baserats på detta enkätunderlag samt på kompletteringar som statskontoret inhämtat i direktkontakt med enskilda kommuner.

10.2 Enkät och beräkningsmetoder

Allmänt kan sägas att mätningar av detta slag är behäftade med viss osäkerhet. Den kommunala redovisningen är för sådana här syften mycket svärgenomtränglig. Samtliga kostnader för en verksamhet, t.ex. skola, redovisas vanligtvis inte samlat utan uppgifterna måste hämtas från olika delar av förvaltningen. Vissa kostnader, främst för lokaler, kan ibland vara svåra att härleda till en enskild verksamhet. Schabloniserade beräkningar har då använts.

Uppgifterna avser i huvudsak läsåret 1989/90. Redovisningen gör inte anspråk på att ge någon fullständig bild av de totala kostnaderna i de olika exemplen. I stället har en fokusering gjorts på

de för skolbarnsomsorgskommittén viktiga kostnaderna, dvs. främst kostnader för lokaler, personal samt vissa övriga kostnader.

Kostnaderna redovisas per barn som går i såväl skola som fritidshem samt i förekommande fall deltar i samlad skoldag. I något fall redovisas kostnaderna för mellanstadiebarn som går i såväl skola som fritidsklubbssverksamhet. Kostnaderna redovisas för skola och skolbarnsomsorg sammanslaget, vilket innebär att de genomsnittliga kostnaderna för ett barn i skolan summerats med de genomsnittliga kostnaderna för ett barn i skolbarnsomsorg. Kostnader för samlad skoldag har slagits ut på det antal barn som deltagit i verksamheten.

Redovisningen av kostnaderna är uppdelad på lokalkostnader, personalkostnader samt övriga kostnader.

Lokalkostnaderna omfattar driftskostnader, inkl. lokalvård och i vissa fall vaktmästare samt kapitalkostnader. I förekommande fall redovisas rena hyreskostnader.

Skolans personalkostnader omfattar lönekostnader för skolläring, lärare och annan pedagogisk personal, skolmåltidspersonal samt i vissa fall vaktmästare. För fritidshemspersonal/motsvarande innefattas samtliga kostnader utom för lokalvård och i enstaka fall personal i köket.

Personalkostnader för skolhälsovård, bibliotekarier skolkanslister, personliga elevassistenter m.fl. ingår ej i redovisningen.

Övriga kostnader består främst av kostnader för livsmedel, läromedel och förbrukningsmateriel.

Utöver kostnadsuppgifter redovisas det samlade genomsnittliga antalet kvadratmeter (kvm) per barn samt det genomsnittliga antalet årsarbetskrafter (åak) per barn. Dessa uppgifter är summeringar av det genomsnittliga antalet per barn i skolan samt det genomsnittliga antalet per barn i skolbarnsomsorgen.

Följande exempel, skola och fritidshem, beskrivs och analyseras i detta kapitel:

Kronjuvelen, som är en lokal- och innehållsmässigt integrerad verksamhet med tre lågstadielklasser och tre fritidshemsavdelningar. Den hör till Kungsladugårdsskolan i Göteborg. (10.3)

Hagaskolan i Göteborg, en innehållsmässigt integrerad verksamhet med förskola, skola och fritidshem i samma lokaler. Personalen arbetar i åldersblandade grupper både på låg- och mellanstadiet. (10.4)

Junibacken i Ludvika, en nystartad totalintegrerad anläggning med lågstadieskola, förskola, fritidshem och kvartersgård i samma lokaler. Fritidspedagoger och lärare ansvarar tillsammans för samlad skoldag. Verksamheten bedrivs i åldersblandade grupper. (10.5)

Skvadronsskolan och Tellus fritidshem i Sundbyberg ligger i samma byggnad men är inte lokalintegrerade. Personalen har ut-

vecklat en nära samverkan kring olika aktiviteter. Verksamheten bedrivs i åldersblandade grupper. (10.6)

Ängelsta fritidshem och skola i Uppsala, som har viss samverkan inom samlad skoldag och begränsat sambruk av lokaler. (10.7)

Sandbäcken i Katrineholm, som är en delvis lokalintegrerad verksamhet med viss samverkan mellan fritidshem, skola och fritidsklubb och med frivillig samlad skoldag för årskurs 1 och 2. (10.8)

Brunnsparksskolan i Helsingborg, som är ett både lokal- och verksamhetsintegrerat fritidshem och lågstadium med samlad skoldag och med en nära samverkan med parkleken. (10.9)

Mimergården i Östersund, som är en lokal- och verksamhetsintegration mellan fritidshem och skola med samlad skoldag. Även fritidsklubb och särskola ingår i Mimergården. (10.10)

Vi avslutar kapitlet med slutsatser där vi kommenterar och analyserar lokalanvändning, personaltäthet samt ekonomi i verksamheterna.

10.3 Kronjuvelen

Kronjuvelen är namnet på en lokal- och innehållsmässigt integrerad verksamhet med tre lågstadielklasser och tre fritidshemsavdelningar. Den hör till Kungsladugårdsskolan i Göteborg.

Bakgrund

År 1981 beslutade Göteborgs kommunfullmäktige att införa samlad skoldag i årskurserna 1 och 2. Ett väsentligt inslag i den samlade skoldagen är att en del av fritidshemspersonalens arbetstid förläggs i skolan för genomförande av fria aktiviteter. Kungsladugårdsskolan började med samlad skoldag 1983. Där finns en flerårig erfarenhet av samverkan mellan lärare och fritidshemspersonal. Kronjuvelen har vuxit fram ur personalens speciella intressen och de förutsättningar som fanns på skolan och i stadsdelen. Utgångspunkten är den modell av samlad skoldag som har etablerats i Göteborg.

Närmiljö

Kungsladugårdsskolan tronar på en liten höjd i anslutning till ganska tät bebyggelse med trevånings bostadshus och ett villa/radhusområde. Bostadsområdet byggdes under 1900-talets första decennier. Under 1980-talet har det skett en successiv renovering

av bostadshusen och en generationsväxling som medfört att andelen barnfamiljer har ökat.

Skolan gränsar åt ena hållet mot ett stort grönområde. I övrigt är barnens lektyor i närmiljön mycket begränsade.

Lokaler

Kungsladugårdsskolan byggdes 1932 och är en stor, gul, fyrvånings tegelbyggnad. Hela skolan skall successivt renoveras. Kronjuvelens lokaler byggdes om 1989 och ligger på andra våningen. Förutom dessa lokaler utnyttjas matsal och gymnastiksal i verksamheten. I resten av skolbyggnaden finns det låg- och mellansta-dieklaser, gymnasiesärskola och två fritidshemsavdelningar. Skolgården är liten för att höra till en sådan stor skola och består huvudsakligen av en asfalterad gård.

Kronjuvelen har byggts in i en korridor med tillhörande klassrum på andra våningen. Den består av tre enheter för skola och fritidshem, som var och en disponerar tre rum samt tambur. Ett bibliotek, två smårum och ett snickarrum är gemensamma lokaler. Det finns ett kök för tillredning av mellanmål och på lov-dagar även frukost och lunch. Skoldagar äter barn och personal lunch i skolans matsal på bottenplanet. Det finns också en expedi-tions- och personaldel, med kontor, arbetsrum och personalrum.

Organisation

Fr.o.m. 1990 har i Göteborg uppdelningen i olika facknämnder och förvaltningar ersatts av stadsdelsnämnder och stadsdelsför-valtningar med samlat ansvar för skola, barnomsorg, fritid, kultur m.fl. verksamheter inom ett geografiskt område. Denna verksamhet leds av en stadsdelschef med några områdeschefer närmast under sig i organisationen.

Kungsladugårdsskolans verksamhet hör till stadsdelsnämnd Majorna och ingår där i "Pedagogisk enhet 1" som omfattar all verksamhet för barn och ungdom upp till 16 års ålder. Denna enhet leds av en områdeschef.

För verksamheten i Kungsladugårdsskolan finns en skolhuschef med ledningsansvar för sammanlagt femton låg- och mellansta-dieklaser, samt en områdesföreståndare med ledningsansvar för sju fritidshemsavdelningar.

I var och en av Kronjuvelens tre enheter har man integrerat en skolklass och en fritidshemsavdelning i gemensamma lokaler. Sammanlagt finns i Kronjuvelens verksamhet 68 barn i tre ålders-blandade klasser. Alla barnen medverkar i samlad skoldag. Den totala skoltiden för barnen är från 08.00–13.20. 48 av barnen från Kronjuvelen plus 12 andra barn är inskrivna på de tre fritidshem-

men. De har öppet till 18.00 under hela året. Skoldelen och fritidshemsdelen har förutom gemensamma lokalkostnader också gemensamt förbrukningsmateriel men i övrigt skilda budgetar.

Lärarna ingår i arbetsenheter tillsammans med övriga lärare i Kungsladugårdsskolan medan fritidspedagogerna har kategorimöten m.m. med övriga fritidshem i området.

Verksamheten

Målen för verksamheten finns formulerade på olika nivåer. Inom stadsdelsnämnden och -förvaltningen i Majorna pågår arbete med ett gemensamt måldokument för stadsdelens barn- och ungdomsverksamhet. Inom personalgruppen vid Kronjuvelen arbetar man med en målbeskrivning av verksamheten. I måldiskussionerna har personalen blivit alltmer överens om att man strävar efter någon form av "helhetsskola" som innebär att fritidspedagoger och lärare tillsammans ansvarar för en utvecklad pedagogisk verksamhet, där olika innehåll och arbetsformer varvas under "hela" dagen.

Innehållet i verksamheten i de tre avdelningarna skiljer sig en del åt. I en avdelning arbetar man mycket temainriktat där varje barn efter sin förmåga inhämtar kunskaper, tränar färdigheter och utvecklar sin kreativitet. I en annan avdelning arbetar man mera med skapande ämnen för att barnen skall få arbeta med alla sina sinnen. Man lämnar stort utrymme åt dans, musik och rytmik vilket ger barnen självkänsla och skapar goda relationer. Den tredje avdelningen är i sitt arbete inspirerad av den s.k. Montessoripedagogiken. Arbetssättet bygger på individuell inläring, temainriktad arbetsform samt att barnen ges frihet i sitt arbete och möjlighet att arbeta i sin egen takt.

Jämförelseobjekt

De tre jämförelseobjekten är Karl Johansskolan, Chapman och Djurgårdsskolan med tillhörande fritidshem. Karl Johansskolan är en skola med både låg-, mellan- och högstadium. Chapman är en lågstadieskola och Djurgårdsskolan en mellanstadieskola. Skolledning och skolmåltidsverksamhet är gemensam. Karl Johansskolan har 637 barn varav 297 är högstadiebarn. De 102 mellanstadiebar-
nen är fördelade på fyra klasser och de 238 lågstadiebar-
nen är fördelade på tolv klasser. Chapmanskolan har 75 barn på fyra klasser. Djurgårdsskolans 98 barn är också fördelade på fyra klas-
ser.

Till de tre skolorna hör fem fritidshem med sammanlagt 152 barn.

De totala kostnaderna för Kronjuvelen var drygt 8 500 kr. lägre per barn och år än för jämförelseobjekten enligt tabellen nedan. Detta innebär 212 500 kr. lägre kostnad per år för en grupp med 25 barn.

Tabell 1. Jämförelse mellan Kronjuvelen (inkl. skolbarnsomsorg samt samlad skoldag) och Karl Johansskolan, Chapmanskolan, Djurgårdsskolan och fem fritidshem

	Kronjuvelen	Karl Johan m.fl.	Differens
Totala kostnader/barn/år	55 066	63 859	- 8 523
därav			
- lokaler	13 708 ¹⁾	15 478	- 1 770
- personal	38 459	43 247	- 4 788
- övrigt	2 899	5 134	- 2 355
Totalt antal kvm/barn	10,4 ¹⁾	23,2	- 13,2
Totalt antal åak/barn	0,18	0,20	- 0,02

¹⁾ Matsal och gymnastiksal ingår ej.

Kostnadsskillnaderna låg till övervägande delen på personalsidan, nästan 4 800 kr. per barn och år. På lokalsidan framgår att den helintegrerade verksamheten vid Kronjuvelen medförde att ytan per barn var knappt hälften av jämförelseobjektets. Lokalytan är dock i beskrivningen något underskattad då matsal och gymnastiksal ej ingår i Kronjuvelens lokalyta.

Kvadratmeterpriset för Kronjuvelen var ca 1 400 kr. medan kvadratmeterpriset i genomsnitt för jämförelseskolornas och fritidshemmens lokaler låg på drygt 500 kr. Jämförelseobjektets lokalkostnader kommer dock, i takt med en mer realistisk prissättning samt renoveringar som i flera fall är planerade, att öka och därmed tenderar skillnaden i lokalkostnad mellan de alternativa anläggningarna att öka ytterligare. I lokalkostnaderna ingår lokalvårdskostnader men ej vaktmästare som ligger under personalkostnaderna.

10.4 Hagaskolan

Hagaskolan i Göteborg är en innehållsmässigt integrerad verksamhet med förskola, skola och fritidshem i samma lokaler. Personalen arbetar i åldersblandade grupper både på låg- och mellanstadiet.

Under 1980-talet påbörjades en mycket omfattande sanering av hela Hagaområdet. Man bevarade det som var av kulturhistoriskt intresse, resten revs för nybyggnation.

Närmiljö

Haga är numera en stadsdel i Göteborgs centrum med allt vad det innebär. Haga är också en stadsdel under uppbyggnad. Den tunga trafiken har dominerat under många år och än återstår mycket innan stadsdelen är klar. Trots att Haga ligger mitt i en storstad finns det grönområden inom gångavstånd, bl.a. en stor park, Slottsparken, med djur och hembygdsgårdar. Trafiken gör dock att barnen inte kan ta sig dit själva.

Lokaler

Varje enhet på lågstadiet har till sitt förfogande en skolsal, ett fritidshems- resp. fritids/förskolerum med kök och ett mellanrum mellan de båda större rummen. Dessutom har man ett kapprum, toaletter och på två avdelningar ett mycket litet rum som används som verkstad.

Skolsalarna har inga bänkar utan bord och stolar. I alla klassrum finns hörnor med soffor, fåtöljer, kuddar och liknande, dit barnen kan dra sig tillbaka för att läsa, och där personalen kan ha samlingar med barnen.

De tre klasserna på mellanstadiet har ett klassrum och ett grupprum var.

Slöjdsalar, rörelserum, matsal och bibliotek finns gemensamt för hela skolan. För personalen finns det ett personalrum med kök, ett litet personalrum för ekonomipersonalen och ett rökrum.

Organisation

Hagaskolan tillhör stadsdelsnämnden Linnéstaden. Hagaskolan har en chef som kommer att kallas skolhuschef, platschef eller rektor. Närmast däröver finns en skolbarnsomsorgschef som i sin tur är underordnad stadsdelschefen.

I Hagaskolan går 145 barn fördelade på sju klasser. Lågstadiet består av fyra klasser/lågstadieenheter med tillsammans 84 barn. Av dessa är 80 barn inskrivna på fritidshemmet. Mellanstadiet består av tre klasser med totalt 61 barn.

Undervisningen är åldersblandad, både på låg- och mellanstadiet. Lågstadiebarnen har samlad skoldag mellan 08.00 och 13.20.

Årskurs 1-2 har sex veckotimmar praktiskt arbete då fritidspedagogerna har verksamhet med en del av klassen. Årskurs 3 har fyra veckotimmar praktiskt arbete. Fritidshemsverksamheten är öppen varje vardag under året.

SOU 1991: 54
Kapitel 10

Verksamheten

I Hagaskolans integrerade verksamhet arbetar förskollärare, lärare och fritidspedagoger tillsammans i arbetslag.

I praktiken går verksamhetsintegreringen till så att förskolebarn och skolbarn har gemensam samling varje morgon. Dessutom arbetar förskole- och skolbarn tillsammans i olika temaarbete, både i skolan och under praktiskt arbete.

Vid planeringen av temaarbete diskuterar man på vilket sätt olika yrkeskategorier kan bidra med en allsidig belysning och bearbetning, samt vad de olika åldersgrupperna har behov av och kan klara av.

Jämförelseobjekt

Jämförelseobjektet Nordhemsskolan består av såväl låg-, mellan- som högstadium men uppgifterna har besvarats utifrån låg- och mellanstadiebarnens andel av personal, lokaler och övrigt. Vid Nordhem går 95 barn i sex lågstadielklasser och 80 mellanstadiebarn i tre klasser. Det finns fyra fritidshem i anslutning till skolan varav ett är inbyggt i skolans lokaler. I fritidshemmen går sammanlagt 70 lågstadiebarn och 20 mellanstadiebarn, vilket är 74 % av lågstadiebarnen och 25 % av mellanstadiebarnen.

Ekonomisk analys

Tabell 2. Jämförelse mellan Hagaskolan (inkl. skolbarnsomsorg samt samlad skoldag) och Nordhemsskolan med tillhörande fritidshem

	Haga	Nordhem	Differens
Totala kostnader/barn/år	85 746	69 997	15 749
därav			
- lokaler ¹⁾	30 583	19 755	10 828
- personal	47 402	46 282	1 120
- övrigt	7 761	3 960	3 801
Totalt antal kvm/barn ¹⁾	20,3	14,7	5,6
Totalt antal åak/barn	0,21	0,21	+ - 0

¹⁾ Gymnastiksal ej medräknad för någon av skolorna. För Nordhem finns ej heller matsal och div. allmänna utrymmen med.

Jämförelse mellan alternativen visar att kostnadsskillnaden helt ligger till jämförelseobjektets förmån. Skillnaden beror till övervägande del på att Hagaskolan har en större lokalyta. Lokalytan och lokalkostnaderna är dock så små att jämföra mellan alternativen då Nordhemsskolan endast uppgivit ytan för låg- och mellanstadiebyggnaden och de gemensamma ytorna ej är med.

Personaltätheten är lika stor för de olika skolorna/fritidshemmen. En förklaring till att Hagaskolan i det här fallet inte har en lägre personaltäthet kan vara att där ingår ca 20 förskolebarn i verksamheten. Detta kan kräva något ytterligare personalresurser jämfört med de 20 mellanstadiebarn som är inskrivna på fritidshem vid jämförelseobjektet.

Den höga kostnaden per barn under övrigt vid Hagaskolan beror till stor del på deras höga skolmåltidskostnader. Man köper färdiglagad mat av en restaurang i närheten vilket i det här fallet är en dyrare lösning än för andra skolor och fritidshem i stadsdelen.

Detta exempel skiljer sig således från de övriga genom att den integrerade verksamheten har högre kostnader än jämförelseobjektet.

10.5 Junibacken

Junibacken i Ludvika är en nystartad totalintegrerad anläggning med lågstadieskola, förskola, fritidshem och kvartersgård i samma lokaler. Fritidspedagoger och lärare ansvarar tillsammans för samlad skoldag. Verksamheten bedrivs i åldersblandade grupper.

Bakgrund

Ludvika har till följd av strukturomvandlingen inom näringslivet fått en minskad befolkning och en kärvare ekonomi. Det sker nu en omstrukturering av den kommunala verksamheten både av ekonomiska skäl och på grund av att kraven på service blivit anorlunda. Projektet Junibacken utgör en viktig del i detta arbete. Junibackens byggnad blev klar hösten 1990. Den är en ny typ av institution i Ludvika kommun.

Närmiljö

Junibacken är högt belägen i ett nytt område med villor och radhus, delvis med bostadsrätt. Det finns en mycket fin utemiljö i den nära omgivningen. Till skolans upptagningsområde hör också ett hyreshusområde av något äldre karaktär.

Skolbarnsverksamheten upptar ungefär halva byggnaden och förskolan den andra halvan. Lokalerna för skola-skolbarnsomsorg är dimensionerade för ungefär 75 barn. Alla barn i Junibacken vars föräldrar så önskar kan få plats i fritidshemmet. Fritidshem och skola använder samma lokaler. Kvartersgårdsverksamheten sambrukar dessa lokaler och drivs med delvis samma personal som fritidshemmet.

Köket hör till hela huset. Maten lagas till både skola, fritidshem och förskola.

Organisation

Junibacken är en självständig enhet där de fyra verksamhetsgrenarna förskola, skola, fritidshem och fritidsgård, samverkar under ledning av en platschef. Närmast överordnad är skolchefen. De tre förvaltningarna skola, socialtjänst och fritid, har skjutit till medel i proportion till omfattningen av den verksamhet som traditionellt skulle höra till dem.

För närvarande går endast 37 barn i årskurserna 1 och 2 i skolan. Undervisningen sker i åldersblandade grupper. Fritidspedagoger och lärare ansvarar gemensamt för den samlade skoldagen, vad gäller planering, genomförande och utvärdering.

Verksamhet

Verksamheten vid Junibacken är nystartad och har ännu inte kommit igång fullt ut. De grundläggande principerna vid Junibacken är både lokal- och verksamhetsintegration mellan förskola, skola, fritidshem och kvartersgård. Detta skall ske inom en samlad skoldag och med åldersblandad undervisning.

Åldersblandat innebär långtgående samverkan mellan olika åldersgrupper, både inom skola-skolbarnsomsorg och mellan skola och förskola, såväl när det gäller planering som genomförande och utvärdering av aktiviteter. Härigenom vill personalen framför allt uppnå att varje barn får möjlighet att utvecklas utifrån sin egen nivå. Barnen möts i skolåldern av samma förhållningssätt och arbetssätt som de känner från förskolan. Förskolan och skolan samverkar med temaarbeten, som genomsyrar verksamheten.

Jämförelseobjekt

Knutsboskolan är en lågstadieskola. Läsåret 1990/91 går där 58 barn. 25 av dessa är inskrivna på fritidshem.

Kostnaderna för Junibacken har beräknats på två olika sätt. I alternativ 1 har kostnaderna per barn beräknats med det antal barn som deltar i verksamheten i dag som bas. Detta ger mycket höga kostnader till följd av att lokaler och delvis också personal i skolan är dimensionerad för 75 barn, alltså en fullt utbyggd verksamhet.

I alternativ 2 har beräkningarna gjorts som om verksamheten, både skola och fritidshemsverksamhet, omfattade 75 barn. Det innebär att lokalkostnaderna har slagits ut på fler barn samt att lärarkostnaderna anpassats till en fullt utbyggd verksamhet. Personalkostnaderna per barn i fritidsverksamheten samt de övriga kostnaderna per barn påverkas inte.

Kostnaden per barn som deltar i både skola och fritidshemsverksamheten är i dag mycket hög i Junibackens integrerade verksamhet, nästan 48 000 kr. högre än i Knutsboexemplet (se alternativ 1 i tabell 3 nedan). Tar man däremot hänsyn till att verksamheten till en del är dimensionerad för 75 barn så har Junibackens verksamhet ca 3 800 kr. lägre kostnader per barn jämfört med Knutsbo (se alternativ 2 i tabell 3 nedan).

Tabell 3. Jämförelse mellan Junibackens integrerade verksamhet (skola och fritidshem) och Knutsbo skola och fritidshem

		Junibacken	Knutsbo	Differens
Totala kostnader/barn/år				
	alt 1	124 925	76 955	47 970
	alt 2	73 153		- 3 802
därav				
- lokaler	alt 1	68 559	21 657	46 902
	alt 2	28 538		6 881
- personal	alt 1	50 058	50 028	30
	alt 2	38 307		- 11 721
- övrigt		6 308	5 270	1 038
Totalt antal kvm/barn				
	alt 1	31,5	19,1	12,4
	alt 2	15,5		- 3,6
Totalt antal åak/barn				
	alt 1	0,21	0,19	0,02
	alt 2	0,16		- 0,03

10.6 Skvadronskolan

Skvadronskolan har skola och fritidshem i samma byggnad men de är inte lokalintegrerade. Personalen har utvecklat en nära samverkan kring olika aktiviteter. Verksamheten bedrivs i åldersblandade grupper.

Skvadronskolan ligger i Rissne som är ett nytt bostadsområde i Sundbybergs kommun.

Skvadronskolan är en enparallelig låg- och mellanstadieskola som i dag har 151 barn. Den startade höstterminen 1982 med 37 barn. Samtidigt med skolan och i samma byggnad startade ett fritidshem, Tellus, med plats för 40 inskrivna barn. I grannhuset finns i dag också fritidshemmet Mercurius med plats för 50 barn.

Närmiljö

Skvadronskolan är högt belägen på en av Rissnes många kullar, Skvadronen. Ett par minuters promenad från skolan finns både ängar och skog. Nedanför skolgården och kullen finns en liten fotbollsplan som på vintrarna spolas till skridskobana.

Lokaler

Skvadronskolan och fritidshemmet Tellus lokaler ligger i ett hyreshus. Fritidshem, gymnastiksal, matsal och skolsköterskans lokaler finns på entréplanet och övriga skollokaler en trappa upp. Fritidshemmet Mercurius ligger i huset bredvid Skvadronskolan.

Organisation

Skolan och fritidshemmen tillhör två olika förvaltningar, skola och socialtjänst. Skolan leds av en rektor som finns på en annan skola. I skolan finns en tillsynslärare med ansvar för lokaler, material och samverkan med fritidshemmen. Skolan har två enheter, en för lågstadiet och en för mellanstadiet. Dessa leds av varsin studieledare som har ansvaret för det pedagogiska innehållet i verksamheten.

Fritidshemmen leds av en föreståndare som ansvarar för personal, ekonomi, lokaler och samverkan med skolan. Varje fritidshem har också en hemvistansvarig vars huvuduppgifter är att leda det dagliga arbetet i hemvisten både vad gäller det pedagogiska innehållet och vardagliga rutiner.

Vid Skvadronskolan går 151 barn fördelade på 78 lågstadiebarn och 73 mellanstadiebarn. Alla klasser är åldersintegrerade per stadium. Alla barn i skolan deltar i den utvidgade verksamheten. 70 av skolans lågstadiebarn dvs. 90 procent är inskrivna vid de två fritidshemmen som är knutna till skolan. Ytterligare 20 lågstadiebarn från andra skolor är inskrivna vid dessa fritidshem.

Fr.o.m. den 1 juli 1991 kommer fritidshemmen i Sundbyberg att höra till skolförvaltningen. En helintegrering av skola och fritidshem påbörjas hösten 1992.

SOU 1991: 54
Kapitel 10

Verksamhet

Samverkan mellan skolan och fritidshemmen bygger på tre delar, allpersonalkonferens, kontaktperson och verkstad.

I början och slutet på varje termin har skolan och fritidshemmen en **allpersonalkonferens**. Terminens första konferens används till att grovplanera terminens arbete. Konferensen i slutet på terminen används till att utvärdera arbetet.

Varje klass har en **kontaktperson** från varje fritidshem. Den personen finns med i klassens arbete tre till fyra lektioner i veckan. Läraren och kontaktpersonen planerar dessa lektioner tillsammans. Om föräldrarna önskar är kontaktpersonen med vid skolans föräldrasamtal. Kontaktpersonen är alltid med på föräldramötena.

På lågstadiet har barnen en gång i veckan under två och en halv lektion **skapande verkstad**. Alla barn är indelade i fasta åldersblandade grupper, cirka 15 barn i varje grupp. En lärare och en anställd i fritidshemmet ansvarar för varje grupp. Gruppledarna har samma ämne hela läsåret. Verkstaden är indelad i femveckorsperioder. Barnen byter ämne och ledare var femte vecka. Under ett läsår kommer samtliga lågstadiebarn att delta i följande ämnen: vår hembygd, enkla experiment, natur och miljö, idrott och bad, drama och fornnordiska gudasagor.

På mellanstadiet är verkstaden upplagd lite annorlunda. Här bygger aktiviteten i verkstaden på barnets eget val. Barnen får välja mellan ett antal "verkstäder" och får på så vis möjlighet att syssla med ett för dem intressant område under en fyraveckorsperiod. Verkstaden omfattar ett lektionspass om tre lektioner per vecka och avslutas sista veckan med utvärdering och redovisning. Därefter följer ett nytt val inför nästa verkstadsperiod.

Jämförelseobjekt

Jämförelseobjekt är Albyskolan. Vid skolan går sammanlagt 102 barn på låg- och mellanstadiet i tre vanliga lågstadieklasser och två åldersintegrerade mellanstadieklasser. 46 av de 51 lågstadiebarnen dvs. 90 procent går på fritidshemmen.

Skolan är byggd 1969 och renoverad 1988/89. Den var från början avsedd för ca 300 barn och har en stor gymnastikhall som även hyrs ut. Lokalerna ägs av kommunen. Drifts- och kapitalkostnaderna för mätåret var låga.

Tabell 4. Jämförelse mellan Skvadronskolan (inkl. skolbarnsomsorg) och Albyskolan med tillhörande fritidshem

	Skvadron	Alby	Differens
Totala kostnader/barn/år	93 386	80 344	13 042
därav			
– lokaler	37 371	18 498	18 873
– personal	50 618	56 484	– 5 866
– övrigt	5 397	5 362	35
Totalt antal kvm/barn	21	32	– 11
Totalt antal åk/barn	0.28	0.30	– 0.02

Jämförelseobjektet hade måtåret en självkostnadsprissättning medan Skvadronskolan med fritidshemmen hyrs av ett fastighetsbolag. Fr.o.m. 1991 kommer dock Albyskolan och dess fritidshem att åsättas högre lokalkostnader motsvarande ca 8 000–10 000 kr. per barn och år. Skvadronskolan är byggd 1982 men kommer trots detta även fortsättningsvis att ha en betydligt högre kostnad per kvadratmeter.

Besparingen med den integrerade verksamheten ligger helt på lägre personalkostnader med nästan 6 000 kr./barn och år.

10.7 Ångelsta

Mellan Ångelsta fritidshem och skola finns en viss samverkan inom samlad skoldag och begränsat sambruk av lokaler.

Bakgrund

Uppsala kommun delades 1986 i 14 kommundelar med var sin kommundelsnämnd. Kommundelsnämnderna ansvarar för bibliotek, kultur- och fritidsfrågor, fritidsgårdar, parker, grundskolor, barnomsorg, äldreomsorg och övrig socialtjänst i kommundelen.

I Ångelsta samverkar skola och fritidshem kring barnen i årskurs 1 och 2. Det sker i form av samlad skoldag, som påbörjades 1985. Från början var verksamheten frivillig. Föräldrarna kunde välja att låta sina barn delta två timmar, fyra timmar eller inte alls. Numera är samlad skoldag obligatorisk. All skolbarnsomsorg skall in i skolans lokaler fr.o.m. höstterminen 1991, där inte omfattande tillbyggnader krävs.

Skolan och fritidshemmet ligger i ett villaområde. Området omgärdas på ena sidan av bostadshus och på den andra av landsbygd. Det finns många gång- och cykelvägar i området, men ingen biltrafik. Barnen kan röra sig tryggt och fritt mellan hem, skola och fritidshem.

Lokaler

Skolan är en tvåparallellig låg- och mellanstadieskola. Byggnaden är långsmal och i ett plan. Genom hela skolbyggnaden löper en studiehall, som även används som skolbibliotek. Längs med studiehallen är klassrummen grupperade. På ena sidan ligger lågstadielklasserna och på den andra sidan mellanstadielklasserna. Två klassrum delar en hall och har egen ingång.

Fritidshemmet består av två avdelningar. Den ena avdelningen är integrerad i skolbyggnaden. Två klassrum och mellanliggande hall har blivit fritidshem. Under icke-skoltid kan även övriga skolans lokaler användas. Det kan gälla slöjdsal, musiksall, studiehall, matsal m.m.

Den andra avdelningen finns i Ångelsta förskola. Där disponerar fritidshemmet två normalstora och två mindre rum. Avdelningen har också egen hall och ingång. Förskolebyggnaden är i ett plan och omges av en stor gård, där fritidshemmet har en egen del. Förskolans och skolans gårdar gränsar till varandra och skiljs bara åt av en cykelväg. Avståndet mellan de olika byggnaderna är ett par hundra meter.

Organisation

Kommundelsnämnderna har ett samlat ansvar för bl.a. barn- och ungdomsverksamheten i ett geografiskt område. Kommunalscheferna har det övergripande ansvaret för både skola och fritidshem. Underställd denne är rektor, ansvarig för all skolverksamhet i området och barnomsorgsinspektören, ansvarig för all barnomsorg och skolbarnsomsorg.

Ångelstaskolan, på totalt 247 barn, är en låg- och mellanstadieskola med integrerad skolbarnsomsorg för barnen i årskurserna 1 och 2. Dessa, totalt 74 barn, omfattades också av samlad skoldag. Det innebär att varje barn två förmiddagar i veckan deltar i verksamhet om 85 minuter per gång. Den samlade skoldagen omfattar alltså 2 timmar och 50 minuter per barn och vecka. Fritidshemspersonalen ansvarar för den samlade skoldagen. Fritidshemmet har två avdelningar med vardera 18 inskrivna barn från årskurs 1 och 2. Det öppnar 07.30 och stänger 17.30 dagligen.

Integreringen i Ångelstaskolan är bara delvis genomförd. Detta innebär att skola respektive fritidshemsverksamheten har separat budget samt att ledaransvaret är delat mellan platschef för skola och föreståndare för fritidshemmen. Utöver den samlade skoldagen innebär samverkan främst ett samutnyttjande av lokaler.

SOU 1991: 54
Kapitel 10

Verksamhet

Verksamheten inom samlad skoldag bygger på praktiskt arbete och arbetssättet är temainriktat. Fritidspedagogerna, som leder verksamheten definierar samlad skoldag i Ångelsta som "skolarbete förlagt på fritidshemmet". Man arbetar med bild och form, drama, lek och gör dessutom en hel del studiebesök. Inom vissa områden har fritidspedagogerna tagit hand om undervisningen helt t.ex. i trafik- och bibliotekskunskap.

Fritidspedagogerna är inte med i undervisningen i klassrummet annat än mycket sporadiskt.

Samverkan med lärarna sker mest i form av gemensam planering. Varje termin inleds med att fritidshemspersonalen och berörda klasslärare gör en grovplanering för samlad skoldagsundervisningen. Under terminens gång träffas man sedan en gång i månaden och gör en gemensam avstämning.

Jämförelseobjekt

Johannesbäcksskolan som är jämförelseobjekt, består av 82 barn fördelade på årskurserna 1-5. Av dessa tillhör 47 lågstadiet. 35 av dessa går på Johannesbäcks fritidshem.

Ekonomisk analys

Kostnaderna per barn totalt för skola och skolbarnsomsorg skilde sig mellan de båda alternativen. De totala kostnaderna var ca 4 200 kr. högre per barn och år i det traditionella alternativet än i Ångelstaskolan.

Tabell 5. Jämförelse mellan Ångelstaskolan (inkl. skolbarnsomsorg och samlad skoldag för åk 1 och 2) och Johannesbäcksskola och fritidshem

	Ångelsta	Johannesbäck	Differens
Totala kostnader/barn/år	64 745	68 934	- 4 189
därav			
- lokaler ¹⁾	19 968	14 589	5 379
- personal	40 141	49 036	- 8 895
- övrigt	4 636	5 309	- 673
Totalt antal kvm/barn	21,0	15,8	5,2
Totalt antal åk/barn	0,19	0,22	- 0,03

1) Exkl. vaktmästare.

De högre kostnaderna per barn i Johannesbäcksalternativet förklaras främst av de avsevärt högre personalkostnaderna, närmare 8 900 kr. per barn och år. Denna skillnad förklaras i sin tur till ca 70 procent av att man där, totalt för skolan och fritidshemmet, hade högre antal årsarbetskrafter än i Ångelstaalternativet.

Kostnadsskillnaden kan vara något överskattad på grund av att lärarkostnaderna per barn i Ångelstaskolan är beräknade endast för barnen i årskurserna 1 och 2, medan samma kostnader för Johannesbäcksskolan är beräknade för samtliga barn i årskurserna 1-5. Det är troligt att lärarkostnaderna är högre i mellanstadiet än i lågstadiet bl.a. beroende på att man där har fler lektioner per vecka. Detta gör att lärarkostnaderna i Johannesbäcksalternativet antagligen är något överskattade jämfört med Ångelstaalternativet. Detta ändrar dock inte resultatet i stort.

Även de övriga kostnaderna, här livsmedel, materiel och läromedel, var något högre per barn i alternativskolan. Skillnaden var dock inte så stor, ca 700 kr. per barn och år.

Lokalkostnaderna slog i andra riktningen. Kostnaderna var närmare 5 400 kr. högre per barn och år i Ångelstaskolans samlade verksamhet än i Johannesbäcksalternativet. Det beror på att Ångelstaskolans verksamhet totalt disponerade avsevärt större ytor, hela 21 kvm mot 16 kvm sammanlagt i Johannesbäcksalternativet, ca 10 kvm i skolan och 6 kvm på fritidshemmet. Kvadratmeterpriset skilde sig inte särskilt mycket åt mellan alternativen.

Det är viktigt att observera att i de totala kostnaderna för Ångelsta skola och fritidshem också ingick kostnader för den samlade skoldagen för årskurserna 1 och 2. Detta utöver kostnaderna för den rena skolverksamheten och den rena fritidsverksamheten.

Jämförelsen visar att man fick ut mer för de insatta resurserna i Ångelstaalternativet än i jämförelseobjektet. För en lägre kostnad klarade man en bredare verksamhet - med samlad skoldag - större lokaler, men hade i stället något lägre personaltäthet.

I Sandbäcken i Katrineholm bedrivs en delvis lokalintegrerad verksamhet med viss samverkan mellan fritidshem, skola och fritidsklubb och med frivillig samlad skoldag för årskurs 1 och 2.

Bakgrund

Ansvar för barn- och ungdomsverksamhet är i Katrineholm uppdelat på tre nämnder/styrelser: skolstyrelsen, socialnämnden och fritidsnämnden.

I Sandbäcksområdet pågår sedan tre år tillbaka en integrerad verksamhet för 7-12-åringar. Sandbäcksskolan, som länge varit kommunens största låg- och mellanstadieskola, är nu "bara" två-parallellig. Lokaler har därmed kunnat frigöras för annan verksamhet. Fritidshemmet har utökats från en till tre avdelningar. Fritidsgården har kunnat flytta från tidigare förhyrda lokaler ett par kvarter bort till lokaler på skolans område. I dessa lokaler har man även påbörjat en ny verksamhet, fritidsklubb, för mellanstadiebarn.

Inom den frivilliga samlade skoldagen samverkar lärare och fritidshemspersonalen kring barnen i årskurs 1 och 2.

Fritidsklubben är en ny verksamhet, som vänder sig till alla barn i årskurs 4 till 6. Fritidsklubben är öppen under eftermiddagstid med förlängt öppethållande under skolans lov dagar och ferier. Under skoltid används även lokalerna till uppehållsrum för barnen. Här bedrivs även tonårsverksamhet på kvällstid. Fritidsledare ansvarar för all denna verksamhet. De samverkar både med skolans och fritidshemmets personal.

Närmiljö

Sandbäcksskolan med fritidshem, fritidsklubb och fritidsgård ligger nära centrum i den östra delen av Katrineholm. Bebyggelsen i området består av både flerfamiljshus och enfamiljshus. Skolområdet rymmer stora öppna grönområden, en trädbevuxen kulle för äventyrslek samt den traditionella asfalterade skolgården. Hela området kringgärdas av gator, stundtals hårt trafikerade.

Lokaler

På skolområdet finns åtta byggnader för olika verksamheter. Husen är grupperade så att det är nära mellan dem. Huvudbyggnaden är i två plan. Där finns mellanstadieklasserna och rektorsexpeditionen. Lågstadiet och deltidsförskolan delar på två av en-

planshusen i området. Två av fritidshemmets avdelningar rymmer i ett annat av de låga husen.

Det finns vidare två fristående gymnastikbyggnader, den ena för lågstadiet och den andra för mellanstadiet. Skolans matsal, rum för textilslöjd och träslöjd samt en tredje fritidshemsavdelning delar på ett hus, byggt i både en- och tvåplan. Slutligen har fritidsgården och fritidsklubben ett eget hus för sig.

Organisation

Sandbäcksskolan, med totalt 330 barn, är en låg- och mellanstadieskola med integrerad skolbarnsomsorg för barnen i årskurserna 1-3. Fritidshemmet som tar emot 49 barn har öppet mellan 06.30 och 17.30. 84 av barnen i årskurserna 1 och 2 deltar i frivillig samlad skoldag.

För mellanstadiebarnen finns en fritidsklubb som bedriver verksamhet med 29 inskrivna barn och i genomsnitt 35 icke inskrivna barn per dag. Fritidsklubbens lokaler används också som uppehållsrum för skolans barn under skoltid.

Integreringen i Sandbäcksskolan är bara delvis genomförd. Den är ganska långt driven vad gäller samutnyttjande av personal och lokaler. Däremot är organisationen fortfarande separerad vad gäller budget, ledning och nämndorganisation. För skolan ansvarar rektor, för fritidshemsverksamheten ansvarar en områdeschef samt för fritidsklubsverksamheten svarar en fritidsgårdschef - alla underställda sina resp. förvaltningar.

För planering, utveckling och genomförande av lokalsambruk och den integrerade verksamheten i övrigt ansvarar rektor, områdeschef och fritidsgårdschef tillsammans. De träffas i en planeringsgrupp ungefär varannan månad. I denna grupp ingår även personalrepresentanter från de olika verksamheterna.

Verksamhet

Vid sidan av den traditionella fritidshemsverksamheten är fritidspedagoger och barnskötare ansvariga för fria aktiviteter (FA) i den frivilliga samlade skoldagen.

Varje barn i årskurs 1 och 2 erbjuds FA, omfattande ett visst antal lektionstimmar i veckan. Årskurs 1 har nio FA lektionstimmar per vecka och årskurs 2 har fem. Det innebär för båda årskurserna att den samlade skoldagen sträcker sig från 08.10-13.30 måndag till torsdag och 08.10-12.50 på fredagar.

Fritidshemspersonal och lärare träffas en gång i veckan för att utveckla den samlade verksamheten. Det konkreta planerandet och genomförandet av fria aktiviteter står fritidspedagogen/barnskötaren för.

FA kan innehålla högläsning och fritt berättande, lek och rollspel, sång och rörelse, bakning, natur och miljö, studiebesök och mycket mer.

Fritidsklubben riktar sig både till barn som är inskrivna och barn i den öppna verksamheten. Den utgör ett viktigt socialt inslag i området, då alla barn kan nås av verksamheten. Fritidsledarna samverkar både med fritidshemmets personal och med lärarna.

Fritidshemmet och fritidsklubben planerar stundtals en hel del aktiviteter tillsammans. Särskilt blir detta aktuellt vid skolans lov-dagar och ferier.

Jämförelseobjekt

Jämförelseobjekt är i det här fallet två låg- och mellanstadieskolor, Öster och Väster, med tillsammans 252 barn. Av dessa går 49 lågstadiebarn på två olika fritidshem. Av mellanstadiebarnen är 12 inskrivna i fritidsklubb. Ca 20 barn per dag deltar i den öppna verksamheten.

Ekonomisk analys

De totala kostnaderna för ett barn som utöver skolan också går på fritidshem, är enligt nedanstående tabell ca 1 500 kr. högre per barn och år i det traditionella alternativet än i Sandbäcksskolan.

Tabell 6a. Jämförelse mellan Sandbäcksskolan (inkl. fritidshem för lågstadiebarn och samlad skoldag för åk 1 och 2) och jämförelsealternativet (skola + fritidshem)

	Sandbäcken	Ö + V	Differens
Totala kostnader/barn/år därav	54 887	56 438	- 1 551
- lokaler	12 167	8 693	3 474
- personal	38 153	43 095	- 4 942
- övrigt	4 567	4 650	- 83
Totalt antal kvm/barn	20,0	22,6	- 2,6
Totalt antal åak/barn	0,13	0,21	- 0,08

De högre kostnaderna per barn i det traditionella alternativet förklaras av högre personalkostnader. Skillnaden var ca 5 000 kr. Kostnadsskillnaden överensstämmer väl med skillnaden i det totala antalet årsarbetskrafter per barn som var ca 60 procent högre i det traditionella alternativet än i det integrerade.

De övriga kostnaderna, främst livsmedel och läromedel, var i stort sett likvärdiga mellan de olika alternativen.

Lokalkostnaderna per barn var däremot högre i Sandbäcksskolans integrerade verksamhet. Detta trots att det totala antalet kvm per barn var något lägre i detta alternativ. Förklaringen är att Sandbäcksalternativet, till följd av nyare lokaler, hade avsevärt högre kostnad per kvm än det traditionella alternativet. Skolorna Öster och Väster är byggda kring sekelskiftet, vilket förklarar de lägre lokalkostnaderna. De skall under den närmaste framtiden genomgå renovering, vilket kommer att öka lokalkostnaderna även för detta alternativ.

Observeras bör att kostnader för den samlade skoldagen för barnen i årskurs 1 och 2 i Sandbäcksskolan ingår i de totala kostnaderna för detta alternativ.

En jämförelse av kostnaderna för ett mellanstadiebarn som också deltog i fritidsklubsverksamhet utfaller också till Sandbäcksskolans fördel. Denna verksamhet var där ca 700 kr. "billigare" per barn och år än i det andra alternativet, enligt tabell 6b nedan.

Tabell 6b. Jämförelse mellan Sandbäcksskolan (inkl. fritidsklubsverksamhet) och jämförelsealternativet (skola + fritidsklubb)

	Sandbäcken	Ö + V	Differens
Totala kostnader/barn/år	37 290	38 027	- 737
därav			
- lokaler	9 470	8 014	1 456
- personal	23 674	25 845	- 2 171
- övrigt	4 146	4 168	- 22
Totalt antal kvm/barn	17,2	20,5	- 3,3
Totalt antal åak/barn	0,10	0,12	- 0,02

Skillnaden var här betydligt mindre än för alternativet med lågstadiebarn i fritidshem ovan. Kostnaderna för klubbverksamheten var också avsevärt lägre än för själva fritidsverksamheten, mindre än hälften så höga.

Även när det gäller kombinationen skola och klubbverksamhet så var det främst för personalkostnaderna som besparingarna var tydliga, medan lokalkostnaderna, till följd av de nyare skollokalerna, var högre för det integrerade alternativet.

Slutsatsen är att den integrerade verksamheten i Sandbäcksskolan var kostnadseffektivare än motsvarande verksamhet i jämförelseobjekten. För en något lägre kostnad klarade man där för lågstadiebarnen en verksamhet med inte bara skola och fritidshemsverksamhet, utan även samlad skoldag för barnen i årskurserna 1 och 2. För mellanstadiebarnen var kostnaderna för skola och klubbverksamhet också något lägre i detta alternativ.

Till en del kan dock den högre kostnaden i jämförelsealternativet förklaras av att detta består av två skolor. Detta kan dock inte förklara mer än en mindre del av kostnadsskillnaden.

De kostnadsskillnader som redovisats uppstod främst i fritidshems- samt klubbverksamheten medan skolans kostnader inte skilde sig särskilt mellan alternativen.

SOU 1991: 54
Kapitel 10

10.9 Brunnsparksskolan

Brunnsparksskolan i Helsingborg har ett både lokal- och verksamhetsintegrerat fritidshem och lågstadium med samlad skoldag och med nära samverkan med parkleken.

Bakgrund

Brunnsparksskolan tillhör Ramlösa kommun del några kilometer söder om Helsingborgs centrum.

Fritidshemsverksamhet och skolverksamhet integreras i gemensamma lokaler.

Verksamheten i Brunnsparksskolan startade hösten 1988. Efter tre år skulle den i sin helhet utvärderas. Detta arbete skall vara slutfört till sommaren 1991.

Alla barn på lågstadiet har samlad skoldag. Lärare och fritidspedagoger från fritidshemmet och parkleken samverkar inom den samlade skoldagen.

Brunnsparksskolan har en platschef med ansvar för verksamheten utom skolenheten. Denna leds av en rektor på områdets högstadieskola, men med biträde av platschefen.

Närmiljö

Brunnsparksskolan finns i ett nybyggt bostadsområde. Området är i det närmaste bilfritt med enbart gång- och cykelleder.

I öster och norr gränsar området mot parkområdet vid Ramlösa Brunn. Här finns stora grönområden att leka på, en bäckravin med underbar bokskog. Vid parkleken, 50 meter från skolan, finns även en äventyrslekplats.

Lokaler

Brunnsparksskolan med integrerat fritidshem är inrymt i bottenplanet på ett höghus. Från entréhallen leder lokalerna i tre riktningar.

Rakt fram ligger först personalrum och kök på varsin sida av korridoren. Den slutar sedan i en studiehall med fyra klassrum grupperade runt om. Klassrummen ligger parvis med gemensam

hall och ingång. Detta har också kommit att utgöra grunden för organiserandet av arbetsenheter.

Till vänster kommer man direkt in i en studiehall. Också runt denna finns det fyra klassrum samt speciallärares arbetsrum.

Till höger slutligen kommer man rakt in i fritidshemmet. Det består av ett stort allrum i mitten. Runt detta ligger ett antal rum av olika storlek. Ett litet smalt studierum, ett lekrum fyllt med kuddar, ett dramarum med skjutvägg, en snickarverkstad och ett målarrum. Till detta kommer en hemkunskapssal som gränsar direkt till entréhallen.

Fritidshemmets verksamhet har redan utökats och därför disponerar man även lokaler i grannhuset. En hall och ett stort allrum används där för fritidshemsverksamhet.

Alldeles intill Brunnsparksskolan ligger parkleken. Den består av ett större planerat lek område där barnen tillbringar sina raster. Parkleken har också ett eget hus med hall och fyra normalstora rum.

Organisation

Helsingborgs kommun har nyligen ändrat sin nämndorganisation från facknämnder med sektorsansvar till kommunalnämnder med ansvar för ett geografiskt område. Kommunaldelschefen är som förvaltningschef ansvarig för verksamheten inom skola, kultur, fritid och socialtjänst i kommundelen.

Brunnsparksskolan har sedan starten 1988 haft en något annorlunda organisation. Skolstyrelsen har haft ansvaret för både skolverksamheten och fritidshemsverksamheten.

Rektor har haft det övergripande ledningsansvaret för skolverksamheten. Till sin hjälp har han haft en studieledare som pedagogisk ledare för arbetet i skolan. Platschefen har biträtt med ledningen av övrig skolverksamhet.

Platschefen har också haft budgetansvar och allt övrigt verksamhetsansvar på Brunnsparksskolan och dessutom varit pedagogisk ledare för fritidshemsverksamheten.

Parkleken har varit en egen resultatenhet med självständigt ansvar under fritidsnämnden.

Verksamhet

Brunnsparksskolan är en lågstadieskola med integrerat fritidshem. Skolenheten består av åtta åldersblandade klasser med sammanlagt 184 barn. Av dessa är 66 inskrivna på fritidshemmet. Parkleken med sin öppna verksamhet besöks dagligen av 30-35 barn.

Skolan har ingen matsal utan barnen äter tillsammans med sin lärare i klassrummet. På skoldagar lagar skolmåltdpersonalen

mat även åt fritidshemsbarnen. Under loven köper fritidshemmet färdiglagad mat.

SOU 1991: 54
Kapitel 10

Fritidshemsverksamheten är uppdelad på tre olika hemvist i huset, för att få bättre struktur på verksamheten och mindre barngrupper att arbeta med. Man använder även studiehallarna, för pingis, lek eller som lärum.

Grunden för den integrerade verksamheten på Brunnsparkskolan är samlad skoldag. Alla barn börjar skolan klockan 08.00 och slutar 13.20. Fria aktiviteter och lektioner varvas under skoldagen. En lärare och en fritidspedagog är knuten till varje åldersblandad klass.

Fria aktiviteter planeras av fritidspedagoger och lärare tillsammans. De båda verksamheterna kompletterar varandra. Undervisningen kan följas upp av praktiska aktiviteter och skapande verksamhet. Studiebesök och utflykter genomför man tillsammans.

Fritidspedagogen arbetar både med läraren i klassrummet och enskilt med en grupp barn på fritidshemmet. Det finns stort utrymme för flexibilitet i de fria aktiviteterna. Att bara vara tillsammans, ha roligt eller fri lek betonas av fritidspedagogerna.

Två åldersblandade klasser bildar en arbetsenhet. Detta ger stora möjligheter att gruppera om klassen i olika ämnen eller använda den dubbla klassen vid vissa tillfällen. Det betyder också att två lärare och två fritidspedagoger bildar ett gemensamt arbetslag för planering, uppföljning och utvärdering av verksamheten.

En gång per vecka har hela skolan "verkstad". Barnen får välja bland åtta olika temagrupper, som de sedan följer under sex veckor. De vuxna delar in sig i grupper om två och två efter intresse. Videofilmning, dans, levande verkstad m.m. har stått på programmet.

Vid dessa tillfällen är även fritidspedagogerna som arbetar med parkleken med. Parkleken har öppet mellan 11.00 och 17.00. Den är en öppen verksamhet och tar emot barn i åldrarna fem till tolv år. Två kvällar i veckan har man öppet till 20.00 för de lite äldre ungdomarna.

Jämförelseobjekt

Jämförelseobjektet Västra Ramlösa består av tre byggnader och fritidshemmet av en byggnad. Lokalerna hyrs av kommunens fastighetsbolag och debiteras med en internhyra som ligger långt under hyreskostnaderna för Brunnsparkskolan.

Vid Västra Ramlösa går 354 barn, 155 lågstadiesbarn fördelade på sju klasser och 199 mellanstadiebarn fördelade på åtta klasser. 40 lågstadiesbarn är inskrivna på fritidshemmen, dvs. ca en fjärdedel.

Kostnaderna per barn i Brunnsparksskolan var drygt 7 600 kr. lägre per barn och år än i jämförelseobjektet, vilket framgår nedan.

Tabell 7. Jämförelse mellan Brunnsparksskolan (inkl. skolbarnsomsorg samt samlad skoldag) och Västra Ramlösa med tillhörande fritidshem

	Brunnspark	Västra Ramlösa	Differens
Totala kostnader/barn/år	62 266	69 891	- 7 625
därav			
- lokaler	19 198	18 263	935
- personal	40 307	48 410	- 8 103
- övrigt	2 761	3 218	- 457
Totalt antal kvm/barn	10	18	- 8
Totalt antal åk/barn	0,18	0,24	- 0,06

I kostnaderna för skolorna ingår ej skolmat och el då dessa kostnader låg centralt i kommunen under mätperioden.

Av de totala kostnadskillnaderna var skillnaden i personalkostnader överlägset störst. När det gäller lokalkostnader beror de högre kostnaderna vid Brunnsparksskolan på ett kvadratmeterpris på 1 936 kr. mot jämförelseobjektets 710 kr. Den lokalmässigt integrerade verksamheten i vårt exempel samt det faktum att barnen äter i klassrummen gör att lokalytan per barn är mycket lägre än i jämförelseobjektet.

10.10 Mimergården

På Mimergården i Östersund har lokal- och verksamhetsintegration genomförts mellan fritidshem och skola med samlad skoldag. Även fritidsklubb och särskola ingår.

Bakgrund

Östersunds kommun har en traditionell nämndorganisation, där skolstyrelsen ansvarar för skolverksamheten och socialnämnden för förskole- och fritidshemsverksamheten.

Våren 1985 påbörjades planeringen av ny låg- och mellanstadieskola och fritidshem i Torvalla i Östersund. På ett tidigt stadium togs även landstingets särskola med i planeringen.

Under 1986 antog socialnämnd och skolstyrelse ett principprogram för verksamheten. Senare under året antog även kommunfullmäktige och landstingets förvaltningsutskott detsamma.

Verksamheten vid Mimergården startade höstterminen 1989. Den består av fyra hemavdelningar med i dag totalt tolv åldersblandade klasser, fritidshem med 85 inskrivna barn, fritidsklubb med 50 inskrivna barn samt tre träningskolklasser.

SOU 1991: 54
Kapitel 10

Närmiljö

Bostadsområdet runt Mimergården är nytt. Bebyggelsen är blandad med flerfamiljshus, villor och radhus. Området ligger högt med en fin utsikt över Storsjön.

De boende är till största delen unga barnfamiljer och yngre ensamstående. I området bor också de flesta flyktingar som kommit till Östersund de senaste åren. Rörligheten i boendet är mycket stor.

Lokaler

Mimergården är inte en skola i traditionell mening, inte heller ett fritidshem. Det är något helt nytt.

En huvudbyggnad är sammanbyggd med två flyglar på vardera sidan. Huset är i två plan. I huvudbyggnaden finns lokaler för musik, trä- och metallslöjd, bibliotek och textilslöjd. Där ligger även kök, personalrum och expeditiionslokaler.

I flyglarna ligger klassrummen. Varje plan i flyglarna består av fyra klassrum med tillhörande gruppum. Parvis delar klasserna på kappum och groventré.

Träningskolans plan ser något annorlunda ut. Den består av tre klassrum samt en ADL-lägenhet. Där finns också rum för hygien, sand- och vattenlek, specialundervisning m.m.

I passagen mellan huvudbyggnaden och flyglarna ligger fritidshemmets lokaler. Tre identiska avdelningar med allrum, verkstad och studio. I den fjärde passagedelen ligger lokaler för gymnastik och rörelselek. Fritidsklubben, som enbart har eftermiddagsverksamhet, disponerar bl.a. sarskolans lokaler.

Tillsammans bildar fritidshem och skola en hemavdelning. Det finns fyra hemavdelningar på Mimergården.

Organisation

I Mimergården går 260 barn uppdelat på tolv åldersblandade klasser, åtta lågstadielklasser med 171 barn och fyra mellanstadielklasser med 89 barn. Alla 171 barnen i lågstadiet medverkar i de fria aktiviteterna vid skolan. 85 lågstadiebarn går på fritidshem och 50 mellanstadiebarn på fritidsklubb, dvs. totalt drygt hälften av alla barn.

Under en tvåårig försöksperiod ansvarar skolstyrelsen för verksamheten på Mimergården. Socialnämnden har ansvaret för platsfördelningen till fritidshem och fritidsklubb samt beslut om förturer enligt socialtjänstlagen. Särskolans träningsskola hör till landstingets sociala nämnd och leds av landstingets särskolerektor.

En platschef har lednings-, samordnings- och budgetansvar för Mimergårdens verksamhet förutom skolverksamheten som rektor i Torvalla rektorsområde har huvudansvaret för.

En särskild samrådsgrupp har inrättats på Mimergården. Den består av områdets rektor, särskolans rektor, socialdistriktets barnomsorgsinspektör och platschefen. Samrådsgruppen tar upp gemensamma frågor, för frågor till och från resp. nämnd/styrelse samt utgör stöd för platschefen i samordningen av verksamheten.

Skolenheten inom varje hemavdelning har en studieledare. Han/hon har ansvaret för den pedagogiska ledningen i skolan.

Verksamheten

De inskrivna barnens behov av omsorg och tillsyn bestämmer öppethållandet på Mimergården. Fritidshemmet har öppet mellan 06.30–18.30.

Den samlade skoldagen startar 08.20 för alla barn. Sluttiden varierar för barnen beroende på vilken årskurs de tillhör.

Både skola och fritidshem arbetar med åldersblandade barngrupper.

Lärare och fritidspedagoger samverkar kring fria aktiviteter, en gemensam temadag varje vecka och friluftsdag en gång i månaden. Man har dessutom gemensamt rast- och lunchansvar. Barnen äter sin skollunch i klassrummen.

Föräldrasamtal och föräldramöten samt elevvårdssamtal genomförs personalen tillsammans.

Inom samlad skoldag ansvarar fritidspedagogerna för fria aktiviteter. Innehållet planeras tillsammans med klassläraren och utgår mycket från skolarbetet.

Under försöksperioden har en allt större samordning och fördjupning skett av temaarbete och fria aktiviteter.

Jämförelseobjekt

Jämförelseobjektet är Torvalla som har 262 barn fördelade på 177 lågstadiesbarn i nio klasser och 91 mellanstadiebarn i fyra klasser (ej årskurs 6). 120 lågstadiesbarn går på fritidshem och 25 barn i eftermiddagsverksamhet. I jämförelsen nedan är dock de sistnämnda ej medtagna. Uppgifterna från Torvallaskolan är ofullständiga speciellt vad gäller personalkostnader och har ej kunnat kompletteras.

Tabell 8. Jämförelse mellan Mimergården (inkl. skolbarnsomsorg samt samlad skoldag) och Torvallaskolan med fem fritidshem

	Mimergården	Torvalla	Differens
Totala kostnader/barn/år	66 981	-	
därav			
- lokaler	10 868	15 835	- 4 967
- personal	53 719	-	
- övrigt	2 394	1 730 ¹⁾	
Totalt antal kvm/barn	ca 15	21	- 6
Totalt antal åk/barn	0,20	0,25	- 0,05

1) Endast skolans kostnader för läromedel o. likn. ingår.

På grund av ofullständigheter i materialet är det vanskligt att göra jämförelser. Men man kan dock konstatera att lokalytan och personaltätheten var lägre för den integrerade Mimergården jämfört med Torvallaskolan med tillhörande fritidshem.

10.11 Slutsatser

Det går inte att dra några säkra generella slutsatser av ett så begränsat material som det här är fråga om och med de osäkerheter i redovisningen som kommenterats inledningsvis. Samtliga redovisade studieobjekt – med två undantag – visar dock att de samlade kostnaderna för ett barn som går både i skola och i skolbarnsomsorg var lägre i de integrerade lösningarna än i de traditionella.

Intressant är också att multiplicera kostnaden per barn och år med antalet barn i gruppen/klassen för att få en tydligare bild av storleken på besparingen alternativt fördyringen.

De besparingar som redovisas berör i första hand personalkostnader.

För lokalkostnaderna är bilden otydligare. Kostnaderna är ofta högre i våra exempel än i den traditionella verksamheten, jämförelseobjektet, trots att det genomsnittliga antalet kvadratmeter per barn oftast är lägre. En förklaring till detta är att lokalerna i våra exempel i de flesta fall är nyare, vilket ger högre kapitalkostnader. Det lägre antalet kvadratmeter per barn i den integrerade verksamheten pekar på att denna vid nyproduktion eller mer omfattande renoveringar är en mer kostnadseffektiv lösning.

Skillnaderna mellan alternativen för övriga kostnader – livsmedel, läromedel och förbrukningsmateriel – är i sammanhanget inte särskilt stora.

En jämförelse mellan de olika kommunernas samlade kostnader ger inte en rättvis bild. Skillnader särskilt i lokalkostnader varierar stort. Som jämförelse bör i stället användas barn per kva-

dratmeter och årsarbetskraft per barn oberoende av det kommunala kostnadsläget, se tabell 9.

SOU 1991: 54
Kapitel 10

Tabell 9. Jämförelse mellan de olika exemplen (med jämförelseobjekten inom parantes) avseende antal kvm/barn och antal åak/barn

	kvm/barn	(jfr.obj.)	åak/barn	(jfr.obj.)
Brunnsparken	10	(18)	0,18	(0,24)
Kronjuvelen	10,4 ³⁾	(23,2)	0,18	(0,20)
Sandbäcken	20,0	(22,6)	0,13	(0,21)
med klubb	17,2	(20,5)	0,10	(0,12)
Junibacken, alt 1	31,5	(19,1)	0,21	(0,19)
alt 2	15,5	(19,1)	0,16	(0,19)
Mimergården	15	(21)	0,20	(0,25)
Ångelsta	21,0 ¹⁾	(15,8) ¹⁾	0,19	(0,22)
Haga	20,3 ²⁾	(23,2) ²⁾	0,21	(0,21)
Skvadronen	21,0	(32,0)	0,28	(0,30)

¹⁾ Exkl. vaktmästare.

²⁾ Gymnastiksal ej medräknad för någon av skolorna. För Nordhem finns ej heller matsal och div. allmänna utrymmen med.

³⁾ Matsal och gymnastiksal ingår ej.

Av föreliggande material framkommer att graden av integrering påverkar kostnadsbilden. Mycket tyder på att det finns ett positivt samband mellan ökad integrering och lägre kostnader både avseende personal och lokaler. Av tabell 9 framgår att de totalintegrerade anläggningarna, Kronjuvelen, Junibacken, Brunnsparken och Mimergården, har lägre antal kvm/barn än de övriga. Hagaskolan avviker emellertid från de andra integrerade anläggningarna. Bilden är inte lika tydlig när det gäller åak/barn, men man kan ändå se en tendens till lägre personaltäthet med ökad integrering.

11.1 Inledning

Fortbildning är kanske det viktigaste medlet för att inom rimlig tid uppnå den utveckling av innehållet i skola-skolbarnsomsorg som skissats i de tidigare kapitlen. När fortbildningen sätts in i sitt rätta sammanhang, i ett utvecklingsarbete, kan den på ett kraftfullt sätt bidra till att höja kvaliteten i verksamheten och därmed öka måloppfyllelsen/effektiviteten.

Fortbildning och utvecklingsarbete har för både skola och skolbarnsomsorg utgjort naturliga inslag i arbetet. Alltför ofta har dock fortbildningsinsatserna varit slumpartade och styrda av stundens behov. När vi nu talar om skolans och skolbarnsomsorgens fortbildningsbehov och utvecklingsarbete gäller det en helt ny situation.

Det handlar inte längre om skola och skolbarnsomsorg var för sig, utan om vad som behövs för att dessa två verksamheter skall växa samman och på sikt bli en gemensam verksamhet för barn och ungdom.

11.2 Egen och gemensam fortbildning

Det krävs kännedom om den lokala verksamheten, dess människor och organisation, för att fortbildningen skall kunna utveckla skola-skolbarnsomsorgen. Ju mer personalen själv får formulera sina fortbildningsbehov och gemensamt genomföra fortbildningen, ju mer personalen "äger" sin fortbildning, desto större effekt förefaller den att kunna ha. Men det räcker inte. Många studier visar att den ansvariga kommunala nämnden och ledningen behöver ställa tydliga krav och stödja de lokala ansträngningarna för att verksamheten skall utvecklas.

Personalgrupperna måste också känna att utvecklingsarbete inom detta område är viktigt. Erfarenheterna pekar entydigt på att fortbildningen blir mest framgångsrik när berörd personal uppfattar att det är deras egen fortbildning. Men här finns också ett problem. Det går att som personal undvika att se utvecklingsbe-

hoven därför att behövliga utvecklingsinsatser kanske utmanar bekväma och ibland funktionella arbetsmönster.

SOU 1991: 54
Kapitel 11

Det finns således en risk att berörd personal inom skola och skolbarnsomsorg inte alltid ser vad som krävs då de kommer in i ett skede av ökad samverkan eller integration.

11.3 Utvärdering av den egna verksamheten

Diskussionen om vilken fortbildning som behövs måste baseras på en vidare grund än enbart samtal mellan berörd personal. Den bör grundas på personalens och ledningens utvärdering av verksamheten. Utvärderingen bör utgå från de mål som återfinns i det framtida gemensamma måldokumentet för skola-barnomsorg och i de kommunala riktlinjerna för verksamheten.

Förändringsbehov kan ibland vara svåra att upptäcka. De som arbetar i skola och skolbarnsomsorg kan vara så upptagna av den dagliga verksamheten att de ser vare sig kvaliteter eller brister i arbetet med barnen. När två olika verksamheter med ansvar för en viss grupp barn skall närma sig varandra blir det ännu svårare för den enskilde att se vad som behövs.

Det krävs då en systematisk utvärdering. Osystematiska samtal räcker inte som grund för en planering av utvecklingsarbete där personalfortbildning ingår som en naturlig del.

För att fortbildnings- och utvecklingsbehoven skall klargöras krävs således att både de vuxnas arbete och verksamheten granskas. Om man utvärderar de egna arbetsinsatserna kan fortbildningen också bli mer ekonomisk.

11.4 Förankra fortbildningen i de lokala behoven

Det är naturligt att personal med olika bakgrund, ålder och erfarenhet har skilda utbildningsbehov och därför behöver olika fortbildningsinsatser. Genom att kartlägga utbildningsbehov kan rätt insatser nå fram till rätt grupp.

Det är viktigt att från början klargöra och förankra målet med utvecklingsarbetet hos alla dem som på något sätt berörs. Att engagera alla parter i planeringen kan underlätta förändringsarbetet.

Om en grupp deltagare från samma verksamhet deltar i en fortbildning ökar sannolikheten att den senare skall ge effekter i den dagliga verksamheten. Man kan då stödja varandra. Eftersom detta av praktiska och ekonomiska skäl inte alltid är möjligt, bör man sträva efter att hela personalgruppen åtminstone indirekt blir berörd. En pilotutbildning, där helst några från samma arbetsplats deltar och sedan efter avslutad utbildning, eller mellan utbildningsperioderna, arbetar med utbildningsinnehållet tillsammans med de andra, är då ett alternativ. Inför starten av ett ut-

vecklingsarbete som syftar till en integrerad skola-skolbarnsomsorg är det viktigt att ledningen och all övrig personal får mötas i en gemensam introduktionsfortbildning.

SOU 1991: 54

Kapitel 11

11.5 Ledarnas roll i utvecklingsarbete och fortbildning

Ledningen spelar en viktig roll för verksamhetens utveckling. Forskning och erfarenhet visar att där ledare gått före med gott exempel har personalen engagerats och inspirerats till utvecklingsinsatser. Om ledarna däremot "sätter sig på tvären" eller inte stöder utvecklingsansträngningarna utgör det ett kraftfullt hinder mot förnyelse.

Ledningen för en integrerad eller samverkande skola-skolbarnsomsorg behöver vara med i planeringen av fortbildning och utvecklingsarbete. Den måste också ta aktivt ansvar för utvärdering och uppföljning av verksamheten. Finns det olika ledningar för skolbarnsomsorg resp. skola är det helt avgörande för utvecklingsarbetets resultat att dessa har goda kunskaper om varandras verksamheter och att de samordnar utvecklings- och fortbildningsinsatserna.

11.6 Dokumentation

Ett gemensamt utvecklingsarbete av två verksamheter, skola och skolbarnsomsorg, är liksom ett gemensamt utvecklingsarbete inom en samlad heldagsskola något nytt. Utvecklingsarbetet är en över tiden fortlöpande process. Personal kan komma att lämna verksamheten under de år som utvecklingsarbetet pågår. Med tanke på allt detta bör utvecklings- och fortbildningsinsatserna dokumenteras.

En dokumentation underlättar för ny personal att se vad som hänt. Den möjliggör en analys som kan ge lärdomar inför framtida utvecklingsinsatser. När det egna utvecklingsarbetet dokumenteras ges ett stöd för personalen som kan se vilka framsteg som gjorts. Genom dokumentationen kan erfarenheterna bli tillgängliga även för andra. Erfarenhetsutbyte är synnerligen viktigt då skola och skolbarnsomsorg nu söker nya vägar.

När man för utomstående kan beskriva sin egen verksamhet stärks sammanhållningen. Det som är vår skola-skolbarnsomsorg eller vår samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg blir tydligt när det beskrivs för omvärlden.

Både forskning och beprövad erfarenhet visar att för att få en varaktig effekt av ett utvecklingsarbete krävs flera års ansträngningar. Ett utvecklings- och fortbildningsarbete inom skola-skolbarnsomsorg måste därför baseras på en långsiktig plan.

Det är viktigt att med en integrerad verksamhet som mål kartlägga de olika verksamhetsgrenarnas önskemål och utgå från dessa. Personalen inom förskola, skola och skolbarnsomsorg har olika kultur och erfarenhet med sig i bagaget. Den bör tas till vara, samtidigt som tid bör ges till att lära av varandra.

Den långsiktiga plan för utvecklingsarbetet som görs upp behöver inte vara stel. Med stor sannolikhet måste man då och då gå ifrån sin plan. Trots det kan planen vara till hjälp som en färdriktning och en anledning till uppföljningsdiskussioner i samband med att man avviker från planen.

11.8 Olika former av fortbildning

God fortbildning som engagerar ger kunskap och kompetens som kan användas i den egna vardagen. Ofta får man inte sådana kunskaper, de behöver erövrats. Arbetsformer där personalen är delaktig, där de undersöker och experimenterar och själva producerar kunskap, hjälper dem att erövra kunskaperna.

Föreläsningar i stora samlingssalar kan ha ett stort underhållningsvärde men är mestadels av ringa värde från utvecklingssynpunkt. Att i samband med en föreläsning bearbeta och värdera vad som sagts eller att läsa litteratur och sedan tillsammans i grupper reflektera över denna, ger mer behållning.

För att personal inom skola och skolbarnsomsorg skall kunna utveckla det gemensamma arbetet behöver man möta varandras arbetsuppgifter i praktiken. Som ett exempel kan arbetet med ett gemensamt måldokument vara en del av en fortbildning. Att under fortbildningstid besöka varandra, iaktta hur andra gör och sedan reflektera tillsammans är ofta värdefullt.

De ekonomiska medel för utvecklingsarbete och fortbildning som måste finnas för att utveckla skola och skolbarnsomsorg bör inte bindas till speciella fortbildnings- eller utvecklingsformer. I stället bör det ställas krav på berörd personal att själva ange hur de vill gå till väga.

11.9 Kommunledningens ansvar

Kommunledningen bör ge den lokala verksamheten möjligheter och medel att utvärdera det egna arbetet. Vanligtvis saknar personal i skola och skolbarnsomsorg vana att utvärdera verksamheten

på ett systematiskt sätt och behöver därför mycket stöd men samtidigt också krav på att utvärderingen kommer till stånd.

Kommunledningen behöver ge de egna verksamheterna möjlighet att presentera sitt arbete och sina utvecklingsinsatser i de olika sammanhang där erfarenhetsutbyte kan ske. Olika forum, tidningar, nätverk, videoprodukter och besök hos varandra är tänkbara kommunikationskanaler.

Genom att ta olika initiativ och genom att ställa medel till förfogande visar kommunledningen sitt stöd. Stödet visas dock inte bara genom att skolan och skolbarnsomsorgen får medel för utvecklingsarbete. Det visas också genom att verksamheten ställs inför sådana krav på utveckling som grundas på god sakkunskap och ingående kännedom, exempelvis förvärvat genom utvärdering av skolan och skolbarnsomsorgen.

För att kunna formulera realistiska mål för och krav på verksamheten behöver ledningen i form av politiker och chefer också erbjudas tillfälle till fortbildning och erfarenhetsutbyte.

11.10 Sammanfattning

I samverkan skola-skolbarnsomsorg t.ex. i form av heldagsskola samarbetar personalkategorier med olika yrkestraditioner från barnomsorg och skola. Skillnader i utbildning och erfarenhet är en tillgång i ett gemensamt arbete till stöd för barnens lärande och utveckling.

Olika traditioner och kulturer kan utgöra ett hinder för ett professionellt samspel mellan de olika personalgrupperna. En utveckling av skola-skolbarnsomsorg ställer krav på att all personal kan diskutera, planera och utbyta erfarenheter av det pedagogiska arbetet. De måste tillsammans kunna observera barnen och ge varandra återkoppling i arbetet. Ledningen har ett ansvar för att de olika personalgrupperna får utrymme att diskutera, bearbeta och reflektera över dessa "kulturskillnader" så att de inte blir ett bestående hinder mot en god utveckling.

Det kommer att ställas stora krav inte bara på personalen i verksamheterna utan även på ledarna inom framtidens skola och skolbarnsomsorg. Oavsett hur ledningsorganisationen byggs upp kommer det att bli nödvändigt att ge både personal och ledare fortbildning.

Skolbarnsomsorgskommittén anser:

- o Gemensam fortbildning för personal i skola-skolbarnsomsorg är en viktig del av utvecklingsarbetet och en förutsättning för en god samverkan och bör därför prioriteras.

12.1 Inledning

Kommittén skall enligt direktiven även behandla frågan om utbildning av personal. Den frågan tas upp i detta kapitel och då främst med avseende på samverkan skola-skolbarnsomsorg.

12.2 Utbildningarna och deras styrdokument

Det finns fem olika utbildningar för arbete inom förskola, skola och skolbarnsomsorg. Tre av dessa är högskoleutbildningar: grundskollärarytbildningen, fritidspedagogutbildningen och förskollärarytbildningen. Fritidsledarytbildningen finns i folkhögskolorna och barnsköterytbildningen inom gymnasieskolan.

För högskoleutbildningarna finns följande styrdokument för studierna:

- o **Utbildningsplan**, som fastställs av UHÄ (universitets- och högskoleämbetet). Den anger syfte, arbetsformer och tidsramar i stort för utbildningen.

- o **Högskoleförfordning**, som bl.a. reglerar lokala planer, kursplaner och betygssättning.

- o **Lokal plan** för lärar-, förskolläraryt- och fritidspedagogutbildningen som utarbetas vid berörd institution. Den anger vilka kurser som utbildningen innehåller samt hur många poäng som varje kurs skall ha. Lokala planer fastställs av linjenämnden vid högskolan.

- o **Kursplan**, som anger bl.a. syfte, huvudsakligt innehåll, ämnen och förslag på läromedel. Efter remiss och revidering fastställs de av linjenämnden vid varje enskild högskola. Kursplanen ger vida ramar. Innan kursen börjar måste den detaljplaneras av lärare och elever. Utgångspunkt är då kursplanen och de resurser som står till förfogande i budgeten.

Högskolorna, liksom övriga verksamheter inom den offentliga sektorn, står i dag inför förändringar. I regeringens tillväxtproposition (prop. 1990/91:87) kap. 4.22 om effektivisering av högsko-

lorna sägs följande: "En fortsatt utveckling av högskolans organisation och arbetsformer är nödvändig. Resurserna måste utnyttjas så effektivt som möjligt. Förändringsarbetet skall ske inom ramen för de allmänna riktlinjerna för förnyelse av den offentliga sektorn t.ex. vad gäller mål- och resultatorienterad styrning."

SOU 1991: 54
Kapitel 12

12.3 Grundskollärarytbildningen

För att vara behörig att undervisa på grundskolans låg- och mellanstadium krävs grundskollärarytbildning omfattande lägst 140 poäng.

1984/85 beslutade riksdagen att fr.o.m. höstterminen 1988 inrätta en allmän utbildningslinje, grundskollärarytlinjen. Linjen omfattar 140-180 poäng. De första studerandena från denna nya utbildning slutför utbildningen höstterminen 1991.

Syftet med utbildningen är att ge en sammanhållen yrkesutbildning för lärare i grundskolan och i grundläggande utbildning för vuxna.

Grundskollärarytlinjen har två inriktningar. En inriktning mot undervisning i årskurserna 1-7 omfattande 140 poäng och en inriktning mot undervisning i årskurserna 4-9 omfattande 140-180 poäng. Inom inriktningen mot undervisning i årskurserna 1-7 finns två fördjupningsalternativ, ett i svenska och samhällsorienterande ämnen samt ett i matematik och naturorienterande ämnen. Inom inriktningen mot undervisning i årskurserna 4-9 finns fem specialiseringsalternativ.

Huvuddelarna i lärarytbildningen för grundskolan är för inriktning mot årskurs 1-7:

	sv/so	ma/no
svenska	25p	15p
so-ämnen	35p	10p
matematik	5p	15p
no-teknik	10p	35p
prakt.est.ämn.	10p	10p
tillval	15p	15p
prakt.pedag.utb.	40p*	40p*

* praktik om 20 poäng ingår

Merparten av lärarytbildningen för grundskolan består av ämnesstudier, pedagogik, metodik och praktik. Tillsammans skall det utgöra en helhet. Utbildningen skall organiseras i kurser som hämtar sitt innehåll ur dessa delar. Utbildningens innehåll och uppläggning skall under hela utbildningen sättas i relation till den kommande yrkesfunktionen.

I utbildningsplanen från UHÄ står bl.a. följande om mål, karaktär och allmän inriktning på utbildningen.

”Utbildningen skall utveckla de studerandes förmåga att delta i lagarbete samt i övrigt samarbete med lärare och annan personal i skolan. Sådan samverkan skall också finnas med personal inom barnomsorg, skolbarnomsorg och gymnasieskola. Det är därför viktigt att lärarutbildningen för grundskolan framför allt för dess tidigare årskurser, ger kunskaper om målen och verksamhetsformerna för samhällets barnomsorg.”

Enligt UHÄs uppfattning skall utbildningen så långt som möjligt ges i samverkan med utbildningarna för barnomsorg, skolbarnomsorg och gymnasieskola.

12.4 Fritidspedagogutbildningen

Utbildning till fritidspedagog sker inom fritidspedagoglinjen. Denna omfattar 100 poäng och utgör en allmän utbildningslinje inom sektorn för utbildning för undervisningsyrken. Utbildningen kan även omfatta 80 och 50 poäng.

Syftet med fritidspedagogutbildningen är att de studerande skall förvärva kunskaper, färdigheter och kritisk skolning för att i sin kommande yrkesutövning aktivt kunna medverka till att förverkliga målen för barnomsorg och fritidsverksamheter för barn, ungdomar och vuxna.

Inom linjen finns följande alternativ:

- o Fritidspedagogutbildning om 100 poäng. Behörig att söka till denna är den som har slutförd kurs i svenska årskurs 2 på linje i gymnasieskola.

- o Fritidspedagogutbildning om 80 poäng. Behörig sökande är den som har slutförd tvåårig vårdlinje gren för barn- och ungdomsvård, barnskötarutbildning, 20 eller 40 veckor eller motsvarande äldre utbildning.

- o Fritidspedagogutbildning om 50 poäng. Behörig är den som har minst fyra års yrkeserfarenhet inom fritidsverksamhet för barn och ungdom eller har annan yrkesutbildning till exempel barnavårdslärar-, förskollärar-, klasslärar- eller socialpedagogutbildning eller minst tvåårig fritids- eller ungdomsledarutbildning.

Slutförd fritidspedagogutbildning inom något av dessa alternativ ger samma kompetens.

Innehållet i utbildningen omfattar studier från olika ämnes- och arbetsområden med i huvudsak följande uppdelning.

	100p	80p	50p
Kommunikation	22p	20p	15p
Omvärldsorientering	17p	15p	10p
Pedagogik-Metodik	25p	20p	20p
Praktik	36p	25p	5p

UHÄ lade i december 1990 fram ett förslag till ny utbildningsplan för fritidspedagog- och förskollärarytbildningarna. Förslaget redovisas senare i detta kapitel.

SOU 1991: 54
Kapitel 12

12.5 Förskollärarytbildningen

Utbildning av förskollärare sker inom förskollärarytlinjen. Denna omfattar 100 poäng och utgör en allmän utbildningslinje inom sektorn för utbildning för undervisningsyrken. Utbildningen kan även omfatta 80 och 50 poäng för sökande med viss utbildning och erfarenhetsbakgrund. Behörighetskrav och linjealternativ är i stort sett de samma som för fritidspedagoglinjen.

Syftet med förskollärarytbildningen är att de studerande skall förvärva kunskaper, färdigheter och kritisk skolning för att i sin kommande yrkesutövning aktivt kunna medverka till att förverkliga förskolans mål.

Inom linjen finns följande alternativ:

- o Förskollärarytbildning om 100 poäng. Behörig att söka denna utbildning är den som har slutförd kurs i svenska 2 årskurs på linje i gymnasieskola.

- o Förskollärarytbildning om 80 poäng. Behörig sökande är den som har slutförd tvåårig vårdlinje gren för barn- och ungdomsvård eller barnskötarutbildning 20 eller 40 veckor eller motsvarande äldre utbildning.

- o Förskollärarytbildning om 50 poäng. Behörig sökande är den som har barnskötarutbildning och fyra års yrkeserfarenhet inom förskoleverksamhet.

- o Förskollärarytbildning om 40 poäng. Behörig sökande är den som har utomnordisk förskollärarytbildning.

Slutförd förskollärarytbildning inom något av alternativen ger samma formella kompetens.

Innehållet i utbildningen omfattar studier med barnpedagogisk inriktning och hämtar sitt innehåll från olika ämnes- och arbetsområden med i huvudsak följande uppdelning:

	100p	100p 2 spr	80p	80p 2 spr	50p
Kommunikation	22	28	20	25	15
Omvärldsorientering	12	12	10	10	10
Pedagogik-Metodik	30	30	25	25	20
Praktik	36	30	25	20	5

12.6 UHÄs förslag till nya utbildningsplaner

UHÄs förslag i december 1990 till nya utbildningsplaner för fritidspedagog- och förskollärarytbildningarna skiljer sig från gällande planer vad gäller poängtal för olika kurser, innehåll och inriktning. Det är främst praktiken som minskat till förmån för om-

världsorientering och kommunikation. Samverkan med grundskollärarytbildningarna finns inte omnämnd i de nya utbildningsplanerna. Däremot framhålls samverkan mellan fritidspedagogutbildningen och förskollärlinjen. Skälet till detta anges vara att de båda grupperna arbetar inom områden som styrs av socialtjänstlagen. UHÄ föreslår att utbildningarna bör innehålla en gemensam del om 40-50 poäng, med undantag för 50-poängsutbildningarna. Innehållet i den gemensamma delen får varje högskola besluta om.

SOU 1991: 54
Kapitel 12

12.7 Fritidsledarutbildningen

Fritidsledare organiserar och leder fritidsverksamhet inom kommuner, landsting, föreningar, organisationer och företag. De arbetar t.ex. på fritidshem, fritidsklubbar, fritidsgårdar, skolor, fritidsförvaltningar och föreningskanslier.

Fritids- och kvartersgårdar leds av fritidsgårdsföreståndare, som har hel- eller deltidanställda fritidsledare som medhjälpare.

I många skolor arbetar fritidsassistenter med rastverksamhet och andra aktiviteter som inte är lektionsbundna.

Fritidsledare utbildas i folkhögskolor. Utbildningen är tvåårig. 1990 fanns 600-700 intagningsplatser fördelade på 38 folkhögskolor. Dessutom finns ett- eller tvååriga utbildningar för gymnastik-, idrotts-, friluftsför- och fjälledare i ett antal folkhögskolor.

Utbildningarna varierar mellan de olika folkhögskolorna. De är inte bundna till centralt fastställda kursplaner. SÖ har dock, i nära samarbete med de berörda skolorna, utarbetat vägledande studieplaner. Fritidsledarutbildningarna följer i allmänhet dessa studieplaner.

Fritidsledarutbildningen är en yrkesutbildning med en bred och olikartad arbetsmarknad. För att vara behörig sökande skall de studerande ha genomgått tvåårig gymnasieskola och därmed ha allmän behörighet för högskolestudier.

I regeringens proposition 1990/91:82 om folkbildningen föreslås att grundutbildningen för fritidsledare även i fortsättningen skall bedrivas vid folkhögskolorna.

12.8 Barnskötarutbildningen

Barnskötare utbildas inom gymnasieskolan. Utbildningen är för närvarande 2-3-årig och har i dag ca 4 000 elever. Det finns också en ettårig utbildning för studerande som är över 18 år. Denna utbildning har ca 1 500 platser. Även den kommunala vuxenutbildningen har barnskötarutbildning. Där går i dag ca 6 000 elever. En del kommuner utbildar dagbarnvårdare till barnskötare.

Lokalt förekommer också att barnskötare vidareutbildas till fritidspedagoger.

SOU 1991: 54
Kapitel 12

I regeringens proposition om gymnasieskolan och vuxenutbildningen (prop. 1990/91:85) föreslås att ett av de nationellt fastställda treåriga utbildningsprogrammen skall avse utbildning som kan leda till verksamheter bland barn och ungdomar inom fritidssektorn (barn- och fritidsprogrammet). Programmet ersätter de tidigare 2-3-åriga utbildningarna. Tonvikten i utbildningen skall ligga på barns, ungdomars och vuxnas utveckling. I utbildningen skall stort utrymme ges åt kunskaper och färdigheter av pedagogisk natur.

12.9 Linjesamverkan

Under 1980-talet utvecklades ett gott samarbete mellan de olika utbildningarna för förskollärare, fritidspedagoger, låg- och mellanstadielärare.

Många kommuner hade infört samlad skoldag och även utvecklat samarbetet mellan förskola och skola. Högskolorna ansåg därför att det var viktigt att följa utvecklingen och göra de studerande beredda på det kommande yrkets arbetsuppgifter. Elever från de olika utbildningarna läste tillsammans under hela den första terminen i några högskolor. Man fick också kunskap om de andras utbildningar och kommande yrkesverksamhet. Praktiken gjordes delvis tillsammans, både i förskolan, skolan och på fritidshemmet. Från hösten 1988 infördes en ny utbildning för lärare i grundskolan, grundskollärarytbildningen. I och med att denna utbildning genomfördes försvann det mesta av 80-talets samläsning.

Vid skolbarnsomsorgskommitténs samtal med utbildningsledare från grundskollärarytbildningen har det framkommit att man har fått lägga ner så mycket tid på att finna samverkansformer mellan de olika linjerna, 1-7 och 4-9, på grundskollärarytlinjen att tid och kraft inte har räckt till för att hålla samläsningen mellan övriga linjer vid liv. Mycket tid och planering går åt till att samordna ämnesstudierna med de olika kurserna på universitetet. Ytterligare skäl till svårigheter med samläsning är att UHÄ föreslog en gemensam barn- och ungdomspedagogisk linje för förskolläraryt- och fritidspedagogutbildningarna. Detta förslag kom ungefär samtidigt med grundskollärarytbildningens införande.

I hela landet är bristen på behöriga lärare och utbildade fritidspedagoger kännbar.

Skolan skall i framtiden präglas av en mål- och resultatorienterad styrning i stället för regelstyrning. Den skall ha färre regler och tydligare mål. Målen skall kunna utvärderas. Det bör gälla även för högskolan. Riksdag och regering bör sätta upp målen för de olika utbildningarna, som bör betona den särskilda kompetensprofil utbildningen skall ha. Samverkan mellan de olika utbildningarna inom barnomsorgen och till grundskollärare bör komma till stånd.

När skola och skolbarnsomsorg växer samman kommer den nya verksamheten att ställa sådana krav på grundutbildningarna att samverkan mellan de olika utbildningarna måste öka. De erfarenheter som finns från högskolor som tidigare hade samläsning bör därvid tas till vara. De olika yrkeskategorierna bör i utbildningen ges en helhetssyn på barnen och den verksamhet som de tillsammans skall verka inom. Vid skolbarnsomsorgskommitténs konferenser har det framkommit att det är mycket viktigt med samläsning.

Under utbildningen till såväl grundskollärare som till fritidspedagog och förskollärare finns behov av att de studerande får:

- o En gemensam syn på barns utveckling.
- o Goda kunskaper i omvärldsorientering för att förstå barns uppväxtvillkor.
- o Beredskap för att kunna ta egna initiativ till samverkan i den kommande yrkesutövningen.
- o Goda kunskaper om andras utbildningar och kommande yrkesverksamhet.
- o Diskutera och praktisera olika synsätt på hur kunskap utvecklas och inläring sker.
- o Kunskaper om och praktiska erfarenheter av åldersblandad undervisning och temainriktat arbetssätt.

Det är viktigt att utbildningarna får koppling till det lokala utvecklingsarbete som sker i kommunerna så att sambandet mellan ämnen och metodik/pedagogik/praktik blir tydligare.

I en samverkan är det viktigt att olika yrkeskategorier får möjlighet att komplettera varandra. Det är också viktigt att uppnå så hög kompetens som möjligt hos de olika yrkesgrupperna.

Skolan har i dag vissa svårigheter att få lärare i en del av de praktiskt-estetiska ämnena. Det är också svårt att få tillräckligt många sökande till vissa lärarutbildningar i dessa ämnen.

Samtidigt kan vi se tjänstgöringsorganisatoriska fördelar i att fritidspedagogernas arbete förläggs jämnare och mera sammanhållet under skoldagen.

Vi anser därför att en kommande översyn av de här aktuella utbildningarna bör inkludera frågan om fritidspedagogutbildningen kan breddas så att den ger kompetens att undervisa i prak-

tiskt-estetiska ämnen. En sådan breddad kompetens skulle också bidra till att gränserna mellan de två verksamheterna blir mindre skarpa och samverkan mera naturlig.

Utvecklingen mot ökad integration har lett till att flera kommuner endast anställer fritidspedagoger/fritidsledare i fritidshem. Med det förslag till ändrad omfattning och nytt innehåll i barnskötarutbildningen som föreslås i gymnasiepropositionen blir barnskötarnas roll i en integrerad skola-skolbarnsomsorg tydligare. Kommunerna bör också uppmuntra barnskötare med lång erfarenhet inom skolbarnsomsorgen att vidareutbilda sig till fritidspedagog. Förutsättningar för detta bör skapas genom ett ökat antal platser i 50-poängsutbildning och genom distansundervisning.

Skolbarnsomsorgskommitténs förslag:

- o Målen för yrkesutbildningen skall betona vikten av samverkan såväl mellan grundskolläraryrkesutbildningens linjer 1-7 och 4-9 som med fritidspedagog- och förskolläraryrkesutbildningarna.

- o De föreliggande förslagen till förändringar av förskolläraryrkes- och fritidspedagogyrkesutbildningen omprövas.

- o Grundskolläraryrkes-, fritidspedagog- och förskolläraryrkesutbildningarna bör knyta an till det lokala utvecklingsarbetet i kommunerna.

- o Barnskötare med lång yrkeserfarenhet inom skolbarnsomsorgen bör beredas ökade möjligheter till vidareutbildning till fritidspedagog.

- o En breddning av fritidspedagogernas kompetens för undervisning inom praktiskt-estetiska ämnen bör övervägas.

13.1 Inledning

I direktiven framhålls att vi bör utreda behovet av ändringar i de regler som gäller för skolan och skolbarnsomsorgen i syfte att skapa förutsättningar för en utveckling i riktning mot en heldagsomsorg av god kvalitet i en ekonomiskt rationell organisation.

Skolbarnsomsorgen regleras av bestämmelser i socialtjänstlagen, socialtjänstförordningen och förordningen om statsbidrag med tillhörande tillämpningsföreskrifter. Dessutom har socialstyrelsen utfärdat s.k. allmänna råd. Kommunerna utarbetar riktlinjer för verksamheten.

Skolan styrs av skollagen, skolförordningen och läroplanen. Kommunerna utarbetar lokala skolplaner och arbetsplaner.

Gemensamt för de båda offentliga verksamheterna är att de omfattas av tryckfrihetsförordningen och sekretesslagen. Det finns också bestämmelser i gemensam lagstiftning för arbetsmarknaden, t.ex. arbetsmiljölagstiftning, lagen om medbestämmande i arbetslivet, (MBL) och livsmedelslagstiftning. Vi har inte uppehållit oss vid dessa lagar.

Kommunallagen gäller för båda verksamheterna. Regeringen har föreslagit en ny kommunallag. (prop. 1990/91:117) Den avses träda i kraft den 1 januari 1992.

13.2 Sekretesslagstiftning och samverkan

Sekretessregler för traditionell verksamhet i skola och skolbarnsomsorg

Barnets och familjernas rätt till skydd för sin integritet har starkt stöd i socialtjänstlagen, men också i det skydd för den enskildes integritet som sekretesslagstiftningen ger. Att den enskilde själv disponerar över information som gäller personliga förhållanden är ett uttryck för respekten för denna integritet. I olika sammanhang som rör samverkan mellan myndigheter, i vårt fall mellan skola

och socialtjänst, framhävs dock sekretesslagens regler ibland som ett hinder för samverkan.

SOU 1991: 54
Kapitel 13

Hela socialtjänsten har en stark sekretess med s.k. omvänt skaderekvisit, medan skolans sekretess varierar beroende på verksamhet. Socialtjänstsekretessen innebär att uppgifter om enskilda personliga förhållanden inte får röjas om det "inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men". (SkrL 7 kap. 4 §).

Det finns tre principer enligt vilka sekretessen är uppbyggd för att skydda den personliga integriteten.

- o Inget skaderekvisit alls innebär att det råder sekretess oavsett vilka följder ett röjande skulle få. Sekretessen är således mycket stark i dessa fall. Sådan sekretess har t.ex. kommunala familjerådgivare.

- o Omvänt skaderekvisit innebär att sekretess är huvudregel. Uppgiften får endast röjas om det står klart att uppgiften kan lämnas ut utan att det medför men för den uppgiften rör. En sådan stark sekretess har t.ex. hela socialtjänsten och i skolan uppgifter hos psykolog, kurator och skolhälsovård.

- o Rakt skaderekvisit innebär att sekretess endast föreligger om det kan antas att uppgiftens röjande medför men för den berörde. Huvudregeln blir således att uppgiften är offentlig, men att den kan hemlighållas om det finns skäl att anta att ett röjande leder till men. En sådan svagare sekretess har t.ex. skolans elevvårdande verksamhet i övrigt.

För skolhälsovården gäller sekretess för uppgifter om enskilda hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden om det "inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men". (SkrL 7 kap. 1 §)

Inom skolan i övrigt gäller sekretess för "uppgift som hänför sig till psykologisk undersökning eller behandling och för uppgift hos psykolog eller kurator om enskilda personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men." (SkrL 7 kap. 9 § första stycket)

Dessutom gäller sekretess inom skolans elevvårdande verksamhet i övrigt för uppgift om enskilda personliga förhållanden, men också för uppgift som "hänför sig till ärende om tillrättaförande av elev eller om skiljande av elev från vidare studier." Denna sekretess gäller dock endast "om det kan antas" att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. (SkrL 7 kap. 9 § andra stycket)

Förutsättningar för samverkan och integrerad verksamhet

Samverkan mellan skola och socialtjänst/skolbarnsomsorg om enskilda barn och familjer, påverkas ur sekretesslagens synpunkt av

två omständigheter. För det första är skola och skolbarnsomsorg två olika verksamheter/myndigheter. För det andra har personen inom de olika verksamheterna skilda sekretessregler eller ingen sekretess alls. Det senare illustreras t.ex. av att fritidspedagoger i skolbarnsomsorgen har en stark sekretess med omvänt skaderevisit, medan lärare i skolan inte har någon sekretess i större delen av sin verksamhet.

Skola och skolbarnsomsorg är i dag två olika verksamheter/myndigheter. Skolan kan lämna uppgifter till socialtjänsten om enskildas personliga förhållanden inom merparten av verksamheten (undantagen gäller skolhälsovård, elevvård etc., se ovan). Socialtjänstens sekretessregel gör det nästan omöjligt att till skolan direkt lämna uppgifter om enskildas personliga förhållanden. Det krävs föräldrarnas och när barnen blivit äldre, även barnens samtycke. Uppgifter kan dock lämnas ut efter en prövning om det står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men. Uppgifter som kan lämnas ut efter en prövning är t.ex. harmlösa sakuppgifter som namn, adress, uppgift om barnomsorgsplatser etc.

I detta sammanhang berör vi inte närmare den s.k. anmälning- och uppgiftskyldigheten till socialtjänsten när det kan befaras att barn far illa i hemmet. Den bryter sekretessen i vissa situationer även för verksamheter i skolan med stark sekretess. Inte heller berör vi den rätt en myndighet har att i vissa fall bryta sekretessen med stöd av SekrL 1 kap. 5 §.

Kommitténs överväganden om sekretesslagen och samverkan skola-skolbarnsomsorg

I vårt arbete med samverkan skola-skolbarnsomsorg har sekretessfrågorna aktualiserats. Vi anser att det med nuvarande regler bör gå att bedriva en god samverkan mellan de två olika verksamheterna. Det uppstår emellertid komplikationer ur sekretesssynpunkt när skola och skolbarnsomsorg blir en gemensam verksamhet. Vi redovisar här nedan synpunkter på hur en god samverkan kan organiseras som bygger på sekretesslagens regler, men också skäl för förändringar av sekretesslagen.

Med dagens regler som grund bör skola och skolbarnsomsorg var för sig kunna bygga upp ett förtroendefullt samarbete med barnens föräldrar. När det blir nödvändigt att överföra information mellan t.ex. förskola och skola, eller skolbarnsomsorg och skola bör det ske via föräldrarna eller med deras uttryckliga samtycke. Ett arbetssätt där ingen arbetar över huvudet på den andre skapar respekt och tilltro till verksamheterna hos föräldrar och barn. Sekretesslagen bygger på respekten för den enskildes integritet. Därför är det myndigheten/verksamheten som bör anpassa sina rutiner efter detta.

Vi har förutsatt att skola-skolbarnsomsorg utvecklas i riktning mot en heldagsskola med en långt gången verksamhetsintegration. I en sådan verksamhet utvecklas en närmare kontakt med barnet och familjen än i en traditionell skola. Heldagsskolans uppgifter om barnet och familjen kommer då att likna den information dagens skolbarnsomsorg får.

Vi anser det vara olämpligt och i praktiken närmast omöjligt att ha olika former av sekretess för personal som arbetar i så nära samverkan som i en integrerad skola-skolbarnsomsorg. I det dagliga arbetet i en integrerad skola-skolbarnsomsorg är det svårt att skilja på vilken information olika personalgrupper får byta med varandra om barnet eller familjens förhållanden. Framför allt skiljer inte barnet på personalen i verksamheten efter den gräns sekretesslagen sätter. I dag har lärare i huvuddelen av sin verksamhet ingen sekretess, elevvårdspersonal sekretess i vissa fall medan alla anställda inom skolbarnsomsorgen har stark sekretess.

Redan i dagens skola får personalen uppgifter om barnen och föräldrarna som är integritetskänsliga. I en samlad verksamhet där skola och skolbarnsomsorg integreras kommer personalen att få ännu mer kunskap om barnen och deras familjer. Föräldrarnas förtroende för verksamheten skulle öka om de var förvissade om att såväl skola som skolbarnsomsorg omfattades av samma starka sekretess för uppgifter som rör enskildas personliga förhållanden. Förutsättningarna för ett gott och förtroendefullt samarbete med barnens familjer skulle förbättras.

Om det inte föreligger samma skydd för integritetskänsliga uppgifter i verksamheten oberoende av hos vem uppgiften finns går det inte att ha ett bra samverkan mellan personalgrupperna. Vi anser att personalen i en integrerad verksamhet skola-skolbarnsomsorg måste omfattas av samma sekretessregler. Det innebär att sekretesslagen bör ändras så att skolans personal får samma starka sekretess som socialtjänsten för uppgifter som rör enskilds personliga förhållanden. Kommittén föreslår att sekretesslagen ändras i syfte att åstadkomma en stark och enhetlig sekretess för personal inom en integrerad skola-skolbarnsomsorg.

13.3 Kommunallag, skollag och socialtjänstlag

Nämndregleringen

Riksdagens beslut om en förändrad styrning av skolan innebar en klarare ansvarsfördelning mellan staten och kommunerna. Beslutet innehöll också en förändring vad avser nämndregleringen på skolans område. Skolstyrelsen är inte längre en obligatorisk nämnd. Av skollagens 2 kap. 1 § framgår att varje kommun skall som styrelse för sitt offentliga skolväsende utse en eller flera

nämnder. Förändringen av skollagen trädde i kraft den 1 januari 1991.

SOU 1991: 54
Kapitel 13

Fr.o.m. den 1 januari 1992 är inte heller socialnämnden en obligatorisk kommunal nämnd utan en fakultativ specialreglerad nämnd. Enligt 4 § socialtjänstlagen fullgörs kommunens uppgifter inom socialtjänsten av den eller de nämnder som kommunfullmäktige bestämmer. Kommunerna kan således välja den nämndorganisation som bäst passar de lokala förutsättningarna.

Den fria nämndorganisationen inom socialtjänsten och skolan innebär också att ansvaret för barnomsorg och skola kan sammanföras till en gemensam nämnd.

Den av regeringen nyligen föreslagna förändringen av kommunallagen kan för skolans och socialtjänstens del sägas bekräfta de tidigare förändringarna.

Lagstiftning för den integrerade verksamheten skola-skolbarnsomsorg

Verksamheten i skola och skolbarnsomsorg styrs fortfarande av olika lagar, i första hand skollagen och socialtjänstlagen. Men även flera andra lagar finns – som framgår av det föregående – som på olika sätt styr verksamheten. Det kan synas vara mest naturligt att minska antalet lagar som styr en integrerad verksamhet, främst gäller det de grundläggande lagarna skollagen och socialtjänstlagen. Samtidigt skall man hålla i minnet att det i socialtjänstlagen finns ett särskilt uttryckt ansvar för utsatta barn och familjer. Skolbarnsomsorgen omfattas dessutom av verksamheter i t.ex. familjedaghem, som i dag regleras i socialtjänstlagen och inte utan vidare kan överföras till t.ex. skollagen, bl.a. på grund av de organisatoriska konsekvenser detta skulle få. Enligt vår mening är det dessutom i och för sig fullt möjligt att framtidens integrerade verksamhet styrs av flera lagar.

Skollagen har nyligen setts över och förändrats. En översyn av socialtjänstlagen påbörjas inom kort. Vi anser att frågan om hur lagstiftningen skall organiseras bör avgöras i samband med den pågående översynen av måldokumentet i läroplanskommittén och den aviserade översynen av socialtjänstlagen.

13.4 Statsbidrag

Statsbidrag för skolbarnsomsorg lämnas enligt förordningen (1987:860) om statsbidrag till kommunerna för barnomsorg (ändrad senast 1990:1188) för inskrivna barn i följande omsorgsformer med följande belopp:

Fritidshem	
För varje femtontal inskrivna barn	210 000
- varav för öppen fritidsverksamhet	25 000
- varav för barn med behov av särskilt stöd	20 000
- varav för fortbildning av anställda i fritidshem/öppet fritidshem	10 000

Familjedaghem	
För barn inskrivna minst 7 tim./dag	18 000
För barn inskrivna mindre än 7 tim./dag	8 000
För barn i skolåldern utgår dock alltid det mindre bidraget.	

Statsbidragen till fritidshem med annan huvudman än kommun beräknas enligt samma regler som för kommunalt driven verksamhet. De delar som avser insatser för barn med behov av särskilt stöd resp. fortbildning förmedlas av kommunen till den som driver barnomsorgen endast i den mån denne har kostnader för den verksamhet som avses.

Det sammanlagda antalet barn i årskurserna 1-3 i grundskolan är f.n. ca 302 000. Av dessa har 165 000 eller 55 procent någon form av skolbarnsomsorg. Av dessa får drygt 47 000 skolbarnsomsorg i familjedaghem. Den totala statsbidragskostnaden uppgår f.n. till ca 2 040 milj. kr.

Statsbidraget för grundskolan har nyligen förändrats (prop. 1990/91:18). De nya reglerna träder i kraft den 1 juli 1991.

Samtliga kommuner skall gå in i det nya systemet med oförändrad bidragsnivå. De delar som i nuvarande bidragssystem i huvudsak är kopplade till volym - ca 88 procent av totalbidraget i riket - omvandlas till s.k. grundresurs. Övriga bidrag som i dag är kopplade till särskilda stödinsatser, 12 procent, omvandlas till specialresurser.

Grundresurserna beräknas i tre steg:

1. Genomsnittsbelopp per elev basåret.
2. Kommunerna indelas i fyra strukturella grupper (antal elever per kvadratkilometer) från glesbygd till storstad. Vid positiv elevutveckling ökas glesbygds kommunens bidrag för varje tillkommande elev med (grupp 1) 95 procent av föregående års bidrag per elev, vid elevminskning minskas bidraget för varje försvinnande elev med 75 procent av bidraget per elev i kommunen. Motsvarande för tätort (grupp 4) är vid ökning 80 procent och vid minskning 90 procent av bidraget.
3. Bidraget räknas upp från föregående år med skolindex.

Specialresurs 1 kopplas till

- andel invånare med enbart grundskoleutbildning
- andel barn till familjer i hushåll med socialbidrag
- andel skolpliktiga barn med en förälder.

Specialresurs 2 kopplas till

- andel barn med utländska föräldrar
- aktivitetsgrad för hemspråksundervisning och svenska som främmande språk.

Vi har övervägt olika lösningar för ett framtida statsbidrag för skolbarnsomsorgen. Gemensamt har varit en strävan att finna ett system som både är enkelt att administrera och som stimulerar en uppbyggnad av en integrerad skola-skolbarnsomsorg. Uppbyggnaden av skolans statsbidrag med en generell grundresurs som tar hänsyn till strukturella skillnader mellan kommunerna och därtill kopplade specialresurser har särskilt studerats.

Skolbarnsomsorgen omfattar i dag inte alla barn. Vid förändringar av statsbidragssystemet för skolbarnsomsorgen i en generell riktning, bidrag per samtliga barn eller liknande former, riskerar kommuner med en god utbyggnad av skolbarnsomsorgen att få försämrade bidrag, medan kommuner med dålig utbyggnad blir vinnare.

Enligt kommitténs uppfattning hade det varit en fördel om en statsbidragsförändring hade kunnat medverka och stimulera till en ökad samverkan mellan skola-skolbarnsomsorg. Kommittén har dock valt att i avvaktan på de förändringar av statens bidrag till kommunerna som kan bli en följd av kommunalekonomiska kommitténs (dir. 1990:20) arbete föreslå att det nuvarande statsbidragssystemet för skolbarnsomsorg med oförändrade regler överförs till det statsbidragssystem som gäller för grundskolan. Enligt vår uppfattning bör statsbidragsmedlen, f.n. ca 2 000 milj.kr., bilda en ny specialresurs, specialresurs 3, som fördelas till kommunerna i enlighet med nu gällande regler för statsbidrag till fritidshem och familjedaghem för skolbarn som redovisats tidigare. Överföringen bör ske fr.o.m. budgetåret 1992/93.

Förslaget har den fördelen att det inte innebär några omfördelningar mellan kommunerna. Däremot kommer kommunerna framledes att få göra en särskild ansökan om statsbidrag till skolbarnsomsorg.

13.5 Sammanfattning

Vi har haft till uppgift att bl.a. utreda behovet av ändringar i de regler som gäller för skolan och skolbarnsomsorgen i syfte att skapa förutsättningar för en utveckling i riktning mot en god helhetsomsorg av hög kvalitet i en ekonomiskt rationell organisation.

Socialtjänstlagen, skollagen, sekretesslagen och kommunallagen med följdförfattningar har granskats under kommitténs arbete. Dessutom har vi granskat de olika statsbidragsreglerna för skola och skolbarnsomsorg.

När det gäller sekretesslagens regler anser vi att det går att bedriva en bra samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg även om de är skilda verksamheter. Man bör kunna bygga upp ett för-
troendefullt samarbete med barnens föräldrar. När det blir nödvändigt att överföra information mellan t.ex. förskola och skola,

eller skolbarnsomsorg och skola bör det ske via föräldrarna eller med deras uttryckliga samtycke. Ett arbetssätt där ingen arbetar över huvudet på den andre skapar respekt och tilltro till verksamheterna hos föräldrar och barn. Sekretesslagen bygger på respekten för den enskildes integritet. Det är myndigheten som bör anpassa sina rutiner efter detta.

Vi redovisar dock skäl för att sekretesslagen bör ses över vad gäller reglerna för en integrerad skola-skolbarnsomsorg. Vi anser det vara olämpligt och i praktiken närmast omöjligt att ha olika former av sekretess för personal som arbetar i så nära samverkan som i en integrerad skola-skolbarnsomsorg. Personalen måste omfattas av samma sekretessregler. Med hänsyn till att en integrerad verksamhet får närmare kunskap om barnen och familjerna anser vi att skolan bör få samma sekretessregler som socialtjänsten. Sekretesslagen bör ändras på denna punkt så att skolans personal inte får röja uppgifter om enskilds personliga förhållanden om det "inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men".

Riksdagen har redan beslutat om förändringar i socialtjänstlagen och skollagen som gör det möjligt för kommunerna att själva besluta om sin nämndorganisation. Skollagens förändring trädde i kraft den 1 januari 1991. Förändringen i socialtjänstlagen träder i kraft den 1 januari 1992. Från den senare tidpunkten är det således möjligt att t.ex. organisera skola och barnomsorg i en gemensam kommunal nämnd.

Skolan styrs fortfarande av skollagen och skolbarnsomsorgen av socialtjänstlagen. Det kan synas vara mest naturligt att en integrerad verksamhet styrs av samma lag. Samtidigt finns det i socialtjänstlagen ett särskilt uttryckt ansvar för utsatta barn och familjer. Enligt vår mening är det i och för sig möjligt att framtidens integrerade verksamhet kan styras av flera lagar. Vi anser att frågan om hur lagstiftningen skall organiseras bör avgöras i samband med den pågående översynen av måldokumenterna i läroplanskommittén och den aviserade översynen av socialtjänstlagen.

Kommittén har övervägt frågan om statsbidrag till en samlad verksamhet skola-skolbarnsomsorg. Med hänsyn till den omfattande statsbidragsöversyn som pågår i kommunalekonomiska kommittén föreslår vi inget nytt statsbidragssystem. Vi föreslår i stället att nuvarande statsbidragssystem med oförändrade regler överförs till statsbidragssystemet för grundskolan som en särskild specialresurs.

Skolbarnsomsorgskommitténs förslag:

o Sekretesslagen bör ändras så att personalen i en integrerad skola-skolbarnsomsorg får samma starka sekretess som socialtjänsten.

o Frågan om hur lagstiftningen för en integrerad skola-skolbarnsomsorg skall organiseras bör övervägas i samband med den pågående översynen av måldokumentet i läroplanskommittén och den aviserade översynen av socialtjänstlagen.

o Statsbidraget för skolbarnsomsorg bör med oförändrade regler samordnas med statsbidraget för skolan fr.o.m. budgetåret 1992/93.

Kommittédirektiv

Dir. 1989:16

Kommitté för frågor om skola – skolbarnsomsorg

Dir. 1989:16

Beslut vid regeringssammanträde 1989-04-20.

Statsrådet Persson anför.

Mitt förslag

Jag föreslår, efter samråd med statsrådet Lindqvist, att en kommitté tillkallas för att främja ett närmande mellan skola och skolbarnsomsorg. Kommittén skall därvid följa, stimulera och påskynda en utveckling i riktning mot en organisatoriskt och pedagogiskt samlad verksamhet för skola och skolbarnsomsorg.

Bakgrund

För såväl skolan som skolbarnsomsorgen finns sedan länge höga ambitioner om utveckling och utbyggnad. För skolans del har därvid gällt att kunna ta också ett omsorgsansvar för eleverna vid sidan av den direkta undervisningen. I detta syfte beslutade riksdagen år 1976 om införande av en samlad skoldag. Nuvarande bestämmelser om statsbidrag för sådan verksamhet har kommit till efter förslag som framfördes i 1987 års budgetproposition (prop.1986/87:100, bil. 10 s. 99). En hel och sammanhållen skoldag finns i dag i ungefär en fjärdedel av landets kommuner.

Fritidshemmens verksamhet är till skillnad från skolans en relativt ny verksamhet som vuxit fram snabbt på grund av ett ökat barnomsorgsbehov. Frågor om fritidshemmens innehåll och kvalitet har de senaste åren kommit alltmer i fokus. I takt med att man inom barnomsorgen mer och mer betonar kvalitetsaspekten blir det allt viktigare att skolan finns med som samarbetspartner.

Den kommunala barnomsorgen har successivt byggts ut och omfattar f.n. 42 % av 7-9-åringarna och ca 6 % av 10-12-åringarna. Ambitionsnivån och formerna för skolbarnsomsorgen varierar starkt kommuner emellan.

Som framhålls i propositionen 1988/89:4 om skolans utveckling och styrning kan skolans läroplan och det pedagogiska programmet för fritidshemmen sägas ge uttryck för samma grundläggande syn på barn och barns behov ur såväl sociala som pedagogiska aspekter. Arbetssätten i skolan respektive fritidshemmen visar trots detta upp stora olikheter.

Behov av utredning

Samhället bör ha som mål att behovet av heldagsomsorg för skolbarn så långt möjligt tillgodoses genom den obligatoriska skolverksamheten kompletterad med skolbarnsomsorg.

Om detta mål skall kunna nås inom ramen för de resurser som samhället totalt kan ställa till förfogande, är det nödvändigt att verksamheten i skolan och skolbarnsomsorgen i större utsträckning kan växa samman såväl innehållsligt som organisatoriskt. Därmed kan den också fungera som den helhet föräldrarna är bekanta med sedan förskolan. Kravet på hög kvalitet och en helhetssyn kan därmed bättre tillgodoses på ett kostnadseffektivt sätt.

Härigenom blir det möjligt att inom en samlad verksamhet komplettera den obligatoriska undervisningen med annan för barnen angelägen verksamhet. Det gäller t. ex. kulturell verksamhet och kontakter med föreningslivet.

I vissa kommuner har man prövat olika former för en integrering eller närmare samverkan i annan form mellan skola och skolbarnsomsorg i syfte att få till stånd en pedagogiskt bättre och ekonomiskt billigare verksamhet.

På många håll är man i kommunerna dock osäker om hur ett sådant närmande mellan skolan och skolbarnsomsorgen som jag nu förordat skall kunna ske.

Utredningsuppdraget

Mot bakgrund av vad jag nu framfört finns det skäl att utreda hur en samlad skolverksamhet och skolbarnsomsorg skall kunna utvecklas.

Kommitténs arbete skall ha som mål att utifrån en helhetssyn på verksamheten i skolan och skolbarnsomsorgen påskynda och stimulera utvecklingen i riktning mot en god heldagsomsorg av hög kvalitet i en ekonomiskt rationell organisation. Här ligger bl. a. att de resurser som finns inom skolan i form av t. ex. lokaler bör utnyttjas även för omsorgsverksamheten. Det gör det naturligt att kommittén prövar att förlägga huvudansvaret för verksamheten till skolan och därvid i sitt arbete redovisar för- och nackdelar med en sådan lösning.

I några kommuner har man som nämnts påbörjat en intressant utveckling av organisatoriska helhetslösningar som inkluderar såväl skola med samlad

skoldag som frivillig skolbarnsomsorg. Kommittén bör följa det pågående utvecklingsarbetet i kommunerna och på olika sätt förmedla goda exempel och erfarenheter till andra kommuner som står inför en utbyggnad av skolbarnsomsorgen eller ännu inte funnit former för hur en bra helhetslösning kan se ut.

Vidare bör kommittén ta initiativ till att med hjälp av befintliga resurser för utvecklingsarbete (motsvarande) stödja och initiera sådana utvecklingsprojekt som kan tjäna som förebild för kommunerna. Regeringen kommer senare att få förslag att kommittén skall få disponera en viss del av de resurser som står till förfogande för utvecklingsarbete inom området.

Kommittén bör också utreda behovet av ändringar i de regler som gäller för skolan och skolbarnsomsorgen för att skapa förutsättningar för en sådan utveckling som jag nu har redovisat. Kommittén bör därvid kartlägga och analysera orsakerna till de svårigheter som visat sig finnas när det gäller ett närmande mellan skolan och skolbarnsomsorgen. Även frågan om utbildning av personal bör behandlas.

Under sitt arbete bör kommittén samråda med berörda myndigheter och utredningar och Svenska kommunförbundet samt inhämta synpunkter från berörda personal- och intresseorganisationer.

Utredningsarbetet bör slutföras senast den 1 april 1991.

För kommittén gäller regeringens direktiv (dir. 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförlagens inriktning.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen be-
myndigat statsrådet Persson

att tillkalla en kommitté – omfattad av kommittéförordningen (1976:119) – med högst nio ledamöter med uppdrag att följa, stimulera och påskynda en utveckling mot en organisatoriskt och pedagogiskt samlad verksamhet för skola och barnomsorg.

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommittén.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta åttonde resp. femte huvudtitlarnas anslag A2, Utredningar m. m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Utbildningsdepartementet)

Beskrivning av projekt som erhållit utvecklingsmedel från skolbarnsomsorgskommittén

SOU 1991: 54
Bilaga 2

Enligt direktiven skall skolbarnsomsorgskommittén stödja och initiera utvecklingsprojekt som kan tjäna som förebild för kommunerna. För detta har kommittén fått disponera en viss del av de resurser som har funnits på social- och utbildningsdepartementet för utvecklingsarbete. Under utredningstiden har kommittén fått 65 projektansökningar, varav 35 har tillstyrkts. Nedan följer innehållsbeskrivning för de projekt som social- och utbildningsdepartementet har beviljat medel.

Utvärdering av existerande verksamhet

GÖTEBORGS KOMMUN
Stadsdelsnämnden Linnéstaden
Hagaskolan

På Hagaskolan bedrivs årskurslös undervisning i integrerade förskole- och lågstadiegrupper sedan 1986. Man utnyttjar gemensamma lokaler för skola och fritidshem. Personalen samverkar inom ramen för samlad skoldag. Hagaskolan drivs i samverkan mellan skol- och fritidsförvaltningen.

Skolan är dimensionerad för fyra lågstadieklasser med integrerade förskolebarn samt tre mellanstadieklasser. Undervisningen är åldersintegrerad. Varje förskole- lågstadiegrupp har 10 5-6-åringar och 21 barn i åk 1-3 med var sin förskole- och lågstadielärare. Förskolläraren arbetar 4,5 timmar/dag. Lågstadiebarnen har samlad skoldag där åk 1 och 2 får sex veckotimmar praktiskt arbete, PA och åk 3 får 4 veckotimmar PA. Lokalerna är utformade så att de kan användas som fritidshem på morgonen och eftermiddagen samt under lov.

En utvärdering av Hagaskolan gjordes under första halvåret 1990 i samarbete med Björn och Lisbeth Flising, institutionen för pedagogik vid Göteborgs universitet. Utvärderingens huvudsyfte är att vara ett underlag för framtida planering och utveckling av verksamheter i stadsdelen. Utvärderingen är också av intresse för

andra kommuner som planerar samverkan mellan förskola-skola-fritidshem.

Kontaktperson är studierektor Eva Nilsson, tel. 031-11 09 50.

SOU 1991: 54

Bilaga 2

GÖTEBORGS KOMMUN

Stadsdelsnämnden Majorna

Kronjuvelen

I Kronjuvelen, som är en del av Kungsladugårdsskolan, prövas lokalintegration mellan skola-fritidshem i form av en självständigt organisatorisk enhet där all personal har ett gemensamt ansvar.

De organisatoriska utgångspunkterna är:

- Att Kronjuvelens lågstadium och fritidshem skall vara för-
enade.
- Att formella skillnader i yrkesroller skall ses som en tillgång
för arbetet och utvecklingen.
- Att en förenad verksamhet förutsätter att olika former av
självförvaltning prövas.

Kronjuvelen består av tre åldersblandade enheter med samlad verksamhet skola-fritidshem. De har sina lokaler i en renoverad del av Kungsladugårdsskolan. Samarbetet mellan skola-fritidshem bygger på principerna för samlad skoldag.

Projektet startade i januari 1990 och beräknas pågå i två år. En utvärdering kommer efter det första året.

Kontaktperson är samordnare Inga-May Hagman, tel. 031-14 12 75.

HELSINGBORGS KOMMUN

Brunnsparksskolan

På Brunnsparksskolan finns fritidshem och åtta åldersblandade klasser. Verksamheten i skola och fritidshem är sammanvävd så att personalen tillsammans svarar för dagens innehåll. Föräldrasamverkan är god. Lunch serveras i skolsalarna. Årskurs 1 och 2 har samlad skoldag. Det finns samarbete med parkleken.

Platschefsbefattningen är en föreståndartjänst. Tillsynslärarens uppgifter överförs till föreståndaren som är verksamhetsansvarig och biträder rektor med ledning av verksamheten vid skolenheten. Studieledarna biträder rektor med ledningen av det pedagogiska arbetet i arbetsenheterna.

Verksamheten startade ht 1988 och har utvärderats efter första och andra året. Slututvärderingen är klar under våren 1991.

Kontaktperson är föreståndare Nils Assargård, tel. 042-10 75 45.

I denna del av Helsingborg har skolan och fritidshemmen samarbetat under flera år. Detta projekt skall bidra till att starta diskussioner kring målsättning och arbetsformer. Man skall studera de förändringarna som integration medför ur barnens, personalens och organisationens perspektiv. Man skall också se i vilken grad förväntningarna inför förändringarna överensstämmer med upplevelsen av dessa när de har blivit genomförda.

Projektet kommer att omfatta:

- Dokumentation av barns dag vid fyra skolor med fritidshemsavdelningar.

- Intervjuer med berörd personal.

- Diskussion av målsättningsfrågor och arbetsformer.

Projektet pågår under 1990-1992. Dokumentationen kommer under 1992.

Kontaktpersoner är projektledare Ingegerd Ågårdh, tel. 042-10 77 19 och verksamhetschef Bengt Avedal, tel. 042-10 64 52.

LUNDS KOMMUN

Linero

Lund har haft samlad skoldag i tio år, och skall nu dokumentera denna verksamhet ur fritidshemsperspektiv.

Dokumentationen skall beskriva verksamhetens organisation, innehåll och arbete med utgångspunkt från följande punkter:

- Fritidspedagogiken i den samlade skoldagen skapar en bättre skola.

- Barns socialisation i den samlade skoldagen.

- Samverkan ger en helhetssyn på barnet och dess utveckling.

- Samverkan ger en ökad förståelse för barn och en större möjlighet att åtgärda eventuella problem.

- Samarbete barn/vuxen - barn/barn - vuxen/vuxen skapar tillit och framtidstro.

- Temainriktat arbetssätt i den samlade skoldagen och i fritidshemmet.

- Kultur, natur och samhälle; exempel på planering, genomförande och utvärdering.

- Skolans läroplan och fritidshemmets pedagogiska program är en grundförutsättning för helhetsbilden.

- Fritidshemmets verksamhet efter den samlade skoldagen.

- Hur man utformar ett fritidshem mitt i skolan.

- Riktlinjer för fritidshemmets medverkan i samlad skoldag.

- Kompetensutveckling en röd tråd.

Dokumentationen, i form av en handledarbok kommer sommaren 1991.

NORRKÖPINGS KOMMUN

Eneby kommunalförvaltning

Kvartersgården i Eneby är en byggnad som inrymmer flera verksamheter. Där finns fritidshem för 7-10-åringar, öppen verksamhet för mellanstadiebarn och kvällsverksamhet för äldre barn. I Norrköping vill man nu kartlägga och pedagogiskt värdera hur barnen påverkas av denna organisation och av samarbetet skola-skolbarnsomsorg.

Vid utvärderingen skall man i första hand utgå från barnens uppfattning. Följande frågeställningar skall ligga till grund för utvärderingen:

- Bidrar innehållet i den samlade skoldagen och innehållet i fritidsverksamheten till att utveckla barns behov och intressen?
- Hur arbetar de vuxna för att ta vara på barns erfarenheter och förmåga att söka kunskap?
- Hur samverkar lärare och fritidspedagoger för att ge barnen trygghet, omsorg och stöd för deras utveckling?
- Barnen har under dagen tillgång till olika slags lokaler, miljöer och material för lek och skapande aktiviteter. Hur väl kompletterar dessa varandra?
- Hur påverkas barnen av miljön, lokalerna, personalen, besökare, utbudet m.m. på "Kvartersgården"?

Vid utvärderingen kommer man att använda sig av deltagande observation och intervju.

Projektet varar under hösten 1990 och våren 1991. Dokumentation är klar 1992.

Kontaktperson är föreståndare Agneta Larsson, tel. 011-15 28 66.

STOCKHOLMS KOMMUN

Karlbergsskolan

Karlbergsskolan är en totalintegrerad skola och fritidshem med 75 barn 7-9 år fördelade på tre hemvister. Man har arbetat totalintegrerat sedan 1986 och skall nu utvärdera verksamheten.

Utvärderingen skall behandla:

- Hur fungerar ett lokal- och verksamhetsintegrerat lågstadium och fritidshem i förhållande till målen för skola och fritidshemsverksamhet?
- Vilken typ av samarbete leder en helintegrering till?
- Hur utvecklas verksamheten under en längre tidsperiod?

- Leder samarbete till att personalen får större förståelse för varandras arbete?

- Gör ett sambruk av lokaler det ekonomiskt försvarbart med mindre skolenheter än vad som är normalt i dag?

Utvärderingen görs av Anita Söderlund, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, och bildar slutrapport för hela Karlbergsskolans försöksverksamhet. Den är klar hösten 1991. Tidigare rapporter finns på institutionen för pedagogik i Stockholm.

Kontaktperson på Karlbergsskolan är lärare Kerstin Jörgensen, tel. 08-31 90 60.

SOU 1991: 54

Bilaga 2

UPPSALA KOMMUN

Luthagens kommunalnämnd

Sverkerskolan

Sverkerskolan är en tvåparallellig låg- och mellanstadieskola. I skolans lokaler finns i dag ett fritidshem, Nypan, med tre avdelningar för åk 1-2. Ett kvarter från skolan ligger Klyftans fritidshem för åk 3-4 insprängt i ett servicehus. De båda fritidshemmen hör ihop och har samma föreståndare. I Uppsala kommun finns vanligtvis endast fritidshemsplatser för åk 1-2. För barn i åk 3-4 finns i stort sett ingen verksamhet.

Fritidshemmet och skolan har var och en sina egna lokaler. Den lokala integration som finns gäller sambruk av gymnastiksal, slöjdsal och liknande.

Man skall under 1990/1991 dokumentera Sverkerskolans och Nypans modell av samverkan skola-skolbarnsomsorg. Dokumentationen kommer att bestå av ett bildspel med ljud och en skrift som skall visa arbetet under ett läsår. Målet är att dokumentationen skall kunna användas som läromedel på fritidspedagog- och lärarutbildningar samt som material för politiker och personalgrupper som samverkar skola-skolbarnsomsorg.

Dokumentationen skall vara klar sommaren 1991.

Kontaktperson är föreståndare Åsa Wiberg, tel. 018-18 86 56.

UPPSALA KOMMUN

Vaksala kommunalförvaltning

Ångelsta skola och fritidshem

På Ångelsta har begreppet samlad skoldag fått betydelsen "skolarbete förlagt på fritidshemmet". Den samlade skoldagen startade 1985 och var från början frivillig, och är numera obligatorisk verksamhet.

Genom diskussioner har lärarna och personalen på fritidshemmet bestämt sig för att dela på undervisningen i Oä. Lärarna skall lägga den största tonvikten på den teoretiska delen medan fritids-

hemspersonalen till större delen skall ta sig an den praktiska undervisningen.

SOU 1991: 54
Bilaga 2

Man skall nu dokumentera erfarenheterna av samverkan mellan fritidshem och skola i Ångelsta, samt utreda möjligheterna till en vidareutveckling.

Projektet varade under 1990. Dokumentation blev klar i januari 1991.

Kontaktperson är föreståndare Birgitta Gisterå, tel. 018-18 87 79.

ÖSTERSUNDS KOMMUN

Mimergården

Mimergården är en nybyggd anläggning som rymmer fritidshem, klubbverksamhet för 10-12-åringar, tvåparallellt låg- och mellanstadium samt särskolans träningsskola. Drygt 50 personer ingår i de 4 arbetslag som arbetar där.

Rektorn ansvarar för de delar av skolverksamheten som regleras i lagar och förordningar, medan en platschef ansvarar för den dagliga ledningen. Platschefen har stöd av en ledningsgrupp som består av skolans rektor, särskolans rektor och en barnomsorgsinspetör. I ledningsgruppen diskuteras samverkansfrågorna. Mimergårdens platschef har fritidspedagogutbildning.

På Mimergården är samverkan ett medel för att skapa en verksamhet som utgår från en helhetssyn på barnen och deras behov. Genom att ge all personal en introduktionsutbildning vill man lägga grunden för större förståelse för och respekt för varandras specifika arbetsuppgifter och kompetens. Detta skall också främja organisationsutvecklingen.

Projektet pågår 1989-1991. Dokumentation och utvärdering av introduktionsutbildningen och organisationen kommer till sommaren 1991.

Kontaktperson är föreståndare Inger Färnlöf, tel. 063-14 41 42.

Nya verksamheter

BENGTSFORS KOMMUN

I Bengtsfors vill man utveckla samarbetsformerna mellan förskola, skola, fritidshem och allmän fritidsverksamhet. Man skall skapa en resultatenhet med en platschef som är ansvarig för hela verksamheten.

Anläggningen där detta prövas kommer att ha plats för ca 300 barn, med deltidsförskola, låg- och mellanstadium samt fritidshem och fritidsgård.

Man har utarbetat en gemensam målsättning för verksamheten. Denna innehåller bl.a.:

SOU 1991: 54
Bilaga 2

- En huvudman för verksamheten.
- Egen resultatenhet med platschef.
- Egen profil, ex. konst, hantverk, hemslojd.
- Åldersblandad undervisning.
- Samlad skoldag på lågstadiet.
- Utbildning för personalen.
- Samverkan på lika villkor.
- En helhetssyn på barnet.
- I framtiden även ett högstadium.

Allt skall förankras i nära samarbete med barn, föräldrar, personal och berörda politiker.

Projektet skall pågå under läsåret 1990/91 och skall dokumenteras och utvärderas.

Kontaktperson är projektledare Roger Bogren, tel. arb. 0531-126 90, bost. 0531-124 78.

FÄRGELANDA KOMMUN

Höjdens lågstadium/daghem

Färgelanda kommun startar hösten 1991 ett projekt på Höjdens lågstadium/fritidshem. Man vill kunna erbjuda barn i den lägre skolåldern kontinuitet i skol- och skolbarnsomsorgsverksamheten. Även förskolebarn kommer in i verksamheten med ett åldersblandat arbetssätt.

Projektet omfattar 65 elever i åk 1-3 varav 12-15 barn i dag har daghemsplacering, samt 4-8 förskolebarn som finns på daghemmet i samma byggnad som skolan.

Personalen skall arbeta i arbetslag bestående av förskollärare, lågstadielärare och fritidspedagog. De vill bilda en egen resultatenhet med ansvar för egen budget.

Projektet pågår under ht 1991-vt 1992.

Kontaktperson är projektledare Lena Ficher, tel. 0528-191 89.

KARLSKRONA KOMMUN

I Karlskrona har man bildat en arbetsgrupp bestående av en barnomsorgsinspektör, en fritidspedagog, en studierektor och en lågstadielärare. Arbetsgruppen skall initiera och främja samarbetet mellan skola och skolbarnsomsorg i kommunen.

Målet är att få till stånd en totalintegrerad verksamhet på frivillig grund i samverkan med föräldrarna. Man vill utveckla samarbetsformer som stöder och hjälper barnet i dess utveckling. Genom att komplettera skoldagen med en gemensamt planerad verksamhet inom skolbarnsomsorgen ger man barnen fördjupade

och breddade kunskaper. Även personalen får fördjupade och breddade kunskaper som leder till en gemensam helhetssyn på barnen. Det nya samarbetssättet bör också leda till att barnen ökar sin förmåga till socialt samarbete samt får bättre självkänsla.

Man skall starta en försöksverksamhet i Backabo, som består av två avdelningar med sammanlagt 50 barn som alla har behov av heldagsomsorg. På varje avdelning skall en lågstadielärare och två fritidspedagoger arbeta.

Personalens fortbildning samt utvärderingen sker i samarbete med högskolan i Växjö.

Projektet pågår 1991-1992.

Kontaktperson är Pia Blixt, samverkansgruppen, tel. 0455-830 00.

LUDVIKA KOMMUN

Junibacken

På Junibacken i Ludvika arbetar man efter nyckelbegreppen integration och årskurslöst.

Med integration menas ett mycket nära samarbete skola-förskola, skola-fritidshem och verksamheten-föräldrarna.

På Junibacken finns 75 lågstadieelever samt ca 70 barn 0-6 år. Anläggningen är en självständig enhet där de fyra verksamhetsgrenarna samverkar under ledning av en platschef som kommer från socialförvaltningen. Platschefens närmaste överordnade är skolchefen.

Till platschefens ansvarsområde hör all arbetsledning, budget, resursfördelning, lönerapportering, lokaluthyrning, uppläggning av inskolningsprogram och fortbildning, pedagogisk ledning, föräldrasamverkan, elevvård, utvecklingssamtal m.m.

Projektet pågår under 1990 och 1991 och utvärdering sker kontinuerligt.

Kontaktperson är platschef Brita Ekstam, tel. 0240-861 79.

LUNDS KOMMUN

Kommundelsnämnd Norr

Ladugårdsmarken

Detta projekt har som mål att inom ramen för ett nytt bostadsområde skapa bästa möjliga förutsättningar för en väl fungerande barnomsorg för barn 1-9 år.

Tanken är att en avdelning av vardera daghem 3-6 år, åldersblandat lågstadium åk 1-3 samt fritidshem skall bilda en lokalmässigt sammanhållen enhet. Verksamheten skall bygga på ett intimt samarbete mellan skola och fritidshem under hela dagen. Även de äldre förskolebarnen skall integreras i detta samarbete.

Ledstjärnan för verksamheten skall vara att utgå från barns behov och mognad.

SOU 1991: 54
Bilaga 2

Utvärderingen genomförs kontinuerligt under hela planeringsprocessen och det första verksamhetsåret. Dokumentationen kommer att bestå av två delar. Den första kommer att ta upp erfarenheter från projektets tekniska genomförande medan den andra kommer att behandla erfarenheter från projektets pedagogiska genomförande. Dessa båda dokumentationer kommer att resultera i en praktiskt "handbok".

Kontaktperson är föreståndare Yvonne Jarl, tel. 046-35 50 00.

MJÖLBY KOMMUN

Skänninge

Mjölby kommun vill med detta projekt hitta en modell för samverkan mellan de båda huvudmännen skol- och socialförvaltning som gör att skolbarnsomsorgens behov kan lösas. Man vill också finna modeller för en samlad skoldag med bibehållande av fritidshemmets kvaliteter men till en lägre kostnad.

Man har därför startat ett projekt i Skänninge som omfattar 24 av Lindbladsskolans elever. Projektet skall kunna stå som modell för ett utvidgat samarbete i flera rektorsområden och på sikt i samtliga lågstadieskolor i kommunen.

I projektet prövas formerna för samarbete mellan lärare och fritidspedagoger. Samtidigt prövas och utvärderas förhållandet med skolan som huvudman och entreprenör åt barnomsorgen.

Projektet pågår under läsåret 1989/90 och utvärderas efter projektetidens slut. En delrapport blev klar i november 1990.

Kontaktperson är Urban Lundén, Tröjemborgsskolan, tel. 0142-402 28.

NORSJÖ KOMMUN

I Norsjö har man startat ett projekt som syftar till att få till stånd en samverkan mellan personalen från skol-, social- och fritidsförvaltningen samt starta ett åldersblandat lågstadium.

Projektet omfattar följande delar:

- Utredning av lokalmässiga, personella samt ekonomiska förutsättningar och konsekvenser.
- Information till, planering med samt utbildning av berörd personal.
- Ombyggnader och utrustning av lokaler.
- Viss personell förstärkning under en försöksperiod.

Verksamheten skall vara i gång hösten 1992.

Kontaktpersoner är skolchef Dan Nordenstam och barnomsorgsinspektör Mona Lundgren, tel. 0918-106 00.

I Vantör finns många barn från splittrade familjer. För dessa barn är det särskilt viktigt med en fast grupptillhörighet i skola-fritidshem. Genom ett nära samarbete mellan skola och fritidshem vill man skapa en större trygghet och kontinuitet.

Två nybörjarklasser på skolan får en sammanhållen skol- och fritidshemsverksamhet där lärare och fritidspersonal arbetar tillsammans. Det är meningen att denna barngrupp skall följas åt genom hela låg och mellanstadiet.

För de arbetsmetoder som skall gälla i verksamheten gäller att:

- Barn lär sig bäst med ett arbetssätt där teori och praktik varvas och barnen får undersöka och erfara. Detta arbetssätt kan användas och utvecklas i en personalgrupp där både fritidspedagoger och lärare ingår.

- Barnen skall få ett stabilt socialt skyddsnät i nära samarbete med hemmen.

- Samarbetet sträcker sig med kontinuitet över lång tid, så att ett ömsesidigt förtroende kan växa fram.

Projektet startar hösten 1990 och pågår i sex läsår. Verksamheten skall utvärderas en gång per år.

Kontaktperson är barnstugechef Anette Stormdahl, tel. 08-86 51 50.

SVEDALA KOMMUN

Roslättsskolan

Roslättsskolan är en enparallellig låg- och mellanstadieskola med integrerat fritidshem och en förskola med två avdelningar. Här prövar man ett nytt arbetssätt med mål att få ett gemensamt arbetssätt för förskola-skola-fritidshem.

Man koncentrerar sig på att utveckla ledarskapet samt att vidga synen på barns lärande som en aktiv och kreativ process. Denna syn vill man befästa och fördjupa hos samtlig personal.

Ledarskapet utvecklas på flera sätt. Dels utökar man tiden för den pedagogiska ledningsfunktionen, dels utökar man budgetansvaret. Man har också försök med parallellledningsansvar för platschef och föreståndare, och vidareutvecklar arbetslagen som består av representanter från samtliga verksamheter.

Projektet pågår från januari 1991 till januari 1993. Utvärdering görs kontinuerligt.

Kontaktperson är platschef Gun-Britt Wiberg, tel. 040-40 54 90, och föreståndare Lotta Dagerklint, tel. 040-40 54 91.

GÖTEBORGS KOMMUN**Lärjedalens stadsdelsförvaltning**

Lärjedalens stadsdelsförvaltnings projekt gäller samtliga barn 7-12 år i stadsdelens tre rektorsområden samt berörd personal från all verksamhet för dessa barn. Projektet syftar till att inom skola, socialtjänst, fritid och kultur arbeta tillsammans med mål och visioner. Man skall utgå från barnens perspektiv och den verklighet de lever i. Man skall försöka hitta bra former för föräldrabeslutets inriktning samt för organisationen av samarbete/integrationen och metodiken.

Projektet startades våren 1990 och beräknas avslutas 1991/92. Det kommer att utvärderas av Björn Flising från Göteborgs universitet. En första delrapport kom i oktober 1990.

Kontaktperson är projektledare Ingrid Hallendorf, tel. 031-31 83 69.

HAPARANDA KOMMUN

I Haparanda prövar man gemensam ledningsfunktion vid skolenheterna Eden och Närsta. Den gemensamma platschefen har det organisatoriska ansvaret vad gäller budget och personal, medan det pedagogiska ledaransvaret ligger på respektive verksamhetsområde.

Man vill pröva om två organisationer med olika huvudmän kan sammansmälta samt undersöka om det finns förutsättningar för en gemensam verksamhetsansvarig för all skolbarnsomsorg.

Ledningsgruppen består av en representant för vardera socialnämnd och skolstyrelse samt social- och skolchefen. De har knutit till sig en referensgrupp bestående av representanter från alla facken samt de bägge enheternas ledningsfunktioner.

Arbetet pågår under ett år från och med hösten 1990.

Kontaktperson är projektledare Eva Rytty, tel. 0922-150 75, vx 0922-150 00.

NACKA KOMMUN**Områdesförvaltning Boo**

Detta projekt syftar till att öka helhetssynen på barnens vardag genom samverkan mellan fritidshem och skola samt genom att skapa en organisation som skall ansvara för att verksamheten fortsätter att utvecklas efter projekttidens slut.

20 fritidshem i två rektorsområden och sex låg- och mellanstadienheter omfattas.

Projektet leds av en projektledaren vars uppgift är att tillsammans med alla berörda stimulera det sociala ansvar all personal har samt att göra alla medvetna om behovet av samverkan. Målet med denna del av arbete är att den pedagogiska debatten, och därigenom verksamheten, berikas.

Projektet påbörjades i januari 1990. Utvärdering sker kontinuerligt.

Kontaktperson är avdelningschef Monica Abrahamsson, tel. 08-718 87 74.

SKURUPS KOMMUN

Med detta projekt vill man i Skurup skapa en barn- och utbildningsnämnd som skall svara för all barnomsorg utbildning i kommunen.

Målen för projektet är:

- Att få en helhetssyn på barn och ungdomar-barnomsorg och skola.
- Att uppnå en helhet av skoldagen för barnen och samtidigt skapa en trygghet för föräldrarna.
- Att tre bra verksamheter, barnomsorg, fritidsklubbar och skola, tillsammans bildar en bättre verksamhet.
- Att få en gemensam ledning för hela verksamheten.
- Att arbeta utifrån ett gemensamt synsätt rörande pedagogik, fostran, omsorg och tillsyn.
- Att personalen skall komplettera varandras kompetenser och arbeta utifrån en naturlig personalsamverkan.
- Att få ett bättre resurs- och lokalutnyttjande.
- Att få en högre kvalitet på verksamheten utan ökade kostnader.

Utredningsarbetet delas upp i ett antal etapper. De första etapperna berör i huvudsak de delar som erfordras för en förändring av nämndsorganisationen. En ny nämnd bör kunna starta vid den nya mandatperioden, januari 1992. Följande etapper berör ett ur verksamhets- och ledningssynpunkt successivt utvecklingsarbete där målet är en helt genomförd sammanläggning omkring årsskiftet 1992/93.

Den första utvärderingen beräknas vara klar i december 1992. Den andra utvärderingen skall vara klar i december 1993 och kommer att behandla ett års arbete inom den nya nämnden.

Kontaktpersoner är skolchef Rolf Christersson och barnomsorgsinspektör Birgitta Jönsson, tel. 0411-424 00.

Skol- och socialförvaltningarna skall tillsammans stegvis utarbeta en gemensam plan för skola och skolbarnsomsorg. Enligt denna skall varje ort utarbeta en arbetsplan. Den lokala arbetsplanen skall vara tydligt förankrad i kulturtraditioner och arbetsliv samt inriktas mot att ge eleverna insikt om sin plats i det ekologiska systemet.

Kulturinriktningen för verksamheten i centralorten Sorsele skall vara inriktad mot bild-musikrörelse och miljödelen skall främst behandla älven och skogens betydelse för människan.

I Gargnäs inriktas kulturen mot drama och musik medan miljön inriktas mot vattnets och vattenledningarnas betydelse för orten.

I Blattnicksele behandlar kulturen främst bild och rörelse medan miljön handlar om skogens betydelse för byns utveckling.

Ammarnäs är en fjällby i Europas största naturreservat. Här vill man med kulturen öka förståelsen mellan samer och nybyggare, och i miljön se på högfjällets nisch i det ekologiska systemet.

Mellan dessa orter skall det ske ett schemalagt utbyte. På så sätt lär sig barnen om de olika levnadsbetingelser och kulturer som finns i kommunen. Detta ökar förståelsen för olika etniska grupper.

Projektet startade vårterminen 1991. Utvärdering av det första året kommer till sommaren 1992.

Kontaktperson är skolchef Barbro Adolfsson, tel. 0952-107 60.

STORUMANS KOMMUN

Tärnaby

Genom en integrerad verksamhet mellan skola-social- och kultur/fritidsförvaltningarna vill man i Storuman skapa en heldagsomsorg med hög kvalitet för låg- och mellanstadiebarn, där kulturella aktiviteter skall ges en hög prioritet.

Från och med hösten 1990 startar kommunen en försöksverksamhet där 25 skolbarn 7-12 år skrivs in på fritidshem i fritidsgårdens lokaler i skolhuset i Tärnaby. Det kommer också att finnas en öppen verksamhet för barn 12-16 år.

Innehållet i verksamheten kommer att bygga på en heltäckande verksamhet för skolbarnen, där personal från de olika förvaltningarna kommer att samverka. Lärare kommer att finnas med även i morgonverksamheten före skolstart.

Kulturella aktiviteter kommer att prioriteras och schemaläggas i skoldagen. Man kommer att prioritera aktiviteter som riktar sig speciellt till flickor. Man kommer också att knyta nära kontakter med föreningar och kyrkans verksamhet.

En projektledare kommer att hålla ihop verksamheten och lägga upp introduktionsutbildning för personal både i Tärnaby och

Storuman. Försöksverksamheten kommer att följas av en projektgrupp med politiker och en arbetsgrupp med tjänstemän.

Verksamheten startade vårterminen 1991.

Kontaktperson är projektledare Barbro Karlsson, tel. 0954-104 10.

SOU 1991: 54
Bilaga 2

TRELLEBORGS KOMMUN

Bakgrunden till detta projekt är att man vill utreda möjligheterna till en starkare samverkan och koppling mellan kommunens fritidshem och lågstadium.

Socialnämnden har sedan länge lagt fast principen att skolbarnsomsorgen skall knytas till skolan lokalmässigt. Skolstyrelsen har startat ett decentraliseringsarbete där skolledarna får ett större ansvar för verksamheten vid sin skola.

Några fritidshem som är knutna till lågstadieskolan väljs ut för att bilda pilotprojekt för en naturlig samverkan.

Om projektet visar på positiva utvecklingsmöjligheter bör ett formellt huvudmannaskapsskifte diskuteras.

Projektet startade i augusti 1990 och pågår i två år.

För att få en allsidig och objektiv utvärdering kommer man att samarbeta med socialhögskolan i Lund. Genom att ge ut en projekttidning med två nummer/år sprider man erfarenheterna på ett lätt och informativt sätt.

Kontaktperson är projektledare Marianne Assarsson, tel. 0410-273 67.

TÄBY KOMMUN

Genom samarbete mellan skol- och socialförvaltningarnas yrkesgrupper vill man i Täby kommun skapa en bättre verksamhet för barn, föräldrar och personal.

Man har bildat en projektgrupp vars huvuduppgift är att studera vilka konsekvenserna kan bli om skolan tar över ansvaret för skolbarnsomsorgen samt att få kunskap om hur man överför erfarenheter och omvandlar arbetsmodeller från ett område till ett annat.

Några viktiga frågeställningar som gruppen skall granska:

- Skall det enbart vara fritidspedagoger och lärare i den nya verksamheten?
- Ledningsfunktion: Platschef? Vad skall vara utslagsgivande om det redan finns en duglig tillsynslärare som är intresserad och en dito föreståndare?
- Skall det finnas någon med fritidshemskompetens på skolförvaltningen?

- Vilken skolläroverutbildning behövs inför de nya arbetsuppgifterna?

SOU 1991: 54
Bilaga 2

- Vilket innehåll och syfte skall personalens fortbildning ha?
- Vilka rutiner skall gälla för fritidshemsplassering?

Gruppen skall lägga en plan för hur man skall sprida information till berörda i kommunen.

Projektet pågår under 1990 och 1991. Utvärdering sker kontinuerligt.

Kontaktpersoner är: föreståndare Mary Lindgren tel. 08-768 91 26, fortbildningsansvarig Agneta Sjöholm tel. 08-768 95 86, kontaktlärare förskola/skola Anita Gaverud tel. 08-768 96 59.

VÄSTERVIKS KOMMUN

Detta projekt syftar till att samordna all verksamhet för barn i åldrarna 7-12 år.

Från och med höstterminen 1990 pågår en gemensam fortbildning för berörd personal inom skolan och fritidshemmen. Under fortbildningen skall man arbeta fram en gemensam verksamhetsplan som skall vara klar hösten 1991.

Följande mål är vägledande för kommunens verksamhet för barn och ungdom:

- Effektivt utnyttjande av befintliga resurser på landsbygden genom samordnad verksamhet för skola, barnomsorg, bibliotek och fritid.
- Ökad samordning med gemensamma geografiska upptagningsområden i staden för förskola och skola.
- Samordnad verksamhet speciellt för åldrarna 5-9 år avseende barnomsorg och skola.

Projektet påbörjades i juni 1990 och verksamheten skall överföras till skolstyrelsen i januari 1992. Utvärdering kommer att göras i samarbete med Linköpings universitet.

Kontaktperson är skoldirektör Nils Westberg, tel. 0490-168 20.

VÄSTERÅS KOMMUN

Skultuna kommundel

I Skultuna kommundel är avsikten att få till stånd en organisatorisk, innehållsmässig och lokalmässig samordning och integration mellan skola, skolbarnsomsorg och övrig kommunal fritidsverksamhet för barn och ungdom i åldrarna 7-15 år.

Arbetsgrupper med personal från de olika verksamheterna skall diskutera och planera former för samarbete och lokalutnyttjande utifrån angivna och övergripande mål.

I arbetsgrupperna finns representanter från följande grupper:

- o skolans lågstadium-fritidshemmet-föräldrarna

- o skolans mellanstadium-fritidsklubben-föräldrarna
- o skolans högstadium-fritidsgården-eleverna-föräldrarna.

SOU 1991: 54

Bilaga 2

Högskolan i Eskilstuna/Västerås utvärderar projektet. Det första projektåret ligger tyngdpunkten i utvärderingen på att följa arbetsprocessen.

Under det andra projektåret sker en analys och utvärdering utifrån följande frågeställningar:

- I vilken grad och på vilket sätt har man närmat sig målet?
- I vilken grad och på vilket sätt påverkas personalens yrkesroll i en samordnad och integrerad verksamhet?

Projektet startade i april 1990 och avslutas i december 1991.

Kontaktperson är projektledare Karin Hjärpe, tel. 021-16 12 15.

Utbildning-fortbildning

EMMABODA KOMMUN

I Emmaboda kommun har fritidsförvaltningen ansvaret för fritidshemsverksamheten. Samarbetet med skolförvaltningen är bra och man skall nu tillsammans skapa förutsättningar för en gemensam syn vad gäller mål och medel i skolbarnsomsorgen.

Skol- och fritidshemspersonal skall tillsammans utveckla metoder för samarbete och lämpliga verksamheter att samarbeta kring. Den praktiska betydelsen för samarbete kommer att ta sig uttryck i en konkretisering av teoretisk undervisning, stöd åt behövande elever, bättre utnyttjande av personal-, lokal- och matrielresurser samt mer vuxenkontakter för barnen. Särskild uppmärksamhet riktas mot mellanstadiebarnens fritid. För detta har man gjort i ordning lokaler i skolan för fritidsverksamhet. Projektet skall starta upp med en gemensam fortbildning för skol- och fritidshemspersonal.

Projektet beräknas pågå mellan den 1 mars 1990 och den 20 juni 1991.

Kontaktperson är fritidskonsult Christer Augustinsson, tel. 0471-182 89.

HÖGSKOLAN I LULEÅ

Högskolan i Luleå har startat ett projekt som syftar till att öka samarbetet mellan det lokala utvecklingsarbetet och högskolan. Detta gäller främst de orter där högskolan är belägen, Luleå och Kiruna, och projektet genomförs i samarbete med dessa kommuner.

Syftet med projektet är:

- Att med ett aktivt aktionsforskningsinriktat arbetssätt dels stödja, dels utvärdera utvecklingsarbete avseende organisatorisk och pedagogisk integration i skola och fritidshem i dessa två kommuner.

- Att stödja praktikhandledare i anslutning till utvecklingsarbetet.

- Att involvera studerande både inom grundskollärarytbildningen och fritidspedagogutbildningen i detta utvecklingsarbete.

Som ett första led i utvecklingsarbetet avser man att utveckla en gemensam praktikerhandledarutbildning för både grundskollärare och fritidspedagoger. Dessa kommer sedan att kopplas till några arbetslag som tas ut i samarbete med kommunen.

Projektet påbörjas sommaren 1990 och beräknas pågå i tre år.

Kontaktpersoner på högskolan är Henning Johansson, tel. 0920-917 55 och Ulla-Britt Eriksson, tel. 0920-915 04.

LÄRARHÖGSKOLAN I MALMÖ

Samverkan i Lunds kommun

Lärrhögskolan i Malmö skall studera samverkan i Lunds kommun. Man vill ge en helhetsbild av skola-skolbarnsomsorgssamheten i Lunds kommun. Man skall också följa nystartade projekt med inriktning mot samverkan samt närmare studera några skolor med samlad skoldag. Även personalens utbildningsbehov och upplevelse av kompetens i förhållande till ovanstående verksamheter kommer att undersökas. Studien är uppdelad på flera delar.

I slutet av 1990 sammanställdes ett planerings-PM med detaljplanering av projektet, tidsplan och metodval. Projektet kommer att genomföras av en arbetsgrupp bestående av personer från lärrhögskolan i Malmö.

Projektet startade i augusti 1990. En delrapport färdigställs under april 1991. Slutrapporten kommer till hösten 1991.

Kontaktperson är projektledare Harriet Gotfridsson, tel. 040-32 01 25.

STOCKHOLMS KOMMUN

I Stockholms kommun har man sökt en modell för fortbildningsprogram som skall kunna användas av andra kommuner som skall starta integrerade anläggningar. Utbildningsprogrammet kommer att prövas i de åtta rektorsområden som skall starta integrerad verksamhet läsåret 90/91.

Utbildningen vänder sig till två olika målgrupper.

Den programdel som vänder sig till ledarna innehåller bland annat:

- Studiebesök på integrerade skolor.
 - Vilken roll har rektor/distriktschef i utvecklingsarbetet i en integrerad skola?

- Kunskap om de andra förvaltningarna.
- Lågstadiapedagogik-fritidshemsprogram.
- Ekonomi; budget, självförvaltning.
- Fortbildning av personal.
- Arbetstider-planeringstid.
- Ledningsfrågor.

Information och utbildning för personalen består bland annat av:

- Studiebesök.
- Bokcirklar-diskussionscirklar.
- Genomgång av Lgr-80-soc. arbetsplan-fritidshemsprogrammet.
- Målsättningsdiskussioner.
- Samarbete? Hur? Olika kompetenser.
- Arbetsfördelning-vem gör vad?
- Barns utvecklingsschema 0-12 år.
- Planering-schema-konferenstid.
- Utvärdering-dokumentation.

Projektet startade våren 1990 och beräknas avslutas våren 1991. En dokumentation över innehållet och en utvärdering kommer under senare delen av 1991.

Kontaktperson är rektor Lars Hildeberg, Skolförvaltningen, tel. 08-657 05 50.

UMEÅ UNIVERSITET

Umeå universitet skall med detta projekt följa de försök som görs i Västerbottens län beträffande fritidshemmens samordning med skolan.

Arbetet, som i sig är mycket stort, kommer att delas upp i delrapporter. Den första utgår ifrån olika verksamhetsformer, t.ex. samlad skoldag, eftermiddagshem, klubbar, hemvist etc. Senare rapporter kommer att behandla de olika ämnesområden, t.ex. kultur, idrott, teater m.m., som har gestaltat sig i de olika verksamheterna.

Först skall man inventera de projekt kring samverkan som redan startat i länet. Man kommer att koncentrera sig på de olika organisations- och verksamhetsformerna som finns för mellanstadiebarn inom Umeå kommun, t.ex. eftermiddagshem, klubbar och hemvist. Dessa ställen kom under hösten 1990 att fungera som praktikinstitutioner för studerande i termin tre vid fritidspedagoglinjen i Umeå.

Projektet påbörjas hösten 1990 och beräknas pågå i minst ett år. Den första delrapporten kommer till sommaren 1991.

UMEÅ UNIVERSITET

Med detta projekt vill Umeå universitet medverka till en utveckling av innehållet i en profilerad och integrerad skolbarnsomsorg. Detta skall ske i samverkan mellan kommunens personal och utbildare samt studerande vid fritidspedagog och grundskollärarytbildningar vid universitetet. Man vill också lägga grunden för en helhetssyn vad gäller innehåll och arbetsformer vid utbildning av fritidspedagoger och lärare.

Man skall genom en utvärdering av formativ karaktär av två projekt i kommunen "Ostkupan" och "Röbäck" studera hur en profilering av innehållet i en integrerad skolbarnsomsorg påverkar verksamheten i olika hänseenden. En utvärdering av formativ karaktär hjälper personalen att utforma verksamheten.

Projekttiden är 1991-1995.

Kontaktperson är Agneta Hult, barn- och ungdomspedagogiska institutionen, tel. 090-16 50 00.

De regionala konferenser som kommittén har anordnat har erbjudit en möjlighet att utbyta erfarenheter mellan kommuner. Deltagarna har främst varit kommunalpolitiker och tjänstemän från skola och skolbarnsomsorg. Även utbildningarna och intresseorganisationerna har varit representerade. Sammanlagt har drygt 800 personer från mer än 200 kommuner deltagit. På konferenserna ägnades en stor del av tiden åt deltagarnas diskussioner i grupper. Diskussionerna utgick från i förväg utskickade frågeformulär. Nedan följer en redovisning av dessa diskussioner.

Beskrivning av dagens verksamhet – olika organisatoriska alternativ

Skolbarnsomsorg i traditionell mening löses på en mängd olika sätt i kommunerna i dag. Vanligast är fritidshem och familjedaghem. Även fritidsklubbar förekommer i många kommuner. I de större tätorterna verkar det vara vanligast med fritidshem, antingen fristående eller lokalmässigt ihop med daghem, deltidsförskola, fritidsgård och skola. Oftast har man inskriven verksamhet, men ibland i kombination med öppen verksamhet för låg- och mellanstadiebarn.

På alla orter, utom möjligtvis i de största städerna, har dagbarnvårdare en viktig funktion i den totala skolbarnsomsorgen.

De flesta kommuner börjar nu pröva en integrerad verksamhet där daghem, deltidsförskola, fritidshem, öppen förskola och/eller skola lokalintegreras. På många ställen finns även annan form av samverkan mellan skola och fritidshem. Fritidspedagoger kan gå in i vissa klasser, där det tillfälligtvis är extra jobbigt eller ansvara för fria aktiviteter inom den samlade skoldagen.

Flera av deltagarna tycker att det är en fördel om man kan organisera samverkan som samlad skoldag. Om den skall vara frivillig eller obligatorisk är däremot svårare att säga.

Ett par kommuner har en speciell skolbarnsomsorg för barn med mindre tillsynsbehov än tio timmar per vecka. Föräldrarna får skriva ett särskilt kontrakt för sina barn. På en del orter finns

det fritidshem för särskilda grupper av barn. Det kan vara fritidshem för zigenarbarn, autistiska barn eller barn med sociala svårigheter. Det förekommer även att särskolan är integrerad med fritidshemmet. Parklek och speciell lov-omsorg förekommer på några ställen.

En högre grad av lokalsambruk bör bli en konsekvens av samverkan. Skolans lokaler (gymnastiksal, bibliotek m.m.) kompletterar redan i dag fritidshemmen. På någon av de mindre skolorna används bl.a. matsalen till fritidshem. För glesbygden kan ett lokalmässigt sambruk daghem, fritidshem, deltidsförskola och skola skapa tillfredsställande verksamhetsunderlag för ortens skola.

Alla tycks vara överens om att skola och fritidshem bör integreras lokalmässigt vid en ny- eller ombyggnation och att det är viktigt med stor lokal frihet vid utformningen av samverkan.

Styrning – mål och planer för verksamheten

Det är viktigt att klargöra de olika begreppen, så att terminologin blir densamma för alla. Samverkan är på gång i de flesta kommuner, och det är viktigt att alla medverkande informeras om förutsättningar, inriktning m.m. så att inga missförstånd uppstår.

Statsledningen, regering och riksdag, måste först ange de övergripande ramarna för samverkan. Skall t.ex. förskolepedagogiken med sexåringarna in i skolan behövs förskollärarna i arbetsenheterna/lagen.

Förutsättningarna för en god samverkan är att politiker ger tydliga direktiv för verksamheten. Målen bör så långt som möjligt vara gemensamma för den samlade verksamheten. Det är viktigt att konkretisera och klarlägga målen för den integrerade verksamheten. En del av deltagarna tycker att samverkan släpar efter på politisk nivå i kommunerna.

I en fungerande samverkan med ett demokratiskt och solidariskt arbetssätt, där också föräldrar tillåts delta, blir vuxna goda förebilder för barn och ungdom. Barn lär också av varandra och är förebilder för varandra. Det är därför viktigt att stödja och uppmuntra barn att ta aktiv del i den samlade barn- och ungdomsverksamheten.

Det är betydelsefullt att lokala behov får styra organisation och innehåll i samverkan och inte bara centrala direktiv från riksdag och regering. Målen för den samlade verksamheten lokalt måste klargöras i kommunala beslut. Det lokala måldokumentet för barn- och ungdomsverksamhet bör utgå ifrån läroplanen, pedagogiskt program för förskola och fritidshem m.m., men lämna stort utrymme för lokala variationer. I detta övergripande måldokumentet kan politikerna ange riktningen i ett principprogram och anvisa medel för genomförandet. Det bör också innehålla ledning

och organisation, ansvar och befogenheter, pedagogiska riktlinjer, fortbildning m.m.

SOU 1991: 54
Bilaga 3

Områdesvis bryts sedan måldokumentet ner till lokala arbetsplaner/utvecklingsplaner. I dessa bör ingå en beskrivning av området och barns villkor och behov där, hur man tänker arbeta för att uppnå målen eller utveckla verksamheten i riktning mot målen, vad som kan krävas av gemensam fortbildning m.m. Det är viktigt att de lokala utvecklingsplanerna blir konkreta och utgår ifrån områdets förutsättningar samt att de förankras hos de olika yrkeskategorierna. Här kan principerna för det gemensamma arbetet, föräldrakontakter, planering och fortbildning, schemaläggning m.m. tas upp.

Utvecklingsplanerna skall kontinuerligt följas upp och utvärderas.

Samverkan är ett lagarbete där arbetslaget/arbetsenheten bildar kärnan i den samlade verksamheten. Det krävs en styrning av verksamheten som utgår ifrån gemensamma mål och prioriteringar. På alla nivåer i organisationen måste tjänstemän och politiker väl känna till de olika verksamheterna som ingår, för att kunna formulera gemensamma övergripande mål.

Organisation

Det är viktigt att verksamheten organiseras så att det blir en gemensam huvudman för all barn- och ungdomsverksamhet. Många kommuner för fram idén om en barn- och ungdomsnämnd (utbildningsnämnd). Det kan också vara kommundel- eller stadsdelsnämnd.

Flera grupper betonar vikten av att det sociala stödet/kompetensen ingår i den nya organisationens olika led. I en av kommunerna ansvarar fritidsförvaltningen för fritidshemmen. Fritidsledarna som arbetar på fritidshemmen i denna kommun har bra samarbete med skolan och ingår också i skolans arbetslag.

En gemensam ledning/chef för den samlade barn- och ungdomsverksamheten anses av många som en förutsättning för samverkan. Chefen skall vara en god ledare med förmåga att skapa ett gott arbetsklimat, men behöver ej vara utbildad pedagog. Pedagogiska ledare kommer ändå att finnas i organisationen. Där emot skall ledaren vara inspiratör, administratör, ekonom, samordnare, "kompetenstillvaratagare", ansvarsfull, tydlig, lyhörd, förtroendeingivande, igångsättare, motor, se möjligheterna, föra samverkansbudskapet både uppåt och nedåt i hierarkin, påverka attityder m.m. Han/hon måste ha en helhetssyn på verksamheten och kunna samordna de olika delarna. Han/hon skall också ha förmåga att leda verksamheten i riktning mot uppställda mål.

Det som i sista hand avgör valet av ledare är hans/hennes grundsyn på barn och ungdom, tycker en av grupperna.

Innehåll

Samverkan är en nödvändighet för att kunna förena omsorg och pedagogik i barn- och ungdomsverksamheten. Barnens behov måste få bli avgörande för hur samverkan utvecklas.

Barns fundamentala behov av trygghet, omvårdnad, identitet och tillhörighet är en förutsättning för god inlärning. För att tillgodose barns behov av omsorg, lärande och social utveckling måste lärare, fritidspedagoger, fritidsledare m.fl. samverka utifrån en samsyn på barn och ungdom. Skolbarnen kan då få del av en samlad och breddad kompetens. Den speciella pedagogik som utvecklats inom barnomsorgen kan komma att tillföra skolan positiva värden. Barnens mognad blir avgörande för verksamheten, inte deras ålder. Genom ett varierat arbetssätt där teori och praktik varvas, erövrar barnen kunskaper och införlivar dem i sin värld.

En samlad verksamhet kan mer komma att formas utifrån barnens individuella förutsättningar. Detta borde redan nu vara en självklarhet och kommer att bli en nödvändighet om 6-åringarna skall in i skolan, tycker flera av konferensdeltagarna. En högre grad av individualisering kan också vara en hjälp för barn som på olika sätt har det svårt psykiskt eller socialt. I en samverkan finns det fler vuxna som tar ansvar för barnen och deras utveckling och lärande.

Samverkan kan också bidra till en utveckling mot ett mer aktivt demokratiskt arbetssätt i barn och ungdomsverksamheten, både för barn och föräldrar.

På många ställen byggs samverkan upp frivilligt kring olika tema, projekt m.m. Så förekommer i våra kommuner tema kring natur, teknik, video och litteratur. Rastverksamhet, utflykter, skolluncher blir för många också naturliga tillfällen för samarbete. Skapande verksamhet, rörelse och drama kan utvecklas vidare i en samverkan. Många av barnens fritidsintressen kan på detta sätt komma att utövas under dagtid i den samlade verksamheten.

Utveckling av samverkan

Utvecklingen av samverkan är en varsam process, som till allra största delen handlar om de olika yrkesgruppernas vilja och förmåga att samarbeta. Några hävdar att vuxenproblematiken är 80 procent i samverkansprocessen.

Samverkan ger möjligheter att ta till vara på de olika personalkategoriernas kunskaper på ett bättre sätt än i dag. Den kan ge en

bredare kompetens åt var och en och samtidigt öka kunskapen om varandras professionalitet. Helhetssynen i barn- och ungdomsverksamheten möjliggörs bl.a. genom de olika personalkategoriernas medverkan.

Samverkan måste bygga på att de olika yrkesrollerna kompletterar varandra. Fritidspedagoger skall inte bli lärare eller tvärtom. Arbete i arbetslag/enhet tvingar fram en förståelse för och ett ansvarstagande för hela verksamheten. På så sätt lämnar man revirtänkandet och är beredd att släppa in nya idéer i sin verksamhet. Förtroende och lojalitet liksom respekt för varandras kompetens är därför en förutsättning. Det kan handla om att ömsesidigt komma att förändra synen på kunskap. De personliga relationerna är i detta sammanhang inte oviktiga.

Yrkesrollerna förändras och förstärks i takt med att de anställda utvecklas i mötet med andra yrkeskategorier. På så sätt kan en större professionell säkerhet byggas upp. En osäkerhet i yrkesrollen kan föra med sig att man missar barns verkliga behov. Man är nämligen fullt upptagen med att "försöka vara" en duktig pedagog.

Personalens olika kunskaper måste användas. Skillnaden i yrkesroller är en tillgång. I arbetsenheterna/lagen bör all personal, som finns kring barnens dag samlas. Där kan man planera verksamheten utifrån vars och ens personliga kompetens. Så kan fritidspedagogen ha elevassistenttimmar, lokalvårdaren extratimmar i morgonomsorgen m.m. De anställda blir en samlad resurs för barn och ungdoms sociala och intellektuella utveckling. Samverkan breddar kompetensen i arbetslagen/arbetsenheterna med större möjlighet att se helheten hos barn och ungdom. Man kan använda de olika yrkeskategoriernas speciella kompetens på ett mer ändamålsenligt sätt och få en samsyn i verksamheten. En förutsättning för god samverkan är att de olika yrkesgrupperna har jämbördig status och respekt för varandras åsikter.

Elevvården förutsätter på många ställen redan idag samverkan mellan olika yrkeskategorier utifrån en helhetssyn på barn och ungdom. I en kommande samlad verksamhet kan elevvården förbättras genom att problem och svårigheter upptäcks tidigare, det finns fler vuxna för barnen att vända sig till, olika yrkeskategorier deltar i föräldrasamtal, olika yrkeskompetenser kompletterar varandra i elevvårdsarbetet m.m.

Föräldrars kunskaper om barnen är viktiga för helhetssynen. Samverkan kan därför komma att innebära ökat föräldrainflytande med tätare kontakter och tydligare kontaktytor skola/skolbarnsomsorg och hem. Föräldrarnas kunskaper om barnen blir viktiga inslag i vardagen. Föräldrakontakten lyfts fram på liknande sätt som inom förskolan. Fritidspedagoger, som har stor erfarenhet av förtroendeskapande föräldrakontakter, blir en viktig brygga i detta arbete. Barnen syns, faller inte mellan olika verk-

samheter, blir tagna på allvar och får samma signaler och regler från alla vuxna.

SOU 1991: 54
Bilaga 3

Gemensam planering och fortbildning är en nödvändighet för att samverkan skall kunna utvecklas. Det är bra om förutsättningar skapas för mer arbetsplatsförlagd tid. Det kräver gemensam planering vid minst ett tillfälle per vecka, dag- eller kvällstid. Det kan också bli nödvändigt att stänga fritidshemmet några dagar per år för att skapa utrymme för gemensam fortbildning för de olika yrkeskategorierna. Någon av grupperna tycker att man skall införa "arbetsbyten" vid olika tillfällen för att bättre lära känna varandra och varandras verksamheter.

Dagen blir mindre splittrad för barnen om de vuxna planerar den gemensamt. Samarbete i arbetslag/enheter med gemensamma regler ger också de anställda ett vidare synsätt på barn, vilket kan medföra att olika yrkeskategorier inte längre arbetar enbart sektorsinriktat.

De olika grupperna måste få lära känna varandra redan under utbildningen. Därför betonar många vikten av gemensamma inslag i grundutbildning och fortbildning. UHÄ bör utarbeta en ny utbildningsplan. Samverkan på högskolorna har i dag mer eller mindre försvunnit i samband med införandet av den nya grundskollärautbildningen. Även samverkansfortbildning på högskolenivå bör startas. Verksamheten på "fältet" och högskolorna måste närma sig varandra.

En bra samverkan förutsätter tydliga yrkesroller. Det är viktigt att man först lär känna sin egen framtida yrkesroll. Därför bör samverkan och samläsning i grundutbildningen komma mer mot slutet av utbildningstiden. Då bör man ha allmänna diskussioner om kunskapssyn, arbetssätt m.m.

Hur går man vidare?

De flesta menar att det är viktigt att man på lokal nivå börjar med att se över, "lista", vilka resurser som finns i dag. Analysera hur personal, lokaler, statsbidrag, kommunala medel m.m. används i verksamheten. Används resurserna på effektivaste sätt utifrån de gemensamma behov som finns för barn och ungdom i området? Utgår man ifrån de planer och prognoser som finns för området?

Det är också nödvändigt att inventera behov och resurser, lokaler, personal, material m.m. lokalt och områdesvis. Behovet är oftast större än vad kön på barnomsorgsavdelningen visar. Det kan därför vara nödvändigt att komplettera behovsinventeringen med en enkät till låg- och mellanstadiebarnens föräldrar. Flera av deltagarna menar att man också, på det här stadiet, behöver ge föräldrar information om vad den samlade verksamheten kan innehålla.

Vid inventeringen kan det vara värdefullt att bredda kompetensen i gruppen genom att vidga den till att omfatta även tjänstemän från kulturförvaltningen, fastighetsförvaltningen m.fl.

De olika yrkeskategorierna måste precisera sitt lokalbehov och vilka tider som gäller för resp. verksamhet. Schemaläggning av lokalsambruket blir en nödvändighet. Lokalernas utformning är också av avgörande betydelse. Man måste värna om fritidshemets hemvist, tycker flera av deltagarna.

Många menar att det är ekonomiskt rationellt att investera i ändamålsenliga lokaler för samverkan i dag, även om detta initialt ger en högre lokalkostnad. På sikt är det att föredra framför ständiga ombyggnationer, föranledda av föräldrars ökade krav på skolbarnsomsorg. Vid ny- eller ombyggnationer bör skola och fritidshem integreras lokalmässigt.

Personalens delaktighet i samverkansprocessen är oerhört betydelsefull. Det konkreta planeringsarbetet bör därför göras i gemensamma planerings- eller arbetsgrupper lokalt. Det kan vara av värde att börja med att prata sig samman till en gemensam helhetssyn. Någon form av fortbildning på "helhetssynen" kan härvid bli nödvändig. I detta sammanhang är det viktigt att konkretisera och klarlägga målen för den integrerade verksamheten.

Framväxten av en sammanhållen skolbarnsomsorg i Stockholm

Lars Hildeberg

SOU 1991: 54
Bilaga 4

Några fakta vid ingången till 1990-talet

<i>Barn i åldern 7-9 år¹⁾</i>	17 970	varav ca 14 058 (80 %) tar i anspråk plats i fritidshem
<i>Barn i åldern 10-12 år¹⁾</i>	16 103	varav 2 819 (26 %) omfattas av någon sorts s.k. mellan stadieverksamhet
<i>Antalet skolhus³⁾</i>	100	där låg- och mellanstadiebarn undervisas (800 klasser på låg- och 682 på mellanstadiet)
<i>Fritidshemmens antal²⁾</i>	ca 600 ca 900 18 360 ca 3 800	omfattande hemvist eller avdelningar med platser för barn varav för 10-12-åringar
<i>Anställningar vid fritidshem²⁾</i>	ca 3 300	(heltid) med en budgetomslutning om netto 450 Mkr. (därtill kommer s.k. överheadkostnader)
<i>Stadens totalkostnad/ fritidsplats²⁾</i>	53 927	per lågstadiebarn
<i>inkl. statsbidrag</i>	31 440	per mellanstadiebarn
<i>Stadens totalkostnad/ skolbarn i 1990 års löneläge⁴⁾</i>	40 316	per lågstadiebarn
<i>inkl. statsbidrag</i>	42 496	per mellanstadiebarn

¹⁾ Ur socialtjänstens verksamhetsberättelse 1989

²⁾ Ur socialtjänstens bokslut 1989

Förnyelse och utveckling gror bäst i rara lokaler

Möjligheterna att samordna skolans, socialtjänstens och fritidssektorns insatser för skolbarnen uppmärksammades tidigt både på riksplånet i utredningssammanhang och lokalt praktiskt i Stockholm.

Det första fröet till en utveckling mot samverkan såddes, mera av en händelse, i Engelbrektsskolan år 1967. Man hade svårt att hitta lämpliga lokaler för ett fritidshem. Skolan erbjöd då provisoriska utrymmen inne i den vackra palatsskolan från sekelskiftet. Personalen och barnen i fritidshemmet flyttade in och ganska snart upplevde alla inblandade hur bra barnen mådde och att verksamheterna berikades av den fysiska närheten.

De positiva erfarenheterna i Engelbrektsskolan förde bl.a. med sig att skolförvaltningen från början av 1970-talet konsekvent arbetade för att nytillkomna fritidshem i första hand skulle anordnas i skolor eller på skoltomt. I dag finns drygt 150 skolanknutna fritidshem.

Idén att gemensamt använda lokaler för fritidshem och skola föddes 1977, då den nybyggda Smedhagsskolan i Hässelby togs i bruk. På skoltomten skulle ett separat fritidshem uppföras. Men byggnaden försenades i ett helt år, och fritidshemmet fick provisoriskt plats inne i skolhuset. Det blev ett mycket lyckligt år! Skol- och fritidshemspersonalen kom varandra nära, man delade arbetslokaler och personalrum. Det blev enkelt och helt naturligt att samplanera en gemensam verksamhet fritidshem-skola.

Ekensbergsskolan i Gröndal tillkom 1980. Ett nytt bostadsområde växte upp, där båtvarvet i Mälaren en gång låg. I skolhuset byggdes för första gången in ett fritidshem.

År 1981 började man planera för skolor och barnomsorg i Hansta, en ny stadsdel, som skulle uppföras i norra delen av Stockholm. (Planerna har ännu inte förverkligats och den vackra kulturmiljön ligger alltjämt orörd.)

Arbetet styrdes av direktiv om bostadsnära kommunal service. Efter hand och med Smedshagen i gott minne fann planerarna att man genom samordning av lokaler och personal för skola, barnomsorg och fritid skulle kunna bygga mindre enheter, där också de relativt kostsamma facksalarna genom sambruk kunde utnyttjas i försvarbar omfattning. Lokalprogram och verksamhetsprogram för hanstaskolorna togs fram. Detta arbetsmaterial hamnade inte alls i någon skrivbordslåda! Det kom tvärtom att ligga som grund för den fortsatta och accelererande utveckling som alltjämt pågår inom staden och i landet som helhet.

I den centrala stadsdelen Vasastan skedde under 1980-talet en dramatisk generationsväxling. Den gamla arbetargenerationen er-

sattes av unga, oftast välbärgade familjer. Hyreshusen moderniserades och förskönades. Antalet barn i området ökade snabbt, särskilt i väster, i Birkastan. Behovet av en ny lågstadieenhet med fritidshem framstod tydligt. Karlbergsskolan uppfördes och togs i bruk vid höstterminsstarten 1986. Verksamhets- och lokalprogram från Hansta utnyttjades som underlag. Med sina 75 barn fördelade på tre åldersblandade lågstadieklasser/hemvist och sin på frivillig grund rekryterade personal utgör skolan ett av de mest intressanta och välbekanta exemplen på förnyelse och utveckling inom skolbarnsomsorgen. Enheten har tjänat och tjänar alltjämt som en inspirationskälla för politiker, pedagoger och administratörer inom och utom landet.

Två år senare, 1988, invigdes den liksom Karlbergsskolan starkt exponerade Tåtorpsskolan på det nybyggda Skarpnäcksområdet i Söderort. Anläggningen omfattar också mellanstadiebarn. Sambruket av lokalerna och samarbetet i verksamheten vidgades därtill att omfatta också fritidsförvaltningens insatser inom barnomsorgen liksom en förskoleavdelning.

De här redovisade "pilotanläggningarna" har fått många efterföljare. Integrerade verksamheter är igång i gamla skolor, som anpassats till skolbarnsomsorgens behov, och i förhyrda lägenheter i hyreshus. Inga nya anläggningar projekteras för separat skolverksamhet eller för endast fritidshemsverksamhet. Under perioden 1991-93 kommer integrerad skolbarnsomsorg att starta i ett trettio-tal anläggningar i staden.

Politikerna kräver nya lösningar

De ekonomiska realiteterna – ett kärvare framtida klimat för välfärden – blev under 1980-talet allt tydligare för både politiker och chefsadministratörer i landet och staden. Alltfler beslutsfattare förde fram signaler om övergång till mål- och ramstyrning också av den offentliga sektorn kopplad till långtgående decentralisering.

Dessa politiska ambitioner har ett överordnat syfte: att finna "billigare" lösningar eller, finare uttryckt, att hushålla bättre med de offentliga resurserna inom stat och kommun. Men politikerna gör ett mycket viktigt tillägg – kvaliteten på verksamheten skall bibehållas eller helst höjas! Nyckeln till en bättre hushållning utgörs av termen BÄTTRE RESURSUTNYTTJANDE. Objekten är lokaler och dess användning, personalen och dess disponering och slutligen samordning och samverkan.

Kommunfullmäktige påbörjar decentraliseringen genom att inrätta regionala distriktsnämnder. Först ut på plan kom socialtjänsten som organiserades i 18 distrikt år 1983. Fritidssektorn och skolan följde efter fr.o.m. 1985, fritiden med 14 och skolan med 18 distrikt. För skolans del blev distriktens saga kort. De avlivades under hösten 1986 genom politiskt lappkast och upphörde att existera efter bara två år. Socialdistrikten har naturligtvis gjort de mest betydelsefulla erfarenheterna – och också de mest dyrköpta! Inför den framtida utveckling av en samlad skolbarnsomsorg finns mycket att hämta därifrån, både vad gäller förvaltningssystem och verksamhet. En reflexion i sammanhanget – trots "decentraliseringen" av nämndorganisationen är ett socialdistrikt i Stockholm dubbelt så stort som en mediankommun i landet!

MIA står för Mål, Innehåll och Arbetssätt och utgör Stockholms riktlinjer för det pedagogiska arbetet i barnomsorgen, bl.a. i fritidshemmen. De antogs av socialnämnden 1986. Först under våren 1987 beslutade riksdagen om mål, innehåll och former för den framtida fritidshemsverksamheten och socialstyrelsen publicerade det slutliga programmet under 1988. Stockholm låg alltså långt framme med sina lokala riktlinjer.

Avgörande ställningstaganden kom 1987-1988

Samverkan mellan skola, socialtjänst och fritid vid stadens omsorg om barn och ungdom anbefalldes i samband med kommunfullmäktiges behandling av femårsprogram 1986-1990 och budget för 1986 och avsåg den stora och omsorgskrävande gruppen av lågstadiebarn.

Resultatet, rapporten "Samverkan mellan skola, socialtjänst och fritid för lågstadiebarn", presenterades under hösten 1986. Nära 200 remissvar/synpunkter inkom. Socialnämnden påpekade bl.a.:

Det finns skäl att inte tvinga fram en samverkan på kort sikt över hela staden. Genom att låta redan påbörjade projekt vidareutvecklas samtidigt som nya lokala initiativ startar blir det möjligt att för framtiden hitta fungerande former.

Skoldistriktsnämnden i Centrala stan (distrikt 1) framhöll:

Barnomsorgens och skolans personal måste börja tala med varandra och tala samma språk ...

Det föredragande finansborgarrådet tog inför kommunstyrelsens handläggning i oktober 1988 påtagligt intryck av den bakomliggande processen: utredningsförslag-remissbehandling-facknämndsförankrat slutligt förslag och skrev bl.a.:

Samverkan bör utvecklas inom en treårsperiod. Inom varje distrikt får förutsättningarna för detta bedömas.

Varje anställd måste inse sin viktiga roll i arbetet med att utveckla samverkan.

Frågan om förändrat huvudmannaskap för fritidshemmen från socialtjänsten till skolan skall utredas vad gäller konsekvenser för barn, personal och resursutnyttjande.

Kommunstyrelsen beslöt sedan i enlighet med föredragande borgarrådets förslag bl.a. att "uppmåna skolstyrelsen, socialnämnden och fritidsnämnden att intensifiera arbetet med att utveckla samverkan mellan skola, barnomsorg och fritid för lågstadiebarnen".

Chefstjänstemännen tydliggör sin policy i början av 1989

Socialdirektören och skoldirektören gav så sin samlade syn på uppdraget om intensifierad samverkan. Det skedde i en trycksak med titeln "Barnen och vi - VÅGA FÖRSÖKA!".

Under rubriken "Vi har samma synsätt" formulerade de två cheferna sin vilja:

- o Vi är därför beredda att stödja försök med arbetslag inom barnomsorg och skola.

- o Vi är beredda att stödja varje försök att bättre utnyttja våra lokaler och andra resurser i ett kreativt utvecklingsarbete.

För att ytterligare stimulera till utvecklingsarbete inbjöd de båda direktörerna till ett seminarium i ärendet. Seminariet genomfördes senare under året och rönt stort intresse över hela landet.

Socialnämnden inför Stockholmskontraktet i barnomsorgen

Det skedde genom beslut i oktober 1989 och innebär att stadens barnstugor och fritidshem erbjuds möjlighet att från 1 januari 1990 bli i hög grad självförvaltande.

Formen för detta föreslås bli att distriktsnämnden tecknar *kontrakt* med varje barnstuga ...

Syftet skall vara att pröva och utveckla än mer långtgående arbetsmodeller för decentraliserat ansvar och befogenheter (ur tjänstutlåtande från socialtjänsten).

Skolans tidskrift för utveckling - SKOLTEMA - ägnade ett av årets nummer (4-89) åt samarbetet skola-barnomsorg.

Läraren vid fritidspedagoglinjen i Stockholm Lars Andersson, som engagerat sig i utvecklingsarbetet i staden, säger bl.a. i en intervju med rubriken "Syftet är barnens bästa":

Något helt nytt händer, nämligen att integreringen bryter upp skolans struktur. Det finns förutsättningar för förbättringar, men jag är rädd för att man kan slarva bort alltihop

genom att sätt igång och sedan bara hålla tummarna för att det skall gå bra. Det finns motstånd och tveksamhet, som kan skjuta alltihop i sank.

Starka impulser från departement och riksdag ökade trycket på utveckling mot samverkan. I propositionen "Skolans utveckling och styrning" som riksdagen behandlade våren 1989, anför statsrådet att skolbarnsomsorgen bör få växa samman, så att det i praktiken fungerar som den helhet som hem och föräldrar är bekanta med sedan förskolan.

Propositionen födde också Skolbarnsomsorgskommittén, vars direktiv presenterades i april 1989. För Stockholms vidkommande har kommitténs pågående arbete tjänat som en stark motor i flera avseenden. Dess tidning "Samverkan" har förmedlat både ideologiskt stoff och praktiska exempel av vikt i förnyelsearbetet. Kommittén har också lämnat ansevärt ekonomiskt stöd till utbildnings- och fortbildningsprojekt, för vilka redogörs i det följande.

En organisationsplan för genomförandet av det intensifierade samarbete, som politikerna med otålighet efterlyst, lades fast under våren 1989. Under de tre förvaltningsledningarna tillsattes en central samverkansgrupp med 2-3 företrädare från varje sektor.

Samverkansgruppen hade en samlad bild över var i staden förutsättningarna var bäst för utveckling av samverkan på kort och lång sikt. Långt framskrivna planer, skisser och byggnadsritningar fanns för ett 30-tal anläggningar för integrerad skolbarnsomsorg. De skulle alla åtgärdas enligt en tidtabell om 5 år. Gruppens uppgifter var att initiera en s.k. lokal genomförandegrupp för varje aktuellt nytt objekt. I de lokala grupperna skulle, utöver ledningen för skolan och barnomsorgen, ingå företrädare för den personalgrupp som skulle komma att arbeta i de planerade anläggningarna. Samverkansgruppen skulle kontinuerligt ge de lokala grupperna stöd i form av rådgivning, tid och medel för planering och fortbildning.

Finansavdelningens otålighet ökar!

Finansavdelningen i Stadshuset intresserade sig alltmer för utvecklingen. Ett par tjänstemän i Stadshuset bevakade och bevakar alltjämt noga alla projekt. I social- och skolförvaltningen upplevde man dem som kvm-jägare. I rättvisans namn letade de mer efter möjligheter till största möjliga samutnyttjande av stadens lokaler. Ett klassrum, som endast används av skolan, utnyttjas 6 % av årets timmar!

I kommunfullmäktiges budgetbeslut för år 1990 skärps den politiska tonen ytterligare. Satsen "Staden bör av flera skäl inte driva två parallella verksamheter som samtidigt skall ta hand om samma barn" har alla förutsättningar att bli klassisk (finansborgarrådet Mats Hulth).

Det är nödvändigt att skolan och socialtjänsten samt fritidsförvaltningen snabbt löser dessa samarbetsfrågor. Gemensamma direktiv för arbetet skall redovisas av skolstyrelsen, sociala distriktsnämnder och lokala fritidsdistriktsnämnder i resp. verksamhetsprogram för 1990. Det innebär att varje rektorsområde skall före den 1 mars 1990 tillsammans med berörda fritidshemsföreståndare presentera en gemensam lösning.

Regeringen anvisar medel för förändringsarbete i Stockholm

Arbetsgruppen för integrerade verksamheter i Stockholm ansökte i slutet av 1989 om medel till information och utbildning för berörd personal i integrerade anläggningar.

Åtta rektorsområden kommer att starta integrerad verksamhet under läsåret 1990/91. Under våren och hösten 1990 kommer ett förslag till informations- och utbildningsprogram att prövas i dessa skolor i syfte att komma fram till en konkret modell som även kan användas i andra kommuner.

Regeringen anvisade genom beslut i mars 1990 det önskade bidraget. Skolförvaltningen och socialtjänsten reserverade också ansevliga belopp ur egna fortbildningsresurser under 1990 och 1991 för det planerade projektarbetet.

Projektarbetet utvecklades under året 1990 till ett fruktbart teamwork mellan projektledaren, rektor Lars Hildeberg, som knöts till grundskolebyrån på skolförvaltningen, berörda chefer och tjänstemän hos barnomsorgen och skoladministrationen, både centralt och i rektorsområdena.

Barn, personal och föräldrar vid de sju "pilotenheterna" var och är de mest betydelsefulla ingångsvärderna i processen. Förnyelse och utveckling gror bäst genom lokala och goda exempel!

Under resans gång intiterades ytterligare förändringsinsatser. Länsskolnämnden anvisade sålunda under våren 1990 resurser för två fortbildningsinsatser.

1. Personalen i de redan verksamma anläggningarna, omfattande bl.a. totalt 25 lärare, efterlyste och fick under fyra dagar våren 1991 fortbildning vad gäller

- o samverkan i grupp, särskilt med inriktning på konflikthantering
- o barns behov av lek och lekens betydelse i arbetet
- o barn med psykosociala problem.

2. I seminarieform fick under våren 1991 30 lågstadielärare som anmält intresse en grundläggande information/fortbildning avseende en eventuell framtida verksamhet i integrerad anläggning. Dokumentation från seminariet tillvaratas för framtida fortbildningsändamål.

Fortbildningen av personalen vid de nystartade integrerade anläggningarna genomfördes under hösten 1990. Totalt deltog ett åttiotal pedagoger, som utöver litteraturstudier avsatte ett veckoslut i internatform för sin förkovran.

Skolöverstyrelsen har nyss i en av sina sista skälvande stunder lovat finansiera produktionen av två videofilmer med studiehandlingar för fortbildning av lärare och barnomsorgspersonal i integrerad verksamhet. Materialet hämtas från Karlberg- och Tomteboskolan.

Skolminister Göran Persson presenterar sig och skriver skolhistoria

Riksdagen behandlade sent under hösten 1989 det historiska förslaget om avreglering av skolan och om kommunalisering av skolans samtliga befattningshavare – lärare, skolläda-re och syo-konsulenter.

För utvecklingen av en samlad skolbarnsomsorg innebär kommunaliseringen påtagligt positiva möjligheter. Flexibla tjänstekonstruktioner kan tillskapas. Lärarna på låg- och mellanstadiet får mer tid för planering på arbetsplatsen, bl.a. tillsammans med fritidshemmens personal. Feriearbetsdagarna möjliggör gemensam fortbildning kring skolbarnsomsorgsbegreppet och ger tid för utvärdering och planering för framtiden.

Skoldirektören beträder pulten och tar taktpinnen!

Stockholms skolor leds av Sven-Åke Johansson. Han har en lång och välkänd yrkeskarriär bakom sig. Det är i detta sammanhang viktigt att påminna om hans arbete som huvudsekreterare i SIA-utredningen och vid pennan, då det gäller grundskolans läroplan, Lgr 80. För tjugo år sedan presenterade "hans" utredning SIAs samlade skoldag – det första realistiska initiativet till en hel skolbarnsomsorg. På många håll i landet, t.ex. i Stockholm sköts den samlade skoldagen dock i sank eller saboterades.

Men – med fullmäktigebesluten från 1988 och 1989 i ryggen – fattade skoldirektören vid årskiftet 1989-90 taktpinnen och en lustiger dans i polkatak-t begynte! Efter tjugo år – utveckling tar tid!

Jakten på samverkansobjekt börjar i februari 1990 och pågår alltjämt. Då uppmanade i gemensam skrivelse förvaltningscheferna för skola, socialtjänst och fritid samtliga rektorer och distrikt att tillsammans områdesvis arbeta fram "en gemensam lösning". Vad som menas med "en gemensam lösning" förtydligades längre fram i skrivelsen – Tala om vilka lokaler i fritidshem och skolor

som kan sambrukas inom en utvecklad skolbarnsomsorg! Redovisningen skulle ske senast i september 1990.

SOU 1991: 54
Bilaga 4

Den gemensamma jakten på samverkansobjekt blev inte så lätt och gav mindre tillfredsställande resultat.

Men *skoldirektören tar ny sats* (hämtat ur en arbets-PM januari 1991):

Skolförvaltningens planeringsenhet skall omgående, med en första delredovisning senast i maj 1991, om så behövs med anlitande av tillfällig expertresurs som "sambruksjägare", utreda lokalbehovet för skola och fritidshem. Uppdraget omfattar bl.a.

1. Genom vilka åtgärder kan den sammanlagda förhryda ytan för lågstadium och fritidsverksamhet minskas med a) 10 % och b) 15 % i genomsnitt i staden?

2. Åtgärderna skall gälla befintligt lokalbestånd och beakta både möjligheten att förlägga fritids till skollokaler och skolklass till fritidslokaler.

3. Hittills tillämpade normer för lokalbehov bör kunna ifrågasättas.

4. Både förväntad skolstart vid 6-års ålder för många barn och neddragning av hemspråksundervisning skall beaktas i arbetet.

5. Genomgången bör startas i den del av staden, där de största rationaliseringsvinsterna kan förväntas.

Polkan går – överförandet av fritids snabbutreds!

Kommunfullmäktige beslöt i april 1990, att skolstyrelsen inför 1991 skulle pröva att föra över ansvaret för fritidshemmen till skolan.

"Dirigenten" Sven-Åke Johansson och socialdirektören Ulf Andersson kom strax före midsommar överens om att tillsammans utreda vad det skulle innebära och vilka konsekvenser ett överförande för med sig.

Skoldirektören skisserade redan före sin sommarsemester vad utredningen om skolans övertagande borde klarlägga.

Arbetet skulle ske gemensamt skola-socialtjänst och helst vara klart i mitten av oktober samma år.

Men följande har hänt redan!

Alla skolintressenter i huvudstaden visste inför sommarlovet 1990, att skolstyrelsen på initiativ av chefstjänstemannen beslutat att samtliga Stockholms skolor före ingången av 1992 skall införa s.k. *förvaltningsråd*. Det innebär ett steg mot ökat brukarinflytande och ger i kombination med administration/ekonomisk decentralisering i övrigt en långtgående självförvaltning. I förvaltningsrådet skall ingå representanter för elever, föräldrar och personal.

Hela skolorganisationen bryts ner

Skolstyrelsen i Stockholm kommer under våren 1991 att fatta revolutionerande beslut. Den centrala förvaltningen bantas till en mindre stab med endast servicefunktion riktad till skolpolitikerna. Alla hittillsvarande enheter vad gäller drift riktad mot skolorna släpps och skall som självständiga konkurrera på "den öppna marknaden". Den enskilda skolan bestämmer själv om vem som skall städa skolan och vem som skall laga lunchen.

De hittillsvarande 51 rektorsområdena i grundskolan bryts ner och blir 117 skolenheter, var och en med egen rektor, precis som på kontinenten. En rektor i varje skolhus, som brukarna kan få tag i och prata med! Rektor och förvaltningsrådet får ett uppdrag att bedriva en given verksamhet och en *total* penningpåse; *alla* anställdas löner, *alla* pengar för att hyra lokaler (!) av ett nybildat skolfastighetsbolag och i övrigt den totala driftsbudgeten.

Organisationen blir platt – skolstyrelse – stab – skolenhet. Utvärdering av skolornas sätt att sköta jobbet skall främst göras av fem kommunala skolinspektörer, som skall följa skolornas arbete i var sitt område för att granska och ge skolstyrelsen underlag för vidareutveckling.

Fritidshemmen i stockholm överförs till skolan

Kommunfullmäktige bestämde sig i november 1990 i samband med budgetbehandlingen för 1991 för att dels uppdraga till kommunstyrelsen att framlägga förslag att fr.o.m. 1991-07-01 överföra ansvaret för fritidshemmen till skolstyrelsen, dels för att uppdraga åt socialnämnden och skolstyrelsen att återkomma till kommunalstyrelsen senast 1991-04-01 (!) med förslag till beslut om det praktiska genomförandet av huvudmannaskapsförändringen. Slutligen uttalade kommunfullmäktige "att fritidshemmen skall vara representerade i skolans ledningsfunktion". Man måste uppfatta politikernas markering så, att barnomsorgspersonalen under inga omständigheter får hamna i underläge.

Gemensamt tjänsteutlåtande innehåller redovisning av det praktiska genomförandet av huvudmannaskapsförändringen för fritidshemmen i Stockholm. Det förelades skolstyrelsen och socialnämnden i slutet av mars 1991. De båda nämnderna beslöt "att till kommunstyrelsen överlämna i det gemensamma tjänsteutlåtandet redovisade förslagen ...".

1. Stockholm är sedan hösten 1990 en s.k. frikommun. Det innebär, att skolstyrelsen kan sköta sådant som socialnämnden annars sköter.

2. Skolstyrelsen måste snarast anta ett verksamhets- och lokalprogram för totalintegrerade anläggningar skola-fritidshem. Ett bordlagt förslag finns. Dessutom finns behov av program för mindre långtgående samverkansenheter och för skolbarnsomsorg för mellanstadiebarn.

Beslutet innebär

att skolstyrelsen övertar hela ansvaret för skolbarnens omsorg, dvs. såväl planering av verksamheten som drift och myndighetsutövning.

Rektor får ansvaret för de fritidshem som "hör till" rektorns skola. Rektor får biträde av en funktion (finansierad av s.k. overheadmedel) för ledningen och administrationen av fritidshemmen. Fritidshemmens föreståndare blir tills vidare kvar med hittillsvarande delegation och ansvar.

Skolans övertagande startar med 40 enheter 1991-07-01 och avslutas senast ett år senare. Drygt 30 rektorstjänster för de första enheterna har ledigkunjorts i januari för sökande, som har utbildning, erfarenhet och insikt. Tillträde skall ske 91-07-01.

NOG ÄR DETTA EN LUSTIGER DANS ... det finns många omtumlade och andfådda! PUH!

Några erfarenheter

1. Barnens behov är viktigast. Skulle barns och vuxnas intressen ligga på kollisionskurs är alltid barnens överordnade.

2. Politikerna och förvaltningsledningarna måste vara tydliga. Deras budskap måste vara tilltro till samverkan/integration och att den *skall* genomföras.

3. En integrerad enhet för skolbarnsomsorg bör, eller helst skall, ha *en chef* och ett tydligt verksamhetsuppdrag. Chefen skall ha totalt ansvar för sin personal och ekonomi.

4. Självklart är integrationen av skola och fritids en ekonomisk reform! Men det kan inte vara fel att driva en verksamhet billigare, om man kan höja kvaliteten i arbetet!

5. Vid alla förändringar uppstår oro bland människor. Att integrera skola och fritids är en sådan förändring som skrämmer. Rädsla kan bara mötas framgångsrikt med ärlighet. Det är viktigt att söka möjligheterna och nyttan, då två kulturer skall mötas och växa samman.

6. I den samlade skolbarnsomsorgen måste de olika personalgrupperna upprätthålla sin specialisering och arbeta med sådant

man är bra på och har utbildning för. Skolans folk måste respektera barnomsorgens folk för deras professionalitet och för deras yrkeskunnande. En svag struktur (fritids) riskerar alltid att förlora mot en stark (skolan).

7. Förnyelse och utveckling gror bäst genom goda exempel, som sprungit fram genom lokala initiativ. De måste styras av de egna förutsättningarna. Alla skall inte stöpas i samma form. Ingen medarbetare bör åläggas att gå in i integrerad verksamhet – i varje fall inte i början av processen. Men sen?

8. Utveckling kostar pengar och tar tid! Alla åtgärder som handlar om förnyelse måste stödjas och stimuleras. Samverkansprocessen i skolbarnomsorgen rör sig i flera år. Därför är det viktigt med konkret och idogt stöd och intresse från ledningsnivån.

9. Alla, som skall delta i utvecklingen måste få vara med så tidigt som möjligt. Utan *deltagande* görs ofta motstånd och reses hinder. Vi måste ge tillräckligt med tid för planering och fortbildning.

10. Omgivningen, t.ex. barnomsorgens och skolans folk i traditionella enheter, föräldrar och politiker, måste informeras ordentligt, öppet och kontinuerligt.

Karlbergsskolan – erfarenheter från fem år av integrerad verksamhet

Anita Söderlund

SOU 1991: 54

Bilaga 4:1

Inledning

Karlbergsskolan, som ligger i Birkastan i Stockholm, är inrymd i de nedre våningarna i ett nybyggt hyreshus. Skolan är specialritad för samverkan skola-fritidshem. Den kom ursprungligen till av ekonomiska skäl, då man ville spara pengar genom att ha ett gemensamt lokalutnyttjande. Till dessa besparingsambitioner knöt man, från förvaltningshåll, sedan pedagogiska idéer om att erbjuda barnen en heldagsomsorg med kontinuitet i verksamheten. Man ville från ansvarigt håll att verksamheten skulle bilda en enhet och ge barnen en meningsfull skol- och fritid.

Karlbergsskolan började sin verksamhet höstterminen 1986. Skolan skulle bedriva en försöksverksamhet i fem år med slut vårterminen 1991. Denna försöksverksamhet följs och utvärderas kontinuerligt av Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, pedagogiska institutionen.

Barn och personal

Karlbergsskolan har **tre hemvister**, åldersintegrerade klasser, som också är integrerade med fritidshem. Plats finns för 75 barn. Alla barn som går på Karlbergsskolan är inskrivna i barnomsorgen. Vill föräldrarna inte ha barnomsorgsplats blir barnet erbjuden plats i någon annan skola i närheten.

Till varje hemvist är knutet **ett arbetslag** som består av en lärare, en fritidspedagog och en barnskötare. Arbetslaget har gemensamt ansvar för den dagliga verksamheten, elevvård och föräldrasamverkan. Det finns också **kombinationstjänster** som är personbundna dvs. slöjdlärartimmar + fritidspedagogtimmar, samt gymnastiklärartimmar + fritidspedagogtimmar. Vaktmästartjänsten och ekonomitjänsten i köket är också kombinationstjänster som till en del består av barnskötartimmar. Fritidshemspersonalen går på schema och lärarna har valt att förlägga sin arbetstid till skolan och finns vanligen där mellan kl. 8-16.

All personal förutom lärarna är anställda av socialförvaltningen. Skolförvaltningen betalar för skolmåltidsverksamhet, vaktmästeri och städning.

Föreståndartjänsten har till våren 1991 besatts av en fritidspedagog, dvs. platschef och föreståndare har varit en fritidspedagog.

Tidigare var en studierektor förbindelselänk mellan rektor och lärarna på Karlbergsskolan. Sedan ett par år tillbaka har man avskaffat studierektorn och rektor är i direktkontakt med verksamheten. På skolan finns en studieledare medan tillsynsläroverksamheten har lagts över på föreståndaren. En motsvarande pedagogisk ledare på fritidshemssidan finns också.

Man har gemensam driftsbudget där skol- och socialförvaltning bidrar med de anslag som ett fristående fritidshem och en fristående skola av motsvarande storlek skulle ha. Personalgruppen väljer själva hur pengarna skall användas. Hittills har det inte varit några konflikter om pengar mellan de olika verksamhetsgrenarna.

Verksamheten

Varje yrkesgrupp svarar för sitt verksamhetsområde men man försöker att göra en helhet av innehållet. Det man läser om teoretiskt i skolan kan man sedan arbeta med praktiskt i verkstan eller skriva dikter om, sånger m.m. Varje dag skriver barnen i sin dagbok om vad man har gjort. När man är alldeles ny får man hjälp med att skriva av något av de äldre barnen men de mindre barnen själva illustrerar det som hänt genom att rita och måla. Barnen arbetar både med teman, projekt och eget arbete. En eftermiddag varje vecka åker hela skolan på utflykt.

Man har gjort en gemensam målsättning för hela verksamheten med utgångspunkt från lgr 80 och MIA (Stockholms stads riktlinjer för det pedagogiska arbetet i förskolor och fritidshem).

Vilka är de främsta vinnarna på Karlbergsskolan?

Barnen är de främsta vinnarna. De får en varierad tillvaro där både socialkompetens och baskunskaper premieras. Genom att ha en personalgrupp med olika kompetensområden får barnen vistas i en kreativ och stimulerande miljö med vuxna som är kunniga och intresserade av sitt arbete. Barnen får lära sig att tala för sig, tala i grupp, framträda att ta hänsyn till varandra, vänta på sin tur, organisera sitt arbete, samarbeta, vårda sin miljö och odla m.m. De får lära sig hur saker hänger ihop. När man t.ex. har temarbete om vatten behandlar man det under en längre period ur en mängd aspekter, liksom människokroppen, planeter, natur med ett fåglarprojekt där studier av skator blev huvudnumret.

Barnen läste om skator, ritade skator, tillverkade skator och skatbon i verkstan, var ute och fågelskådade samt avslutade hela projektarbetet med att äta en tårta i form av en skata i svart och vit marsipan. I och med att det finns en avancerad verkstad med en person som har en kombinationstjänst som slöjdlärare och fritidspedagog kan man göra många projekt där man läser det teoretiska på skolsidan och sedan gör något praktiskt tillämpat i verkstan.

Lärarna

Lärarna får vinster i sitt arbete genom att ha tillgång till flera vuxna att få arbetskamrater med annan kompetens. Fritidspersonal är ofta bättre på den sociala sidan, att lösa konflikter, att få barn att samarbeta och arbeta med kreativa och skapande inslag.

Samtliga lärare som var med från början, ville göra något nytt. Man hade arbetat så länge inom den traditionella skolan att man ville pröva på något annat. Lärarna får också möjligheter att se barnen under en längre del av dagen under friare former. Man tycker att man känner barnen bättre när man ser dem i flera olika situationer.

Fritidspersonalen

Fritidspersonalen får fördelar genom att även de får möjlighet att se barnen i andra situationer än under fritiden. Man får en bättre uppfattning om hela barnet. På minussidan finns risken att dras in för mycket i skolarbetet så att det inte finns några krafter kvar på eftermiddagarna när den obligatoriska skolan är slut.

Erfarenheter från försöksverksamheten

Planeringsåret

Verksamhetsstarten på Karlbergsskolan föregicks av ett förberedande år där lärare och fritidspedagoger kontinuerligt träffades och planerade. Detta planeringsår avslutades med några utbildningsdagar på internat. Ekonomipersonalen och barnskötarna var ännu inte anställda. De var således inte heller med på internatet, vilket visade sig vara en brist när man sedan började verksamheten. Det tog lång tid innan de kom in i personalgruppen och detta berodde förmodligen på att de inte var med från början.

Det har givetvis funnits en mängd problem genom åren både på skolan och vid övergången till mellanstadiet. De lärare som kom nya till Karlbergsskolan skulle både lära sig att arbeta med

åldersintegrerade grupper och samarbeta med fritidshemspersonal. Fritidshemspersonalen skulle in i skolan och lära sig att samarbeta med lärare. De flesta i personalgruppen hade tidigare erfarenhet av att samarbeta med andra yrkesgrupper men då hade man egna lokaler, egen budget m.m. I början provade man att låta fritidspersonalen vikarera för lärarna när dessa var sjuka. Men fritidshemsverksamheten i stort blev lidande av detta arrangemang eftersom det inte gick att få vikarier för fritidshemspersonalen. Man har således övergått till att skaffa lärarvikarier för lärarna och inte använda sig av andra lösningar.

När man arbetar i arbetslag uppstår lätt konflikter. Samarbetet försvåras av att det inte har funnits någon tydlig ledning utanför skolan. Rektor och barnomsorgschef har haft ledningsansvaret och skolans organisation har erbjudit en klarare ledning och mer stöd än vad som har funnits på barnomsorgssidan.

Det har funnits problem i personalgruppen både av ideologisk art och p.g.a. att man har haft olika syn på barn, kunskap och pedagogik. En del samarbetsproblem har orsakats av bristande kongruens i personkemin. Rykten om katastrofer på Karlbergsskolan har florerat på stan. I ett fall gav sig föräldrarna in i en konflikt och tog lärarens parti gentemot fritidshemmets personal. Föräldrar tycks prioritera skolan framför fritiden.

Personalrekrytering

Det har varit svårt att nyanställa personal och tillräckligt tydligt informera om verksamhetens mål och uppläggning och samtidigt bedöma om den som söker en tjänst kan tänkas passa på skolan och i personalgruppen. Man måste vara intresserad av att samarbeta om man skall arbeta på Karlbergsskolan. De som vill vara soloartister passar inte i en verksamhet av denna typ.

Personalomsättning

Personalen har höga ambitioner och det är lätt att slita ut sig. Sedan skolan startade för fem år sedan finns det nu, vt -91, tre personer kvar. Två lärare och en fritidspedagog. Av dessa är två verksamma i arbetet bland barnen. En del av dem, som har slutat, har gjort det för att verksamheten inte motsvarade vad de hade tänkt sig. Andra slutade av mer personliga skäl såsom flyttning, fick barn, hade arbetat färdigt inom barnomsorgen. Några, som slutade, är också besvikna på stödet från barnomsorgens ledning liksom över den brist på resurser och ideliga hot om besparingar som drabbat barnomsorgsområdet. Alla personer passar inte heller att arbeta i arbetslag.

Vid en återblick på de fem åren av försöksverksamheten, kan man se hur både skola och fritidshemsverksamheten har förändrats och utvecklats. Personalgruppen strävar mot att göra en ny verksamhet där båda verksamhetsgrenarna ingår och bildar en helhet. Skolverksamheten har blivit mindre traditionell. Barnen arbetar både med ett undersökande arbetsätt i projektarbete, individuellt eget arbete och med traditionellt skolarbete. Man har stormöten där hela skolan fattar gemensamma beslut, teaterverksamhet och sång och musik har kommit de senaste åren. Personal med specialkompetens på konstnärliga områden har anställts. I socialdistrikt 1 har man fokuserat arbete kring naturen. Karlbergsskolan har egen kolonilott på Stora Skuggan och växthus på gården.

Övergången till mellanstadiet

Rykten har florerat om Karlbergsskolan. När den första kullen barn lämnade Karlbergsskolan blev de omhändertagna av en lärare som hade en helt annan syn på barn, kunskap och pedagogik än lärare och övrig personal hade på Karlbergsskolan. Denna nya lärare var mest inriktad på att barnen skulle lära sig enligt traditionella metoder. De fick mycket klassundervisning där läraren talar och barnen lyssnar. Karlbergsbarnen som var mer vana vid att arbeta på ett undersökande sätt i projekt, fungerade inte speciellt bra när de i en åldershomogen klass blev utsatta för traditionell undervisning. Denna klass har nu fått en ny lärare som bedömer barnen som kreativa, hänsynsfulla mot varandra, duktiga på att arbeta med projektarbete. Barnen vill dock inte gärna arbeta ensamma utan det mesta vill man göra tillsammans med någon klasskamrat.

Avslutning

En av de viktigaste frågorna är ledningsfrågan som måste lösas på en för alla parter acceptabelt sätt. En annan är gemensam utbildning/fortbildning för personalen. En tredje är övergången till mellanstadiet. Man kan inte ha försöksverksamhet av denna typ som ett isolerat experiment utan det måste sättas i ett större sammanhang. Barnen har det bra under sin tid på Karlbergsskolan men det kommer också en fortsättning på skolgången och det är då viktigt att man är beredd att ta emot den typ av elever som gått på Karlbergsskolan.

I maj 1990 gjorde skolbarnsomsorgskommittén en enkätundersökning till alla skolchefer/skoldirektörer i landets kommuner och kommundelar, sammanlagt 306 stycken. Vi såg det som viktigt att få en bild av hur skolcheferna bedömde samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg. Några frågor handlade specifikt om skolbarnsomsorg. De var säkert svåra att besvara om ansvaret låg på en annan förvaltning. Ifyllandet av frågeformuläret blev därför i många fall en anledning till kontakt med ansvariga för skolbarnsomsorgen. Frågeformuläret finns redovisat i slutet av denna bilaga.

En del av enkäten bestod av frågor om åldersblandad undervisning. Hur stor del av landets låg- och mellanstadieklasser hade åldersblandad undervisning? Svarsalternativen delades in i organisatoriska (som t.ex. B-form, i vissa fall enda möjligheten i glesbygd) resp. pedagogiska skäl. Det hade tidigt i vårt arbete framskyttat att åldersblandad undervisning i lågstadiet befrämjade ett bra samarbete med skolbarnsomsorgen.

Svarsfrekvens

När denna sammanställning görs har drygt 80 procent av skolcheferna/skoldirektörerna besvarat frågeformuläret. Det har skett utan påminnelse. Vi bedömer det som ett gott resultat som också visar att frågor om samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg har hög prioritet i kommunerna eller kommundelarna.

Bedömning av samverkan

Frågan om hur man bedömer samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg i kommunen, gav möjlighet att välja ett av fyra svarsalternativ. Ett par skolchefer har kryssat för två alternativ, vanligen "tillfredsställande" och "mindre tillfredsställande". Antagligen har de gjort bedömningen att det varierar lokalt mellan olika områden. Detta innebär att vi har fått sammanlagt 101 procent i stället för 100 procent i vår redovisning.

8 procent anser samverkan vara mycket tillfredsställande, 58 procent tillfredsställande, 29 procent mindre tillfredsställande och slutligen 6 procent anser att samverkan är otillfredsställande. Det går att tolka materialet så att det är skolchefernas personliga bedömning, men också att det skulle kunna vara kommunen allmänna bedömning. Att samverkan bedöms som mindre tillfredsställande kan t.ex. bero på att man har mycket höga ambitioner och att det som görs i kommunen inte är nog. Det kan också vara tvärtom för den som har svarat tillfredsställande. Frågan upplevs inte speciellt viktig, vilket gör att man är nöjd med en förhållandevis outvecklad samverkan.

Samverkansformer

På frågan om vilka olika samverkansformer man hade i kommunen har 33 procent svarat "samlad skoldag", antingen som frivillig form eller som obligatorisk. Uppdelningen mellan dessa båda former är ungefär hälften av varje.

73 procent uppger att man samutnyttjar lokaler mellan skolan och skolbarnsomsorgen. 70 procent uppger att de planerar tillsammans förskola-skola-fritidshem. Här har en del påpekat att det endast gäller förskola-skola, vilket skulle kunna gälla för fler än de som har gjort kommentarer i frågeförmuläret.

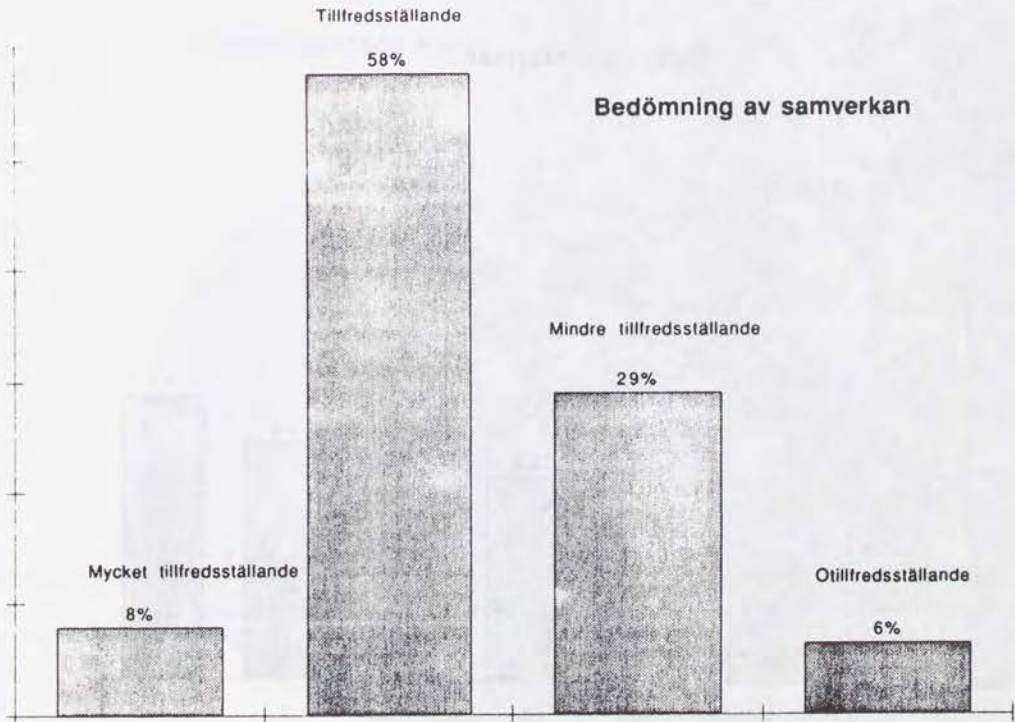
Åldersblandad undervisning

Drygt 7 procent av landets lågstadielklasser har åldersblandad undervisning av pedagogiska skäl. Om vi lägger till dem som har svarat att de har det av enbart organisatoriska skäl och/eller B-form, ökar siffran för åldersblandad undervisning till cirka 16 procent.

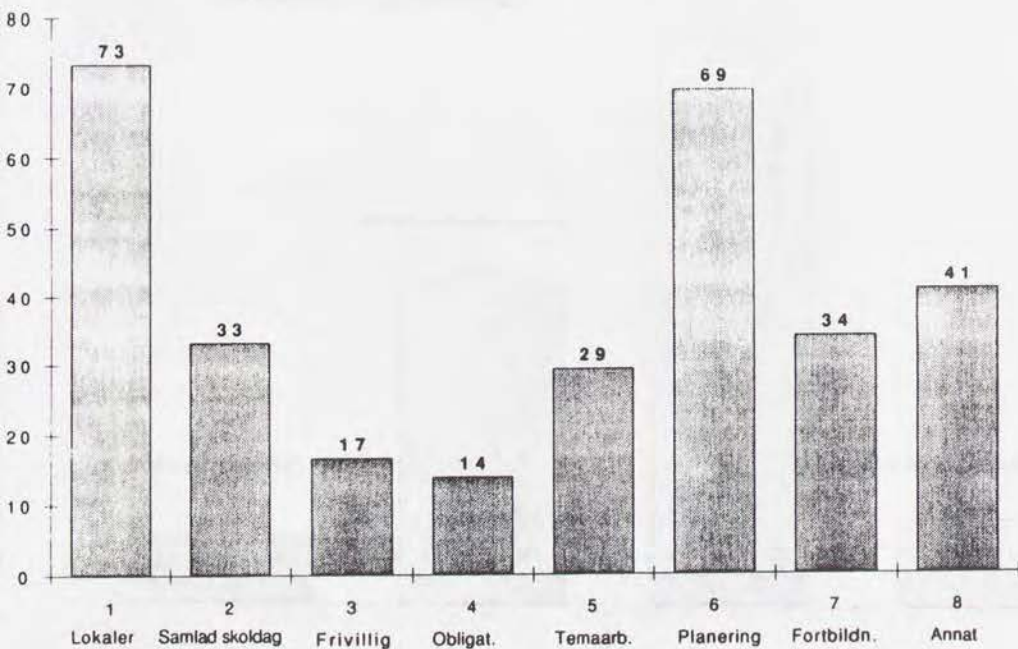
I mellanstadiet är det endast drygt 3 procent som har åldersblandad undervisning av pedagogiska skäl. Tillsammans med organisatoriska skäl och/eller B-form är det cirka 14 procent som har åldersblandad undervisning.

Övrigt

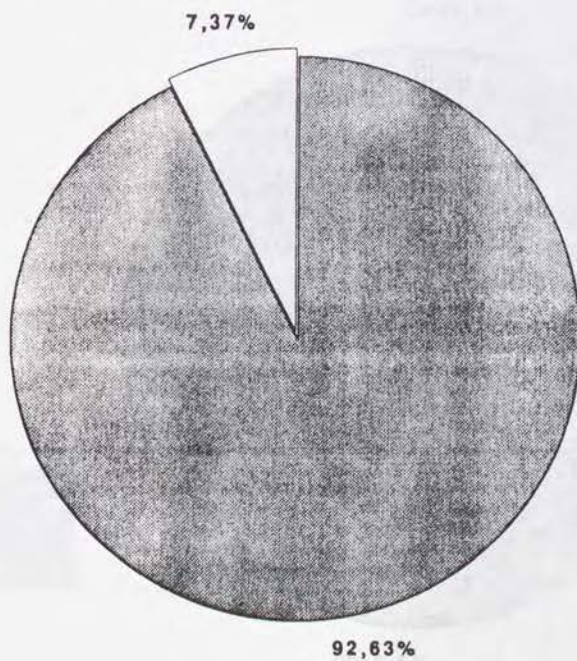
Många skolchefer har påpekat vikten av att ett samarbete kommer till stånd mellan skola och skolbarnsomsorg samt att man planerar för detta. Några skriver också att det är viktigt att i detta läge också se över nämndorganisationen. En lämplig väg som anges för att underlätta samverkan är att bilda barn- och ungdomsnämnder eller barn- och utbildningsnämnder.

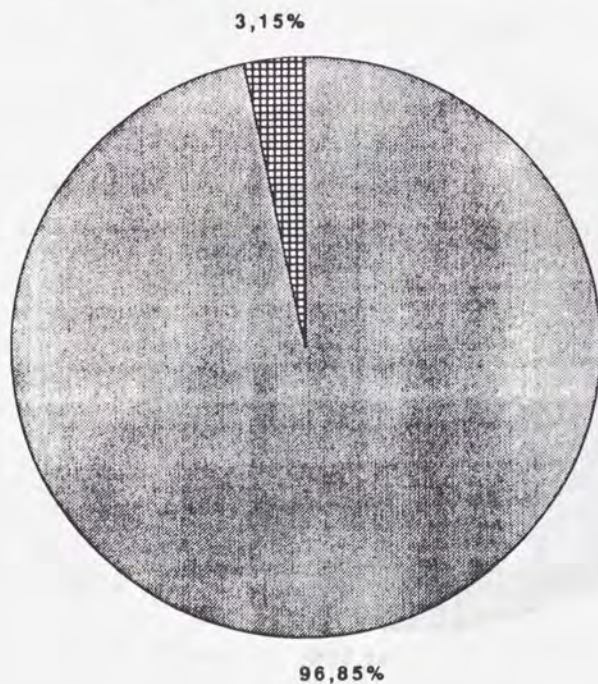
Samverkansformer

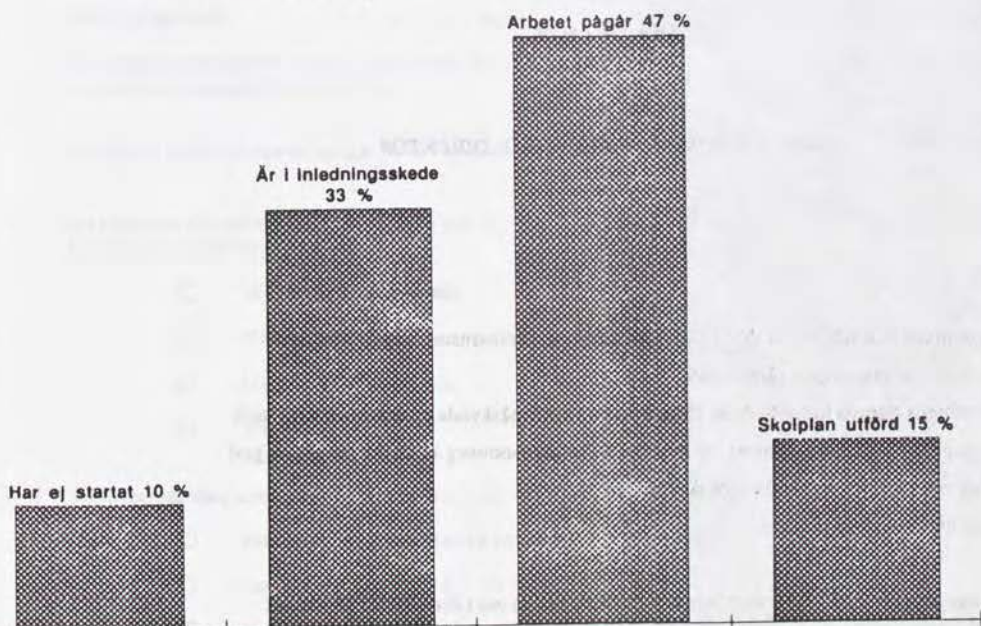
Åldersblandade klasser lågstadiet

Åldersblandade klasser mellanstadlet

Arbetet med skolplaner

FRÅGEFORMULÄR

TILL DIG SOM

ARBETAR SOM SKOLCHEF/SKOLDIREKTÖR

En kommitté för frågor om skola-skolbarnsomsorg, skolbarnsomsorgskommittén tillkallades av regeringen våren 1989.

Kommitténs främsta uppgift är att följa, stimulera och påskynda en organisatoriskt och pedagogiskt samlad verksamhet för skola och skolbarnsomsorg så att det skapas en god heldagsomsorg av hög kvalitet för skolbarnen.

Kommitténs direktiv bifogas.

Det vore av stort värde för kommittén om Du ville hjälpa oss i detta arbete genom att svara på de frågor vi ställer till Dig som chef för skolans verksamhet.

Tack på förhand för Din hjälp!

Skolbarnsomsorgskommittén

FRÅGEFORMULÄR TILL DIG SOM ÄR SKOLCHEF/SKOLDIREKTÖR

1 KOMMUN.

1 I Din kommun finns :

antal barn på lågstadiet antal barn på mellanstadiet

2 Hur många av skolbarnen har plats på fritidshem* eller hos dagbarnvårdare:

antal lågstadiebarn antal mellanstadiebarn

* Med fritidshem jämställs här inskriven verksamhet i fritidsklubb, eftermiddagshem, utvidgade syskongrupper för skolbarn mm.

3 Hur många fritidshemsavdelningar finns i kommunen?

4 Hur bedömer Du samverkan mellan skola och skolbarnsomsorg i Din kommun idag?
(Kryssa för ett alternativ)

- ☐ Mycket tillfredsställande
- ☐ Tillfredsställande
- ☐ Mindre tillfredsställande
- ☐ Otillfredsställande

5 I vilka former sker samverkan? Fler alternativ får anges.

- ☐ Samutnyttjande av lokaler (ex. slöjd- och/eller gy-salar)
- ☐ Samlad skoldag ☐ Frivillig eller ☐ Obligatorisk
- ☐ Temaarbeten
- ☐ Planering och placeringskonferens förskola-skola-fritidshem
- ☐ Gemensam fortbildning
- ☐ Andra former av samverkan

6 I regeringens proposition om skolans utveckling och styrning står att kommunerna skall upprätta skolplaner. Där anges också exempel på vad som kan tänkas ingå, t.ex samverkan mellan förskola, skola och skolbarnsomsorg.

Hur är läget i Din kommun?

- ☐ Har ännu ej startat arbetet med skolplaner.
- ☐ Är i inledningsskedet av detta arbete.
- ☐ Arbetet med skolplaner pågår
- ☐ En första skolplan är utförd

Intressant för oss är även i vilken form undervisningen sker :

7 Hur många lågstadielklasser finns i kommunen?

8 Förekommer åldersblandad undervisning av pedagogiska skäl?

☐ nej ☐ ja antal klasser

9 Förekommer åldersblandad undervisning av organisatoriska skäl?

☐ nej ☐ ja antal klasser

10 Har Ni B-form?

☐ nej ☐ ja antal klasser

11 Hur många mellanstadielklasser finns i kommunen?

12 Förekommer åldersblandad undervisning av pedagogiska skäl?

☐ nej ☐ ja antal klasser

13 Förekommer åldersblandad undervisning av organisatoriska skäl?

☐ nej ☐ ja antal klasser

14 Har Ni B- form ?

☐ nej ☐ ja antal klasser

15 Övriga synpunkter på undervisningens innehåll/organisation:

.....

.....

.....

.....

.....

Tabell 1: Antal barn i skolbarnsomsorgen 1971-1989. Källa S 10 SM 9001

År	7-9 år i fritidshem	10-12 år i fritidshem	Summa i fritids- hem	7-12 år i daghem	S:a 7-12 år i fri- tidshem och dag- hem	7-12 år i familje- daghem	Totalt i skolbarns- omsorg
1971	8367	1074	9441	-	9441	9564	19005
1973	12709	1303	14012	-	14012	13671	27683
1975	18188	2525	20713	-	20713	17825	38538
1977	22901	3171	26072	628	26700	23549	50249
1979*	34367	4173	38540	4183	42723	**29426	72149
1980	37704	4985	42689	6145	48834	35303	84137
1981	40911	5610	46521	8419	54940	39948	94888
1982	43327	6441	49768	10893	60661	44309	104970
1983	46000	7479	53479	11197	64676	46661	111337
1984	48586	8477	57063	11503	68566	48977	117543
1985	52882	9581	62463	11340	73803	48942	122745
1986	57727	10468	68195	11875	80070	51595	131665
1987	64951	11121	76072	12172	88244	53424	141668
1988	73836	12493	86329	12094	98423	53013	151436
1989	82861	14907	97768	11938	109706	51755	161461

* 31/12

** Konstruerad siffra. Uppgift saknas detta år.

Tabell 2: Andel inskrivna barn 7-9 och 10-12 år i procent av samtliga 1973-1989
Källa S 10 SM 9001

År	Andel 7-9 åringar i % i			Andel 10-12 åringar i % i
	Fritidshem och dag- hem	Familje- daghem	Summa	Fritidshem, daghem och familjedag- hem
1973	3	3	6	1
1974	4	3	7	1
1975	5	4	9	1
1976	6	4	10	1
1977	7	5	12	2
1978	9	6	15	2
1979	10	7	17	2
1979 *	11	8	19	2
1980	13	9	21	3
1981	14	10	24	3
1982	16	12	28	4
1983	18	13	31	4
1984	20	14	34	5
1985	22	15	37	5
1986	24	16	40	6
1987	26	16	42	6
1988	29	16	45	7
1989	32	16	48	7

* 31/12 Växling av statistikperiodicitet

Tabell 3: Barn med förvärvsarbetande mödrar enligt ÅRSYS 1988

Ålder år	Summa barn		Med förvärvsar- betande mödrar		Därav med arbetstid timmar/vecka					
					1-15		16-34		35 >	
	antal	antal	%		antal	%	antal	%	antal	%
7	94141	80262	85,3		3804	4,0	38818	41,2	37641	40,0
8	96647	83114	86,0		3855	4,0	39495	40,9	39772	41,1
9	95480	82369	86,3		3752	3,9	38338	40,2	40288	42,2
10	92219	80146	86,9		3585	3,9	36663	39,7	39913	43,3
11	94800	83090	87,6		3573	3,8	37121	39,1	42404	44,7
12	97137	85511	88,0		3577	3,7	37339	38,4	44606	45,9
0-6	697767	586596	84,1		33349	4,8	290149	41,6	263093	37,7
7-9	286268	245745	85,8		11420	4,0	116650	40,7	117681	41,1
10-12	284156	248747	87,5		10728	3,8	111101	39,1	126921	44,6
13-15	316362	282016	89,1		11037	3,5	117038	37,0	153931	48,6

Tabell 4: Skolbarn i barnomsorgen år 1989 efter födelseår fördelade på fritidshem, daghem och familjedaghem. Källa S 10 SM 9001

Födelseår	Fritidshem		Daghem		Familjedaghem		Totalt	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
1982	30223	54,6	5536	10,1	19547	35,3	55306	100,0
1981	29657	60,7	3359	6,9	15825	32,4	48841	100,0
1980	22981	64,1	2192	6,1	10657	29,7	35830	100,0
Summa	82861	59,2	11087	7,9	46029	32,9	139977	100,0
1979	9582	68,3	542	3,9	3900	27,8	14024	100,0
1978	3907	69,9	228	4,1	1454	26,0	5589	100,0
1977	1418	75,8	81	4,3	372	19,9	1871	100,0
Summa	14907	69,4	851	4,0	5726	26,6	21484	100,0
Totalt summa	97768	60,5	11938	7,4	51755	32,1	161461	100,0

Tabell 5: Omfattning i länen av samlad skoldag läsåren 1984/85 - 1986/87. Källa: SÖ, O-avdelningen 1987-07-17

Län	S:a kom-muner	Antal kommuner som ordnar samlad skoldag			Antal elever som omfattas av samlad skoldag			Andel elever som omfattas av samlad skoldag, procent		
		84/85	85/86	86/87	84/85	85/86	86/87	84/85	85/86	86/87
Stockholm	25	19	19	17	66201	64993	59615	41	40	37
Uppsala	6	4	4	4	12508	16307	22878	41	54	76
Södermanland	7	6	6	6	19407	20331	21738	64	69	74
Östergötland	13	8	8	8	36496	34257	35252	78	74	78
Jönköping	11	7	11	9	18865	26465	24206	51	74	68
Kronoberg	8	7	7	7	11449	11153	11118	53	52	53
Kalmar	12	11	11	9	17560	16656	15122	64	62	57
Gotland	1	1	1	1	2927	3480	3928	44	53	60
Blekinge	5	4	4	4	6474	7457	7357	36	42	42
Kristianstad	13	8	8	8	12845	13328	12791	38	40	38
Malmöhus	20	13	13	13	41665	50574	41852	50	61	51
Halland	6	6	6	6	16511	17808	20099	54	59	67
Göteborg o Bohus	15	9	10	10	14769	17231	17734	20	24	25
Älvsborg	18	13	12	13	31821	31146	32013	60	60	63
Skaraborg	17	14	15	15	15655	16135	16388	47	49	51
Värmland	16	13	13	13	14815	14201	15625	48	47	52
Örebro	11	10	10	10	19632	19815	20216	63	65	66
Västmanland	11	5	5	5	3372	2517	2912	11	8	10
Kopparberg	15	9	9	9	8982	8871	8836	28	28	28
Gävleborg	10	7	7	7	20317	20896	20340	62	66	66
Västernorrland	7	7	7	7	15070	16143	15482	51	55	53
Jämtland	8	4	4	4	4809	4277	4692	32	29	32
Västerbotten	15	12	13	8	13979	16685	16588	49	58	58
Norrbottn	14	10	11	11	22825	23514	24920	71	74	82
Totalt	284	207	214	204	448954	474240	471702	47	51	51

Tabell 6: Omfattning i länen av samlad skoldag läsåret 1986/87 samt andel barn 7-9 år och 10-12 år i fritidshem (inkl. daghem) och familjedaghem den 31 december 1986. Källa: SÖ O-avdelningen 1987-07-1 och S 10 SM 8701

	Totalt antal elever			Elever som omfattas av samlad skoldag						Andel barn i %	
	L	M	H	L		M		H		skolbarnsomsorg	
				antal	%	antal	%	antal	%		
Stockholm	50117	53598	58029	14990	30	17723	33	26902	46	61	12
Uppsala	9203	10092	10843	6226	67	7057	70	9595	88	34	2
Södermanland	8725	9757	10697	5111	59	7479	77	9148	86	38	5
Östergötland	13807	15331	16169	10386	75	11240	73	13626	84	43	7
Jönköping	10890	11859	12782	4972	46	8026	68	11208	88	25	4
Kronoberg	6484	7264	7329	2580	40	3158	43	5380	73	32	2
Kalmar	8160	8845	9610	3573	44	4045	46	7504	78	32	3
Gotland	1989	2209	2376	711	36	1475	67	1742	73	45	9
Blekinge	5267	5959	6191	763	15	1673	28	4921	79	36	6
Kristianstad	10316	11288	11631	2422	23	4096	36	6273	54	28	2
Malmöhus	25396	27869	28717	10183	40	13901	50	17768	62	37	2
Halland	9186	10109	10762	3849	42	5590	55	10660	99	30	3
Göteborg o Bohus	22310	23592	25571	8628	39	3407	14	5699	22	38	5
Älvsborg	15412	17243	18420	8542	55	10255	59	13216	72	35	4
Skaraborg	9798	10895	11604	3007	31	4853	45	8528	73	29	3
Värmland	8972	10157	10784	4162	47	5075	50	6388	59	33	6
Örebro	9262	10350	11031	4294	46	5598	54	10324	94	48	11
Västmanland	8384	9883	10771	446	5	772	8	1694	16	46	8
Kopparberg	9756	10565	11213	1609	16	2528	24	4699	42	31	4
Gävleborg	9125	10323	11448	4304	47	6634	64	9402	82	32	3
Västernorrland	8901	9684	10375	3664	41	5492	57	6326	61	27	1
Jämtland	4553	4911	5212	980	22	1174	24	2538	49	35	3
Västerbotten	9212	9650	9695	3922	43	5331	55	7335	76	36	5
Norrbotten	9204	10265	11010	6756	73	7996	79	10168	92	31	2
Totalt	284429	311698	332270	116080	41	144578	46	211044	64	40	6

Tabell 7: Antal anställda med fritidspedagog- och fritidsledarutbildning i barnomsorgen 1972/73-1989. Källa: SM nr S 1974:9 - S 10 SM 9001

År	Antal anställda med		
	Fritidspe- dagogut- bildning	Fritidsle- darutbild- ning	Summa
1972/73	742	*	742
1980	4476	*	4476
1981	5490	354	5844
1982	5591	388	5979
1983	6002	427	6429
1984	6437	434	6871
1985	6887	567	7454
1986	7202	474	7676
1987	7637	556	8193
1988	7932	673	8605
1989	8505	795	9300

* Fritidsledarutbildning fanns ej år 1972/73 och ej specificerat år 1980

Tabell 8: Anställda i barnomsorgen efter utbildning fördelade på verksamhetsformer 1980 och 1989. Källa S 1981:28 och S 10 SM 9001

Utbildning	Daghemsav- delning		Fritidshems- avdelning		Deltids- grupp		Ej avd. bund. personal		Förestån- dare		Summa	
	ant	%	ant	%	ant	%	ant	%	ant	%	ant	%
1980:												
Förskollära- rutbildning	14743	43,4	180	3,0	5045	56,8	356	18,0	3555	73,6	23879	42,9
Fritidspeda- gogutbildning	717	2,1	2643	43,6	44	0,5	31	1,6	1041	21,5	4476	8,0
Barnskötarut- bildning	16617	48,9	1880	31,0	3008	33,9	980	49,6	47	1,0	22532	40,4
Annan barna- vårdsutbildn.	258	0,8	233	3,8	107	1,2	31	1,6	160	3,3	789	1,4
Utan barna- vårdsutbildn.	1630	4,8	1126	18,6	679	7,6	576	29,2	30	0,6	4041	7,3
Summa	33965	100,0	6062	100,0	8883	100,0	1974	100,0	4833	100,0	55717	100,0
1989:												
Förskollära- rutbildning	28221	44,6	909	7,1	3865	57,6	1080	27,0	6634	75,1	40709	42,6
Fritidspeda- gogutbildning	1111	1,8	5360	42,1	44	0,7	144	3,6	1846	20,9	8505	8,9
Fritidsledar- utbildning	97	0,1	547	4,3	14	0,2	30	0,8	107	1,2	795	0,8
Barnskötarut- bildning	29433	46,5	4281	33,6	2495	37,2	1906	47,6	103	1,2	38218	40,0
Annan barna- vårdsutbildn.	512	0,8	152	1,2	43	0,6	51	1,3	91	1,0	849	0,9
Utan barna- vårdsutbildn.	3946	6,2	1493	11,7	247	3,7	790	19,7	55	0,6	6531	6,8
Summa	63320	100,0	12742	100,0	6708	100,0	4001	100,0	8836	100,0	95607	100,0

Tabell 9: Andel anställda i barnomsorgen med olika utbildning i olika verksamhetsformer 1980 och 1989, procent. Källa: S 1981:28 och S 10 SM 9001

Utbildning	Dag-hems-avdelning	Fritids-hems-avdelning	Delids-grupp	Ej avdelnings-bunden personal	Före-ståndare	Summa
1980:						
Förskollärarytbildning	61,7	0,8	21,1	1,5	14,9	100,0
Fritidspedagogutbildning	16,0	59,0	1,0	0,7	23,2	100,0
Barnskötarutbildning	73,8	8,3	13,3	4,4	0,2	100,0
Annan barnavårdsutbildn.	32,7	29,5	13,6	3,9	20,3	100,0
Utan barnavårdsutbildn.	40,3	27,9	16,8	14,3	0,7	100,0
Totalt	61,0	10,9	15,9	3,5	8,7	100,0
1989:						
Förskollärarytbildning	69,3	2,2	9,5	2,7	16,3	100,0
Fritidspedagogutbildning	13,1	63,0	0,5	1,7	21,7	100,0
Fritidsledarutbildning	12,2	68,8	1,8	3,8	13,4	100,0
Barnskötarutbildning	77,0	11,2	6,5	5,0	0,3	100,0
Annan barnavårdsutbildn.	60,3	17,9	5,1	6,0	10,7	100,0
Utan barnavårdsutbildn.	60,4	22,9	3,8	12,1	0,8	100,0
Totalt	66,2	13,3	7,0	4,2	9,2	100,0

Tabell 10: Årsarbetare i barnomsorgen efter utbildning fördelade på verksamhetsformer 1980 och 1989. Källa S 1981:28 och S 10 SM 9001

Utbildning	Daghemsavdelning		Fritidshemsavdelning		Delidsgrupp		Summa	
	ant	%	ant	%	ant	%	ant	%
1980:								
Förskollärarytbildning	14618	45,4	221	3,8	3436	56,4	18275	41,4
Fritidspedagogutbildning	741	2,3	3019	51,9	27	0,4	3787	8,6
Barnskötarutbildning	14988	46,5	1505	25,9	2116	34,7	18609	42,2
Annan barnavårdsutbildn.	255	0,8	225	3,9	77	1,3	557	1,3
Utan barnavårdsutbildn.	1601	5,0	846	14,5	435	7,1	2882	6,5
Summa	32203	100,0	5816	100,0	6091	99,9	44110	100,0
1989:								
Förskollärarytbildning	27840	46,5	939	7,7	2622	58,0	31401	41,1
Fritidspedagogutbildning	1126	1,9	5629	46,5	39	0,9	6794	8,9
Fritidsledarutbildning	94	0,2	492	4,1	8	0,2	594	0,8
Barnskötarutbildning	26795	44,8	3691	30,5	1655	36,6	32141	42,0
Annan barnavårdsutbildn.	451	0,7	150	1,2	35	0,8	636	0,8
Utan barnavårdsutbildn.	3517	5,9	1207	10,0	163	3,6	4887	6,4
Summa	59823	100,0	12108	100,0	4522	100,1	76453	100,0

Tabell 11: Årsarbetare i barnomsorgen med olika utbildning i olika verksamhetsformer 1980 och 1989, procent. Källa: S 1981:28 och S 10 SM 9001

Utbildning	Dag- hems- avdel- ning	Fritids- hems- avdel- ning	Del- tids- grupp	Summa
1980:				
Förskollärarytbildning	80,0	1,2	18,8	100,0
Fritidspedagogutbildning	19,6	79,7	0,7	100,0
Barnskötarutbildning	80,5	8,1	11,4	100,0
Annan barnavårdsutbildn.	45,8	40,4	13,8	100,0
Utan barnavårdsutbildn.	55,5	29,4	15,1	100,0
Totalt	73,0	13,2	13,8	100,0
1989:				
Förskollärarytbildning	88,7	3,0	8,3	100,0
Fritidspedagogutbildning	16,6	82,8	0,6	100,0
Fritidsledarutbildning	15,8	82,8	1,4	100,0
Barnskötarutbildning	83,4	11,5	5,1	100,0
Annan barnavårdsutbildn.	70,9	23,6	0,5	100,0
Utan barnavårdsutbildn.	72,0	24,7	3,3	100,0
Totalt	78,2	15,8	5,9	100,0

Pedagogiskt innehåll i skola- skolbarnsomsorg – några utgångspunkter

Inge Johansson

SOU 1991: 54
Bilaga 7

I en kombinerad skola-skolbarnsomsorg sträcker sig verksamheten över större delen av barns vardag, från morgon till och med eftermiddag. Vad som barn möter under denna tid varierar väsentligt från en miljö till en annan. Dels beror detta på barnets ålder och behov, dels hänger det på hur avvägningen av resurser och organisatoriska lösningar gjorts lokalt. Gemensamt för alla barn är dock att de skall vara i skolan under en viss del av denna tid. I anslutning till den obligatoriska skoltiden kan barn befinna sig i verksamheter som varierar till sin inriktning, grad av struktur, tillsyn, vuxenkontakter etc. Då barn finns i sådana verksamheter ingår de i sociala sammanhang, får intryck och upplevelser som fortlöpande påverkar dem. Tillsammans med familjen och skolan blir skolbarnsomsorgen en viktig påverkansfär för barn, som kommer att ha betydelse för deras utveckling i en mängd avseenden.

Det avgörande för den pedagogiska kvaliteten är emellertid att barn skall kunna uppleva skolan och skolbarnsomsorgen som en helhet, där olika aktiviteter och verksamhetsinslag sammansmälts på ett sådant sätt att barnet upplever sammanhang under hela dagen och mellan olika tider på året.

Vilka organisatoriska och resursmässiga lösningar som görs för att uppnå sådan helhet påverkar självfallet det pedagogiska arbetet. Tillgången på resurser i kombination med politiska/idémässiga avvägningar utgör i detta sammanhang viktiga ramar för det pedagogiska innehållet. Men det motsatta förhållandet bör enligt min uppfattning vara minst lika viktigt, dvs. att det är de pedagogiska målen och inriktningen av det pedagogiska arbetet som skall vara vägledande för hur resurser satsas och vilka prioriteringar som görs.

I detta sammanhang skall jag fortsättningsvis främst uppehålla mig vid principer som bör vara vägledande för det pedagogiska arbetet inom skolan och skolbarnsomsorgen med det övergripande syftet att utgöra en helhet för barn. De utgångspunkter som här diskuteras bör också vara av intresse för att forma gemensamma mål för skola-barnomsorg.

Pedagogik handlar om medvetna påverkansprocesser mellan människor, individuellt eller i grupp. Sedan flera hundra år tillbaka har filosofer och vetenskapsmän ägnat sig åt att bygga användbara pedagogiska teorier för att därmed bidra till samhällets utveckling.

Syftet med pedagogiskt arbete är att i någon bemärkelse öka individens kompetens och förmåga till förståelse av omvärlden. Detta inbegriper också ökning av kunskaper i olika hänseenden.

Pedagogiken grundas i synen på hur människan utvecklar sina förmågor och hur hon bäst kan stimuleras i denna utveckling. Denna pedagogiska grundsyn omvandlas sedan till praktiskt handlande i syfte att påverka. Då detta sker i offentlig regi utförs det praktiska pedagogiska arbetet i de flesta fall av pedagoger. Gemensamt för dem är att de har viss föreskriven utbildning som syftar till att skapa medvetenhet om yrkesrollen och målen för arbetet samt skicklighet att tillämpa pedagogisk metod. Denna kompetens skapas dels under den grundläggande utbildningen, dels genom det praktiska arbetet i verksamheten, där pedagogen identifierar sig med dess "kultur".

Pedagogiken är inte fri från värderingar, tvärtom inbegriper den i hög grad sådana, till exempel vad gäller syn på barn och hur deras utveckling bäst kan stimuleras.

Dessa värderingar, t.ex. kunskaps- och människosyn, är i sin tur produkter av bredare samhälleliga/organisatoriska kulturella mönster som utvecklats över tid. I det närmast följande avsnittet skall några sådana grunder i de pedagogiska idéerna tas upp.

Slutligen vill jag peka på att det kan vara värdefullt att skilja mellan pedagogiska mål och metoder. Vad som här diskuteras är pedagogiska mål och principer. Idealt sett skall de pedagogiska målen omvandlas till praktiskt handlande genom den pedagogiska metodiken. Själva handlandet kan dock aldrig få ett värde i sig utan kan först bedömas då det ställs i relation till målen. Det vill säga då frågor diskuteras, som till exempel; ledde det som gjordes fram till önskvärt resultat? Hur hjälper de förändringar som iaktogs till att uppnå de uppställda målen?

Pedagogik och målstyrning

Dagens utveckling inom både barnomsorgs- och utbildningsområdet innebär ökat lokalt ansvarstagande och möjlighet att själv förfoga över egna resurser.

Samhällets, i bemärkelsen statens, styrning skall ske genom övergripande mål. Dessa mål ska vara utformade så att de kan utvärderas. Genom fortlöpande utvärdering skall verksamhetens kvalitativa nivå kunna garanteras på ett likvärdigt sätt i hela lan-

det. Samtidigt skall den centrala styrningen i form av regler för verksamheten, som särskilt vad gäller skolan funnits tidigare, avskaffas. I det lokala ansvaret innefattas även tanken om att de som har nytta av verksamheten, "brukarna", också skall kunna utöva stort mått av inflytande på hur den bedrivs.

Konsekvensen av en sådan här utveckling blir att ansvaret mellan den centrala och lokala nivån blir klart markerat.

En sådan här situation som innebär långtgående lokal frihet och ansvarstagande har självfallet också konsekvenser för det pedagogiska arbetet. Då styrning via regler tas bort blir den pedagogiska kompetensen bland var och en som arbetar inom skolbarnsomsorg i stället det som är avgörande för verksamhetens kvalitet. Det blir de professionellas skicklighet att använda pedagogisk teori och metod i vardagsarbetet som kommer att fälla utslaget.

Som ovan nämndes blir det i detta sammanhang viktigt att skilja mellan mål och pedagogisk metod. Målen är politiskt formulerade och innehåller i sig förutsägesler om hur den pedagogiska inriktningen skall vara. Pedagogens uppgift är att överföra mål till pedagogiskt arbete på ett sådant sätt att ökad grad av målluppfyllelse kan avläsas. Det är här som den professionelles pedagogiska insikt i teori och metod blir tydlig. För att en målstyrd verksamhet skall kunna fungera på önskvärt sätt måste den professionella pedagogens skicklighet i sitt yrke upprätthållas och utvecklas.

Konsekvenserna av en fungerande målstyrning blir att ansvarsfördelningen mellan politiker, brukare och professionella blir klart uttalat. Den lokala utvecklingen bygger också på att det finns ett förtroende mellan dem, så att en fruktbar samverkan kan ske på grundval av medvetenhet om ansvars- och kompetensområdet för respektive grupp. God samverkan bygger på förtroende mellan brukare och professionella där barnets hela utveckling sätts i centrum.

Människosyn

Människosynen formuleras i tre sammanhang. De officiella måldokumentet för grundskolan och barnomsorgen uttrycker i sina allmänna delar den politiskt fastslagna synen på människan i samhället. Människosynen finns också i den pedagogiska teori som pedagogens insatser grundas på. För det tredje inverkar också vilken personlig syn på människan och hennes egenskaper som den enskilde pedagogen har.

Ofta framhålls att grundsynen i det pedagogiska programmet för fritidshem respektive i läroplanen för grundskolan (LGR 80) är samma. Denna grund kan sammanfattas i begreppen demokrati, solidaritet, jämställdhet och jämlikhet i levnadsvillkor för alla i

samhället. Både skolan och skolbarnsomsorgen skall eftersträva att tillgodose barns behov av stöd och utveckling. Barns kvalifikation till att bli aktiva i bemärkelse att kunna ta ansvar och ha medinflytande i samhället framhålls. Vidare betonas i båda dokumenten samverkan med föräldrarna och att de skall ha inflytande över verksamhetens uppläggning och genomförande. Slutligen utsågs också klart att såväl skolan som fritidshem (och övriga delar av skolbarnsomsorgen) aktivt skall sträva efter att ge barn social kompetens.

I de måldokument som här nämns finns inte något innehåll i verksamheten angivet som bygger på någon viss specifik pedagogisk riktning eller teori. Det pedagogiska arbetet beskrivs i konsekvens med den allmänna samhälls- och människosyn som nyss nämdes.

Om vi ser på grundsynen i flera av de pedagogiska strömningar/teorier som varit tongivande för skola och fritidshem under de senaste årtiondena stämmer de väl överens med de som här uttrycks. (Jag tänker då på sådana framträdande pedagoger som Dewey, Fröbel, Piaget, Pluckrose, Freinet och Freire.) Dessa teorier ser människan som en helhet, betonar att hon har en fri vilja, är påverkbar och utvecklas i och genom det sociala mönster som hon är en del av. Om frihet och stimulans för utveckling ges, så kommer den också till stånd. Utvecklingen är en naturlig strävan hos individen. Sociala och beteendemässiga mönster i barnets omgivning kan verka förhinderande respektive befämjande på deras utveckling av sina förmågor. Genom det pedagogiska arbetet antas barn kunna påverkas på ett positivt sätt.

Den tredje utgångspunkten ligger i varje pedagogs egen människosyn. Denna kan antas variera från person till person beroende på en mängd omständigheter, till exempel egna erfarenheter och uppfostran. Genom grundutbildning och den praktiska socialisationen till pedagogyrket och dess "kultur", kan dock den professionella pedagogens syn på människan i stora drag förväntas stämma överens med den som finns i samhällliga mål och inflytelserika pedagogiska teorier.

För målen och det pedagogiska innehållet i en sammanhållen skola och skolbarnsomsorg blir det viktigt att klart artikulera en sådan människosyn som ovan beskrivits.

Helhetssyn på barn fordrar respekt och lyhördhet i kombination med frihet och förståelse från omgivningen. Människosynen som det pedagogiska arbetet grundas i måste vara klart uttalad och omfattas av samtliga de som arbetar professionellt i verksamheten.

Inslagen i grundutbildningarna som avser etik, människosyn och förhållningssätt i förhållande till barn, är viktiga för att skapa den gemensamma människosyn som ett fruktbart pedagogiskt arbete inom skola-skolbarnsomsorg förutsätter.

För det pedagogiska arbetets inriktning är synen på kunskap avgörande. Exempel på frågor som man måste ta ställning till för att utveckla ett gott pedagogiskt innehåll i skola-skolbarnsomsorg är; Vad är kunskap? Hur erhålls kunskap? Vilken kunskap är värdefull att tillägna sig? Hur kan befintlig kunskap bäst utvecklas? Vilken är pedagogens roll för barns kunskapsutveckling?

Synen på kunskap och därmed också svaren på de frågor som ställdes ovan har förändrats från tid till annan. Skolan respektive barnomsorgen har också utvecklat olika traditioner som gjort att synen på kunskap skiljer sig mellan dem. Dessa traditioner är i sin tur beroende på samhällelig funktion och det samhällsklimat som styrt deras framväxt historiskt sett. Så är till exempel behovet av vissa kunskaper självklart inte de samma i dag, som i mitten på 1800-talet. Helt enkelt för att samhället inte ser likadant ut och att andra krav ställs på människor i dag, jämfört med för 150 år sedan.

Skolans kunskapstradition har rötter långt tillbaka i historien. Denna tradition betonar den bokliga och teoretiska kunskapens värde. Kopplingen mellan skola och kyrka har funnits långt fram i vår tid. Därför faller det sig naturligt att skolan av tradition även betonat etisk och moralisk fostran av barn till att omfatta vissa värden som genomsyrat vår kultur. Skolans uppgift har varit, och är alltjämt, att kvalificera samtliga barn och ungdomar så att en viss bestämd allmän kunskapsnivå upprätthålls i samhället.

Den offentliga barnomsorgens tradition är väsentligt kortare än skolans. Som själva ordet antyder har dess verksamhet grunden i omsorgen om barn, deras välbefinnande och trygghet. Ser vi tillbaka i tiden har barnomsorgen också huvudsakligen inriktats mot vissa grupper av barn som inte uppnått skolåldern. De övergripande målen för barnomsorgen har traditionellt inneburit att upprätthålla barns välbefinnande och ge en god omsorg vid sidan av hemmet. Verksamheten har också syftat till att ge en mer eller mindre uttalad social kvalifikation. För att uppnå detta har det pedagogiska arbetet nära förenats med omsorg. Kopplingen omsorg-pedagogik har varit så klar att den inte sällan går att beskriva som en integration. Barnomsorgen har expanderat under de senaste trettio åren och når nu en stor del av barnen innan de börjar den obligatoriska skolan. För skolbarnsomsorgen finns samma tendens för dess kvantitativa utbyggnad. Orsaken till expansionen är familjens ökade behov av stöd och avlastning.

Dessa olika traditioner som här skisserats har lett fram till olikheter mellan skola och barnomsorg. Dessa olikheter gäller, bland annat, synen på kunskap, pedagogens inriktning av sitt arbete, metodik och organisatorisk struktur.

Ordet "tradition" förknippas i allmänhet med sådant som "stabilitet" och "kontinuitet". Men traditioner kan också förändras, främst genom att förutsättningarna i omvärlden, ibland i hela samhället förändras. Både skola och barnomsorg är sådana verksamheter som fortlöpande förändras då betingelserna i samhället för deras verksamhet skiftar.

Dagens samhälle karakteriseras av att det både ställer stora krav på en god omsorg om barn och av kunskapsmässig kvalifikation. Familjens ställning har utvecklats så att behoven av stöd i form av barnomsorg har ökat. Samtidigt har kraven på kunskaper ökat, såväl för barn som bland befolkningen som helhet. Man talar i dag ofta om att vi lever i ett kunskapssamhälle. Sammantaget innebär detta att kraven både på omsorg och kvalifikation för barn och ungdom har ökat.

Som konsekvens av de samhälleliga förändringarna bör också verksamheten i skolan och barnomsorgen förändras. Särskilt intressant är förändringen i den del där verksamheterna "överlappar" varandra, nämligen inom skolbarnsomsorgen.

En förändrad syn på kunskap

Den syn på kunskap som bör ligga till grund för pedagogiken i en sammanhållen skola och skolbarnsomsorg skiljer sig från den traditionella som funnits i såväl skola som barnomsorg.

För att åskådliggöra förändringen kan vi i traditionell verksamhet identifiera en syn på kunskap som innebär att den ses som "produkt", i kontrast till en annan där kunskapen ses som "process".

Produktsynen innebär att kunskap anses vara något statiskt, dvs. det finns vissa givna och fastställda kunskaper. Det är dessa man skall tillägna sig, varken mer eller mindre. Kunskap är något som finns på ett ställe eller hos någon given person. Den kan överföras från denna "kunskapskälla" till någon annan person. Denna överföring sker bäst i vissa på förhand arrangerade situationer (till exempel i skolans klassrum).

Kunskapen som överförs skall inte påverkas av själva överföringen utan skall kunna återges på ett korrekt sätt av den som mottagit den. Korrektheten skall också kontrolleras och verifieras av någon med auktoritet att göra detta. Kunskapen är främst abstrakt/teoretiskt. Den finns i böcker, eller inom klart avgränsade ämnen.

Överföringen går till så att det är den vuxne som huvudsakligen överför kunskaper till barnet och den unge. Läraren ses i sin roll som "förvaltare" av kunskapen. Lärarens uppgift är också att

kontrollera att de uppnådda delmålen av kunskap uppnåtts på det sätt som planerats.

SOU 1991: 54
Bilaga 7

Processynen innebär att kunskap är något som ständigt förändras allteftersom ny kunskap tillkommer och samhället förändras.

Kunskaper utvecklas hela tiden i och genom relationerna mellan barnet och omvärlden. Den är inte begränsad till något som enbart uppstår i vissa situationer eller vissa sammanhang.

Kunskap är i detta perspektiv något subjektivt i den bemärkelsen att den blir en del av individens egen personlighet och styr hans sätt att handla och förhålla sig. Kunskapen används på ett dynamiskt sätt och själva användningen i sig innebär att kunskaperna förändras och växer till.

Kunskap är "livskunskap" som formas i relation till personens hela livsförlopp och kommer också i hög grad att påverka detta.

Barn och unga söker själv aktivt efter ny kunskap och strävar att öka sin förståelse av omvärlden. Erhållen kunskap skapar i sin tur behov av ytterligare kunskap.

I ett sådant här perspektiv framstår pedagogens roll främst som en aktiv "samarbetspartner" som hjälper barn att utveckla kunskap i relation till vars och ens förutsättningar och behov. Tonvikten ligger på "problem- och temaorientering", där kunskap utvecklas i ett komplext och dynamiskt sammanhang.

Kunskapskontrollen sker genom att observera hur den unge hanterar sin omvärld och de krav som ställs där på att tillämpa kunskaper.

Det pedagogiska arbetet i en verksamhet där skolan och skolbarnsomsorgen utgör mer av en helhet bör grundas i en processyn på vad kunskap är. Processynen återfinns redan i dagsläget i de centrala måldokumentet och då särskilt i de pedagogiska programmen för förskola respektive fritidshem.

Avslutningsvis kommer synen på den som ska öka sitt kunnande att påverkas av den grunduppfattning vad gäller syn på kunskap som här tagits upp. I skolan talar man om barnet som "elev". Med detta begrepp menas "en person som får undervisning". Sättet att se på individen är alltså begränsat till en viss bestämd situation för kunskapsöverföring. Barnomsorgen använder sig av begreppet "barn" för sitt pedagogiska arbete. Begreppet "barn" innebär att hela individen avses. Barn, den uppväxande personen, är en sammansatt helhet. I enlighet med en helhetssyn på det pedagogiska arbetet bör vi inom en samlad skola-skolbarnsomsorg i framtiden konsekvent tala om "barn".

Kunskapens framväxt

I avsnittet ovan har vi tagit upp olikheter i synsättet på kunskap och några konsekvenser av det. Intresset för hur kunskap uppkommer och utvecklas har också lett till en vidgad syn på den.

Kunskap är inte bara något fristående och utifrån kommande som barnet tar till sig. Kunskap uppstår även på mer subtila sätt och visar sig genom handlingar, förhållningssätt, ibland nästan intuitivt. Medvetenhet har under senare år ökat om att kunskaper överförs via traditioner och praktiskt handlande i olika situationer. Begrepp som "förtrogenhetskunskap" och "tyst kunskap" har uppmärksamrats i allt större utsträckning. För att öka förståelsen om kunskapens framväxt kan det vara intressant att skilja mellan dess uppkomst, innehåll, respektive funktion.

Kunskapens uppkomst innebär hur man fått veta något. Sätten att få veta något kan vara olika. Kunnandet kan erhållas från träning, via erfarenheter, berättelser eller beskrivningar av något. Kunskapen kan också uppstå i ett mästare-lärlingsförhållande. Detta sistnämnda förhållande innebär att kunskap förs över genom personlig kontakt med och lärande från någon som i grunden behärskar ett visst kunnande till någon annan som skall er- hålla detta.

Hur man erhåller ny kunskap hänger samman med vad man redan kan. En av de avgörande frågorna blir vilket innehåll som finns i det nya som tillägnats. Här finns några olika innehållsliga dimensioner för kunskap. Dels kan det handla om att kunna i be- märkelsen "känna till" något. Ett exempel är att känna till årsti- derna och i vilken ordning de kommer, "sommar kommer efter våren" etc. Dels kan kunskapen innebära färdighet, dvs. att kunna behärska något som också utförs genom praktiska handlingar. Ex-empel på sådana klassiska färdigheter är att kunna räkna och skri- va. Ett tredje sätt att beskriva kunskapens innehåll är i form av värderingar och attityder till omvärlden. Till exempel att veta hur någon beter sig som är ens vän, respektive hur man vinner vän- skap från någon annan.

Det räcker inte bara att konstatera att kunskapen finns och har erhållits på visst sätt. Intressant är också att se på hur kunskapen används, dvs. vilken funktion den har. Här kan vi skilja mellan några huvudsakliga sätt att använda kunskap. Dessa är; handla, förstå, förklara och förutsäga. Självfallet har dessa användnings- områden samband med varandra. Sättet att lära sig har också koppling till hur kunskapen skall användas. Till exempel måste handlingsinriktad kunskap var sammanflätad med praktiska erfa- renheter, ofta också med träning. För att kunna förklara något måste personen vara i stånd att sätta in en företeelse i ett vidare sammanhang och tänka teoretiskt kring hur olika samband ser ut etc.

För den professionella pedagogen blir det viktigt att känna till den process som gör att kunskap bildas och utvecklas.

Inlärnin sett på det sätt som ovan diskuterades rymmer såle- des en mängd olika aspekter och ställer krav på pedagogen att kunna arbeta på ett brett sätt, där teoretiska och praktiska mo- ment sammanvävs.

Som tidigare nämndes har själva innebörden i ett bredare kunskapsbegrepp börjat uppmärksammas under senare år. De intryck och erfarenheter som individen inhämtar bildar ett komplext mönster av kunskap som integreras med den egna personligheten. Kunskapen kommer på detta sätt att bli en del av personligheten och i många situationer inte ens för personens själv att reflekteras som viss "kunskap", utan snarare som naturliga mönster för beteende och ställningstagande. I yrkeslivet gäller detta främst arbeten som inriktas på mellanmännsliga relationer (pedagogyrkena är exempel på sådana), samt hantverksmässiga färdigheter. "Förtroghetskunskap", som denna typ av kunskap vanligen kallas, bildar en viktig grund även för annan, mer avgränsad och artikulerad kunskap. Förtroghetskunskap innebär att individen förstår helheten och relaterar sitt handlande till den. All kunskap förutsätter på så sätt förtroghetskunskap.

För den professionelle pedagogen gäller det att vara medveten om förtroghetskunskapens betydelse. I den pedagogiska situationen utvecklas förtroghetskunskap hos barnet och den unge genom hur de upplever hela situationen, vilka känslor, värderingar och kvaliteter som de förknippar med den. Pedagogens hela sätt att vara och agera i sin roll har här betydelse för hur barnet påverkas och vilka kunskaper det utvecklar.

För tydlighetens skull vill jag framhålla att förtroghetskunskapen är grunden för all kunskapsutveckling. Den förutsätter även mer handlingsinriktad kunskap och färdigheter. Det avgörande är att just själva samspelet i sig mellan förtroghetskunskapen och den andra kunskapen är det som utvecklar helheten. Det vill säga, det är avgörande att barn och unga i framtiden kan lära sig kunskaper och färdigheter som de har nytta av som personer och i samhällslivet, till exempel läsa, skriva, räkna, hantera en dator m.m. Men det är först genom förtroghetskunskapen som de till fullo blir rustade att hantera sina färdigheter och kompetenser på ett användbart sätt.

Övergripande principer i de nuvarande måldokument

Såväl skolan som skolbarnsomsorgen är samhälleligt inrättade verksamheter som avser fylla behov av fostran och kvalifikation. I första hand gäller detta barn i vissa åldrar. Men den grundläggande uppgiften är också att vara komplement och stöd till familjen.

I dagsläget finns olika måldokument för skilda delar av vad som sker under barns samlade dag inom skola-skolbarnsomsorg. Målen för det pedagogiska arbetet i skolan finns framställda i läroplanen för grundskolan (LGR 80). För fritidshem och övriga

Som en naturlig följd av strävan att skapa ett gemensamt pedagogiskt innehåll i skolan och skolbarnsomsorgen bör dessa dokument i sina mål samordnas och integreras. Inför en sådan process är det av intresse att närmare se på vad som i nuläget sägs om verksamhetens pedagogiska innehåll i dem.

I detta sammanhang är det också viktigt att vara medveten om skolans respektive fritidshemmens (och övriga delar av skolbarnsomsorgen) olikheter i traditioner och samhällsuppgifter. Skolan har en grundläggande tradition att öka barns grundkunskaper och färdigheter genom inläring. Centrala måldokument för detta har funnits i snart 150 år. För fritidshem har dess tradition inneburit omsorg, rekreation och praktisk kvalifikation grundats i förskolans pedagogiska principer. Det pedagogiska programmet för fritidshem har inte funnits längre än sedan slutet på 80-talet.

Läroplanen för grundskolan

Läroplanen är samhällets styrinstrument för skolan och således för de som arbetar där. I ett system med mål- och resultatstyrning blir läroplanens mål och principer av avgörande betydelse för verksamhetens långsiktiga utveckling i relation till vad som karakteriserar samhällsutvecklingen i stort.

I läroplanen poängteras i riktlinjerna för arbetet att all verksamhet under skoldagen skall präglas av skolans mål och därför har ett pedagogiskt syfte. De allmänna målen för skolan betonar dess koppling till övriga samhällslivet. Den kunskap barn får i skolan skall bidra till deras kvalifikation i vidare sociala sammanhang. Läroplanen uttrycker detta som att skolan har skyldigheter att ge barn ökat ansvar och medinflytande i takt med deras stigande ålder och mognad. Som främsta uppgift för skolan framhålls att ge kunskap och ökad kompetens till barn. Men undervisningens sociala och fostrande uppgift framhålls också. Denna uppgift skall skolan genomföra i samverkan med hemmet. Det står klart uttryckt i läroplanen att skolan i samarbete med hemmet skall stimulera elevernas verksamhetslust, fostra dem till ansvar, goda arbets- och fritidsvanor. Detta skall göras med hjälp av ett demokratiskt arbetssätt.

Genom en sådan här vid målsättning för sitt arbete skall skolan inte enbart återskapa sociala värdemönster från en generation till en annan. Skolan skall också ha till uppgift att bearbeta och vidareutveckla befintliga sociala värdemönster. I skolan skall barns socialisation, normer och värderingar påverkas på ett genomgripande sätt. Även så att denna påverkan får långsiktiga konsekvenser för hela deras kommande liv.

Den grundläggande uppgiften för den obligatoriska skolan är att ge alla barn möjlighet till likvärdig utbildning utan att för den skull stöpa dem i samma form. Varje barns intresse och förmåga skall utvecklas på det sätt som passar individen bäst. Kunskapsinhämtande som skall ske i skolan beskrivs i läroplanen som en aktiv process, där kunskapen skall kunna sättas in i ett större sammanhang och förstås i förhållande till detta. Läroplanen ger således uttryck för en dynamisk kunskapssyn. Om inte skolans undervisning lyckas sätta in kunskapen i ett sådant här perspektiv finns risk för mekanisk inläring av kunskaper, vilket i sin tur kan leda till bristande självtillit och motivation hos barnet.

I sitt arbete skall skolan också ta utgångspunkt i barnens egna intresse och naturliga vetgirighet.

Skolans arbete skall lägga stor vikt vid att påverka barns allsidiga utveckling. Läroplanens mål understryker att vad som sker i skolan skall underlätta barns sociala omvärldsorientering. I läroplanstexten uttrycks detta i form av tekniskt-praktiska vardagsfärdigheter. Med dessa menas sådana färdigheter som alla behöver för att på ett bra sätt klara av sin allmänna sociala situation i vuxenlivet.

Skolan skall fostra barn till demokratiska värderingar och lära dem att tillämpa demokratins principer i vardagen.

Vad gäller förhållandet till hemmet skall skolans undervisning vara ett komplement till den påverkan och fostran som sker inom familjen.

I riktlinjerna för arbetet i skolan framhålls verksamheten där som ett centrum med samverkan. Motivet är att skolan är samhällets största och mest omfattande insats för barn och ungdom. Exempel på viktiga samverkanspartners för skolan är förskola, fritidshem, fritidsverksamhet, sociala myndigheter, yrkeslivet, föreningar, organisationer samt kulturinstitutioner. Elvernas ansvar för och inflytande i skolans arbete understryks.

Enligt sina mål skall skolan inte bara innehålla fast strukturerade aktiviteter som kräver barnens koncentration och ansträngningar. Verksamheten i skolan skall också ge tid och utrymme för vila och avkoppling. Detta motiveras i läroplanen med att alla har behov av att i fria former samtala med varandra om upplevelser och händelser, liksom av att tänka och bearbeta upplevelser i lugn och ro. Gränsen mellan lektioner och fria aktiviteter kan tillåtas att bli mindre skarpa, särskilt i de första årskurserna.

Sammanfattningsvis visar läroplanens övergripande mål för skolan att dess verksamhet skall ha en klar social prägel. Inriktningen av undervisningen innebär att kunskapsinhämtande och fostran skall vara nära sammanlänkat med utveckling av barnens medvetenhet om sin omvärld och tillägnande av positiva normer och värderingar för sitt liv i samhället.

Det pedagogiska programmet för fritidshem har utformats av socialstyrelsen i form av ett så kallat "allmänt råd". Inledningsvis anges att det pedagogiska programmet skall ha en bred inriktning. Verksamheten skall främst rikta sig till barn som har behov av omsorg, stöd och stimulans utöver vad hemmet och skolan kan erbjuda. Detta tyder på att fritidshemmets verksamhet ses som komplementär såväl till familjens fostran som till skolan.

Programmets första del innehåller en beskrivning av barns uppväxtvillkor i dagens samhälle. I de övriga delarna ligger huvudvikten på att ange mål och principer för fritidshemmets pedagogiska arbete. Det står också klart utsagt att principerna för arbetet i fritidshem enligt programmet bör vara vägledande även för andra fritidsverksamheter.

Centrala principer för fritidshemmets arbete är att förena tillsyn och omsorg med en pedagogisk inriktning som betonar brett stöd till barnets hela utveckling. Verksamhetens arbetssätt och innehåll skall också utgå från barnens situation och ha en temainriktad karaktär.

Hur den pedagogiska verksamheten i varje fritidshem kommer att se ut beror, enligt programmet, på personalens sammanvägning av några avgörande utgångspunkter och förhållanden. Dessa är, mål, barns utveckling, innehåll och arbetssätt, verksamhetens ekonomiska och organisatoriska förutsättningar.

Vad gäller målen för fritidshemmets verksamhet så har de sin grund i den svenska förskolans pedagogiska tradition, medan själva arbetssättet måste avpassas till barnens åldersspecifika behov.

Det pedagogiska programmet för fritidshem och det pedagogiska programmet för förskolan har en identisk lika grundsyn på barns utveckling och även vad gäller de idémässiga utgångspunkterna för det pedagogiska arbetet.

Så här formuleras i det pedagogiska programmet de mål som innebär att fritidshemmets verksamhet skall skapa bästa möjliga betingelser för att varje barn kan:

- ★ rikt och mångsidigt utveckla sina känslö- och tankemässiga tillgångar

- ★ utvecklas till en öppen, hänsynsfull människa med förmåga till inlevelse och till samverkan med andra, i stånd att komma fram till egna omdömen och problemlösningar

- ★ grundlägga en vilja att söka och använda kunskap för att förbättra såväl egna som andras livsvillkor.

Dessa mål skall fritidshemmet sträva till att uppfylla i nära samarbete med barnets familj och hem.

I det pedagogiska programmets avsnitt om fritidshemmets uppgifter finns följande mål angivna:

- Göra det möjligt för människor att på ett fullgott sätt kunna förena föräldraroll och yrkesroll.

- Fritidshemmet skall vara komplement till hemmet och barns sociala och kulturella miljö i övrigt.

- Före ena god omsorg och stimulans med pedagogiskt stöd.

- Inrikta sin verksamhet till den skolfria delen av dagen, samt under lov dagar och ferier, när föräldrarna förvärvsarbetar och/eller studerar.

- Stödja barns utveckling och ge dem kunskap om närmiljö och samhälle.

- Förmedla ett kulturarv och bidra till att barn finner sig väl tillrätta i samhället och stimulera dem att aktivt delta i och påverka samhällsutvecklingen.

- Förmedla demokratiska värderingar till barnen samt också lära dem den praktiska innebörden av sådana värderingar.

- Stödja barns utveckling i bred bemärkelse, såsom allsidig personlighetsutveckling, fysiskt emotionellt, socialt och intellektuellt.

- Verka för att minska skillnader i barns uppväxtvillkor.

- Ge barn möjlighet att utveckla sin självkänsla och sina resurser.

- Bidra till att barn bättre lär känna sin närmiljö och de vuxna som finns och som arbetar där.

- Medverka till att barn får möjlighet att utveckla sina egna intressen och att kunna utveckla dem senare i livet genom till exempel kontakt med förenings- och kulturliv.

- Samverka med skolan och andra verksamheter i närmiljön som påverkar barns fostran och utveckling.

Skrivningen i dessa mål betonar fritidshemsverksamheten sociala inriktning och breda pedagogiska innehåll.

Fritidshemmets verksamhet är inte indelat i några särskilda ämnen eller ämnesstruktur. Men som stöd för personalens planering, beskrivning och utvärdering av arbetet anges de övergripande aspekterna natur, kultur och samhälle. De aktiviteter som enligt skrivningen i programmet bör få dominera barns fritid är; lek, skapande och utforskande av omvärlden. Det är alltså dessa verksamheter som skall bilda själva basen, utgångspunkten för personalens praktiskt pedagogiska arbete.

Underliggande förhållningssätt för fritidshemmets arbetssätt skall vara glädje, engagemang och lekfullhet. Arbetssättet skall vara gruppinriktat samt ge utrymme för lek och andra aktiviteter som barn själva spontant tar initiativ till. För fritidshemmets personal sägs att de skall fungera som aktiva och demokratiska ledare, vilket skall leda till att verksamheten präglas av demokratiska ideal, samarbete, värme och ömsesidig respekt.

Personalen, deras kunskaper och erfarenheter definieras som fritidshemsverksamhetens viktigaste tillgång.

Det pedagogiska programmet skall vara stöd och underlag för kommunerna att utforma sina egna kommunala riktlinjer för fritidshemsverksamheten. I den lokala verksamheten skall persona-

len i sin tur med stöd av dessa övergripande målformuleringar arbeta fram verksamhetsplaner för den dagliga verksamhetens innehåll och inriktning.

SOU 1991: 54
Bilaga 7

Några jämförelser mellan läroplanen och det pedagogiska programmet

Skolans läroplan och det pedagogiska programmet för fritidshem är båda centrala måldokument för respektive verksamhet. Dokumenten skiljer sig åt vad gäller innehåll och principiellt innehåll i flera avseenden. Men det finns också intressanta likheter. Jag skall här ta upp några av dessa likheter och skillnader, särskilt sådana som är av intresse för utveckling av samverkan skolbarnsomsorg-skola.

Skolan har längre tradition och en samhällelig funktion som skiljer sig från skolbarnsomsorgens. Detta återspeglas också i beskrivningen av verksamheternas mål och uppgifter. Skolans arbetssätt och pedagogik har främst utvecklats för att befrämja kunskapsinläring hos barn, medan skolbarnsomsorgen har en bredare och mera socialt orienterad pedagogik med rötter i förskolans tradition.

Läroplanen är till sin karaktär mer föreskrivande, detaljerad och strukturerad vad gäller själva arbetets innehåll, jämfört med det pedagogiska programmet.

Medan läroplanen är inriktad på det kunskapsstoff och kursinnehåll som skall finnas i skolan är det pedagogiska programmet mer inriktat på personalens förhållningssätt, principerna för arbetssättet och ett arbete med hög grad av integration mellan omsorg, tillsyn och pedagogik. Skolbarnsomsorgens hela pedagogiska arbete är också i hög grad inriktat på relationer, känslor och skapande, samt har ett klart fastlagt gruppinriktat arbetssätt.

Det pedagogiska programmet lägger stor vikt vid att det är personalen som genom sin medvetna planering och aktiva förhållningssätt utformar den praktiska verksamheten genom att väga samman övergripande pedagogiska mål och principer med lokala behov och förutsättningar.

Läroplanen betonar skolans samverkan med övriga resurser för barns fostran i samhället. Men skolan har ändå jämfört med skolbarnsomsorgen en mer självständig roll i sådan samverkan. I det pedagogiska programmet framhålls fritidshemmets ställning som komplement till hemmet respektive skolan. Som vi sett gäller detta också principer för själva det inre arbetet i skolbarnsomsorgen.

I läroplanens och det pedagogiska programmets övergripande mål finns också intressanta likheter som det kan vara värt att framhålla. Det är som tidigare nämnts samma grundsyn vad gäller barns samhälleliga utveckling och kvalificering som kommer till uttryck i dem. Båda måldokumentet betonar verksamheternas

samhälleliga anknytning och öppenhet. Båda skall stödja familjen samt också få stöd av föräldrarna genom olika former av samverkan med dem. Såväl skola som övrig skolbarnsomsorg skall överföra en positiv samhällsideologi som grundas i demokratiska värderingar till barnen. Denna påverkan på barns utveckling skall även ske på bred bas som tar i anspråk olika aspekter av deras utveckling, såväl emotionellt som intellektuellt etc. I skolan liksom för fritidshem betonar målen att barnen skall göras delaktiga i och aktivt få vara med i planering och genomförande av olika verksamhetsmoment utifrån sina intressen och behov. Såväl lärare som fritidshemmets personal har en aktiv påverkansroll som pedagoger.

Sammanfattningsvis kan sägas att ett flertal viktiga likheter finns mellan de övergripande målen i dokumenten. Skillnaderna innebär främst graden av struktur, innehållsmässig betoning samt uppläggning av det pedagogiska arbetet. Utifrån pedagogiska utgångspunkter överväger emellertid likheterna, särskilt i grundsynen på verksamheten. Principerna i det pedagogiska programmet för fritidshem knyter an till och fullföljer de som finns i det pedagogiska programmet för förskolan.

Begrepp för helhetssyn på det pedagogiska arbetet i skola-skolbarnsomsorg

Principer för det pedagogiska arbetet inom skola-skolbarnsomsorg måste ta sin utgångspunkt i beskrivningar om hur verksamheten skall utformas och hur den skall påverka barn. För detta behövs ett antal begrepp som på ett koncentrerat och pregnant sätt kan bygga upp förståelsen av den samlade verksamhetens innehåll och inriktning. Sätten att hantera dessa begrepps innebörd i det praktiska arbetet kommer att bygga upp pedagogernas kompetens.

Jag skall här ta upp några sådana grundläggande begrepp till diskussion. Det skall också sägas att vad som här tas upp inte har ambitionen att vara uttömmande utan skall mer ses som underlag för fortsatt diskussion om begreppens innehåll och deras betydelse för att utveckla vardagsarbetet.

Inlärnings-utveckling

Relationen mellan inlärnings- och utveckling är grundläggande i all pedagogik. Av tradition förknippas skolan med ett inlärningssteoretiskt perspektiv. Det är i skolan som barn skall lära sig vissa identifierbara kunskaper, vars innehåll kan kontrolleras och värderas. Barnomsorgen, förskola och fritidshem, har en utvecklingspsykologisk grund. Det är barnets egen utveckling som framhålls.

Som tidigare tagits upp innebär detta sistnämnda synsätt att kunskap växer fram i växelverkan mellan barnet och dess omgivning. Som vi nyss sett i diskussionen om måldokumenten återfinns dessa synsätt även i dem dock mer klart betonat i det pedagogiska programmet för fritidshem. Utveckling är något som kommer inifrån barnet och som sker på ett naturligt och spontant sätt. Drivkraften bakom utveckling är den kapacitet som så att säga finns inom individen själv. Inläring sker främst genom målinriktad aktivitet och yttre stimulans. Grunden för inläring är aktiv övning. Då vi ser på barnets faktiska ökning av sina förmågor blir det ofta svårt att hänföra denna till antingen utveckling eller inläring. För en del barn behövs inläring på det sätt som här tagits upp. För andra kommer det hela på ett icke i förväg förutsett sätt i form av utveckling.

För det pedagogiska arbetet i en heldagsverksamhet är det viktigt att utgå från att inläring och utveckling hänger nära samman med varannat. Både utveckling och inläring är varandras förutsättningar. Inläring och utveckling sker hela tiden i form av en process som kommer att långsiktigt forma barns hela uppväxt. För att utvecklas måste man lära sig nya saker. Denna utveckling skapar i sin tur bättre förutsättningar för ytterligare inläring.

Enligt moderna och inflytelserika utvecklingsteorier ses inläringen som något vilket föregår utveckling. Men för den praktiskt arbetande pedagogen blir detta bara en "strid om påvens skägg".

Hur utveckling betonas i förhållande till inläring kommer emellertid att påverka vilket förhållningssätt pedagogen har till barnet. Ses barns egen utveckling som det mest viktiga blir pedagogens förhållningssätt stödjande och avvaktande. Målet är att skapa öppenhet och "frirum" för barn så att deras utveckling obehindrat kan mogna fram. Då inläringen betonas blir det pedagogiska förhållningssättet aktivt och syftar till att stimulera barn att nå ökad kunskap.

Det är viktigt att framhålla att samtidigt som inläringen från omgivningen blir förutsättningen för utveckling reduceras inte barnet till något passivt objekt som formas helt efter omgivningens signaler. Tvärtom är barns egen förmåga att bygga upp kunskaper och skapa meningsfull struktur i tillvaron avgörande. Sett på detta sätt tar barnet inte självklart över färdiga kunskaper, föreställningar och handlingsmönster. Barnet blir den som på ett självständigt sätt, så att säga "tar in" omgivningen och därmed i egen takt bygger upp sitt tänkande och förståelse av omvärlden.

Det är förståelsen av detta samband mellan utveckling och inläring som bör vara grundläggande för den pedagogiska kompetensen i en sammanhållen skola och skolbarnsomsorg som omfattar både för- och eftermiddag.

Resultatet av inläring och utveckling blir att barnet ökar sina förmågor i olika avseenden. Barnet blir med andra ord allt mera kompetent. Kompetens innehåller kunskap. Men denna kunskap är också förknippad med förmåga att aktivt handla utifrån vad man kan. Kunskap kan ha en teoretisk association medan kompetens inkluderar praktisk förmåga. Kompetens handlar om att på ett korrekt sätt kunna vara aktiv i förhållande till omgivningen.

Kompetens innehåller också till en del personliga karakteristika, till exempel att ha ett visst mått av självförtroende och uppfatta sig själv som "kunnig" i något visst avseende. Inom kompetensbegreppet sammanfattas alltså ett flertal av barns ökning av sina förmågor.

Att vara kompetent innebär inget absolut tillstånd. Det finns olika grader av kompetens, vilka kan utvecklas genom träning och stimulans, kombinerat med ökning av förståelsen om hur man kan använda sin förmåga. På detta sätt kan kompetens sägas vara något som ligger bakom barns vilja att fortlöpande sträva efter att upptäcka omvärlden. Att kunna klara av något blir motiverande för att gå vidare och förbättra förmågan och pröva nya användningsområden för den erövrade förmågan. Det är roligt att fortsätta att lära sig mera om något man redan kan vissa saker om.

Då barns kompetens ökar, förstärks också deras förmåga till självständighet och att påverka sin omgivning. Därmed blir också kompetens en förutsättning för ökad frigörelse och frihet, något som bör karakterisera utvecklingen från att vara barn till att bli vuxen.

Utifrån de principer som här kortfattat beskrivs blir det en nyckeluppgift för en samverkande skola-skolbarnsomsorg att utforma sitt pedagogiska innehåll på ett sådant sätt att teori och praktik förenas i utvecklingen av barns kompetent. För att kunna genomföra denna uppgift måste pedagogen själv ha motsvarande förmåga att vara kompetens i bemärkelsen att förmå relatera sin mer teoretiska kunskap till praktiskt handlande och tvärtom.

Arbete-lek-inläring

De två viktigaste formerna av barns verksamhet för vad de lär sig, är lek och arbete. Lek rymmer stora pedagogiska resurser. Barn leker under hela sin uppväxt. Till sitt innehåll och också vad gäller själva formen ändrar leken karaktär ju äldre barnet blir. Under tiden närmast tonåren blir leken alltmera abstrakt och symbolisk till sin karaktär ifrån att tidigare i stor utsträckning ha varit inriktad på roller och regler. Genom leken lär sig barn använda sina förmågor på ett fritt och lustbetonat sätt. Leken blir också ett sätt att pröva relationerna till andra, såväl vuxna som jämnåri-

ga kamrater. Genom lek bearbetar barn också upplevelser de haft på det känslomässiga planet. I leken övar barnet även sin förmåga att tänka. Utan hjälp av leken blir tänkandet ytligt och med största sannolikhet inte socialt utvecklat på ett fullvärdigt sätt. Barnet binder i leken samman sin inre värld med den yttre verkligheten, så att båda världarna kan börja integreras på ett harmoniskt sätt. Genom att leka kan barn uttrycka även sådant de inte förmår klä i ord.

Sett på detta sätt ställs också krav på pedagogen att vara införstådd med hur barnen i gruppen leker samt att vara i stånd att tolka lekens betydelse för individen och gruppen. Leken är spontan men kräver också barnets hela koncentration. På detta sätt blir den en enastående form för internalisering av värderingar och beteendemönster. I sociala lekar, typiskt exempel är rollek, lär sig barn vad det innebär att fungera tillsammans med andra och att ha vissa uppgifter i förhållande till dem. Leken tränar också barn för hur de senare i livet bäst kan gripa sig an inlärningsuppgifter. Till exempel att det krävs uthållighet och envishet för att förverkliga vad man vill, eller för att utveckla någon förmåga.

För pedagogen blir det en viktig uppgift att hitta den balans som krävs för att använda leken på ett sätt som inte innebär att hans eller hennes agerande leder till lekavbrott och frustration, samtidigt som man genom att påverka "lekuppgiften" kan understödja barns lärande på önskat sätt. Det förhållningssätt som barn har till uppgifter i situationer av lek är av stort värde att kunna använda i det övriga pedagogiska arbetet.

Arbetet, antingen det utförs av vuxna eller barn, är en viktig grund för inspiration till lek. Detta gäller särskilt för rolleken. Barn behöver komma i kontakt med och lära sig förstå principer bakom arbete. Genom kontakt med autentiska arbetsuppgifter kan barns lärande befrämjas på så sätt att de i praktiken tränar sig att klara av moment som de sedan kan ha nytta av i livet. Genom att uppmärksamma arbetet som pedagogisk metod kan också barn göras delaktiga i ansvaret för olika delar av skolbarnsomsorgens vardag, till exempel hålla ordning i lokalerna, sköta växter, göra i ordning mellanmål etc.

Gränserna mellan arbete och lek är flytande i många situationer. Leken inspireras av arbete och arbete av leken. På så sätt bildar arbete-lek tillsammans en viktig bas för inläring just på grund av att båda verksamheterna finns i samma situation.

Helhetssyn

Begreppet helhetssyn är, som tidigare nämnts, den kanske mest grundläggande utgångspunkten för en samlad pedagogisk verksamhet inom skola och skolbarnsomsorg. För övrigt också för samverkan inom hela sektorn barnomsorg-skola. Begreppet har i

sig själv en positiv innebörd. Men det är viktigt att ta ställning till vad som ska rymmas inom "helhetssynen". Dels kan "helhetssyn" innebära att de som arbetar i verksamheten i skola, skolbarnsomsorg, barnomsorg tar hänsyn till barns hela situation, dess sociala miljö, utvecklingsnivå och förutsättningar för att påverkas av den verksamhet de vistas i. Som framgått av vad som här skrivits ligger begreppet helhetssyn bakom motivet att ha en samlad skola-skolbarnsomsorg och att skapa gemensamma mål för all offentlig socialisation av barn i form av skola-barnomsorg.

Helhetsyn kan också syfta på hur resurser i form av personer, fysiska och organisatoriska förutsättningar skall ses i en samlad verksamhet. I detta perspektiv innebär helhetssynen att samtliga resurser är till för att fylla verksamhetens övergripande mål och således kan användas samlat och flexibelt. Vad gäller det pedagogiska arbetet skall personalen i konsekvens av ett sådant här synsätt ha gemensamt ansvar för barnen under hela dagen. Verksamheter med olika grad av struktur, som ställer skilda krav på barns koncentration och ansträngning skall därmed varvas till en samlad enhet, vilken skapar balans mellan planerat lärande och frihet etc.

Helhetssynen innebär också att verksamheten så långt möjligt knyts till närmiljön, de resurser och karakteristika som finns där, till exempel kulturella yttringar, historiska traditioner och levnadsmönster. Självfallet måste målen för en sådan samlad verksamhet utgå från helhetssynen och det ställs också krav på de som arbetar professionellt där att omfatta en sådan.

Lärande

Till skillnad från inläring, som ger associationen till att barn tar till sig ett visst faställd stoff och lär sig återge det, innebär "lärande" en mer dynamisk syn som innehåller kunskapsväxt i aktivt samspel mellan individ och omgivning. Vad som barnet lär sig är lika mycket ett resultat av vad hon eller han skapar för kunskap inom sin person, som vilket stoff som kommer utifrån. Lärande innebär i detta perspektiv barns reflekterade förståelse av fenomen och företeelser i omvärlden. Lärande inbegriper således barns alla sinnen och förmågor. Kunskap om hur lärande går till visar att det är först när individen reflekterar över innehållet i det som skall läras som han eller hon verkligen förstår dess innebörd. Om inte sådan reflektion sker, vilket innebär att det nya som skall läras ställs i relation till den redan befintliga kunskapen, har barnet svårt att förstå det nya på annat sätt än att barnet i bästa fall har förmågan att återge det korrekt. Ett fullgott lärande innebär att barn lär sig förstå något på ett bättre sätt än tidigare.

Lärandet rymmer alltså en processartad syn på kunskap, vilken tidigare diskuterats. Kvaliteten i relationen pedagog-barn kommer

Inlärningsattityd – att lära sig att lära

Vilken inställning barn har till att lära sig spelar stor roll för vad de i realiteten lär sig. Om barn förstår värdet av att öka sina kunskaper på ett systematiskt sätt och upplever glädjen av att se sin förmåga öka, underlättas lärandet. Detta har att göra med hela den situation där den nya kunskapen formas och då inte minst pedagogens förhållningsätt till barnet och det som skall läras.

Huvuduppgifter för pedagogen är att öka barns motivation till lärande och skapa en situation som gör lärande maximalt möjligt. Barn måste se att det är roligt att lära sig läsa för att till exempel kunna förstå skyltar och se på utländska program på TV etc. Som tidigare diskuterats måste barn få tillfälle att pröva sin kunskap i vardagen för att se hur deras förmåga successivt ökar. Ibland måste pedagogen visa på vad det är som barnet har lärt sig för att därmed öka medvetenheten om lärandet. Det gäller att på ett konkret sätt visa att systematisk inläring för barnets del kan vara värdefull för dess egna mål och motiv. Då kunskapen växer ökar också, som tidigare nämnts, kompetensen att fritt orientera sig i och ta ställning till vad som sker i omvärlden.

Pedagogens attityd till lärande och det känslomässiga klimat som förknippas med det, är av avgörande betydelse för vilken inlärningsattityd som skapas hos barnet. Här blir pedagogen en praktisk förebild för barn. Detta är särskilt betydelsefull under de första skolåren då barns behov av positiva identifikationsgestalter är stort. Hela det känslomässiga klimatet i en verksamhet har betydelse för hur inlärningsattityden formas.

Utmaningars betydelse

Ett sätt att stimulera barns lärande är att utmana deras kapacitet. Detta innebär att pedagogen medvetet arrangerar situationer där barn ställs inför att lösa uppgifter som innebär att deras förmåga expanderar. Utmaningen för pedagogen blir att visa sin insikt om barnets kompetensnivå genom att göra uppgiften lagom svår. Genom att lyckas med inlärningsuppgiften skall barnet öka sina förmåga, dvs. lära sig något nytt (samt självklart uppleva att det har tillkommit ny kunskap till vad man redan kunde förut). Samtidigt får uppgiften inte vara så svår att barnet misslyckas helt och därmed upplever att någon ny kunskap inte erhöles. Den spänning som det innebär att lösa en uppgift som ligger på gränsen till den egna förmågan är också motiverande för att ta itu med den.

Att lära sig klara av sådana här utmaningar och bli mer kompetent är också något som påverkar individens hela bild av sig själv och upplevelse av välbefinnande. Genom att behärska ny kunskap och så att säga göra den till sin egen, ökar barnets trygghet. Det finner trygghet i sin kunskap. Lära sig klara av en uppgift och att bemästra situationer som successivt blir mer komplicerade stärker också barns självuppfattningar och skapar ett positivt självförtroende inför kommande uppgifter.

Avslutning

De begrepp och principer som här diskuterats för det gemensamma pedagogiska innehållet i en heldagsverksamhet för barn är inte åtskilda. Tvärtom hänger de samman med varandra och bildar mönster som kan användas för att forma övergripande mål för den framtida verksamheten i skola, skolbarnsomsorg och barnomsorg. Vad som här tagits upp gör inte anspråk på att vara någon komplett "lista" på begrepp och principer. Sakerligen finns andra nyckelbegrepp med anknytning till de som här förts fram, vilka kan göra bilden av målen för framtidens skola, skolbarnsomsorg och barnomsorg mer komplett.

Sammantaget bildar de principer som här tagits upp, enligt min uppfattning viktiga byggstenar för att forma det pedagogiska arbetet i framtida verksamheter.

Några principer för det pedagogiska arbetet

I de föregående avsnitten har några övergripande principer för innehållet i en samlad verksamheten inom skola och skolbarnsomsorg tagits upp. Nästa naturliga steg blir därefter att se närmare på hur det inre pedagogiska arbetet i en sådan här samlad verksamhet kan utformas. Det handlar alltså om vilka verksamhetsmässiga "avtryck" som de pedagogiska principerna avsätter i vardagen.

I likhet med de övergripande utgångspunkterna hänger de principer som här tas upp samman med varandra. I stor utsträckning bygger de på och förutsätter varandra. Ibland överlappar de varandra till sitt innehåll. Men jag har ändå valt att redovisa dem under separata rubriker för att underlätta en tydlig presentation och diskussion av dem.

Mål och målstyrning

Styrningen av den samlade verksamheten via mål och de principer som är förknippade med detta togs upp i ett av de inledande

avsnitten. Jag skall bara här återge grundtankarna bakom den. Målstyrningen bygger på att det finns klart formulerade centrala mål som skall vara möjliga att förverkliga lokalt i verksamheten. Sätten att göra så kan skilja sig åt beroende på lokala förutsättningar. De centrala målen skall vara möjliga att utvärdera. Utvärderingen skall syfta till att belägga och garantera rätten till likvärdig utbildning/omsorg med god kvalitet. Utvärderingen skall också vara värdemätare för hur verksamhetens innehåll förändras och utvecklas över tid. Själva innehållet i utvärderingen och något mer om dess funktion i ett målstyrt system återkommer jag till under ett separat avsnitt längre fram.

Förutsättningen för att målstyrningen skall fungera på avsett sätt är att pedagogerna som ansvarar för det praktiska arbetet är förtrodda med och delar sin personliga värderingsgrund med den som finns i centrala mål.

Pedagogerna skall också förstå värdet av centrala mål och vara i stånd till att bryta ner dem till lokala verksamhetsmål. Genom att formulera operativa mål (dvs. sådana som skall styra det dagliga arbetet) som grundas i de centrala, bildas den "kedja" som skall styra arbetet.

För att målstyrningen skall komma till stånd krävs aktivt arbete bland alla de som arbetar i verksamheten. Vardagsarbetets innehåll på kortare eller längre sikt måste planeras tydligt och motiveras i förhållande till de mål som finns uppsatta. Arbetet med att formulera operativa mål blir därmed också en viktig del av själva planeringen i arbetslaget. Målen kan därmed också stimulera utvecklingen av de professionellas kompetens i den bemärkelsen att denna tydliggörs i planerade och motiverade insatser.

På detta sätt blir också målen aktiva arbetsinstrument för pedagogerna och inskränker sig inte till att vara något som på ett luddigt sätt finns med i bakgrunden.

Detta arbetssätt förutsätter professionell kompetens bland pedagogerna att arbeta med mål, formulering och utvärdering av dem. Pedagogens blir "uttolkare" och transformatör av mål från den centrala till lokala nivån.

Målstyrningen skall innebära stor frihet för de professionella som får ansvar för att lösa arbetsuppgifterna i enlighet med vad som planerats. I den bemärkelsen innebär målstyrningen att pedagogen får en mer självständig roll, kopplat till större eget ansvar jämfört med hur det ser ut i ett regelstyrt system.

På en sådan självständig och medveten pedagog ställs stora krav på metodiska insikter och färdighet samt förmåga att arbeta flexibelt med ändå hålla fast vid planerade principer.

Ett fritt och målstyrt arbetssätt skall också stimulera till att självständigt utveckla och pröva arbetssätt och nya impulser i vardagen. Principen om målstyrning bör således uppmuntra lokalt utvecklingsarbete och sträva efter att genom detta öka den profes-

Vad utmärker en professionell pedagog?

Ansvaret för heldagsverksamheten inom skola-skolbarnsomsorg skall ligga på den professionella pedagogen. I ett målstyrt system blir det hon eller han som i praktiken blir garanten för kvaliteten.

Men vad är det då som är utmärkande för den professionella pedagogen? En viktigt utgångspunkt är att pedagogen genom sin grundläggande utbildning (föreskriven av samhället och gemensam för alla som tillhör en viss yrkeskategori) har tillägnat sig praktiska färdigheter och teoretisk insikt i vad det innebär att arbeta inom yrket.

Genom sin utbildning och via det dagliga arbetet tillsammans med andra professionella har pedagogen utvecklat en yrkesidentitet. Det vill säga, hon eller han ser på sig själv som "pedagog".

En framträdande utvecklingspsykolog, Erik Homburger Erikson, har beskrivit identitetens utveckling som en process där tre viktiga förhållanden integreras. Dessa är; tidigare identifikationer, nuvarande kompetens och framtida aspirationer. Detta gäller ursprungligen barns utveckling av sin identitet, men äger enligt min uppfattning, som princip betraktat även bärighet på hur utvecklingen av yrkesidentitet sker. Pedagogens tidigare ideal, både vad gäller personer och idémässigt, blir tillsammans med bilden av den nuvarande förmågan, då de ställs i relation till ambitionerna för hur den pedagogiska uppgiften skall lösas, något som kommer att forma bilden av vad det innebär att vara "pedagog".

Pedagogens arbete innebär att hon eller han gör sin professionella kunskap till en del av sin person. Som tidigare diskuterats ligger detta i linje med synen på kunskap som process. Identiteten som pedagog blir även en del av den egna personligheten.

På samma gång som detta sker blir pedagogens professionella förhållningssätt viktigt. Pedagogen blir den som utifrån sin professionella roll har ansvar för att behandla alla på ett likvärdigt sätt och ta hänsyn till olika barns förutsättningar i vardagen. För att kunna göra detta måste pedagogen ha förmågan till reflektion och distans till sitt eget agerande. Förmågan till reflektion och självvärdering blir en grundläggande del av den professionella kompetensen.

Reflektionen blir även förutsättningen för att kunna "se bakom" vad som händer i olika situationer. Se vad som verkligen sker i det som synes ske, blir ett sätt att urskilja mönster och utveckla djupare förståelse av verksamhetens pedagogiska kvaliteter.

Den professionella yrkesrollen innebär även en insikt i begränsningarna av den egna kompetensen. Detta innebär förmåga att identifiera sina yrkeskunskaper och kunna avgränsa dem i för-

hållande till andra. Sådan avgränsning och medvetenhet om den egna förmågan blir en viktig förutsättning för att utveckla samverkan med andra och realistiskt se sin egen del i helheten inom verksamheten.

Genom att utveckla en sådan här professionell yrkesroll får pedagogen den trygga bas som tillåter honom eller henne att agera på ett självständigt och kunnigt sätt i relation till andra.

En vidgad pedagogroll

Förändringarna av den pedagogiska verksamheten i skola, barnomsorg och skolbarnsomsorg innebär också förändringar i arbets sättet för pedagogerna. I framtiden kommer flera olika yrkeskategorier med pedagogisk grundkompetens att arbeta inom ovan nämnda verksamheter. Gemensamt för dessa blir emellertid, enligt min uppfattning att deras yrkesroller kommer att beröras av förändringarna så att konsekvenserna blir påtagliga.

Så här kommer, enligt min uppfattning, framtidens yrkesroller som pedagoger inom skola, barnomsorg och skolbarnsomsorg att utvecklas.

En av de mest grundläggande beståndsdelarna i framtidens pedagogiska kompetens är medvetenhet om sin egen insats i relation till barns, familjens och samhällets behov. Detta innebär att pedagogen har kunskaper som gör honom eller henne i stånd att tolka barns behov, familjens situation och samhällsförhållanden så att medvetenheten om sambanden mellan dessa förhållanden förstärks. I den här bemärkelsen är pedagogen en person som i bildlig bemärkelse "hand - leder" barnet ut i samhället och hjälper det att tolka de sociala sammanhang och förhållande som man stöter på där. Som tidigare nämnts ställer detta krav på pedagogens eget aktiva tillägnande av insikt i de förhållande som man skall hjälpa barn att förstå.

I det dagliga arbetet skall pedagogen förena teori och praktik. Kunskap kan vara antingen huvudsakligen av det ena eller andra slaget, dvs. antingen teoretisk eller praktiskt orienterad. Men teoretiska kunskaper innehåller praktiska inslag och konsekvenser, på samma gång som praktiska kunskaper innehåller teoretiska moment och konsekvenser. Det blir en viktig uppgift för pedagogen att i sitt dagliga arbete påvisa sambanden mellan teori och praktik. Självfallet kräver detta att pedagogen själv har sådan förmåga att förstå förhållandet teori-praktik och i sin utbildning samt i den egna professionella utvecklingen inkluderar såväl teoretiska som praktiska kunskaper.

Konsekvenserna av ett sådant arbetssätt som ovan skisseras blir att det är vardagskunskapen som ligger till grund för den pedagogiska arbetet. Kunskaperna finns redan i omvärlden, så att säga runt omkring barnen i de sociala mönster de ingår i. Pedagogens

uppgift blir att tydliggöra dessa och stimulera barn till att omfatta dem. Detta förhållningssätt var också något som betonades i den föregående diskussionen om synen på kunskap som process. Sett på detta sätt är pedagogens arbete inte något skilt från barns övriga vardag, utan blir en viktig del i den, som gör att barn ökar sin förmåga att förstå helheten.

Arbete med kunskapsutveckling för barn sker enligt ett sådant här synsätt bäst i form av att olika slags kunskaps sätts i samband med varann och kan utvecklas under en längre tidsperiod, där teoretiska och praktiska moment varvas.

För att arbeta så är formen tema nödvändig. I framtiden bör utgångspunkten för pedagogens verksamhet vara temarbeten av olika slag.

För barn kommer framtidens pedagog, enligt de principer som här tas upp att framstå som förebild och samarbetspartner. Pedagogens eget sätt att förhålla sig bildar mönster för hur barn själva är i förhållande till omvärlden och vilken inställning de har till förhållanden i den. Detta gäller i hög utsträckning för att ge barn ett positivt förhållningssätt till kunskapsutveckling och nyfikenhet att upptäcka omvärldens möjligheter.

Pedagogens arbete är, som tidigare nämnts inte avskilt från vardagen, såsom barn upplever den, tvärtom. För att kunna arbeta på ett öppet sätt och integrera kunskap så att barn tillägnar sig den och utvecklar den vidare så krävs att pedagogen arbetar med helheten. Detta innebär att arbetet inte är fysiskt begränsat till vissa lokaler eller situationer. Tvärtom så måste pedagogen arbeta med inriktning på hela barns sociala sammanhang. Här är det en stor fördel att pedagogen kan vara med barnet under de olika sammanhang det befinner sig i under dagen, till exempel i skola och skolbarnsomsorg.

Arbete i ett sammanhang som genomgår fortlöpande förändringar ställer också krav på pedagogen att hela tiden utveckla sin egen förmåga och kunskapsprofil. Här är det viktigt att organisationen har resurser att stödja sådan professionell utveckling genom olika typer av insatser i form av fortbildning, möjligheter till deltagande i lokalt utvecklingsarbete etc.

Sammanfattningvis innebär denna inriktning för arbetet att det ställs stora krav på de som är pedagoger. Som tidigare nämdes förutsätts att det finns personal att tillgå med olika inriktning i sin yrkesprofil och som arbetar tillsammans för att tillgodose barns hela kompetensutveckling. Vilka skillnader som skall finnas i ett sådant arbetslag vad gäller pedagogisk yrkeskompetens skall jag inte nämna gå in på här, utan bara konstatera att skillnaderna måste finnas för att tillgodose helheten. Alla kan inte och har heller inte förmåga att göra allt.

I framtiden kommer den personliga yrkesskickligheten som pedagog att spela en allt mer framträdande roll för att tillgodose de mål som formas för barn och ungdomars inlemmande i samhället.

Helhetsynen på barns behov skall stå i fokus för det pedagogiska arbetet. Alla barn har unika behov som hänger samman med deras situation och utvecklingsnivå. Dessa behov blir särskilt tydliga i relation till den grupp de ingår i. Pedagogens uppgift är att arbeta med barnet som individ och så långt möjligt ta hänsyn till och utgå från hur hon eller han tolkar barns specifika behov. I detta sammanhang blir det viktigt att ha kunskap om hur barns behov tar sig uttryck. Vilken balans som skall finnas mellan aktiv stimulans, omsorg, stöd och strukturerad påverkan etc.

I skola, barnomsorg och skolbarnsomsorg finns barn tillsammans med andra i grupp merparten av tiden. Därför måste pedagogen ha förmåga att använda gruppen som en positiv påverkanskälla för barn. Ett gott gruppklimat, där barn känner sig trygga och bekräftade är, som tidigare nämnts, en avgörande förutsättning för kunskapsutveckling. Pedagoger bör vara medvetna om vikten av att se på samspelet mellan barnet och gruppen och hur detta påverkar såväl individen som hela gruppen.

Vissa barn har behov av extra stöd och stimulans. För sådana barn är det avgörande att arbetslaget diskuterar sig fram till och bestämmer vilka resursförstärkningar, inifrån eller utanför det ordinarie arbetslaget som är nödvändiga.

Föräldrasamverkan

Föräldrarna och familjen är den främsta påverkanskällan för barnet. Föräldrarnas förhållningssätt till skola och barnomsorg kommer att påverka hur barn upplever situationen där. Den viktigaste samverkansparten för pedagogen är barnets föräldrar. Samverkan med föräldrarna kan praktiskt utformas på en mängd olika sätt beroende på föräldrarnas behov och resurser.

Den enklaste form av föräldrasamverkan är information om verksamhetens innehåll och inriktning. Därefter följer ett antal gradvis ökande former för föräldrars inflytande på och delaktighet i arbetet. Pedagogerna måste regelbundet ta ansvar för att de träffar föräldrar för att diskutera arbetet och hur barnen påverkas av det. I detta sammanhang måste föräldrarna ges tillfälle att aktivt påverka verksamhetens utformning på kortare eller längre sikt. Dock inom de ramar som sätts för att uppfylla de övergripande målen. Pedagogerna skall även bedöma hur familjens resurser bäst kan tas till vara för att delta i arbetet samt utveckla dess innehåll. Här är det av intresse att se på vilka specialkompetenser som finns bland föräldrarna och som kan komma verksamheten till del, till exempel musik, hantverk, konst, foto etc.

Det är också den professionelle pedagogens uppgift att balansera inflytandet från föräldragruppen så att det kan vägas in i den planering som görs av arbetslaget.

SOU 1991: 54
Bilaga 7

Tema

Arbete med tema är en följdriktig konsekvens av den kunskaps-syn och inriktning av arbetet som hittills här tagits upp. Tema är ett längre sammanhängande moment i det pedagogiska arbetet som är planerat så att det innehåller olika slag av kunskap, teoretiskt och praktiskt. Genom att arbeta temainriktat ökar möjligheterna att sätta in någon del av kunskapen i ett större sammanhang. I temaarbetet kan hela arbetslaget samverka, till exempel i olika "aktivitetstationer", göra tidningar och andra publikationer, etc. Teman kan också planeras i samarbete med barn och föräldrar. Pedagogiskt sett är den främsta förtjänsten med tema att det ger möjlighet för barn (och kanske även för de vuxna) att integrera kunskap i naturliga sammanhang och därmed öka förutsättningarna för reflektion och djupare förståelse för innehållet i visst stoff. I själva formen tema ligger ett gruppriktat arbetssätt som är väl avpassat till exempel för åldersblandad verksamhet. Genom teman kan barn samlas under längre tid i funktionella arbetsgrupper vilket också bidrar till att motverka riskerna för en splittrad och fragmentarisk situation i den dagliga verksamheten. Genom att arbeta med tema kan barn öka sin förmåga att koncentrera sig på en större uppgift, som bygger på deltagande av många. Detta kan i sin tur bidra till att motverka de svårigheter med att behålla koncentration inför en större uppgift som många barn i dag uppvisar. I ett sådant arbetssätt finns också rika möjligheter att knyta an till verksamheter och traditioner i närmiljön och därmed verka för att göra arbetet mera öppet mot omgivningen.

Genom att arbeta med teman kan arbetslagets egen samlade kreativitet och kompetens komma till sin fulla rätt. Planering, genomförande och utvärdering av teman är en stor och viktig utmaning för de professionella pedagogerna.

Arbetslag

Arbetet i en framtida samlad verksamhet skall, som förut tagits upp, bygga på arbetslag. Detta skall bestå av pedagoger med olika yrkesmässig profil och grundutbildning. På detta sätt finns flera vuxna som tillsammans kan ta samlat ansvar för hela dagen. Arbetslaget är en naturlig plattform för planering, genomförande och utvärdering av det pedagogiska arbetet.

Tillsammans kan de som ingår i arbetslaget göra den mest lämpliga ansvarsfördelning efter de behov som finns i verksamhe-

ten, hos barn och familjer. Principen bakom arbetet skall vara att även om huvudansvaret för någon del av verksamheten under dagen ligger på någon enskild person så finns det alltid fler vuxna att tillgå. En sådan situation skallpar förutsättningar för en mer dynamisk och flexibel heldagsverksamhet, vilken bygger på en mångfald av relationer mellan vuxna och barn samt även mellan dem som ingår i arbetslaget.

För den enskilde pedagogen utgör arbetslaget ett grundläggande stöd i arbetet. Det blir basen för att kunna känna trygghet i yrkesrollen och att kommunicera sin yrkeskompetens. Genom att arbeta tillsammans med pedagogerna, vilka har en annan grundutbildning och yrkesprofil blir gruppen också ett forum för pedagogen att kommunicera och utveckla sitt yrkeskunnande i förhållande till andra. Genom att samarbeta dynamiskt inom laget, samplanera och utbyta information, läggs grunden för att erhålla den helhetssyn på barn som betonas i de övergripande målen.

För barnens del blir en situation med flera vuxna som tar gemensamt ansvar för arbetet också förebild för hur ett gott samarbete kan utvecklas. Sådana "modelleffekter" är viktiga att uppmärksamma och utvärdera även inom arbetslaget.

Samarbetet med andra vuxna blir en framträdande faktor för att öka arbetstillfredsställelsen och känna personlig utvecklig för individen.

Arbetslaget blir den självklara plattformen för att utveckla verksamheten i form av olika slag av lokala försök etc.

Kultur och internationalisering

Samhällsutvecklingen går snabbt mot en allt mera ökad kontakt med andra länder. Många barn i dag lever i miljöer där flera kulturer finns representerade. I det pedagogiska arbetet inom en samlad skola-skolbarnsomsorg måste pedagogerna utgå från och ta hänsyn till detta förhållande. Förekomsten av barn med olika kulturell bakgrund i gruppen är en utmärkt pedagogisk utgångspunkt för att öka kunskaperna om kulturella mönster som finns på olika håll i världen. Genom att medvetet ta upp vad som kännetecknar olika kulturer kan barns medvetenhet om den egna kulturella tillhörigheten ökas. Den svenska kulturen kan också kontrasteras gentemot den som finns på annat håll. Genom att lära sig respektera och samtidigt förstärka medvetenheten om vilken kulturell bakgrund man har, kan ett mer öppet och demokratiskt synsätt gentemot andra utvecklas.

I detta sammanhang blir samarbetet med föräldrarna av största betydelse. De föräldrar som har en annan kulturell bakgrund än den svenska utgör viktiga resurser för att öka förståelsen om andra kulturer bland alla i verksamheten.

I en samlad skola-skolbarnsomsorg blir kunskaper om andra länder i Europa och de förhållanden som finns där, grunden för att öka barns medvetenhet om att de är en del av ett internationellt sammanhang, där gränserna mellan länder allt mera suddas ut.

SOU 1991: 54
Bilaga 7

Utvecklingsklimat

Betydelsen av det som bildligt talat utgör "klimatet" i en verksamhet har på senare tid allt mera uppmärksamats. Klimatet består i huvudsak av den stämning, innehållet i relationerna bland samtliga som finns i verksamheten. För att bibehålla och utveckla ett gott klimat har ledningen, särskilt då den lokala ledningen, stor betydelse. Nyckelbegrepp för vad som utmärker ett gott klimat är, klarhet i förväntningar på varandra, klargjorda och allmänt kända förutsättningar vad gäller resurser, öppenhet, engagemang, entusiasm, strävan efter kompetensutveckling och förnyelse. Ett gott klimat skall även innebära utvecklingsinriktning. Det vill säga, tillåtelse och stimulans att pröva nya lösningar, öka sitt förmåga och kunnande samt ambition att använda detta så att det kommer arbetet till del. Om de som arbetar i verksamheten upplever ett positivt och utvecklingsinriktat klimat kommer detta också att i hög grad påverka relationerna till barnen och det pedagogiska innehållet som helhet. Psykologiskt sett är pedagogens förhållningssätt i det dagliga arbetet med barnen A och O. Entusiasm, engagemang och upptäckarlust hos pedagogen skapar samma stämning bland barnen. Det blir ett utvecklingsinriktat klimat också bland dem. Betydelsen av ett gott utvecklingsklimat för att stimulera kunskapsutvecklingen har tidigare diskuterats.

Utvärdering

Förmågan till utvärdering är grundläggande för att utveckla såväl det pedagogiska arbetet, som den egna kompetensen. Enligt måldokumenten skall arbetet i barnomsorg och skola utvärderas. För barnomsorgen står klart uttalat att utvärderingen skall dokumenteras i en särskild plan. Denna kallas verksamhets- eller utvecklingsplan. Avsikten med denna dokumentation är dels att skapa underlag för att diskutera hur arbetet har fortlöpt under en viss tidsperiod, dels att kommunicera verksamhetsinnehåll och resursbehov utåt. För skolans del ska skolplanen ha motsvarande uppgift.

Målet med utvärderingen är främst att förbättra verksamheten. Utvärdering innebär att bli medveten om och identifiera förloppet i vad som sker under en viss bestämd tidsperiod samt att återkoppla dess konsekvenser till de berörda. Utvärderingen ska inne-

bära bedömning av arbetet. Sådan bedömning och värdering kan med fördel göras utifrån några olika perspektiv. Målen, deras betydelse för det praktiska arbetet, samt relationen mellan centrala och lokala mål, är en sådan viktig aspekt. Bedömningen skall även omfatta arbetssättet och de pedagogiska principerna bakom detta. Inom skolan omfattar utvärderingsarbetet även bedömning av barns kunskapsutveckling och basfärdigheter.

Kompetensen att utvärdera det egna arbetet och att använda utvärderingen som aktiv del i verksamhetens utvecklingen är en framträdande fråga för fortbildning och övrig kompetensutveckling. Dessa aspekter bör fortlöpande diskuteras i anslutning till vardagsarbetet. Ansvar för utvärderingen skall finnas på den lokala ledningsnivån.

Statens offentliga utredningar 1991

Kronologisk förteckning

1. Flykting- och immigrationspolitiken. A.
 2. Finansiell tillsyn. Fi.
 3. Statens roll vid främjande av export. UD.
 4. Miljölagstiftningen i framtiden. M.
 5. Miljölagstiftningen i framtiden. Bilagedel. Sekretariatets kartläggning och analys. M.
 6. Utvärdering av SBU. Statens Beredning för Utvärdering av medicinsk metodik. S.
 7. Sportslig och ekonomisk utveckling inom trav- och galoppporten. Fi.
 8. Beskattning av kraftföretag. Fi.
 9. Lokala sjukförsäkringsregister. S.
 10. Affärstiderna. C.
 11. Affärstiderna. Bilagedel. C.
 12. Ungdomarna och makten. C.
 13. Spelreglerna på arbetsmarknaden. A.
 14. Den regionala bil- och körkortsadминистраtionen. K.
 15. Informationens roll som handlingsunderlag - styrning och ekonomi. S.
 16. Gemensamma regler - lagstiftning, klassifikationer och informationsteknologi. S.
 17. Forskning och utveckling - epidemiologi, kvalitets-säkring och Spris utvecklingsprojekt. S.
 18. Informationsstruktur för hälso- och sjukvården - en utvecklingsprocess. S.
 19. Storstadens trafiksystem. Överenskommelser om trafik och miljö i Stockholms- Göteborgs- och Malmöregionerna. K.
 20. Kapitalkostnader inom försvaret. Nya former för finansiell styrning. Fö.
 21. Personregistrering inom arbetslivs-, forsknings- och massmedieområdena, m.m. Ju.
 22. Översyn av lagstiftningen om träfiberråvara. I.
 23. Ett nytt BFR - Byggforskningen på 90-talet. Bo.
 24. Visst går det an! Del 1, 2 och 3. C.
 25. Frikommunförsöket. Erfarenheter av försöken med en friare nämndorganisation. C.
 26. Kommunala entreprenader. Vad är möjligt? En analys av rättsläget och det statliga regelverkets roll. C.
 27. Kapitalavkastningen i bytesbalansen. Tre expertrapporter. Fi.
 28. Konkurrensen i Sverige - en kartläggning av konkurrensförhållandena i 61 branscher. Del 1 och 2. C.
 29. Periodiska hälsoundersökningar i vissa statliga, kommunala och landstingskommunala anställningar. C.
 30. Särskolan -en primärkommunal skola. U.
 31. Statens arkivdepåer. En utvecklingsplan till år 2000. U.
 32. Naturvårdsverkets uppgifter och organisation. M.
 33. Branden på Sally Albatross. Den 9-12 januari 1990. Fö.
 34. HIV-smittade - ersättning för ideell skada. Ju.
 35. Några frågor i anslutning till en arbetsgivarperiod inom sjukpenningförsäkringen. S.
 36. Ny kunskap och förnyelse. C.
 37. Räkna med miljön! Förslag till natur- och miljöräkenskaper. Fi.
 38. Räkna med miljön! Förslag till natur- och miljöräkenskaper. Bilagedel. Fi.
 39. Säkrare förare. K.
 40. Marknadsanpassade service- och stabsfunktioner - ny organisation av stödet till myndigheter och rege-ringskansli. C.
 41. Marknadsanpassade service- och stabsfunktioner - ny organisation av stödet till myndigheter och rege-ringskansli. Bilagedel. C.
 42. Aborterade foster, m.m. S.
 43. Den framtida länsbostadsnämnden. Bo.
 44. Examination som kvalitetskontroll i högskolan. U.
 45. Påföljdsfrågor. Frigivning från anstalt, m.m. Ju.
 46. Handikapp, Välfärd, Rättvisa. S.
 47. På väg - exempel på förändringsarbeten inom verksamheter för psykiskt störda. S.
 48. Bistånd genom internationella organisationer. UD.
 49. Bistånd genom internationella organisationer. Annex 1. Det multilaterala biståndets organisationer. UD.
 50. Bistånd genom internationella organisationer. Annex 2. Sverige och u-länderna i FN - en återblick. UD.
 51. Bistånd genom internationella organisationer. Annex 3. Särstudier. UD.
 52. Alkoholbeskattningen. Fi.
 53. Forskning och teknik för flyget. Fö.
 54. Skola - skolbarnsomsorg - en helhet. U.
-

Statens offentliga utredningar 1991

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Personregistrering inom arbetslivs-, forsknings- och massmedieområdena, m.m. [21]
HIV-smittade - ersättning för ideell skada. [34]
Påföljdsfrågor. Frigivning från anstalt, m.m. [45]

Utrikesdepartementet

Statens roll vid främjande av export. [3]
Bistånd genom internationella organisationer. [48]
Bistånd genom internationella organisationer. Annex 1.
Det multilaterala biståndets organisationer. [49]
Bistånd genom internationella organisationer. Annex 2.
Sverige och u-länderna i FN - en återblick. [50]
Bistånd genom internationella organisationer. Annex 3.
Särstudier. [51]

Försvarsdepartementet

Kapitalkostnader inom försvaret. Nya former för finansiell styrning. [20]
Branden på Sally Albatross. Den 9-12 januari 1990. [33]
Forskning och teknik för flyget. [53]

Socialdepartementet

Utvärdering av SBU. Statens Beredning för Utvärdering av medicinsk metodik. [6]
Lokala sjukförsäkringsregister [9]
Informationens roll som handlingsunderlag - styrning och ekonomi. [15].
Gemensamma regler - lagstiftning, klassifikationer och informationsteknologi. [16].
Forskning och utveckling - epidemiologi, kvalitetssäkring och Spris utvecklingsprojekt. [17].
Informationsstruktur för hälso- och sjukvården - en utvecklingsprocess. [18].
Några frågor i anslutning till en arbetsgivarperiod inom sjukpenningförsäkringen. [35]
Aborterade foster, m.m. [42]
Handikapp, Valfärd, Rättvisa. [46]
På väg - exempel på förändringsarbeten inom verksamheter för psykiskt störda. [47]

Kommunikationsdepartementet

Den regionala bil- och körkortadministrationen. [14]
Storstadens trafiksystem. Överenskommelser om trafik och miljö i Stockholms- Göteborgs- och Malmö-regionerna. [19]
Säkrare förare [39]

Finansdepartementet

Finansiell tillsyn. [2]
Sportslig och ekonomisk utveckling inom trav- och galoppporten. [7]
Beskattning av kraftföretag. [8]
Kapitalavkastningen i bytesbalansen.
Tre expertrapporter. [27]
Räkna med miljön! Förslag till natur- och miljöräkenskaper. [37]
Räkna med miljön! Förslag till natur- och miljöräkenskaper. Bilagedel. [38]
Alkoholbeskattningen. [52]

Utbildningsdepartementet

Särskolan -en primärkommunal skola. [30]
Statens arkivdepåer. En utvecklingsplan till år 2000. [31]
Examination som kvalitetskontroll i högskolan. [44]
Skola - skolbarnsomsorg - en helhet. [54]

Arbetsmarknadsdepartementet

Flyktning- och immigrationspolitiken. [1]
Spelreglerna på arbetsmarknaden. [13]

Bostadsdepartementet

Ett nytt BFR - Byggforskningen på 90-talet. [23]
Den framtida länsbostadsnämnden. [43]

Industridepartementet

Översyn av lagstiftningen om träfiberråvara. [22]

Civildepartementet

Affärstiderna. [10]
Affärstiderna. Bilagedel. [11]
Ungdomarna och makten. [12]
Visst går det an! Del 1, 2 och 3. [24]
Frikommunförsöket. Erfarenheter av försöken med en friare nämndorganisation. [25]
Kommunala entreprenader. Vad är möjligt? En analys av rättsläget och det statliga regelverkets roll. [26]
Konkurrensen i Sverige - en kartläggning av konkurrensförhållandena i 61 branscher. Del 1 och 2. [28]
Periodiska hälsoundersökningar i vissa statliga, kommunala och landstingskommunala anställningar. [29]
Ny kunskap och förnyelse. [36]

Statens offentliga utredningar 1991

Systematisk förteckning

Marknadsanpassade service- och stabsfunktioner - ny organisation av stödet till myndigheter och regeringskansli. [40]

Marknadsanpassade service- och stabsfunktioner - ny organisation av stödet till myndigheter och regeringskansli. Bilagedel. [41]

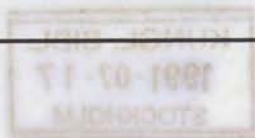
Miljödepartementet

Miljölagstifningen i framtiden. [4]

Miljölagstifningen i framtiden. Bilagedel.

Sekretariatets kartläggning och analys. [5]

Naturvårdsverkets uppgifter och organisation. [32]

KUNGL. BIBL.
1991-07-17
STOCKHOLM